

T.C.
MARMARA ÜNİVERSİTESİ
SOSYAL BİLİMLER ENSTİTÜSÜ
FELSEFE VE DİN BİLİMLERİ ANABİLİM DALI

**OKUL ÖNCESİ EĞİTİM KURUMLARINDA
DİN VE AHLÂK EĞİTİMİ**

106859

(DOKTORA TEZİ)

106859

ZEYNEP NEZAHAT ÖZERİ

DANIŞMAN
PROF. DR. BAYRAKTAR BAYRAKLI

T.C. YÜKSEKÖĞRETİM KURULU
DOKÜMANTASYON MERKEZİ

İSTANBUL 2001

İÇİNDEKİLER

	Sayfa
KISALTMALAR	vi
ÖNSÖZ	vii
TABLolar LİSTESİ	viii
GİRİŞ	1

BİRİNCİ BÖLÜM ÜÇ-ALTI YAŞ ÇOCUĞUNUN GELİŞİM ÖZELLİKLERİ

I. ÜÇ YAŞ ÇOCUĞUNUN GELİŞİM ÖZELLİKLERİ	6
1. Genel Özellikleri	6
2. Motor Gelişim	7
3. Dil Gelişimi	8
4. Duygusal Gelişim	9
5. Sosyal Gelişim	11
II. DÖRT YAŞ ÇOCUĞUNUN GELİŞİM ÖZELLİKLERİ	12
1. Genel Özellikleri	12
2. Motor Gelişim	13
3. Dil Gelişimi	14
4. Duygusal Gelişim	15
5. Sosyal Gelişim	17
III. BEŞ YAŞ ÇOCUĞUNUN GELİŞİM ÖZELLİKLERİ	18
1. Genel Özellikleri	18
2. Motor Gelişim	19
3. Dil Gelişimi	20
4. Duygusal Gelişim	22
5. Sosyal Gelişim	23
IV. ÜÇ-ALTI YAŞ ÇOCUĞUNUN BİLİŞSEL GELİŞİMİ	25
1. Benmerkezcilik	29
2. Korunum İlkesi	30
3. Tersine Çevrilemezlik	31
4. Bütünleşme	31
5. Bitiştirme	32
6. Özelden Özele Akıl Yürütme	33

	Sayfa
V. ÜÇ-ALTI YAŞ ÇOCUĞUNUN DİN GELİŞİMİ	37
1. Din Duygusu	38
2. Allah Tasavvuru	45
3. Dinî Mensubiyet	48
4. Dua	49
5. Ölüm	51
VI. ÜÇ-ALTI YAŞ ÇOCUĞUNUN AHLÂK GELİŞİMİ	53
1. Psikanalitik Kurama Göre Ahlâk Gelişimi	54
2. Sosyal Öğrenme Kuramına Göre Ahlâk Gelişimi	55
3. Bilişsel Gelişim Kuramına Göre Ahlâk Gelişimi	55

İKİNCİ BÖLÜM OKUL ÖNCESİ EĞİTİM VE PROGRAM

I. OKUL ÖNCESİ EĞİTİMİN MAHİYETİ	60
1. Okul Öncesi Eğitimin Tanımı	60
2. Okul Öncesi Eğitimin Önemi	61
3. Okul Öncesi Eğitimin Tarihçesi	63
A. Avrupa Eğitim Tarihinde Okul Öncesi Eğitimin Kuramsal ve Kurumsal Gelişimi	63
B. Türk Eğitim Tarihinde Okul Öncesi Eğitimin Kuramsal ve Kurumsal Gelişimi	70
4. Okul Öncesi Eğitimin Amaçları	87
5. Türkiye’de Okul Öncesi Eğitimin Amaçları	87
6. Okul Öncesi Eğitimin İlkeleri	88
7. Okul Öncesi Eğitim Kurumu Çeşitleri	88
A. Kreş	89
B. Yuva	89
C. Anaokulu	89
D. Anasınıfı	89
8. Kuruluş Amaçlarına Göre Okul Öncesi Eğitim Kurumları Çeşitleri	90
A. Sosyal Hizmetler ve Çocuk Esirgeme Kurumu’na Bağlı Olanlar.....	90
B. Milli Eğitim Bakanlığı’na Bağlı Olanlar	90
C. Çalışma Bakanlığı’na Bağlı Olanlar	91
D. Vakıf, Dernek ve Kooperatiflere Bağlı Olanlar	91
E. Üniversitelere Bağlı Olanlar	91

	Sayfa
9. Okul Öncesi Eğitim Kurumlarında Görevli Personel	91
A. Yönetici	91
B. Öğretmen	92
C. Yardımcı Öğretmen	93
D. Diğer Personel	94
II. OKUL ÖNCESİ EĞİTİM KURUMLARINDA PROGRAM	95
1. Okul Öncesi Eğitim Programının Tanımı	95
2. Okul Öncesi Eğitimde Dikkat Edilecek Hususlar	97
3. Okul Öncesi Eğitimde Dikkate Alınması Gereken Eğitimsel Prensipeler	98
4. Yıllık Program	101
5. Konu Analizi	102
6. Günlük Plân	102
7. Yıllık Program Örneği	103
A. Konular	116
B. Özel Günler ve Haftalar	116
C. Kavramlar	116
8. Okul Öncesi Eğitim Programında Bulunan Etkinlikler ve Eğitim Durumları.....	117
A. Serbest Zaman Etkinlikleri	119
a. İlgi Köşeleri	121
b. Sanat Etkinlikleri	122
B. Ana Dili Etkinlikleri	124
a. Hikaye Öncesi Etkinlikler	124
b. Hikaye Anlatma	125
c. Hikaye Sonrası Etkinlikler	126
C. Oyun Etkinlikleri	126
D. Müzik Etkinlikleri	128
E. Bilim (Fen-Doğa ve Matematik) Etkinlikleri	129
F. Okuma-Yazmaya Hazırlık Etkinlikleri	130
G. Rutin Etkinlikler	131
9. Okul Öncesi Kurumlarda Uygulanan Günlük Etkinlik Programı Örneği	132
A. Tüm Günlük Uygulanan Etkinlik Çizelgesi	132
B. Yarım Günlük Uygulanan Etkinlik Çizelgesi	132
10. Günlük Eğitim Programı Örneği	133

ÜÇÜNCÜ BÖLÜM
OKUL ÖNCESİ EĞİTİM KURUMLARINDA DİN VE AHLÂK EĞİTİMİ

	Sayfa
I. OKUL ÖNCESİ DÖNEMDE DİN EĞİTİMİ	142
II. OKUL ÖNCESİ DÖNEMDE AHLÂK EĞİTİMİ	151
III. ALMANYA VE A.B.D.'DE OKUL ÖNCESİ EĞİTİM KURUMLARINDA DİN VE AHLÂK EĞİTİMİ	157
A. Almanya'da Okul Öncesinde Din Eğitimi	158
a. Almanya'da Okul Öncesi Eğitim	158
b. Almanya'da Okul Öncesi Kurumlarda Din Eğitimi.....	159
B. A.B.D.'de Okul Öncesinde Din Eğitimi	161
a. A.B.D.'de Okul Öncesi Eğitim	162
b. A.B.D.'de Okul Öncesi Kurumlarda Din Eğitimi	163
IV. OKUL ÖNCESİ EĞİTİM KURUMLARINDA DİN VE AHLÂK EĞİTİMİNE YÖNELİK TEKLİF EDİLEN PROGRAM ÖRNEĞİ	167
A. Din Eğitime Yönelik Program Örnekleri	167
a. Allah Kavramı	167
b. Hz. Muhammed	176
c. Kur'an-ı Kerim	182
B. Ahlâk Eğitime Yönelik Program Örnekleri	186
a. Saygı	186
b. Yardımlaşma	194
c. Dürüstlük	199
SONUÇ	205
KAYNAKLAR	211

KISALTMALAR

a.g.e.	:	adı geçen eser
a.g.m.	:	adı geçen makale
A.Ü.D.T.C.F.	:	Ankara Üniversitesi Dil ve Tarih-Coğrafya Fakültesi
A.Ü.E.F.	:	Ankara Üniversitesi Eğitim Fakültesi
A.Ü.İ.F.	:	Ankara Üniversitesi İlâhiyat Fakültesi
Bk.	:	Bakınız
Çev.	:	Çeviren
Der.	:	Derleyen
D.İ.B.	:	Diyanet İşleri Başkanlığı
Diğ.	:	Diğerleri
Ed.	:	Editör
H.D.	:	Hedef Davranışlar
Gös.yer.	:	Gösterilen yer
İ.Ü.E.F.	:	İstanbul Üniversitesi Edebiyat Fakültesi
M.E.B.	:	Milli Eğitim Bakanlığı
M.Ü.A.E.F.	:	Marmara Üniversitesi Atatürk Eğitim Fakültesi
M.Ü.İ.F.V.	:	Marmara Üniversitesi İlâhiyat Fakültesi Vakfı
T.D.V.	:	Türkiye Diyanet Vakfı
Ün.	:	Üniversitesi
v.s.	:	ve saire
v.b.	:	ve benzeri
Yay.	:	Yayınları

ÖNSÖZ

Bu araştırmada, okul öncesi dönemdeki çocuğun motor, dil, duygusal, sosyal, bilişsel, ahlâk ve din gelişimleri, okul öncesi eğitim kurumları ve kurumlarda uygulanan program konuları ele alınmıştır. Elde edilen bilgiler ve yaşanan tecrübelerle dayanılarak okul öncesi eğitim kurumlarında çocuğun din ve ahlâk eğitimini amaçlayan program örnekleri geliştirilmiştir.

Bu çalışmamı yapmada hoşgörölü tutumu ile bana destek olan ve yardımlarını esirgemeyen danışmanım Prof. Dr. Bayraktar Bayraklı'ya, bu çalışmanın tez konusu olarak tesbit edilmesini ve değerli görüşleriyle tezin şekillenmesini sağlayan hocam Prof. Dr. Ayla Oktay'a teşekkür ederim.

Bütün hayatım boyunca, ilkokuldan doktoranın sonuna kadar süren eğitimim esnasında bana emeği geçen tüm hocalarıma teşekkürü bir borç bilirim.

Ayrıca, yoğun çalışmalarının arasında özveri ile bana zaman ayırarak tezimin yazılmasına yardımcı olan kuzenim Şerife Burka'ya, okul öncesi eğitim kurumlarında din ve ahlâk eğitimine yönelik programı hazırlarken fikirleriyle katkıda bulunan kuzenim ve meslektaşım Sevgi Yıldırım'a, çalışmamın her aşamasında bana yardımcı olan ve fikirleri ile yardım eden diğer arkadaşlarıma teşekkürlerimi sunarım.

Zeynep Nezahat Özeri olarak bu noktaya gelmemde bana destek olan bütün Özeri Ailesi'ne, özellikle hayatım boyunca yardımlarını esirgemeyen ve çalışmam esnasında büyük bir sabırla beni teşvik eden sevgili anne ve babama en içten dileklerle teşekkür ederim.

Başarı Allah'ladır.

TABLÖLÄR LİSTESİ

	Sayfa
TABLO 1 : OKUL ÖNCESİ DÖNEMDE AHLÂK GELİŞİMİ TEORİLERİ	59
TABLO 2 : OKUL ÖNCESİ EĞİTİMİN GENEL DURUMU	89
TABLO 3 : ÇOCUĞUN DİN EĞİTİMİNDEKİ ETKENLER	149
TABLO 4 : OKUL ÖNCESİ DÖNEMDE DİN EĞİTİMİ	150

GİRİŞ

Eğitim doğumla başlar ve yaşam boyu devam eder. Bu uzun sürecin belki de en önemli evresini insan beyninin ve sinir sisteminin en hızlı geliştiği ilk beş yaş dönemi oluşturur. En yoğun öğrenme bu dönemde görülür. Yapılan araştırmalar, okul öncesi dönemde kazanılan tecrübelerin, bireyin sağlıklı bir kişilik yapısı oluşturmada, yeteneklerini en verimli şekilde geliştirebilmesinde, inanç ve değer yargılarının şekillenmesinde ve toplumda sorumluluk sahibi olabilmesinde etkili olduğunu göstermiştir. İnsanın hayatı boyunca öğreneceği şeylerin üçte ikisini üç-altı yaş arasında öğrendiği araştırmalarla ortaya konmuştur. Bu nedenle okul öncesi dönemde çocuğun zihinsel, duygusal, sosyal gelişimi için onu destekleyici, uyarıcı ve eğitici bir çevre son derece önemlidir.

Okul öncesi dönem, çocuğun dinî duygusunun gelişiminin ve dinî konulara merakının en yoğun olduğu evredir. Bu dönemde çocuğun aldığı dinî eğitim onun ileriki yaşlarda sahip olacağı dindarlığın şeklini belirler. Din olgusu, iman, ibadet ve ahlâk esaslarından oluştuğuna göre çocuğun ahlâk eğitimi de önemlidir. Her çocuk motor, dil, duygusal, bilişsel ve sosyal gelişim yüzlerinde olduğu gibi dinî ve ahlâkî yönden de belirli gelişim aşamalarından geçmektedir. Çocuk okul öncesi dönemde aldığı din ve ahlâk eğitim ile kendisine özgüveni olan, Allah ile barışık, toplum ile uyumlu ve otonomisi gelişmiş bir birey haline gelir.

Uygun fiziksel ve sosyal çevre koşullarında ve sağlıklı etkileşim ortamında yetişen çocuklar daha hızlı ve daha başarılı bir gelişim gösterirler. Okul öncesinde eğitim ailede veya kurumlarda verilmektedir. Okul öncesi eğitim kurumları, ailenin sunduğu sınırlı olanakları zenginleştiren, çocuklara gerek fiziksel, gerekse zihinsel ve sosyal gelişimleri açısından daha yeterli bir ortam sunan, eğitim amacı bulunan sosyal bir çevredir. İnsan ilişkilerinin inceliklerini, toplumun sosyal değerleri ve istekleri doğrultusunda öğreten bu çevre, çocuklarda, okul yaşamının beklentilerine uygun davranışları geliştirme açısından da büyük önem taşır.

Kendine güveni olan, kendi ayakları üzerinde durabilen, çevresine duyarlı, gelişen ve değişen dünya ve ülke şartlarına uyum sağlayabilecek, esnek

ve orjinal düşünce yapısına sahip, yaratıcı bireyler yetiştirebilmek için okul öncesi eğitim kurumlarına ihtiyaç vardır. Bu kurumların amacı, çocuğu tüm gelişim (duygusal, bilişsel, sosyal, motor, dil, ahlâk ve din) alanlarında desteklemek, gelecek eğitim basamaklarına hazırlamak, kendini ifade eden, yaratıcı yönlerini ve becerilerini ortaya koyan, sosyal bir birey olarak yetişmesini sağlamaktır. Bu amaca yönelik çocuğun en iyi şekilde eğitilebilmesi için yapılacak çalışmalar belirli ilkeler doğrultusunda düzenlenmelidir. Bu nedenle eğitimin belirli bir program doğrultusunda gerçekleştirilmesi gerekmektedir.

Ülkemizde okul öncesi eğitim kurumlarında din ve ahlâk eğitime yönelik amaç ve hedefler belirlenip uygulanmamaktadır. Ahlâk eğitimi açısından sadece çocuğun sosyal gelişimini destekleyici bazı davranış kalıplarının öğretimi hedeflenmekte, din eğitime ise hiç yer verilmemektedir. Bazen çocukların bu alanla ilgili soruları olduğunda, öğretmenin verdiği cevaplar doğrultusunda bir din eğitimi söz konusu olmaktadır. Halbuki Milli Eğitim'in genel amaçları içerisinde ahlâkî, insanî, manevî, millî, ve kültürel değerlerin aktarılması ve benimsetilmesi amaç olarak belirtilmiştir. Buna bağlı olarak okul öncesi eğitimde, din ve ahlâk eğitimi amaç olarak belirlenebilir.

Okul öncesi eğitim kurumlarındaki çalışmalarım esnasında elde ettiğim tecrübeler esnasında, ülkemizde mevcut olan okul öncesi eğitim kurumlarının bir kısmı din ve ahlâk eğitime programlarında yer vermezken, bir kısmı ise çocuğun gelişimine uygun olmayan yoğun bir din eğitimi uygulamakta oldukları görülmüştür. Bu durum ise okul öncesi eğitim kurumlarının çocuk gelişimi ve psikolojisini bilmeyen kişiler tarafından idare edilmelerinden veya ticarî amaçla açılan bu kurumların öğrenci sayısındaki azalmayı engellemek için velilerin isteği olan bu tür din eğitimi uygulamaya koymasından kaynaklanmaktadır.

Çocukların din ve ahlâk eğitiminde görülen uygulama yanlışlıkları öncelikle ailede ortaya çıkmaktadır. Aileler çocukların psikoloji ve gelişim özelliklerini gözardı ederek kendi istekleri doğrultusunda çocuklarda yetişkin davranışlarının aynısını görmek istemektedirler. Tüm gelişim alanlarında gözlenen bu beklenti, özellikle dinî gelişim yönünden daha da belirginleşmektedir. Ayrıca ebeveynlerin zihinlerindeki dinî anlayışta bir doğruluk ve netlik oluşmadığı için, çocuklardan somut örnek davranışlar beklemektedirler. Meselâ, anne-baba çocuktaki dinî gelişimin göstergesi olarak çocuğun birkaç sûreyi ezberlemesi, Kur'an-ı Kerim'i yüzünden okuması veya namaz kılması gibi somut davranışlar görmek istemektedir. Halbuki çocukta

dinî duygu ve anlayışın en yoğun ve belirgin olduğu bu dönemde çocuğun dinî ve ahlâkî gelişimini destekleyecek eğitim programı uygulamak yerine, mekanik öğrenmeye dayalı ve çocuğun bilişsel gelişimine faydası olmayan ebeveyn isteklerinin çocuklara uygulatılmaya çalışılmasının, gelişimi ve eğitimi açısından çocuğa herhangi bir katkısı yoktur. Ebeveynler açısından din eğitiminde amaç, Kur'an-ı Kerim, sûre veya duaların öğretimi haline gelmiştir. Halbuki din eğitiminde amaç, çocuğun gelişim evrelerine uygun anlayabileceği bir dille eğitim vermektir.

Aile ortamından okul öncesi eğitim kurumuna gelen çocuk, evde öğrendiği yanlış düşünce ve davranışları kuruma getirmektedir. Öğretmenin görevi, bu yanlışları düzeltmek, yerine doğru olanlarını geliştirmektir. Çocuklar özellikle dinî konularda yanlış düşünce ve yargılarla kuruma gelmektedirler. Çünkü aile içinde anne-baba veya diğer yetişkinler tarafından, dinî yönden çocuğun gelişimine uygun düşmeyen ve özellikle Allah'a iman konusunda çocuklar açısından doğru olmayan örnekler verilmektedir. Meselâ, çocuklara Allah sevgisi yerine Allah korkusu verilmekte veya dinî kuralların yapılıp yapılmamasına bağlı olarak çeşitli yargılamalar veya sınıflandırmalar yapması öğretilmektedir. Okul öncesi eğitim kurumlarında çocuğun dinî ve ahlâkî gelişimine uygun hazırlanan eğitim programı ile çocuktaki olumsuz düşünce ve davranışlar düzeltilebilir ve çocukta istenilen gelişimsel özellikler yerleştirilebilir.

Okul öncesi eğitim kurumları, eğitim hizmeti verirken, okul aile işbirliği yoluyla dolaylı olarak aileleri de etkilemektedir. Kurum içinde verilen eğitimin aile ortamında da devam ettirilmesi için ailenin bilgilendirilmesi gerekmektedir. Böylece aile, kurumda uygulanan eğitim hakkında bilgi sahibi olur ve evde de bu eğitimi devam ettirir.

Okul öncesi dönemde çocuğun eğitiminde, özellikle ailelerin istekleri doğrultusunda din eğitiminin ön plâna çıkarıldığı okul öncesi eğitim kurumlarında ahlâk eğitimine ise gerekli önemin verilmediği anaokulu tecrübelerim sırasında tesbit edilmiştir. Bu kurumlarda uygulanan din eğitimi çocukların gelişim ve psikolojilerine uygun olmayan, yetişkin merkezli bir eğitim olmakta iken, çocuğun toplumsal hayatı içinde bireylerden bağımsız doğru kararlar alabilen ve doğru davranışları gösterebilen yani içdenetimi gelişmiş bir birey haline gelmesini sağlayan ahlâk eğitime program içinde yer verilmemektedir. Bu durumun meydana gelmesine özellikle aileler sebep olmaktadır. Çünkü aile için çocuğunun yardım etmesi, yalan söylememesinden,

onun birkaç sureyi ezbere okuması daha önemlidir. Eğitim ve ticarî amaçla açılan kurum, başlangıçta çocuğa uygun, çocuk merkezli bir eğitim vermeyi hedeflemiş olsa bile daha sonra ticarî kaygı nedeniyle yetişkin (veli) merkezli eğitim veren bir kurum haline gelmektedir.

Çocuğun gelişimi ve eğitiminde, özellikle din eğitiminde uygulama yapılırken dikkat edilmesi gereken nokta, çocuğa ne çok erken yaşta ve seviyesine uygun olmayan eğitim vermek ne de ilgisinin en fazla olduğu yaşlardan ilgi alanından çıktığı daha ileriki yaşlara kadar eğitimi ertelemektir. Dinî anlayışın gelişiminde, okul öncesi dönem çocuğun ilgisinin en yoğun olduğu bir evre olduğu için, okul öncesi eğitim kurumlarının programlarında din eğitimine yönelik amaçlara yer verilebilir.

Okul öncesi eğitim kurumlarında, üç-altı yaş çocuğunun gelişimini destekleyici ve ilgisini çeken çok çeşitli etkinlikler bulunduğu için çocuğa dolaylı yünden din eğitimi verilmesi hedeflenebilir. Bu hedefler doğrultusunda dinî duyguyu geliştirici konu başlıklarına program içinde yer verilebilir. Ayrıca yıllık program içerisinde yer alan diğer konulara paralel dinî ve ahlâki eğitime yönelik konu hedefi yada hedef davranışlar belirlenebilir. Bu hedefleri gerçekleştirmek için etkinlikler seçilerek uygulanabilir.

Yapılan inceleme ve araştırmalar sonucunda okul öncesi eğitim kurumlarında uygulanan eğitim programlarında din ve âhlâk eğitimi amaçlanmadığı için bu konuya yönelik hazırlanmış herhangi bir program örneğine rastlanmamıştır.

Okul öncesi eğitim kurumlarında uygulanan din ve âhlâk eğitime yönelik belirlenen bu olumsuz uygulamaların ortadan kaldırılması ve din ve âhlâk eğitimi uygulayacak kurumlara ve öğretmenlere örnek teşkil etmesi açısından, okul öncesi eğitim kurumlarında din ve âhlâk eğitimi konusu tez başlığı olarak belirlenmiştir.

Belirlenen bu tez konusu ile ilgili gereken bilgilerin elde edilebilmesi için imkânlar ölçüsünde ilgili literatür taranması çalışması yapılmıştır. Öncelikle ülkemizde bulunan bu konu ile ilgili kaynaklar temin edilip okunmuştur. Yapılan incelemeler sonucunda ülkemizde okul öncesinde din ve âhlâk eğitimi alanında yazılmış kaynak ve yapılmış araştırmaların yetersiz olduğu tespit edilmiştir. Daha sonra okul öncesi eğitim kurumlarında din eğitimine amaçları arasında yer vermiş olan A.B.D.'de literatür taranması ve

okul öncesi kurumlarda gözleme dayalı araştırmalar yapılmıştır. Bu araştırmalar sonucunda bu ülkede bu konuya çok önem verildiği ve bu konu ile ilgili kaynak ve malzemenin oldukça fazla olduğu görülmüştür. Temin edilen yeterli sayıda kaynak ve program örnekleri incelenmiştir. Ayrıca okul öncesi kurum örnekleri gezilerek, buradaki uygulamalar hakkında bilgi edinilmiştir. Ülkemizdeki çalışma hayatım boyunca kazanılan tecrübe, bilgiler ile yurt dışında elde edilen bilgi ve deneyimler birleştirilerek bu konu ile ilgili, Milli Eğitim Bakanlığı'nın hazırlamış olduğu standart okul öncesi programına paralel bir okul öncesi din ve ahlâk eğitimi programı hazırlanmıştır .

Üç ana bölümden meydana gelen tezin birinci bölümünde okul öncesi dönemi kapsayan üç-altı yaş çocuğunun motor, dil, duygusal, sosyal ve bilişsel gelişim özelliklerinin yanı sıra din ve ahlâk gelişimi de ele alınmıştır.

İkinci bölümde, okul öncesi eğitim kurumları, tanımı, önemi, tarihçesi, amaç ve ilkeleri, çeşitleri ve personeli açısından incelenmiştir. Ayrıca okul öncesi eğitim kurumlarında uygulanan program hakkında bilgi sunulmuştur. Bu bilgiler içerisinde, program tanımı, okul öncesi eğitimde dikkat edilecek prensipler, yıllık program, konu analizi, günlük plan, okul öncesi eğitimde kullanılan etkinlikler ve günlük eğitim programı örneği gibi konulara yer verilmiştir.

Üçüncü bölümde ise, okul öncesi eğitim kurumlarında din ve ahlâk eğitimi konularının tanıtımı, Almanya ve A.B.D.'de okul öncesi eğitim kurumlarında din ve ahlâk eğitimi uygulamaları ve okul öncesi eğitim kurumlarında din ve ahlâk eğitime yönelik, din eğitimi ile ilgili Allah Kavramı, Hz. Muhammed ve Kur'an-ı Kerim konuları ve ahlâk eğitimi ile ilgili saygı, yardımlaşma ve dürüstlük konuları ele alınarak program örnekleri sunulmuştur.

BİRİNCİ BÖLÜM

ÜÇ - ALTI YAŞ ÇOCUĞUNUN GELİŞİM ÖZELLİKLERİ

I. ÜÇ YAŞ ÇOCUĞUNUN GELİŞİM ÖZELLİKLERİ

1. Genel Özellikleri

Üç yaşındaki çocuk, bebeklik dönemini bitirip çocukluk dönemine geçiş yapmıştır. İki buçuk yaşında yaşamış olduğu olumsuz (negativizm) özelliğini geride bırakıp artık olumlu (pozitivist) bir yapıya sahip olmuştur. Bir önceki dönemde yaşamış olduğu huysuzluklar ve uyumsuzlukları bırakmıştır. Bunun anlamı artık üç yaş çocuğunun çevresiyle ilişkilerinde olumlu bir gelişme göstermesidir. Çevresindeki insanları memnun etmeye, onların isteklerini yapmaya eğilim gösterir. Yani başkaları ile işbirliği yapma arzusu daha gelişmiş bir hale gelir. Ana-babanın kendisini korumak için girişeceği kısıtlamaları kabullenmeye yatkındır. Ayrıca bu dönem çocuğu, paylaşmaya, beklemeye ve sabırlı olmaya çalışır. Bunun nedenleri ise; daha önceki dönemde yaşadığı olumsuzlukların sona ermesi, çocukta özerklik ve kendine olan güven duygularının gelişmiş olmasıdır. Bu duyguların gelişmesi dolayısıyla, çocuk çevresini keşfetmeye ve çevre üzerinde bir denetim gücü kazanmaya başlar.

Üç yaş dönem olarak çocuğun dengeli ve olumlu davranış içinde bulunduğu bir yaştır. “Üç yaş, gerek çocuklar, gerek ana-babalar için gerçekten bir “altın çağ” dır. Çocuk, bütün dünyası ile barış içindedir. Yaşamayı sever, anababasını sever, kendinden hoşnuttur.”¹

Üç yaş çocuğu oyun çağına girmiştir. Bu yaştaki çocuk “artık çevresinde kendisinden bağımsız bir dünyanın varlığını ve kendisinin o dünya içinde bir birey olduğunu kabul etmiştir. Bu evrede çocuk kendine özel ayrı bir benlik ve cinsiyet duygusu geliştirmeye başlar.”²

Üç yaş çocuğu egosantrik (benmerkezci) bir özellikten, topluma yönelik olan sosyosantrik (toplum merkezci) bir özelliğe doğru bir geçiş yapmaktadır. “Doğumu izleyen ilk iki yılda olduğu kadar olmasa da, üç yaş çocuğu da büyük

¹ Fitzhugh Dodson, *Çocuk Yaşken Eğilir*, Çev: Seçkin Cılızoğlu, İstanbul, 1976, 93.

² Haluk Yavuzer, *Çocuğunuzun İlk 6 Yılı*, İstanbul, 1998, 185.

ölçüde benmerkezcidir. Ancak aile içinde geçerli olan bazı kuralları, yavaş yavaş paylaşmayı, isteklerinin yerine getirilmesi için sabırlı olmayı öğrenmeye başlar. Hatta kendisine yakın yaşlardaki diğer çocuklarla birlikte olabilmek için kendisinden istenen bazı fedakarlıkları da yapabilmeyi başarır.”³

Bu yaştaki çocuk “bedeninde de kişiliğinde de yeni gelişmeler yaşar. Bu dönem onun “girişimci” olduğu dönemdir. Kendinin de, kendi cinsiyetinin de, cinselliğinin de daha çok farkına varmaktadır. Çevre genişletme çabaları vargücüyü sürmektedir. Sorma, araştırma, karıştırma, merak etme, kendi dışındakileri öğrenme isteği artmaktadır. Arkadaşlıklar, ortak oyunlar, sevinmeler, üzülmeler, kırımlar, mutluluklar yaşanmaktadır.”⁴

2. Motor Gelişim

Üç yaş çocuğunda büyük kaslar oldukça gelişmiştir, çok rahat hareket edebilir. Bu yaştaki çocuk gövdesine ve kaslarına daha çok hakim olacağı için, giyinirken, oynarken daha ufak yaşlarda gösterdiği huysuzluğu artık bırakmıştır.

Bu yaştaki “çocuğun hareketleri artık daha düzenli, daha karardır. Tırmanmak, inip çıkmak, üç tekerlekli bisiklete binmek, bu yaşlarda en çok sevilen faaliyetlerdir. Bu yaştaki çocuklar her türlü inşa malzemelerinden hoşlanırlar : farklı boyutlardaki küpler, tahta parçaları, büyük bloklar, barınak veya çadır yapmaya yarayan tahtalar, sandalyeler, v.s. en değerli oyun araçlarıdır.”⁵

Bu yaştaki çocuk parmak ucunda yürümeyi başardığı gibi, normal yürümede adımları uygun ve iki yaşa kıyasla uzundur. Tek ayak üzerinde durabilir, zıplar. Geri geri yürümeyi ve koşmayı da iyi becerebilir. Koşarken köşeleri rahatlıkla döner, hızını azaltıp, arttırabilir. Zaman zaman düşebilir. Merdivenleri, tek adımlarla çıkabilir. Ayakkabılarını giyebilir, ancak bağcıklarını bağlayamaz. Basit giysileri giyebilir ve çıkarabilir. Düğmelerini ilikleyebilir.

³ Ayla Oktay, *Yaşamın Sihirli Yılları : Okul Öncesi Dönem*, İstanbul, 1999, 117.

⁴ Erdal Atabek, *Çocuklar, Büyükler ve Tavşanlar*, İstanbul, 1994, 88-89.

⁵ Norma Razon, “Çocuğun Dünyasında Oyunağın Yeri ve Önemi”, *Pembe Bağcık*, 2,1987, 8.

Üç yaş çocuğu kendi yemeğini kendi yiyebilir. Kaşık kullanmada artık ustalaşmıştır, çatalla yemek yemeye de başlar. Su dolu bir bardağı taşıyabilir, suyunu içebilir. Tuvalet ihtiyacını belirtir. Bazen oyuna daldığında ya da bazı geceler haber verme geciktiği için bazı kazalar olabilir. Ancak özellikle gündüzleri tuvalet ihtiyacını ifade etmeyi büyük ölçüde başarabilir.

Bu yaşta çocuğun ince motor gelişimi ise şöyledir: küpleri üst üste koymada ustalaşmıştır. 9-10 küple kale yapabilir. Küpleri yatay kullanma görülür. İpliğe büyük tahta boncuklar dizebilir. Kağıdı yandan katlayabilir. Gösterildiği halde, genellikle köşe katlaması yapamaz. Makas kullanabilir. Kalem daha sık kullandığı eli ile ustaca kullanabilir.

Üç yaşın motor gelişiminin özelliği olan sürati azaltma ve hareketleri sınırlama iktidarı, resim alanında da görülür. Çocuk çizgi çizme işinde daha başarılıdır ve çizgileri daha çeşitlidir. Karalamalar yerine, bir alanı çerçeveleyen şekiller çizmeye başlar. Normal olarak bir adam resmi yapamaz. “Üç yaş çocuğu çok tipik olarak adam resmini bir kafa olarak çizer, zira bu yaştaki çocuğa en önemli görünen kısım kafadır. Gözler, burun ve ağız genellikle yüze yerleştirilecektir. 3;6 (üç sene, altı ay) yaşından sonra çocuklar bir çizimin ayrıntılarını birbiriyle bağlamaya başlarlar.”⁶ Daire ve artı işareti çizebilir. Taklit ederek çapraz yapmaya çalışır. Suluboya, kil ve öteki yoğurma maddeleri ile çeşitli etkinliklerde bulunur. Kalın bir boya fırçasıyla resim yapmaktan çok hoşlanır, kağıdın tümünü renklerle süsler, etkinliği sırasında veya sonrasında isimlendirdiği ilkel resimler yapar.

3. Dil Gelişimi

Bu yaş çocuğunun konuşması oldukça gelişmiştir. Bu yüzden çevresindekileri daha kolay anlar ve kendi isteklerini ve duygularını kolayca dile getirir. 3-4 kelimelik cümleler kurabilir. Üç yaşındaki çocuk yeni kelimeler öğrenmeyi ve bunları kullanmayı sever. Adını, soyadını ve cinsiyetini söyleyebilir. Sözcük dağarcığı oldukça gelişmiştir. Ortalama üç yaş çocuğunun kelime haznesi 900 kelimedir. “Nasıl”, “Ne”, “Neden” ve “Ne zaman” kelimeleri ile başlayan sorular sorar.”⁷ Eşyanın adı ve ne olduğunu anlamaya yönelik sorduğu sorular, çevresindeki dünyaya, bir düzen ve sistem getirmek konusunda önemli bir istek duyduğunu gösterir. Sözleri yabancılar tarafından anlaşılabilir; yine de konuşması hâlâ çocuksu niteliktedir. Konuşurken akıcılık

⁶ H. Yavuzer, *Resimleriyle Çocuk*, İstanbul, 1992, 38.

⁷ Theresa and Frank Caplan, *The Early Childhood Years, The 2 to 6 Year Old*, New York, 1984, 267.

sürekli gelişmekte ancak bildiği kelime ve kavramlarla düşünebilme hızı, düşündüklerini sese dönüştürebilme hızından daha fazla olduğu için bazı sözcükler telaffuz edilemeyebilmekte veya yanlış söylenebilmektedir. Konuşurken ses tonunu duruma göre değiştirir, yükseltir, alçaltabilir.

Üç yaş çocuğunda cümleler daha gramatik bir hale gelmiştir. Artık aralarında neden-sonuç ilişkisi bulunan düşünceler, bileşik önermeler olarak tek bir cümleyle ifade edilir. “Git, benim, içinde ve büyük gibi basit fiilleri, zamirleri, edatları ve sıfatları kullanır. Herhangi bir hareket yapılmaksızın verilen üzerinde, altında veya arkasında gibi sözcükleri içeren komutları yerine getirir.”⁸

Bu yaştaki çocuklar objeleri kolayca sınıflandırılabilir, tanımlayabilir, ve karşılaştırılabilir. Üç yaşındaki bir çocuk “ben” ve “sen” kelimelerini doğru şekilde kullanabilmektedir. Geçmiş, şimdiki zaman ve gelecek kavramlarını anladıkça, zaman belirtilen sözcükler kullanabilmeye başlamaktadır.

Bu yaş çocuğu anlatılan öyküleri ve büyüklerin sohbetlerini ilgi ile dinler. Genellikle kısa hikâyelerden hoşlanır. Bu hikâyelerin, aynı kelimelerle tekrar tekrar anlatılmasını ister. Basit bilinen şarkıları söylemekten mutluluk duyar. Bildiği birkaç çocuk şiirini ezbere okuyabilir. Ona kadar ya da daha fazla ezbere sayabilir.

Üç yaşındaki çocuk, belirli sözcüklerin renk adları olduğunu bilebilir, ancak hangi adın hangi renge ait olduğunu bilmeyebilir.

Üç-dört yaşında çocuk kelime dağarcığını hızla geliştirir. “Yeni sözcük öğrenirken bildiği sözcükleri de daha esnek kullanmaya başlar. Çocukların çoğu bu dönemde ana dilinin temel yapılarını öğrenir. Kendisini iyi bir şekilde ifade edebilir.”⁹

4. Duygusal Gelişim

Heyecan gelişimi açısından üç yaşından sonra çocukta heyecanların giderek kontrol altına alınmakla birlikte duygusal reaksiyonlarında gelişme görülür. Meselâ, hiddet duygusuna düşmanlık, kıskançlık, hayal kırıklığı

⁸ Edith H. Grotberg, 0-6 Yaş Çocuğunun Gelişimi, Çev: Semra Erkan, Ankara, 1994, 25.

⁹ Neriman Aral ve diğerleri, Çocuk Gelişimi I, İstanbul, 2000, 135-136.

eklenir. Zamanla edindiği tecrübeler sonucunda tüm duygularında ince ayrımlar meydana gelir.

Üç yaşındaki çocukların korkularında daha önceki döneme göre farklılaşma görülür. “Üç yaşlarından itibaren somut olayların yanısıra; düşler ve hayal edilen şeyler de korku kaynağı olmaya başlar. Bunun nedeni de çocuğun gelişen hayal gücündedir; çocuk artık somut olayların ötesinde olasılıklar düşünülebilecek düzeye gelmiştir. Bu yaşların tipik korkuları arasında şunlar sayılabilir : karanlık, yalnızlık, anneden ayrı kalma, hayalî canavarlar (cin, öcü, v.b.).”¹⁰ Bu korkuları yanında çocukta bazı gerçekçi korkular da vardır. “Sakatlanma, yaralanma, doktor, hastane, hayvan ve ölüm korkularını da yaşarlar.”¹¹ Geceleri kötü rüyalar görebilir fakat kolaylıkla yatıştırılabilirler.

Çocuğun duygusal gelişiminde görülen öfke, üç yaşlarından itibaren sosyal olaylara bağlı olarak görülür. Bir akranla tartışma, bir yetişkinle çatışma ve bağımsızlık isteği çocukta öfkenin görülmesine neden olabilmektedir. Ayrıca “bu evrede rastlanan ani öfke belirtileri çoğunlukla eşyaya yönelmiştir. Bir çocuk “budala” diye bir iskemleye vurabilir veya yere düştüğü ve bir yerini acıttığı zaman “yaramaz yer” diyebilir.”¹²

Dengeli bir dönemde bulunan üç yaş çocuğu neşelidir. “Özellikle sevdiği insanlara karşı çelişkili duygular içindedir. Bu nedenle zaman zaman kızgın ve saldırgan davranışlarda bulunabilir. Henüz kendisine verilen görevleri sonuna kadar götürmekte başarılı değilse de, bu konuda verilecek fırsatlar ona kendisini tanıma konusunda yardımcı olur.”¹³

Üç yaş çocuğunda çevresini keşfetme ve öğrenme isteği gelişir. Bu isteğe bağlı olarak da “kendi bedenine, cinsel farklılıklara ve çevrede olup biten herşeye karşı bir merak ve öğrenme eğilimi gösterir. Üç yaş, cinsel-benlik duygusunun başladığı, cinsel rollerin belirlendiği bir dönemdir. Üç yaşında çocuğun, toplumun cinsiyete karşı tutumlarını da dikkatle izlediği ve öğrenmeye çalıştığı görülür.”¹⁴ Bu yaşta çocuğa verilen tuvalet eğitimiyle birlikte, çocuğa ayıp, günah gibi kavramlar öğretilirken çocukta utanma duygusu gelişir.

¹⁰ Güler Fişek ve Serap Yıldırım, *Çocuk Gelişimi*, İstanbul, 1983, 89.

¹¹ Selay Uzman, “Okul Öncesi Dönem Çocuğunda Korkular”, *Okul Öncesi Eğitimcileri İçin El Kitabı*, Ed. : Şule Bilir, İstanbul, 1994, 49.

¹² Carl Ivor Sandstrom, *Çocuk ve Gençlik Psikolojisi*, Çev.: Refia Şemin, İstanbul, 1971, 38.

¹³ Oktay, a.g.e., 118.

¹⁴ Yavuzer, *Çocuğunuzun İlk 6 Yılı*, 186

5. Sosyal Gelişim

Üç yaşındaki çocuk, ailenin bir bireyi olma yolunda uyumlu davranışlara sahip sosyal bir varlıktır. Bu yaşta çocuk, başka çocuklarla arkadaşlık etmeye, onlarla birlikte oynamaya yöneliktir. Üç yaş çocuğu “durmadan konuşup sorduğu gibi, gün boyu yorulmadan, usanmadan oynar. Oyunlarında arkadaş arar. Bu nedenle eve sığmaz olur. İkili ve üçlü oyunlar başlar. Yaşıtlarıyla ilişki kurmaya, birlikte oynamaya ve paylaşmaya yatkındır. Başka bir deyişle, toplumun küçük bir üyesi olma yolundadır.”¹⁵

Üç yaşta çocukların ilk oyunları, genellikle fiziksel görünümlüdür. Koşar, atlar, tırmanır, iter, çeker, denge hareketleri yapar. Artık onun için toplu oyun denilen yaşıtlarıyla oyunlar bu yaşta görülmeye başlar. Daha önce diğer çocuklarla birlikte, ancak ayrı oynamayı yeğleyen çocuk, artık, grup oyunlarına girmeye hazır görünmektedir. Ancak oyunun kurallarının öğrenilmesi için zamana ihtiyacı vardır.

Çocuklar üç yaşlarından itibaren birbirleriyle oyun çerçevesinde iletişim kurarlar, ilişkileri giderek yoğunlaşır. Birbirleriyle oynamak isterler, ama onlara ve oyunun kurallarına uyumda güçlük çekerler. Etrafındaki büyüklerin rehberliğine hala ihtiyaçları vardır.

Bu yaşlarda çocuklar arkadaşlık konusunda seçicidirler, bir ya da iki arkadaşı ile yakındır, diğerleri ile geçici ve yüzeysel ilişkiler kurarlar. Grup içinde oynamak istediklerini seçmeye başlarlar.

Üç yaşta çocuklar gerçek yaşamla ilgili oyunlar oynamayı tercih ederler. Ev işleri, bahçe işi, ve alışveriş gibi etkinliklerde anne-babaya yardım etmek ister.

Bu yaş çocukta sembolik düşünce tarzı bulunmasından dolayı sembolik oyun görülür. Sembolik oyunlar taklit ve hayal kurmayı kapsar. Günlük hayatın içinde gördüğü yetişkin davranışlarını taklit eder. Çocuk bu sembolik oyunla, dış dünyayı kendi benliğine yerleştirir. Sembolik oyunlarında uyur gibi , el yıkar gibi yapar. Kitap üzerinde parmağını gezdirirken okur gibi yapar.

¹⁵ Atalay Yörükoğlu, *Çocuk Ruh Sağlığı*, Ankara, 1986, 41.

Ayrıca bu yaşta çocuk “ hayalî oyun arkadaşları yaratarak, onlarla konuşur, hırpalır, azarlar, böylece sıkıntılarından kurtulmaya çalışır, hayal gücü gelişmeye başlar ve çok zengindir.”¹⁶

Bu dönemde çocuk aile içinde geçerli olan bazı kuralları, isteklerinin yerine getirilmesi için sabırlı olmayı, oyuncaklarını paylaşmayı gibi sosyal kuralları öğrenmeye başlar. Başkalarının beğenisini kazanmaya çalışır. Bunun için arkadaşına oyuncaklarını verebilir.

II. DÖRT YAŞ ÇOCUĞUNUN GELİŞİM ÖZELLİKLERİ

1. Genel Özellikleri

Çocuğun gelişiminde ilk beş yıl, çocuk için ard arda gelen denge ve dengesizliklerin olduğu yaşlardır. Dört yaşındaki çocuk, üç yaşındaki dengeli, sakin yapısını bırakır, yeniden bir dengesizlik ve uyumsuzluk içine girer. “Dört yaşındaki çocuk, iki yaşındaki çocuğun özelliklerini tekrarlar, sadece daha olgunlaşmış, daha kendine güvenli ve genelde daha geçimi kolay bir biçimdedir.”¹⁷ Bu yaştaki belirgin özellikleri dengesizlik, uyumsuzluk ve koordinasyon eksikliğidir. Bu durum çeşitli davranış biçimlerinde ortaya çıkar.

Bu yaştaki çocuk her davranışında aşırılık içinde bulunur, “ölçüyü kaçırma” onun genel özelliklerinden biridir. Hareketlerinde, konuşmalarında, insanlarla olan ilişkilerinde çocuk ölçüyü kaçırmaktadır. “Dört yaş çocuğunun günlük yaşamı, “etkinlik” olarak tanımlanabilir. Oturmaktan hoşlanmaz, bedensel ve zihinsel etkinlik ihtiyacı tüm davranışlarında izlenir. Bu etkinlikler amaca yöneliktir.”¹⁸

Dört yaş çocuğunun diğer bir özelliği ise toplumsallaşmasıdır. Çocuk kendini bağımsız bir varlık olarak hisseder ve çevresindekilerle ilişkileri bu yöndedir. Arkadaşlık etmeyi severler. Dört yaş çocuğunun kabalık ve sakınmazlık özelliğinin bulunmasından dolayı arkadaşlıkları sırasında bazı olumsuz davranışlar görülür. Başkalarının duygularını hiç hesaba katmaz, istediğini, düşündüğünü yapar ve söyler.

¹⁶ Zafer Sükan ve diğerleri, *Okul Öncesi Eğitimi El Kitabı*, İstanbul, 1978, 80.

¹⁷ F.Dodson, *Baba Gibi Yar Olmaz*, Çev.: Seçkin Selvi, İstanbul, 1991, 51.

¹⁸ Şükran Oğuzkan ve Güler Oral, *Okul Öncesi Eğitimi*, İstanbul, 1987, 70.

Dört yaş çocuğu kararsızlık özelliği gösterir. Ne istediğini ve ne yaptığını bilmeyen davranışlar sergiler. Bir eylemden başka bir eyleme geçiş yapar.

Bu yaşta çocuk kendi kendine hareket edebilir, seçim yapabilir, soru sorabilir ve kendisi ile ilgili bilgiler verebilir.

Kısaca bu yaş çocuğu şöyle tanımlanır ; “Dört yaşındaki çocuk, sessiz, gürültücü, sakin, yerinde duramaz, sokulgan, kibirli, bağımsız, bencil, çevreye dönük, atletik, sanatçı, edebiyatçı, mizahçı, kayıtsız, işbirliğine yatkın, araştırmacı, sinsî, açık sözlü, sulu, dogmatik ve hırslı olabilir.”¹⁹

2. Motor Gelişimi

Dört yaş çocuğu motor gelişim açısından daha iyi duruma gelmiştir.İskelet kasları ve diğer kasları yavaş yavaş bağımsız bir hale geldiği için hareketlerini yardımsız yapabilir. Üç yaşa kıyasla beden kısımlarının hareketleri çok daha eşgüdümlüdür ve enerjik olan dört yaş çocuğu tüm bedensel etkinlikleri sever. Rahatça yürür, koşar, zıplar, merdivenleri yardımsız ve ayak değiştirerek tırmanır, yardım edilirse uzun bir merdivenden ayak değiştirerek inebilir.

Bu yaşta motor becerileri geliştiği için beden hareketlerini istediği gibi, ustalıkla yönlendirebilir ; koşma, ani durma ve tekrar koşma ile ani dönüşleri büyük başarıyla becerir.

Dört yaş çocuğuna, “ayaklarını bitiştirerek zıplama, bir ayağından ötekine hoplayarak (sıçrayarak) geçme, ip atlama, duruş değiştirme (ayakta durma, oturma, çömelme, v.b.) düz yürüme, içi suyla dolu olan bir kabı taşıma ve top atıp tutma öğretilir. Ayrıca öğretilirse bu yaşta basit müzik aletlerini çalmayı da başarabilir.”²⁰

Çocuk bu yaşta hareketlidir. Çok hareketli oyunlar oynar, bir yerden başka bir yere hızla gider, gelir, yaptığı her işte hız ve hareket vardır, sınırsız gibi görünen bir enerjiye sahiptir. Üç tekerlekli bisiklete binmede ustalaşmıştır. Top atar, atılan topu kucağında tutar ve topu atma, yakalama ve tekmeyle vurma gibi becerileri içeren top oyunlarını oynar.

¹⁹ Dodson, *Baba Gibi Yar Olmaz*, 53.

²⁰ H.Yavuzer, *Çocuk Psikolojisi*, İstanbul, 1985, 98.

El-göz koordinasyonu geliştiği için ince motor becerilerinde ustalık kazanmıştır. El ve parmaklarını çok iyi şekilde kullanabilmektedir. Kalemi yetişkin gibi tutar ve başarıyla kullanırken, makası kabaca kullanabilmektedir. Kağıdı köşeli katlamada hala güçlük çeker, zaman zaman başarabilir. Bloklarla, küpleri kullanarak bina yapabilir.

Dört yaş çocuğu kendi giysilerini giyebilir, ilikleyebilir ve çözebilir. Elini yüzünü yıkayabilir, dişlerini fırçalar, saçını tarar. Ayakkabısını doğru giyer, bağcıklarını, ancak bir süre sonra bağlayabilir. Suyunu kendisi koyabilir.

Bu yaştaki çocuğun grafik faaliyetlerinde “görsel kontrol gelişmektedir. Yuvarlak kafasıyla, noktalardan oluşan gözleriyle ve iki çift çizgi bacaklarıyla insanresmi en gözde şekil halindedir. Çok nadir olarak vücut için bir yuvarlak eklenebilir ve yine nadir olarak kollar için de bir çift çizgi çizilebilir.”²¹ Üçgen ve kare şekillerini kabaca çizebilir. Artı ve çarpı şekillerini çizebilir. Birkaç harf yazabilir, (V,H,T,O gibi kitap sayfalarını rahatlıkla, tek tek çevirebilir.

3. Dil Gelişimi

Dört yaş çocuğu, etkinliğinin ve bu durumla birlikte gelişen bağımsızlığının sağladığı doyum içinde, karakteristik bir güven içine girmiştir. Bu güven, dili kullanmada da kendini gösterir. Hemen hemen bir yetişkin gibi konuşur. Konuşması dilbilgisi kurallarına uygundur ve anlaşılabilir, çocukça ifadeler azdır. Çocuk tek cümlede neden-sonuç, zaman, şart, yer ilişkileri bulunan bileşik anlamları ifade edebilmektedir.

Canlılık ve merak özelliğine bağlı olarak çocuk “ Neden ? ”, “Ne zaman ? ” ve “ Nasıl ? ” gibi ayrıntılı cevap isteyen soruları en çok sorar. Soruları ile ilgili olarak verilen cevapları dikkatle dinler.

Bu yaşta çocuğun kelime hazinesinin oldukça zenginleştiği görülür. “ 4 yaşında konuşulan kelime hazinesi 1550 kelimeye ulaşırken, 4;6 yaşta bu sayı 1900 kelimeye ulaşır.”²² Adını, soyadını, ev adresini ve çoğunlukla yaşını söyleyebilir. Cinsiyetini bilir. Olaylar, öncelik, sonralık sırasına dizilerek geçmiş, gelecek ve şimdiki zaman ayrımları yapılarak anlatılır.

²¹ F.Figen Güleriyüz, “Okul Öncesi Dönemdeki Çocuklarda Çizgi Gelişimi”, *Okul Öncesi Eğitimcileri İçin El Kitabı*, İstanbul, 1994, 132.

²² Caplan, a.g.e., 361.

Dört yaş çocuğu ölçüyü kaçırma özelliğini konuşmada da kullanır. Çocuk her yerde, her zaman ve her konuda konuşmak ister. Eğer dinletecek kimseyi bulamazsa kendi kendine konuşur. Kendiliğinden sözler uydurur, kafiyeli tekerlemelere ilgi duyar, espriler ve fıkralarla ilgilenir. Özellikle abartmalı, uyumsuz, anlamsız fıkralara, bilmecelere bayılır. Uzun hikâyeleri dinler ve gerçeğe, düş ürününü zaman zaman karıştırarak anlatır. Bir şiiri ezberden okuyabilir, şarkı söyleyebilir. Ayrıca uygunsuz sözlerden, ifadelerden ve argodan hoşlanır.

Bu yaşta çocuklar “uzun, kısa, büyük, küçük, yaşlı, genç, birçok, daha fazla, hepsi, bazı gibi kelimeleri serbestçe kullanabilmektedir.”²³

Dört yaş çocuğu ana renkleri iyi tanır ve isimlerini rahatlıkla kullanır. 20’ye kadar ya da daha fazla ezbere sayar. Nesnelere dokunarak dört ya da beşe kadar sayabilir. Konuşmalarında “ben” ve “hâlâ” en çok kullandığı sözcüktür. Uzun süreli diyalogları sürdürebilir. Harfleri tanır ve tanıdık sözcüklerin içinden ayırdedebilir.

Dört yaş çocuğu açık sözlüdür. “Hoşlandığı ve hoşlanmadıklarını rahatlıkla söyleyebilir. 4 yaş çocuğu somut düşünür. Kelimeleri öğrendiği basit anlamlara göre değerlendirir. Örneğin “yüzsüz” denildiğinde, yüzü olmayan bir insanı anlamaktadır. Bu da yetişkinlerin 4 yaş çocuğu ile konuşmalarında kullandıkları sözcüklerin, onun anlayabileceği şekilde olmasını ve 4 yaş çocuğunun bulunduğu sırada aralarında yapacakları konuşmalarda dikkatli olmalarını gerekli kılmaktadır.”²⁴

4. Duygusal Gelişim

Dört yaş çocuğu bağımsızlık isteği taşımaktadır ve oldukça inatçıdır, kendi isteği doğrultusunda hareket etmek ister, sosyal uyum yeteneği gelişmesine rağmen, herşeyi hemen kabul etmez. Bağımsız olmada ısrar eder. İsteklerine karşı gelindiğinde yetişkinlerle uygunsuz bir üslupla konuşabilir veya arkadaşlarıyla kavga edebilir. Çevresinde bulunan yetişkinleri model alarak, emir vermekten hoşlanır. Yani çevresindekilerle özdeşleşme özelliği gösterir. Erkek çocuklar genellikle baba ile, kız çocuklar anne ile özdeşleşirler. Bu eğilimleri çok güçlüdür. Erkek çocuklar babayı model olarak alırken,

²³ Clarence E. Ragsdale, “Çocukta Lisan Gelişimi”, *Çocuk Psikolojisi*, Çev: İbrahim N.Özgür, İstanbul, 1979, 118.

²⁴ A. Oktay, “Okul Öncesi Dönemi (3-6 Yaş)”, *Ana-Baba Okulu*, İstanbul, 1992, 38.

anneyi babadan kıskanırlar, kız çocukları da anneyi model alarak, babayı anneden kıskanırlar. Bu konuda çocukların davranışlarının ayıplanması, utandırılması veya ceza uygulanması çocukta olumsuz benlik ve cinsiyet kavramının gelişimine neden olur. Artık cinsler arasında ayırım yapmaya başlarlar. Kızlar kızları, erkekler erkekleri tercih ederler.

Bu yaşta çocuk değişkendir. “4 yaşındaki bir çocuğa “Ne tırmalar ?” diye sorduğunuzda, size hemen “kedi” diyecektir. Hemen sonra da size kendi kedisinden söz edecek ve bir köpeğin kediye nasıl kovaladığını anlatacaktır. Birbirini kovalayan bir sürü şeyden konuşacaktır.”²⁵

Dört yaş çocuğunun sık sık övündüğü görülür. Alışılmışın dışında objelerle ilgili olarak kararsızlık görülür. Bu nedenle değişik objelere karşı sebepsiz korkular oluşabilir. Hayal gücünün fazla gelişmiş olmasından dolayı gerçekte gerçek olmayanı ayırtedemez ve kolay etkilenir.

Bu yaş çocuğunda “bağırma, tepinme gibi açık seçik, öfke belirtileri yerlerini bir ölçüde daha ılımlı belirtilere bırakabilir : küsme, mırıldanma, dolaylı direniş gibi. Bu çağda saldırganlık büyük ölçüde sosyal kaynaklıdır ; amaçlar da genellikle başkalarını kaygılandırmak, can yakmak gibi isteklerdir. Bu yaşlarda erkekler ve kızlar önceleri eşit ölçüde fiziksel ve sözel saldırılarda bulunurlar. Giderek kızlar sözel, erkekler fiziksel saldırıları tercih eder duruma gelirler.”²⁶ Bu yaştaki çocuklar öfkeyle bir başka çocuğa fiziksel saldırıda bulunmayabilirler, ama “seni öldüreceğim” gibi sözel tehditleri kullanabilirler.

Dört yaşındaki çocukta “merak, cesaret, yarışmacılık duyguları artar. Ancak, çevresi tarafından kabul edilemez dürtülerini, duygularını ve fantazilerini kontrol altına alma çabasıdadır.”²⁷

Bu yaşta çocuğun girişimciliğe yönelik faaliyetlerinin engellenmesi, yani cezacı tutum içinde olunması ve bağımsızlığın kısıtlanması çocukta saldırganca davranışlara neden olabilir.

²⁵ Yavuzer, Çocuk Psikolojisi, 121.

²⁶ Fişek ve Yıldırım, a.g.e., 90.

²⁷ Oktay Aydın ve Hülya B. Aydın “Okul Öncesi Çocuğunun Gelişim Özellikleri”, Marmara Üniversitesi AnaOkulu/Anasınıfı Öğretmeni El Kitabı, Ed.: Rengin Zembat, İstanbul, 1999, 16.

5. Sosyal Gelişim

Dört yaş çocuğu, yetişkinlerle ve diğer çocuklarla olumlu ilişkiler kurabilen sosyal bir varlık haline gelmiştir. Çocuk yaşıtlarıyla oynamaktan hoşlanır. Arkadaşları ile oyunu sırasında bazı uyumsuzluklar yaşayabilir. Bu yaşta çocuk oyun sırasında kendi sözünün dinlenilmesini ister, istekleri yerine getirilmediği zaman arkadaşları ile kavga edebilir. “4 yaşlarında çocuğun arkadaşları ile birlikte oyun oynama süresi önceki yıllara göre daha fazladır ama hâlâ oyun grupları oldukça gevşektir. Arkadaşları ile birlikte oyuna başlayan çocuğun bir süre sonra, bu oyunu aynı oyun ortamı içinde tek başına sürdürdüğü görülür.”²⁸ Oyunun kurallarına uymaya başlamıştır. Çocuklar kendilerine kendi cinsiyetinden arkadaşlar seçer.

Bu yaş çocuğunda yetişkinin davranışlarını model alıp tekrar etme özelliği vardır. Özellikle yetişkinin sosyal davranışlarını örnek alarak, kendi davranışı gibi uygulamaya başlar. Toplumsal kuralları öğrenmeye başlamıştır. Bu yaşta çocuk “yetişkinlerden duyduğu gördüğü iyi, kötü, herşeyi taklit eder. Dili bozuktur, küfür edip, kötü sözler söyleyebilir. Başkalarına isim takar, arkalarından bağırır.”²⁹

Çocuklar oyun oynarken oyuncaklarını paylaşır, arkadaşı ile işbirliği yapabilir. Oyun içinde sırasının gelmesini bekleyebilir. Çocuk düşünce gerçeği henüz ayıramadığı için hayalî oyunlar oynar ve hayalî oyun arkadaşları edinir. Hayal ürünü olan hikâyeleri anlatmaktan hoşlanır. Uzun hikâyeler anlatarak gösteriş yapar. Çocuk, oyunlarında gerçek hayatı taklit eder. Çevresinde gördüğü davranış modellerini kendi oyunu içinde sergiler. Yani çocuk dramatik oyunlarında günlük yaşamlarındaki insanların yerine kendilerini koyarlar. Geçmiş, şimdiki zaman ve gelecek ile ilgili değerlendirmeler yapabilir. Evin dışında bulduğu malzemelerle bir şeyler üreterek yaratıcılığını sergiler.

Dört yaş çocuğu ailedeki yerini kaybetmekten daha az korktuğu için küçük kardeşlerine ilgi gösterir, sevgiyle yaklaşır. Bu yaşta çocuk müzik eşliğinde oynanan oyunlardan hoşlanır.

Bu yaşta “artık olgunlaşmaya başlayan çocuk, bir yandan hareket ihtiyacını bahçe oyunlarında giderirken, öte yandan masa faaliyetlerine ilgi

²⁸ A. Oktay, “Okul Öncesi Dönemde Çocuğun Temel Uğraşı Oyun”, **Pembe Bağcık**, 4,1987,9.

²⁹ Güler O. Fişek ve Zafer Sükan, **Çocuğunuz ve Siz**, İstanbul, 1983, 75.

duymaya başlar. Resim yapma, boyama, kesme-yapıştırma, model yapma, boncukları ipe dizme, makarna ve kürdanlarla şekiller yapma bu yaştaki çocukları mutlu kılan uğraşlarıdır. Bu arada evcilik, bakkalcılık, doktorculuk, hırsız-polis bu dönemin en yaygın oyunlarıdır.”³⁰

Masal dinlemeyi severler. Kitap okunmasından hoşlanırlar. Bu yaşta kitaplar çocuğun oyun aracıdır. Çocuk kitap okuyormuş gibi yapmayı, resimlerine bakmayı çok sever.

III. BEŞ YAŞ ÇOCUĞUNUN GELİŞİM ÖZELLİKLERİ

1. Genel Özellikleri

Beş yaş çocuğu, dört yaş çocuğunun gösterdiği gelişim özelliklerinden çok farklı özellikler göstermektedir. Dört yaşındaki çocuk, ölçüyü kaçırma, kararsızlık, etkinlik gibi olumsuz özellikler taşıırken, beş yaş çocuğu uyumlu, dengeli olma ve kendi kendine yetebilme özelliklerine sahiptir.

Bu yaş ilk çocukluk döneminin düğüm noktasını oluşturur ve çocuk için “altın yaş” olarak adlandırılır. “Daha bilgili ve olgun bir birey görünümünde olan beş yaş çocuğu, çevresine karşı dostça bir yaklaşım içindedir. En belirgin özellikleri arasında yeterli ve dengeli oluşu gelmektedir. Beş yaşındaki çocuk, yeteneklerinden en iyi biçimde yararlanmak ister ve hak ettiği sorumluluk ve ödüllere biraz olsun sahip olmaktan hoşlanır. Beş yaş, çocuğun yaşadığı kültür çevresine uyum göstermesini, başarılı bir kontrolle gerçekleştirdiği dönemdir.”³¹

Beş yaşındaki çocuk, diğer yaşlardaki çocuklardan kendini belirgin olarak farklılaştıran bir olgunluğa sahiptir. Daha bilgili ve olgun bir birey görünümündedir. “ Bu yaşta bütün şahsiyetin yaratılması hususunda çeşitli gelişme vetirelerinin birleştiği yeni bir entegrasyon (bütünleştirme) devresi başlar. Bu evreden önce çocuk genellikle bir karışıklık ve endişe devresinden geçer.”³² Dört yaş çocuğuna “Ne tırmalar ?” diye sorulduğunda size bir sürü şey anlatacak “beş yaş çocuğu ise, iş adamının ciddiyetiyle, “kedi” diyecek ve konuyu kapanmış sayacaktır. Beş yaş yanıtıyla dört yaş yanıtı karşılaştırılınca, beş yaşındakinin açık, ani ve tam olduğunu görürüz. Bu örnek iki yaş grubu

³⁰ N.Rozan, “Okul Öncesi Dönemde Çocuk ve Oyuncak”, *Pembe Bağcık*, 12, 1993, 7.

³¹ H. Yavuzer, *Çocuk ve Suç*, İstanbul, 1982, 40.

³² Sandstrom, a.g.e., 40.

arasındaki olgunluk farkını açıkça ortaya koyar. Bu arada beş yaşta belirginleşen kişilik farkını da gözönüne almak gerekir.”³³

Kendine güveni olan beş yaş çocuğu çevresindekilere karşı dostça davranır ve yetişkinin istediği şeyleri yapmaktan memnun olur. Kendine güveni arttığı için eskisine oranla daha yumuşak, daha anlayışlı, soğukkanlı ve başkalarıyla ilişkilerinde daha olumludur. Yeteneklerinden en iyi biçimde yararlanmak amacıyla, becerebileceğine inandığı işlere başlar ve başarıyla bitirir.

Dört yaşındaki çocuk başladığı işi yarım bırakırken, beş yaş çocuğu kararlı ve tutarlı olmasından dolayı başladığı işi bitirir, işin bitmesi onun için önemlidir. Yaptığı işi nerede bitirmesi veya bırakması gerektiğini bilir. Davranışlarını kontrol altında tutabilir.

Beş yaşındaki çocuk, artık çevresini her yönden tanımaktadır. Yetişkinin desteğine pek ihtiyacı kalmamıştır. Çeşitli sorumluluklar alabilir.

Bu yaşta çocuk dikkatli, anlayışlı, sezgi ve algılarında güçlüdür. Diğer insanlara karşı cana yakın, nazik, düşünceli, canlı ve neşelidir.

2. Motor Gelişimi

Beş yaşındaki çocuğun motor davranışı yetişkinine benzer. Hareket etme ve duruş vaziyeti daha kararlı bir hal almıştır ve denge hemen hemen mükemmeldir. Kas hakimiyeti gelişmiştir. Çocuk ayak değiştirerek zıplar, parmak uçlarında koşabilir, son hızla koşar, tırmanma, kaydıraftan kayma, sallanma gibi hareket becerilerinde ustalaşmıştır. Alçak engellerin üzerinden atlar veya ip atlayabilir. Ağaçlara tırmanabilir. Ağaç dallarında sallanır.

Çocuğun hareketlerindeki koordinasyon düzgündür. Çocuk duvar, tahta veya bir çizgi üzerinde yürümek, bisiklete binmek gibi denge etkinliklerini iyi bir şekilde yapabilir. Koşma, sekme ve atlama gibi hareketlerde tam bir denge özelliği vardır. Tek ayağı üzerinde 8-10 saniye durabilir. Ayrıca topu atmayı, tekme vurmaya ve tutmayı iyi bir şekilde becerebilir.

³³ Yavuzer, Çocuk Psikolojisi, 12.

Bu yaşıta çocuk bedenlen çok kontrollü olduğu için akılcı biçimde hareket edebilir. Hareketli oyunları oynayabilir, oturarak, çömelerek, ayakta devamlı konum değıştirerek oyunlar oynamayı sever. Ayrıca çeşitli kuralları bulunan her çeşit top oyununu başarıyla oynayabilir. Kavrayışı iyice geliştiğı için, her iki eliyle de sımsıkı tutabilir.

Beş yaş çocuğunun küçük kas gelişimi ileri düzeydedir. Yazıp çizerken, resim yaparken kalemleri ve boya fırçalarını rahatça kullanır. Adını yazar, kare ve üçgen şekillerini rahatlıkla çizebilir, çeşitli harfleri kopye edebilir, resimleri şeklin dışına taşırmadan dikkatle boyayabilir ve kesme-yapıştırma etkinliklerini severek yapabilir.

İnce motor becerileri gerektiren ipliğı iğneye geçirerek dikiş dikmeyi, bloklarla çok katlı kuleler ve merdivenler yapmayı becerebilir, kendi kendine giyinebilir, yemek yiyebilir, tarak ve diş fırçasını kullanabilir, ayakkabısını giyebilir, düğmelerini ilikleyebilir.

Beş yaş çocuğı, amaçları belli olan resimler yapar. Bu çocuklar neyin resmini yapacaklarını önceden bilirler. Çizimlerinde insan figürünü çok kullanırlar. “5 yaş çocuklarının çoğunluğu bir kafa ve bir gövde çizerler. Kafada gözler, bir burun ve bir ağız olur, kollar ve bacaklar ise artık gövdeden çıkar. Yani başı, gövdesi, bacakları, kolları ve bütün yüz özellikleriyle tanınabilir bir adam resmi çizer.”³⁴ İçerisinde değışik ayrıntılar bulunan resimler yapabilir. Eksik insan ve eşya resimlerini tamamlayabilir.

Müziğe uygun hareketler yapabilir, müzikteki ritm ile ilgilenir ve müziğe uygun bir tempoyla yürüyebilir.

3. Dil Gelişimi

Beş yaş çocuğı yetişkinler gibi uzun cümleler kurmaya başlamıştır. Duygularını ve isteklerini ifade edebilecek karmaşık bir gramer yapısını kullanabilecek duruma gelmiştir. Konuşmaları açık ve seçiktir, konuşması anlaşılır ve doğrudur. Artık çocuk dilini bırakmaya başlamıştır.

Bu yaştaki çocuk konuşmayı çok sever, bilgi almak için sorular sorar. Herşeyin neden ve niçinini merak eder. Bu nedenle sürekli “Bu şey nasıl

³⁴ Yavuzer, Çocuğunuzun İlk 6 Yılı, 218.

çalışır ? Bu niçin böyledir ? Şu nasıl kullanılır ?” gibi bilgi toplayıcı sorular sorar. Kelimelerin anlamlarını da öğrenmek ister. Soyut şeyler hakkında sorular sorar. Sözlü olarak ayrıntılı bilgi verebilir. Söylemek istediğini dile getirmeden önce düşünür sonra konuşur.

Beş yaş çocuğunun kelime hazinesi oldukça gelişmiştir. “Pasif kelime hazinesi ortalama olarak çocukta 2200 kelimedir.”³⁵ Adını, soyadını, yaşını, adresini ve genellikle doğum tarihini bilir. Bazı zamirleri doğru olarak kullanır.

Bu yaştaki çocuklar “iki ya da daha fazla fikri bir cümlede doğru ve sıralı olarak ifade edebilir.”³⁶ Sözcükler kendisine yabancı değilse bir konuşmayı devam ettirebilir ve uzun hikâyeler anlatabilir.

Beş yaşındaki çocuk “dili kavramada yetişkine benzerlik gösterir. Diğer kişilerle konuşmayı yürütür. Olumlu önerileri, övgü ve güldürüleri memnunlukla karşılar.”³⁷ Çevresindeki yetişkinlerin kullandığı gramer kalıplarını eleştirebilir.

Bu yaşta çocuk şarkıları söylemekten, ezbere şiir okumaktan, bildiği tekerlemeleri tekrarlamaktan hoşlanır. Sayılar giderek daha fazla ilgisini çeker. Beş yaşındaki çocuk “ezberden rakamları yüze ve daha fazlasına kadar saysa bile ancak on, oniki rakamına kadar akıl erdirebilir.”³⁸ Çevresinde gördüğü herşeyi saymaya çalışır.

Beş yaş çocuğu hikâye dinlemekten büyük zevk alır. Karşısındakini bıktırana kadar hikâye dinlemek isteyebilir. Kendisi de hikâye anlatmayı çok sever. Hikâyeyi anlatırken yeni kısımlar eklemek veya çıkarmaya çalışabilir. Kitaba bakarak hikâyeyi anlatıyorsa okuyormuş gibi yaparak sayfaları çevirir. Kitaplara karşı büyük ilgi duyar. Hayale dayalı hikâyelerden çok gerçeğe ait şeyler öğrenmek ister.

Bu yaşta dört ana rengi veya daha çoğunu tanıyabilir, ayırdedebilir ve isimlerini söyleyebilir. Büyüklük-küçüklük kavramlarından sonra “orta”, “yarım”, ve “ikisi arası” kavramlarında da bir gelişme görülür. Olaylarla zamanı birleştirmeye başlamıştır. Sabah ve akşamı bilir.

³⁵ Caplan, a.g.e., 418.

³⁶ Gülten Ülgen ve Emel Fidan, *Çocuk Gelişimi*, İstanbul, 1989, 150.

³⁷ a.g.e., 156.

³⁸ İbrahim Alaettin, *Çocuk Ruhu*, İstanbul, 1932, 236.

4. Duygusal Gelişim

Beş yaş çocuğu her yönden olduğu gibi duygusal yönden de bir denge içindedir. Duygularını kontrol etmeyi başarabilir. Heyecan bakımından eskisinden daha çok dengeli olmasından dolayı daha önceki yaşlarında olduğu gibi kendini sık sık ve ciddi şekilde korkulara kaptırmaz. Bunun yanında çocuk bazı korkuları da yaşamaktadır. Bu dönem çocuğu “gökgürültüsü, şiddetli yağmur, karanlık ve yalnızlıktan korkar.”³⁹ Çocuğun başından geçen olumsuz bir olay ya da deneyim onda bazı korkuların oluşmasına yol açabilir. Örneğin; birçok beş yaş çocuğu ölüm korkusunu tecrübe edebilir. Anne veya babasını, kardeşini, akrabasını, arkadaşını veya bir hayvanını kaybeden çocuk duygusal açıdan ölüm korkusunu yaşayabilir. Neden korktuklarını anlatmakta güçlük çekebilir.

Çocuk gelişiminin önemli özelliklerinden olan düzen duygusu küçük yaşlardan itibaren ortaya çıkmaktadır. Beş yaş çocuğunda ise düzen duygusu gelişmiştir. “Bu duygu, nesnelerin kendini değişik nesneler arasındaki ilişkileri ayırtetmeye yöneliktir. Bu duygu sayesinde çevre birbirine karşılıklı bağımlı olan birçok parçalardan kurulu bir bütün haline getirilir.”⁴⁰ Düzen duygusuna bağlı olarak çevresini denetlemek ister.

Beş yaş çocuğu kendisine verilen bağımsızlığı reddederek, çevresindeki yetişkinler gibi davranmayı tercih ederler. Yetişkinlerle ilişkilerinde mutlu ve başarılıdır. “Evde ve okuldaki kuralları daha iyi anlar ve uygular. Zaman zaman tedirginlik ve küskünlük gösterirse de bu tür davranışlar daha çok çocuk yorgun, uykusuz veya hasta olduğunda ortaya çıkar.”⁴¹

Kendinden küçüklerden veya yetişkinlerden çok, kendi yaşlılarıyla birlikte olmaktan hoşlanır. Herhangi bir kırıklığa uğradığında feryat edebilir veya ağlayabilir.

Bu yaşta çocuk dikkatlidir. Kendi kendini eleştirir ama kendine güveni de vardır. Söylenenlere inanır ve hemen yapar, karşısındakileri hoşnut etmeyi sever. Kendisine verilen adil cezaları itirazsız kabul eder. Kendisi ve çevresi ile çatışma halinde değildir. Huysuzluk etmez.

³⁹ Caplan, a.g.e., 402.

⁴⁰ Maria Montessori, *Çocuk Eğitimi*, Çev.: Güler Yücel, İstanbul, 1982, 60.

⁴¹ Oktay, a.g.e., 121.

Beş yaş çocuğu hayal gücünü kullanmaz, çocuk için içinde yaşadığı yer ve zamanla sınırlı dünyası ona yeterli gelmektedir. “Nesneleri kullanışlılık açısından tanımlar: “kuyu kazmak içindir.”, “dondurma yemek içindir.” Kendisi ve çevresi ile çatışma halinde değildir. Üç yaşında gösterdiği uyumu, bu sefer daha üst düzeyde olmak üzere yine gösterir. Annesi henüz dünyasının merkezi olmaya devam etmektedir. Beş yaşındaki çocuk annesine yakın olmayı, ona yardım etmeyi, onu sevindirmeyi, onunla birlikte birşeyler yapmayı sever.”⁴²

Çocuk bu yaşta önemli durumlarda soğukkanlı olmayı başarır. Yaptığı işin görülüp, beğenilmesi hoşuna gider. Kendisinden küçük çocuklara ve hayvanlara karşı sevecen ve koruyucu tavırlar gösterir.

Beş yaş çocuğu doğum, ölüm, evlilik gibi konularda meraklıdır. Bu konularla ilgili birçok soru sorar.

5. Sosyal Gelişim

Beş yaş çocuğu sosyal açıdan olumlu bir gelişim göstermektedir. Artık üst düzeyde toplumsallaşmış bir varlık haline gelmiştir. Bu yaştaki çocukta, evine ve annesine bağlı olmasına rağmen, ev ortamının dışına çıkma isteği vardır. Çevresini genişletmek ister. Yetişkinlerden çok kendi yaşlılarıyla beraber olur ve oyunlar oynar. Çocuk oyunun kurallarına uyar. “Eşyalarını paylaşmayı ve yardımlaşmayı öğrenebilir, ortak oyunda arkadaşları ile yarışır. Deneyerek yanılarak sabır gerektiren oyunlar oynar.”⁴³

Bu yaşta çocuk “kendi girişimiyle ve diğerlerinden bağımsız olarak işler becermeye çalışır. Giyeceğini kendisi seçmeye çabalar, ayakkabısını kendisi bağlamak ister, sokakta çıkıp oynamak ister. Bedensel gelişimi ve dil olanakları çocuğun çevresiyle daha bağımsız ilişkiler kurmasına olanak verir. Çocuğun isteklerine tümüyle uyan ana-babalar, çocuğun sınır tanımayan istekleriyle karşılaşabilirler. Çocuğa bir dereceye kadar özgürlük tanıyarak kendi isteklerini yapmasına olanak sağlamak, fakat bunu ölçülü bir biçimde yaparak çocuğu tamamıyla başıboş bırakmamak, gerçekleştirilmesi zor bir görevdir. Bu devrede ana-baba, çocuğu hem ezmeden hem de başıboş bırakmadan zor dengeyi kurmaya çalışır.”⁴⁴

⁴² Dodson, Çocuk Yaşken Eğilir, 96-97.

⁴³ Fahri Yakar ve Lale Gingök, Anaokulu Öğretmeninin Rehber Kiatı, İstanbul 1983,80.

⁴⁴ Doğan Cüceloğlu, İnsan ve Davranışı, İstanbul, 1992, 357.

Beş yaşındaki çocuk arkadaşları ile birlikte olmaktan onlarla oynamaktan, oyuncakları ve oyundaki rolleri paylaşmaktan büyük zevk alır. Bu yaşta çocuk “iyi organize olmuş grup oyunları oynar. Bu oyun grupları sabit ve karmaşık bir oyun grubu değildir.”⁴⁵ Oyun içinde arkadaşlarını kendi seçer. Çocuk artık oyunlarla kurallara uyulması ve dürüst olunması gerektiğini öğrenmiştir.

Bu yaştaki çocuğun oyunu “bir yaş öncesine kıyasla daha durgunlaşmış ve oynadığı temsili oyunlar azalmıştır; bunlar yerine çocuk daha dar çevrede oynanan, sınırları kısıtlı oyunlar oynamaya başlamıştır. Bu yaşta tek başına oynamaktan ya da bir yetişkine yakın bir yerde oynamaktan hoşlanır. Bedensel etkinlikler yoğunluk kazanır. Bunları yaparken bir önceki yaşa oranla çok daha sakindir. Oyuncak olarak beş yaşındaki çocuk, masa oyunlarına, yapı oyuncaklarına düşkündür.”⁴⁶

Çocuk oyun oynarken grup oyunlarını tercih etmektedir. İki-üç çocukla beraber güzel oynar, küçükleri korur. Dışarıda daha mutlu olduğundan açık hava oyunlarını, ev içi oyunlara tercih eder. Oynarken sürprizler yapmayı sever.

Oyunlar dışında evdeki işlere, yetişkinlerin yaptıklarına, ilgi duyar. Anne-babasına ev işlerinde yardımcı olmaya çalışır. Sorumluluk alabilir. Alış-veriş yapabilir, basit ev işlerini beceriyle yapar.

Bu yaşın belirgin özelliklerinden biri toplumun isteklerine uygun davranmaktır. Yönetilmekten, eğitilip, öğretilmekten hoşlanır. Bundan dolayı, “beş yaşından itibaren, çocuğun kalbine hitabetmek ve ondan annesinin hoşuna gidecek davranışları istemek mümkündür.”⁴⁷ Herşey için izin ister. “Şunu yapabilir miyim ? Arkadaşıma birşey sorabilir miyim ?” gibi sorular sorar. Sosyal uyum için gerekli davranışları, çevresinde gördüğü örnekleri taklit ederek öğrenir. Sıkıntı içinde olan arkadaşlarının duygularını paylaşmaya, onları rahatlatmaya çalışabilir.

Bu yaştaki çocuk ben kavramının yanında “biz” kavramını da geliştirmiştir. “Biz kavramında, yani anne, baba ve kardeşler, yakın akrabalar

⁴⁵ M.E. Brenckenridge ve M.N. Murphy, *Growth and Development of The Young Child*, Philadelphia, 1958, 426.

⁴⁶ Zafer Sükan, *Okul Öncesi Etkinlikleri*, İstanbul, 1983, 10.

⁴⁷ Guy Jacquin, *Çocuk Psikolojisinin Ana Çizgileri*, Çev.: Mehmet Toprak, İstanbul, 1969, 86.

yer alır. Çocuk bu dönem içinde ailesiyle övünür. Başkalarına sık sık ailesinden söz eder. Dedelerine, amca ve dayılarına, teyze ve halalarına gitmekten hoşlanır.”⁴⁸

Çocuğun bu yaştaki başka bir gelişim özelliği de, erkek ya da kız olarak cinsiyetine bağlı bir kimlik kazanmaya başlamasıdır. “Bu yaşta benlik duygusu iyice gelişir. Kız-erkek rolleri ve farklılıkları farkedilir. Bu yaşta kız ve erkek şeklinde kümeleşip oynama başlamıştır. İlgileri cinsiyetlerine göre ayrılmaya başlamıştır.”⁴⁹ Oyunlarında kız çocuklar evcilik oyununu tercih ederken, erkek çocuklar hırsız-polis, marangozculuk gibi oyunları tercih ederler.

Beş yaşındaki çocuk sahip olduğu herşeyden, özellikle elbiselerinden gurur duyar. Çevresindekileri etkilemeye çalışır. Kendi kişiliği onun için önemli bir değer taşır. Ailesiyle birlikte olmayı sevdiği gibi kendi arzu ve çıkarları doğrultusunda başka kişilerle de beraber olabilir. Doğruyu yanlıştan ayırmaya başlar. Bu da bu dönemde topluma yönelik çeşitli kuralların öğrenilmesinde kendini gösterir.

Bu yaşta çocukta saat kavramı gelişmiştir. Oldukça belirgin bir gülmece anlayışı vardır. Şaka yapmaktan hoşlanır.

IV. ÜÇ-ALTI YAŞ ÇOCUĞUNUN BİLİŞSEL GELİŞİMİ

Çocuğun gelişiminde, bilişsel gelişimin önemli bir yeri vardır. “Organizmanın yapısı itibariyle, bireyin bir zihinsel kapasitesi vardır. Zihin, beyin ve ilgili sinirlerin fonksiyonudur. Zihnin değişme ve kendini yenileme gücüne de zeka denir. Bir de bireyin dış dünyası vardır. Bebek duyu ve hareket süreçleriyle dış dünyayı algılar ve tecrübeler edinir. Bu tecrübeler sırasında birey çevresiyle etkili bir şekilde etkileşerek kendi dışındaki bilgileri anlama yeteneğini ve bilme yöntemini geliştirir. Buna biliş’in gelişim ya da bilişsel gelişim denir.”⁵⁰

⁴⁸ Tuncel Altınköprü, *Okul Öncesinde, Okulda, Sosyal Yaşamda, Çocuğun Başarısı Nasıl Sağlanır ?*, İstanbul, 1979, 57.

⁴⁹ Alanur Özalp, *Çocuğunuz ve Siz, 0-12 Yaş Çocuk Psikolojisi*, İstanbul, 1993, 29.

⁵⁰ Ülgen ve Fidan, a.g.e., 62.

Biliş (cognition) sözcüğü, yaşanan çevre ile etkileşimi, çevreyi öğrenmeyi ve anlamayı sağlayan bilginin elde edilip kullanılmasına yardım eden zihinsel faaliyetler anlamına gelir. Algılama, kavram edinme, dili oluşturma, belleğe yerleştirme-anımsama, düşünme ve problem çözme bilişsel gelişimin alanlarıdır. Biliş sözcüğü şu süreçleri kapsamaktadır.

- a. “Algılama : Gerek iç, gerekse dış dünyadan edinilen bilgilerin yorumlanması organize edilmesi ve yeniden bulunmasıdır.
- b. Bellek : Algılanan bilginin bulunup getirilmesi ve depo edilmesidir.
- c. Muhakeme : Bilgiyi belirli bir anlam çıkarma ve sonuca varma amacıyla kullanabilmedir.
- d. Düşünme : Bilginin ve çözümlerin nitelikçe değerlendirilmesidir.
- e. Kavrama : Bilginin iki ya da daha fazla kısımları arasındaki yeni ilişkileri tanıyabilmedir.”⁵¹

Çocuğun bilişsel gelişimine yönelik en önemli görüşleri İsviçreli Psikolog Jean Piaget ileri sürmüştür.

Piaget’e göre, “çocuk kendi dünyasına bir anlam kazandırmak için çevresindeki insan ve objelerle ilgili bir faaliyet içine girer. Çocuk ilkel koordinasyonlardan, Piaget’nin deyimi ile soyut muhakeme, kuramsal (nazari) situasyonları akılcı yolla düşünebilmek, zihinsel hareket ve kuralları düzenleyebilmek anlamına gelen işlemlere (operasyonlara), yani daha karmaşık ve yüksek düzeydeki yapılara doğru belirgin bir çaba içindedir.”⁵²

Piaget ve arkadaşları “değişik yaş gruplarından oluşan çocukların düşünme süreçleri üzerindeki çok sayıda gözlem ve deneylerinden sonra çocukların kavramsal yeteneklerinde görülen değişikliklerin sırasını saptamışlardır. Motor yeteneklerde olduğu gibi gelişimin düzenli bir sıra izlemesi burada da önemini sürdürmektedir. Değişik yaş grubundaki çocukların, olgunlaşma hızına ve özel yaşantılarına dayalı olarak, zihinsel yeteneklerinde değişme ve yenilik görülür. Ayrıca gelişimlerinin her döneminde, o dönemdeki yeteneklerinin sağladığı ölçüde bir dünya görüşüne sahip olabilirler. Piaget’ye göre çocuklar nasıl kollarını kuşlar gibi çırparak uçamıyorlarsa belli gelişim

⁵¹ Yavuzer, Çocuk Psikolojisi, 46.

⁵² a.g.e., 47.

dönemi içindeki bilişsel yetenekleri ve dünya görüşleri de o dönem içinde sınırlanmıştır.”⁵³

Piaget, insanlarda bilişsel gelişimi, dört büyük döneme ayırarak incelemektedir. Bunlar sırasıyla:

1. “Duyusal – Hareket Dönemi (Sensory-Motor Period) : Doğumdan ikinci yaşın sonuna kadar devam eder.

Evre 1 : Tepke (refleks) etkinlikleri (0-1 ay)

Evre 2 : Kendini inceleme, tanıma (1-4 ay)

Evre 3 : Eşgüdüm (koordinasyon) ve erişme (4-8 ay)

Evre 4 : Amaca yönelik davranış (8-12 ay)

Evre 5 : Deneme, araştırma (12-18 ay)

Evre 6 : Zihinsel birleştirmeler, problem çözme (18-24 ay)

2. İşlem Öncesi Dönemi (Pre-Operational Period): İki yaşın bitiminde başlar, yedi yaşına kadar sürer.

a. Kavram öncesi evre (2-4 yaş)

b. Sezgisel evre (4-7 yaş)

3. Somut İşlemsel Dönem (Concrete Operational Period) : Yedi ile onbir yaşları arasındaki dönemdir.

4. Soyut İşlemsel Dönem yada Biçimsel İşlemsel Dönem (Formal Operational Period) : Onbir yaşından sonraki dönemi kapsamaktadır.”⁵⁴

İşlem Öncesi Dönem (Preoperational Period) :

Okul öncesi dönemdeki çocuk işlem öncesi (preopretional) dönemin özelliklerini gösteren bir yaştadır. Bu dönem 2-7 yaş arasındadır. Bu dönemde çocuk ardarda gelen iki dönemi geçirmektedir. Bunlar 2-4 yaş arasında kavram öncesi (preconceptual) dönem ve 4-7 yaş arasındaki sezgisel (intuitive) dönemleridir.”⁵⁵

⁵³ Clifford T. Morgan, *Psikolojiye Giriş*, Çev.: Hüsnü Arıcı ve diğerleri, Ankara, 1986, 60.

⁵⁴ Ali Sadi Gitmez, *0-5 Yaşlarında Zihinsel Gelişme*, Ankara, 1989, 57-58.

⁵⁵ Dorothy Rogers, *Child Psychology*, California, 1977, 162.

Kavram öncesi evrede çocuk, simgeler bulma, simgesel işlevler yapma ve zıtlıkları birleştirme özelliği gösterirken, sezgisel evrede; çocuk kendine yönelik sezgi ve her seferinde bir boyut üzerinde sezgi geliştirme özelliklerini gösterir.

Piaget, işlem öncesi dönemdeki “gelişimlerin, daha sonraki bilişsel aşamalar açısından belirleyici özellikler taşıdığı görüşünden hareketle, bu evreye özel bir önem vermektedir. Bu evrenin başında çocuklar bir ölçüde sınırlı sözcük dağarcıkları ile simgesel düşünebilmektedirler. Fakat bu evredeki çocuklar, henüz konular arasında mantıksal ilişkiler kuramazlar. Çünkü henüz olayları oluşturan neden-sonuç ilişkilerini anlayacak bilişsel yeterlikten yoksundurlar. Dolayısıyla bu evreye işlem öncesi adının verilmesi, çocukların işlem yapacak bilişsel yeterlikten yoksun olmasının anlatımıdır. Buna göre sekiz sayısının, en küçük ortak bölenini bulmak veya bir daireyi dörde bölmek bir işlemdir. Doğal olarak bu işlemler tersine çevrilebilir ve başlangıçtaki duruma dönüşebilir. Fakat bu döneme kadar çocuklar bu tür işlemleri yapacak zihinsel donanımdan yoksundur.”⁵⁶

Bu dönemde düşünce mantık dışıdır ve anlık, görünür koşullara son derece bağımlıdır. Zihinsel tasarımlama şimdi mümkün olsa da, bilgi sistemli bir biçimde işlenmez. Küçük çocuklar belirli bir zamanda bir durumun yalnızca bir yönünü ele alma yeteneğine sahiptirler.

İşlem öncesi dönemde ; “çocuk dili kullanmaya başlar. Böylece sembolik biçimde düşünme becerilerini geliştirir. Nesneleri simgeler ve sözcüklerle temsil etmeyi öğrenir. Diğer çocuklarla oynarken, bir nesneye başka bir nesneymiş gibi davranır. Ancak düşünce hâlâ görüntünün kontrolü altındadır. Nesneleri ancak belli bir özelliğe göre sınıflar. Örneğin, küpleri mavi ya da kare oluşuna göre sınıflar.”⁵⁷

Çocuğun gelişimindeki işlem öncesi dönem, “somut tasarım ve gelişmemiş sembolik oyun şeklindeki bilişsel simgelerin gelişiminin ilk başlangıcından çocukta çevresine ve işleme dönük kavram vaktine kadar geçen zamanın tutarlı bir biçimde düzenlendiğini gösterir.”⁵⁸

⁵⁶ Ayhan Aydın, *Gelişim ve Öğrenme Psikolojisi*, İstanbul, 2000, 38.

⁵⁷ Jean Piaget, *The Psychology and Intelligence in Children*, New Jersey, 1976, 23.

⁵⁸ Alfred L. Baldwin, *Theories of Child Development*, New York, 1967, 248.

Bu dönem boyunca “çocuk düşünürken daha esnek olur, o anda olan olayın görünüşünü düşünmekten daha fazla geçmiş tecrübelerini kullanabilir.”⁵⁹

Okul öncesi dönemde (3-6 yaş) çocukta görülen genel bilişsel özellikler şunlardır :

1. Benmerkezcilik (Egocentrism)

İşlem öncesi dönemde çocuğun en genel özelliğidir. Okul öncesi çocuklar, eylemlerinde, düşüncelerinde, bakış açılarında benmerkezcidir. Bu dönemde çocuk başkasının bakış açısından dünyanın ne olduğunu düşünemez. Bu evrede çocuk kendini olayların merkezinde görür. Bu durum henüz çocukta mantığın gelişmediğini gösterir. O, her olayı kendi açısından değerlendirir. Bir objeye başka biri tarafından farklı bir gözle bakılabileceğini tahmin edemez. Çocuk kendi düşüncesi ile başkalarının düşüncelerini ayırtedemez. Bu yüzden benmerkezcilik ortaya çıkar. Benmerkezcilikte azalma, çocuğun kendisini başkalarından ayırtetmeye başlaması ve onların bakış açılarını, görüşlerini benimsemesiyle oluşur. Okul öncesi çocuk, diğer bir kimsenin görüş açısını başarıyla benimseyemez. Kendini bir başkasının yerine koyamaz; olaylara değişik açılardan bakamaz. Bu durum çocuğun arkadaşları ile ilişkilerinin artması ile yani sosyal gelişimi arttıkça kaybolmaya başlar.

Çocuktaki bu durum “çocukların mutlaka istemli olarak bencil oldukları ya da kendileriyle aşırı derecede ilgili oldukları anlamına gelmez. Benmerkezlilik daha çok, bir şeyi başkasının bakış açısından farketme konusundaki yetersizlik anlamına gelir. İşlem öncesi çocuklar bazan başka çocuklarla alay eder ya da hayvanları incitirler, çünkü karşısındakinin duyduğu acıyı farketmezler.”⁶⁰

Benmerkezci olan çocuk, herşeyi kendisine göre düşünür. “Egosantrizm, çocuğun subjektifle objektifi ayıramadığını gösterir. Bu çocuğa, bir çatal, bir masanın ne olduğu sorulduğunda kullanışa göre tanımlama verdiği görülür.”⁶¹

Cowan'ın yaptığı araştırmada (1978), “işlem öncesi dönemde birçok

⁵⁹ Mollie S. Smart and Russel C. Smart, *Preschool Children Development and Relationships*, New York, 1978, 303.

⁶⁰ Mary G. Gander ve Harry W. Gardiner, *Çocuk ve Ergen Gelişimi*, Çev.: Ali Dönmez, Nilgün Çelen ve Bekir Onur, Ankara, 1993, 239.

⁶¹ Refia Şemin, *Gençlik Psikolojisi*, İstanbul, 1984, 63.

çocuk başkalarının ne düşündüğünü ya da hissettiğini farketmeye başladığını bulmuştur. Bazı okul öncesi çocuklar ana-babalarının duygularına ve gereksinmelerine oldukça duyarlı görünmektedirler ve aile içinde bir sorun varsa sessiz olmakta ve iyi davranmaktadırlar.”⁶²

2. Korunum (Conservation) İlkesi

Piaget’e göre mantıksal düşünme işlemi bu dönemde gelişmemiştir. Bu dönemde çocuklar nesnelerin görüşünün etkisi altındadırlar. Henüz korunum (değişmezlik) için gerekli zihinsel kavrama sürecinden yoksundurlar. “Korunum ; maddenin şeklinin değişmesine karşın onun nicel yönden yapısını muhafaza etmesidir. İşlem öncesi dönemde çocukta gelişmemiş bir korunumun ortaya çıktığı görülmektedir. Bu durum yaklaşık 6 veya 7 yaşlarına kadar devam etmektedir.”⁶³

Korunum kısaca, çocuğun bir nesnenin şeklinin veya fiziksel özelliğinin, görüntü değişiminin ağırlık, kütle, miktar etkisi altında kalmadan nesnenin aynı kaldığını kavramasıdır. Korunum ilkesi çocukta birkaç özellikte incelenmiştir. Bunlar : “sayı korunumu, uzunluk korunumu, kütle korunumu, miktar korunumu ve ağırlık korunumudur.”⁶⁴

Korunum ilkesini kazanmış bir birey, nesnenin şeklinin değişmesinin etkisi altında kalmadan o nesnenin aynı olduğunu söyleyebilir. İşlem öncesi dönemdeki çocuk ise görüntünün etkisinde kalarak, şekli değişen nesnenin değiştiğini söyler. Örneğin : bir kaptaki su, başka bir kaba döküldüğünde suyun hacmi değişmez, bir madde parçalara bölündüğünde kütlesi değişmez, sayı dizisindeki sayıların yerleri değiştiğinde toplam sonuç değişmez. Fakat işlem öncesi evredeki çocuk, bu işlemleri çözümleyebilecek tutarlı bir mantıksal düşünce biçimine sahip değildir. Dolayısıyla aynı miktarda bir sıvı, büyük bir bardaktan ince uzun bir bardağa döküldüğünde, sıvı miktarı değişmediği halde çocuğa göre, su çoğalmıştır. Aynı şekilde küçük bardaktaki su, daha büyük bir bardağa dökülürse, çocuk suyun azaldığını düşünür.

⁶² Gander ve Gardiner, a.g.e., 240.

⁶³ Harry Beilin, “Piagetion Theory”, *Six Theories of Child Development*, Ed.: Ross Vasta, London, 1992, 98.

⁶⁴ Charles J.Brainerd, “Modifiability of Cognitive Development”, *Developing Thinking, Approaches to Children’s Cognitive Development*, Ed.:Sara Meadows, London , 1983, 29.

Ağırlıkla ilgili korunum ilkesine yönelik örnek ise ; işlem öncesi evredeki çocuklara bir kilo pamuğun mu, yoksa bir kilo demirin mi daha ağır olduğu sorulduğunda bir kilo demirin daha ağır olduğu cevabı alınır.

Bu dönemde çocukların korunum ilkesini kazanmalarını güçleştiren en önemli neden, görsel izlenimlerin düşünce süreçlerine hakim olmasıdır. Ancak bu dönemde çocuğun yeterli bir bellek kapasitesinin olmaması da diğer bir önemli etkindir. Miktar korunumu 6-8 yaşlarında, ağırlık korunumu 9-10 yaşlarında kazanılmaktadır.

3. Tersine Çevrilemezlik (Irreversibility)

İşlem öncesi düşüncenin bir başka özelliği tersine çevrilemezliktir. Bu dönemde çocuklar tersine düşünme, dönebilme yeteneğinden yoksun bulunmaktadır.

Örneğin; ince uzun bardaktaki su tekrar kısa bardağa döküldüğünde su düzeyinin yine aynen eski düzeyine geleceğini düşünemezler. Buna göre, tersine dönebilirlik, bir işlemin sonuçlarından hareketle başlangıç durumuna ulaşmayı tanımlar. Korunum ilkesi, tersine dönebilirlik ile yakından ilişkilidir. Örneğin; anne çocuğuna “pastamı istersen dörde bölerek yiyebilirsin” deyince, çocuk “ama anne o zaman pastam çoğalır, o kadar yiyemem” diye cevap verir. Çocuktaki bu durum büyük olasılıkla onun belirli bir zamanda birden fazla etken üzerinde düşünememesinden kaynaklanmaktadır. Çocuklara uygun öğrenme yaşantıları kazandıran sistematik eğitim programları aracılığıyla, korunum ve tersine dönebilirlik kavramları öğretilir.

4. Bütünleştirme veya Bağdaştırma (Syncretism)

Birbiriyle ilgisi, tutarlılığı olmayan iki şeyi, yakıştırma yoluyla bir arada düşünme olarak tanımlanabilir. İşlem öncesi dönemde çocuklar, ayrıntıları dikkate almadan genel algılamalar yaparak, ilişkisiz obje ve kavramları bütünleştirirler. Çocuk ilişkisi olmayan objeler ve fikirler arasında bağdaştırma yapabilir.

Bütünleştirmeye örnek olarak; “çocuğa “güneşin neden düşmediği ?” sorulduğunda, çocuk “çünkü o sıcaktır, güneş orada durur” der, “nasıl?” diye

sorulduğunda ise “çünkü o sarıdır” diye cevap verir.”⁶⁵ Çocuk her şey arasında her türlü ilişkiyi kurabilir.

Bu dönemde çocuk, “parçayla bütünü aynı zamanda düşünemez. Bu dönemde çocuklar hâlâ zihinsel kıyaslama yapamazlar. Zihinsel düzeyde temsil edebilme, kavram kullanabilme mümkün olmamakta, onun yerini ani algılamalar almaktadır. Bunun sonucu olarak çocukların yargıları zarar görmektedir.”⁶⁶

Bütünleştirme, çocuklarda 7-8 yaşın öncesine kadar görülmektedir. 7-8 yaşın öncesinde çocukta anlama ve akıl yürütme geliştiği için ancak bu yaşlarda bütünleştirme kaybolmaktadır.

5. Bitiştirme (Juxtaposition)

Çocuk aralarında sebep-sonuç ilişkisi olan iki olayı, bu ilişkiye önem vermeksizin yanyana getirirse, bu tip düşünmeye bitiştirme adı verilir. Çocuk düşüncesinde önemli olan hangi olayın sebep, hangi olayın sonuç olduğu değil, bu olayların bir arada bulunmasıdır. Örneğin ; “adam bisikletten düştü çünkü kolunu kırdı, yıkandım çünkü temizim, kalemimi kaybettim çünkü yazmıyorum, bisikletten düştü çünkü düştü ve yaralandı.”⁶⁷ gibi ifadeler çocukların bitiştirme yaptığını gösterir. Çocuk olaylar arasında sebep-sonuç ilişkisi kuramamakta ve iki olayı yanyana getirerek bitiştirme yapmaktadır.

Çocuğun akıl yürütme çeşitlerinden olan bağdaştırma ve bitiştirme birbirinden farklıdır. “Bağdaştırmada tutarsızları aynı bütün içine sokma, bitiştirmede tutarlıları aynı bütün içine sokamama işlemleri bulunduğu için bunlar bir bakıma iki karşıt düşünce olarak değerlendirilebilir. Piaget’e göre, her iki düşünce yanlışlığı yaygın bir hatadan ileri gelir : Bir durumun birkaç yönünü aynı anda düşünebilme yetersizliğinden. Bu hatayı büyükler de sık sık yapar.”⁶⁸

Bağdaştırma (syncretism), “bütünü parçalarla ilişkilendirmeksizin bir deneyimin tümü üzerinde yoğunlaşmak vasıtasıyla ortaya çıkan düşünce iken, bitiştirme (juxtaposition), parçaları bütünlü ilişkilendirmeksizin bir deneyimin

⁶⁵ Piaget, *Judgment and Reasoning in the Child*, Translated by Marjorie Warden, New Jersey, 1976, 29.

⁶⁶ Yavuzer, *Çocuğunuzun İlk 6 Yılı*, 221.

⁶⁷ Piaget, *Judgment and Reasoning*, 17.

⁶⁸ Gülseren Günçe, *Çocukta Zihin Gelişimi, Piaget Kuramına Toplu Bakış*, Ankara, 1973, 99.

detayları ve parçaları, üzerinde yoğunlaşmak vasıtasıyla ortaya çıkan düşüncedir denilebilir. Düşüncenin bu her iki biçimi, parçaları ve bütünü birlikte bir grup içinde sentezle birleştirme yetersizliğinden ortaya çıkar.”⁶⁹

6. Özelden Özele Akıl Yürütme (Transduction)

Özelden özele akıl yürütme, genelleme yapılmadan bir özelden diğerine geçilerek yapılan akıl yürütmedir. İşlem öncesi çocuklar ne tümdengelim (genelden özele akıl yürütme) ne de tümevarımı (özelden genele akıl yürütme) kullanırlar. Doğrudan doğruya özelden özele yapılan benzetmeyi kullanırlar.⁷⁰ Güneşin canlı olup olmadığı sorulduğunda çocuk hareket ettiği için canlı olduğunu belirtir. Fakat her hareket eden şeyin canlı olduğunu asla söylemez. Meselâ bulutlar canlı değildir, çünkü bulutları rüzgar itmektedir. Ateşi başkaları yakmaktadır.

Özelden özele muhakemesini kullanan bu yaştaki bir çocuk “babam sıcak su alıyor, çünkü traş olacak demektedir veya yeşil ve olgunlaşmamış bir portakalı yemek isteyen çocuğa ebeveyni onun olmamış ve yeşil olduğu için portakalları yiyemeyeceği konusunda açıklama getirdikten sonra çocuk papatya çayı içerken papatya yeşil değil, o hâlâ sarı, bana portakal verin diyebilmektedir.”⁷¹

İşlem öncesi dönemde çocuk, “birbirleriyle hiçbir ilişkisi olmadığı halde iki veya daha fazla somut (özel) durum arasında ilişki görür ve özelden özele akıl yürütür. Örneğin, bir öğleden sonra uyumadığında Lucienne şöyle dedi : “Ben uyumadım çünkü öğleden sonra değildir.” Bu durumda Lucienne’nin düşüncesi uyumaktan (bir özel) öğleden sonraya (ikinci özel) geçmektedir ve uyuma öğleden sonraya bağlı olarak sonuçlandırılır. Gerçekte ise ikisi arasında bir ilişki yoktur.”⁷²

Çocukların düşünce ve inançları üzerine araştırma yapan Piaget, onların güneş, ay, hava durumu, su, ağaçlar, dağlar ve dünyanın kökeni, rüya gibi

⁶⁹ P.G. Richmond, *An Introduction to Piaget*, London, 1970, 25.

⁷⁰ Bu dönemdeki özelden özele akıl yürütme; çocuğun tek objeden tek objeye veya tek olaydan tek olaya giderek, ilişkiler kurarak akıl yürütmesidir.

⁷¹ Piaget, *Play, Dreams and Imitation in Childhood*, London, 1967, 231.

⁷² Herbert Ginsburg and Sylvia Oppen, *Piaget’s Theory of Intellectual Development An Introduction*, New Jersey, 1969, 84.

konularda ne düşündüklerini incelemeye çalışmıştır.⁷³ Çocuklara güneş ve ay hakkında sorulan sorulardan elde edilen bulgulara göre, çocukların bu konulardaki inanışları 3-12 yaşları arasında 3 aşama göstermektedir. Aralarındaki kişisel farklılıklar nedeniyle bu aşamaları kesin sınırlarla birbirinden ayırmak mümkün değildir. Örneğin : 6 yaşındaki çocuğa bu konu ile sorular sorulduğunda şu cevaplar alınmıştır :

“Güneş nasıl meydana geldi? – Hayat başlarken
 Güneş daima var mıydı ? – Hayır.
 Nasıl var oldu ? – Çünkü hayatın başladığını biliyordu.
 Neden yapılmıştır ? - Ateşten.
 Fakat nasıl olur ? – Olur, çünkü yukarda ateş var.
 Ateş nereden geliyor ? – Gökten.
 Gökte ateş nasıl meydana geldi ? – Kibritle yakıldı.
 Kibrit oraya nereden geldi ? – Allah attı.”⁷⁴

Çocukta güneş ve ayın kaynağı ile ilgili anlayışın gelişiminde çocukta üç gelişim aşaması görülür.

I. Aşama : Bu aşamada çocuk düşüncesinde üç inanış yer almaktadır.

Bunlar :

1. Canlılık (animism) : Çocuk güneş ve ayın tıpkı insanlar gibi canlı olduklarına inanmaktadır. Onların hayatla birlikte dünyaya geldiklerine inanmaktadır.⁷⁵

2. Yapaylık (artificialism) : Çocuk, güneşin ve ayın bir tabiat yapısı değil, yapay olarak meydana gelmiş, yapılmış birer nesne olduklarını sanmaktadır. Örneğin : Allah’ın attığı bir kibritten güneşin ateşi tutuşmuştur, sanısındadır.

3. Ortaklık (Participation) : Çocuk insanlarla güneş arasında bir iştirak, bir ortaklık kurmaktadır.

II. Aşama : Çocuğun ay ve güneş kavramları değişken ya da geçici (transitional) bir özellik gösterirler. Çocuk, yapaylık ve ortaklık fikirlerini

⁷³ Bk. J.Piaget, *The Child's Conception of The World*, Translated by Joan and Andrew Tomlinson, New Jersey, 1989.

⁷⁴ a.g.e., 258

⁷⁵ George E.Dowson, *The Child and His Religion*, Chicago, 1909, 32-33.

saklarsa da (conservation) inancı çok keskin değildir. 8 yaşında bir çocuğun konuşmasından örnek :

- Güneş nasıl başlar ? – Büyük bir bulut vardır, onu yapar.
- Bulut nereden gelişir ? – Dumandan.
- Duman nereden gelir ? – Evlerden.
- Bulutlar güneş ışınlarını nasıl yapar ? – Büyük bir ışık onun ışınlarını yapar.
- Ne ışığı bu ? – Büyük bir ışık, birisi göklerde bunun için büyük bir ateş yakar.

Başlangıçta çocuk doğal olaylarla açıklar güneşi; yani onu bulutlar yapmaktadır. Ancak sorular ilerleyince yapaylık ortaya çıkmaktadır. Dumanlar bulut, bulutlar güneş oluverir. Yani insan güneşi yapar hale gelir. Yapaylık, göklerde birinin güneşi başlatmasıyla daha da belirgin bir durum kazanır.

III. Aşama : Açıklaması yanlış bile olsa canlılık ve yapaylık inanışları ortadan kalkmaktadır. Okulda öğrendiklerini söyler ya da kendine göre gezegenlerle ilgili bir açıklama yapar.⁷⁶

Okul öncesi dönemde çocuğun zihnindeki dünya kavramına yönelik düşüncesi, animism (canlılık), artificialism (yapaylık) ve participation (ortaklık) şeklinde ortaya çıkmaktadır. Çocuk canlılık düşünce yapısı ile, cansız varlıkları, canlıymış gibi düşünme eğilimindedir. Yapaylık ile çocuk, doğal olayların, insan eliyle ya da Allah eliyle yaratılmış olduğunu düşünmektedir. Ortaklık düşünce özelliğine sahip çocuk ise, doğal olaylar ile insan eylemleri arasında bir etkileşimin bulunduğunu düşünmektedir.

Okul öncesi dönemde çocuk, “bir nesneyi ayrı, bağımsız bir nesne olarak değil, o nesnenin ifade ettiği sınıfın bir temsilcisi olarak görebilir. Örneğin; iki yaşındaki çocuk bir yuvarlak ve bir küp iki nesneyi aynı biçimde algılamak, beş yaşındaki çocuk yuvarlak nesneyi “küre” kavramının, diğer nesneyi “küp” kavramının bir temsilcisi olarak görebilir. Beş yaşındaki çocuk soyutlama ve genelleme adımını gerçekleştirmiştir.”⁷⁷

⁷⁶ Günçe, a.g.e., 92., Ayrıca bk. Piaget, The Child's Conception of the World, 256-284; J.Piaget, **Çocukta Dünya Tasarımı**, Çev.: Refia Uğurel-Şemin, İstanbul, 1988, 159-174; J. Piaget, **Six Psychological Studies**, Ed.: by David Elkind, Great Britain, 1980, 25-29 ve Ginsburg and Oppen, a.g.e., 98-99.

⁷⁷ Cüceloğlu, a.g.e., 348.

Piaget, işlem öncesi dönemde çocuğun “hiyerarşi fikrine dayanarak sınıflandırma ve guruplandırma yapabildiğini, fakat sınıf içermelerini kavrayamadığını ortaya koymuştur.”⁷⁸ Bu dönemde çocuklar meselâ net olmayan bir bitki kavramına sahip olabilirler ve bir ağacın ne olduğunu bilebilirler, ama bir ağacın bir çeşit bitki olduğunu anlayamayabilirler. Fakat yedi yaşındaki çocuklar bir köpeğin hayvan olduğunu söyleyebilir ve farklı türde pek çok köpek adı verebilirler.

Okul öncesi dönemde çocuk, göz önünde bulunmayan ve bir anlamda onun açısından mevcut olmayan bir nesneyi ya da bir kişiyi temsil eden bir kelime, sembol veya başka bir varlık geliştirmeye çalışır. Örneğin, var olmayan bir gerçek bisiklet yerine, bir kelime, bir oyuncak bisiklet ya da bir sembol kullanılmaya başlar. Çocuk bir sopaya binip at diye dolaşabilir. Çocuk yalnız yakın çevresi ile değil, bu sembollerin de yardımıyla, geçmiş olaylarla da ilgilenmektedir. Sembolik fonksiyon bir çok biçimlerde, bir çok yollarla ortaya çıkar. Bir kelime, bir sembolik oyun ya da oyuncak, bir zihinsel sembol olabilir. “Çocukta varolan saf egosantrik (benmerkezli) düşünce nedeniyle sembolik oyun denilen oyun çeşitleri görülür. Kullanılan semboller bir kelime, bir sözel işaret veya bir obje olabilir.”⁷⁹ Simgesel oyun iki yaş dolaylarında basittir ve çocuklar büyüdükçe daha karmaşık hale gelir. Dört yaşındaki çocuk ağzına küçük bir çöp olarak sigara içiyor gibi yapabilir. Onun sigara olmadığını bilmektedir, ama onu bir sigara simgesi olarak kullanmaktadır. Küçük çocuklar kitaplardaki resimlerin nesneleri ve hayvanları temsil ettiği anlayışını da geliştirirler. Temsil etme yani sembol kullanma artık soyutlanmıştır, eşyaya ya da harekete bağlı değildir; duyu organlarıyla deneyim de gereksizdir. Çocuk görülmeyen, işitilmeyen kavram dünyasına girmiştir.

Kısaca, bu dönemde çocukta sembolik düşünce yeteneği gelişmeye başlamıştır, ancak bu semboller kesin kavram ve kurallar biçiminde düzenlenerek ifade edilememektedir.⁸⁰

⁷⁸ Günçe, a.g.e., 116

⁷⁹ Piaget, Six Psychological Studies, 23.

⁸⁰ Çocukların gelişim boyutları ile ilgili yazılan bu özellikler normal çocukların gelişimleri dikkate alınarak açıklanmıştır. Özel eğitime ihtiyacı olan çocukların gelişimleri farklı özellikler göstermektedir. Ayrıca çocukların gelişim boyutları ile ilgili belirtilen özellikler kültürden kültüre değişiklik göstermektedir. Meselâ; A.B.D.’de yaşayan çocukla Türkiye’de yaşayan çocuğun gelişimlerinde farklılık olabilir. Ayrıca aynı toplum içinde bulunan ama farklı sosyo-ekonomik veya kültürel çevrelerde yaşayan çocukların gelişimlerinde de farklılıklar olabilir. Çünkü çocuğun içinde bulunduğu toplumun uyaranları ve çocuğun gelişimini etkileyen faktörler içinde yaşadığı sosyal çevreye göre değişiklik ve çeşitlilik göstermektedir. Bu durum da çocuğun gelişimini etkileyebilir.

V. ÜÇ – ALTI YAŞ ÇOCUĞUNUN DİN GELİŞİMİ

Din kelimesi, hem toplumu hem de ferdi ilgilendiren önemli bir kavramdır. Tarih boyunca muhtevaları açısından çok farklı olan çeşitli din tarifleri yapılmıştır. Farklı farklı ilim dalları tarafından din tanımları yapıldığı için, dini tek tanımla açıklamak mümkün değildir.⁸¹

⁸¹ Din kelimesi Arapça'da "örf, adet, borç, itaat, tutulan ve gidilen yol, ceza ve mükafat, millet" (İbn Mansur, "Din Maddesi", Lisanü'l Arab, XIII, Beyrut, 1956, 24) anlamlarına gelen deyn kelimesinin isim halidir. Kur'an-ı Kerim'de din kelimesi ile otoriteye boyun eğme, o otoritenin emir ve yasaklarına uyma; bu emir ve yasaklara uygun yaşadığı takdirde mükâfat, aksi takdirde ceza göreceğine inanma şeklinde bir hayat nizamı da kastedilmektedir.⁸¹ (Günay Tümer ve Abdurrahman Küçük, *Dinler Tarihi*, Ankara, 1988,15) Din, her konuda insanları, akıllarını, irade ve isteklerini kullanarak hayır olan şeylere götüren, böylece dünya ve ahiret saadetine ulaşmalarını sağlayan, peygamberler aracılığıyla Allah'a gönderdiği ilâhî esasların bütünüdür şeklinde tarif edilmiştir. (A. Hamdi Akseki, *İslâm Dini*, Ankara, 1980, 7) İslâm'a göre her dinin, din adını alabilmesi için üç şart vardır : a) İlahî bir kitaba bağlı ve dinin konusunun Yüce Allah tarafından vazedilmiş olması, b) İnsanların maddî ve manevî hayatında iyi yolu gösterecek, tekamülüne hizmet ederek insanlığın saadeti ve aralarında kardeşlik kuracak hükümleri taşıması, c) Hürriyet, adalet ve eşitlik gibi faktörlere haiz olması. (Osman Pazarlı, *Din Psikolojisi*, İstanbul, 1982, 27) Din, bir insanın veya toplumun, kendisi üstünde ve kendisine muhtaç olduğu bir kudreti kavrayıp itiraf etmesidir. Bu öyle yüce bir hakikattir ki, insan hangi seviyede olursa olsun, onu samimi bir şekilde hisseder. Bu hissinin muhteva ve derecesi değişik olabilir, fakat buna sahip olma hususunda insanlık müsterektir. Dinin bu şekliyle kavranılması halinde şu sonuçlar çıkar: a) İnsanın kendisi üstünde ve ona tabi olmaktan müstağni bulunan bir kudretin varlığını itiraf etmesi, b) Yine insanın bu kudretle mahkum ve tâbi olduğu hissi, c) Bu yüce kudretle insan arasındaki münasebet ki bu bütün dinlerde mevcut olan ibadetleri ifade eder. (Necip Taylan, *İlim-Din*, İstanbul, 1979, 101-102) Din kelimesinin batı dillerindeki karşılığı "religion" kelimesidir. Bu kelime ise insanüstü olan bir güce veya Allah'a inanma olarak tanımlanır. (John R. Hinnels, *Dictionary of Religions*, London, 1984, 270) Latince de ise "religare" olarak ifade edilmektedir. Bu da Tanrı'ya karşı hürmetle karışık bir bağlılık ifade etmektedir. (Alan Bullock and Oliver Stallybrass, *The Fontana Dictionary of Modern Thought*, London, 1978, 537) Batılı düşünürlerden bazılarının yapmış olduğu din tanımlamaları şöyledir : Ünlü Çiçeron din, insanı Tanrıya bağlayan bağın adıdır demiştir. Schleiermacher, dinin esası, muhtaç olduğumuzu ve mutlak manada sorumluluk içerisinde bulunduğumuzu anlamamızdır, derken Chatel dinî, yaratılanın yaratana, insanın tanrıya, topluma ve kendisine karşı vazifelerinin tümünün adı olarak tanımlamaktadır. Spencer'e göre ise din, ne zaman, ne de mekan bakımından tasavvuru mümkün olmayan bir güce inanmaktır. Max Müller'e göre de din, tasavvuru mümkün olmayanın tasavvuruna, ifadesi mümkün olmayanın ifadesine çalışmaktır. Din, sonsuza yani Allah sevgisine erişmektir. (M. Abdullah Draz, *Din ve Allah İnancı*, Çev: Bekir Karlığa, İstanbul, 1985,40) Başka bir batılı düşünürün yapmış olduğu tarife göre din, tabiat üstü bir varlık (ya da varlıklar) ile ilişkili olan bir takım işaretlerin, davranışların, duyguların ve dilin bütünüdür. (Antoine Vergote, *Din, İnanç ve İnançsızlık*, Çev.: Veysel Uysal, İstanbul 1999, 15) Bu tanımlamalardan anlaşıldığı üzere din, insanlara bir hayat tarzı sunan, onları belli bir dünya görüşü içinde toplayan kurum; bir yaşama tarzı, yaratıcıya isteyererek bağlanma, birtakım şeyleri duyma, onlara inanma ve onlara uygun irâdî faaliyetle bulunma olgusu, aşkın varlıkta, ona inanan insan arasındaki ilişkiden doğan tecrübenin inanan kişinin hayatındaki tezahürleri olarak tanımlanabilir. (Zeki Aslantürk, "Sosyolojiye Göre Din ve Dinler Arasında İslâm Dini", *Din Eğitimi Araştırmaları Dergisi*, 5, 1998, 53) Kısaca belirtilirse din, bir yönüyle iman (veya itikad), bir yönüyle amel (pratik), diğer bir yönüyle de duyguyu içine alan bir bütünlük arzeden yapıya sahip bulunmaktadır. (Recep Yaparel, "Dinin Tanrî Mükün mü?", *Dokuz Eylül, Ü.İ.F. Dergisi*, IV, 1987, 413) Dinî akt, insanın canlı bir sentez ve canlı bir birlik halinde kaynaşan bütün ruhî kuvvetleri ile Tanrı'ya dönmesi ve derin bir tutkunlukla ona bağlanmasıdır. İnsan benliği ile ilgili olan sentezlerin en kuşatıcısı olan dinî akt, insanın bütün manevî kuvvetlerinin yardımı ile meydana gelir. Bu, insan benliğinin Tanrı karşısında takındığı çok özel ve çok subjektif bir kuvvet sonucunda ortaya çıkan hem dindarlık duyguları ile canlanan, hem de düşünce ile aydınlanan bir akttır. (Amiran Birand, "Din Kavramının İncelenmesi Hakkında", *A.Ü.İ.F. Dergisi*, VIII, 1960, 17)

1. Din Duygusu

Çocukta din gelişiminin en temel unsuru din duygusudur. Duygu, içinde haz ve elem unsuru bulunan her çeşit ruhsal olaylardır. Haz hoş giden bir hal, elem ise hoş gitmeyen bir haldir.⁸² Duygu ruhsal bir olaydır. H. Rohrercher'e göre duygular şuurun etkisi olmadan iç ve dış olaylara bir tepki olarak beliren ve ekseriya dil ile anlatılması güç olan hoş ya da hoş olmayan ruhsal olgulardır. Yani duygu, ferdin genel anlamda içinde geçen eğilimlerini, ilgilerini ve iç hallerini belirten iç yaşayışlar olarak tanımlanabilir. Duyguların insanın hem ruhsal yaşayışının akışında hem de onun iç yapısında önemli yeri vardır. Çünkü duygular bireysel yaşayışın bütününe ve kişinin içinde yaşadığı her ruhsal olaya yön verecek güçtedir. Duygular insanın hem davranışlarını düzenlemekle hem de yaptığı bu davranışların ortaya çıkmasında önemli bir etken olmaktadır.⁸³

Psikologlar tarafından çok çeşitli duygu sınıflamaları yapılmıştır. Bunlardan birkaçı şöyledir :

Max Scheler duyguları dört grupta toplamaktadır ;

a. Bedensel ve duyusal duygular : Haz ve elem gibi

b. İçgüdüsel duygular : Korku, kıskançlık gibi

c. Manevi ve ruhî değerlere ait duygular : Dinî, ahlâkî, estetik, sosyal vb.

d. İnsanın benini iyice saran veya onun içine işlemiş derin duygular:

Düş kırıklığı, mutluluk gibi⁸⁴

Hubert Rohrercher ise duyguları çok daha geniş ve kapsamlı bir şekilde ele almıştır. Duyguları üç temel grupta toplamaktadır :

a. Duyularla ilgili duygular : Ağrı, acı, tatlı, hoş veya hoş olmayan koku, soğuk ve sıcaklık sırasında uyanan duygular gibi.

b. İçgüdüsel duygular : İki gruba ayrılır.

1. Canlı içgüdüsel duygular : İçgüdü'nün doğumu sırasında doğan istek tatmin edilmemiş içgüdü'nün uyandırdığı isteksizlik, korku, endişe, dehşet, yılgınlık vb.

2. Sosyal güdüsel duygular : Haset, kıskançlık, ilişki kurma, araya mesafe koyma kısaca sosyal eğilimlerin ve onların tatmininden doğan bütün duygular.

⁸² Pazarlı, Din Psikolojisi, 92.

⁸³ Kerim Yavuz, *Çocuğun Dünyası ve Gelişme*, İstanbul, 1992, 30-31.

⁸⁴ a.g.e., 34-35.

c. Kişiliği gerektiren duygular : Kişiye özgü şahsiyet kendini bu tür duygular içinde doğrudan doğruya duyururlar. Bunlar daima kişiliğin ferdi bir tutumunu içerirler ve onları ortaya koyarlar. Bu gruptaki duygular ise şu duygulardan oluşmaktadır :

1. Dinî duygular,
2. Ahlâkî duygular,
3. Estetik duygular,
4. Mantıkî duygular,
5. Sempati ve aynı duyguları paylaşma duygusu,
6. Adalet, ölçülü ve edepli olma duygusu.⁸⁵

Genel temayülleri bakımından ise duygular üç grupta toplamak mümkündür:

a. Bencil (egoist) duygular : kendini beğenmek ve sevmek, oyun ve para sevgisi, tecessüs, saadet gibi duygulardır.

b. Benci-Özgeci (elsever) duygular : ferdi, insanlığa ve topluma bağlayan duygulardır. Bu duyguların temeli sempati duygularıdır. Başlıcaları kardeş, arkadaş sevgisi, hemşerilik, okul arkadaşlığı, şeref, gurur, aşağılık duygularıdır.

c. İdeal duygular : yüksek bir ideale bağlanmaktan doğarlar. Din ve ahlâk sevgileri, sanat ve ilim aşkı, milliyet ve vatan duyguları bu tür duygulardır.⁸⁶

Din ve ahlâk duygular içerisinde daima yüksek duygular olarak sınıflandırılmışlardır.⁸⁷ “Din, ahlâk, estetik gibi yüksek duygularda, ilkel duygularda görülen biyolojik faktörleri bulmak çok zordur. Bu duygular zihinsel süreçlerin olgunlaşması ve öğrenme ile değişip yeni şekiller alabilirler. Düşüncelerle kaynaşmış oldukları için onları alışkanlıklar ya da heyecanlar olarak değerlendirebilmek mümkün değildir. Yüksek duyguların temelleri organik ve fitrî de olsa gelişmeleri, aile, okul gibi çevresel faktörlere bağlıdır. Ayrıca din, şefkat, adalet gibi duygular hem kişisel hem toplumsal olarak düşünülebilecek derin ve geniş bir boyuta sahiptirler.”⁸⁸

⁸⁵ a.g.e., 36-37.

⁸⁶ Pazarlı, Din Psikolojisi, 92-93.

⁸⁷ Din duygusu yerine inanç duygusu kullanılabilir.. Çünkü kişi doğuştan inanç duygusu ile dünyaya gelir. Bu duygunun eyleme dönüşmesinden din meydana gelir.

⁸⁸ G.Dewelshauvers, Psikoloji, Çev.: M.Şekip Tunç, İstanbul, 1952, 45.

Din duygusu sürekli olarak ilâhî aleme yönelik ve oraya doğru yükselme çabası içinde olan bir duygudur. Bağlanma duygusundan farksız olan bu duygu, sonlunun sonsuz yüce kuvvete yönelmesi, güvenmesi, sığınması ve teslim olmasıyla sonuçlanır. Böylece dinî duygu yöneltici ve bağlayıcı bir özellikte olmaktadır. Dinî duygunun insana yaşadığı dünyada bulamadığı emniyet ve teselli kaynağı olduğunu, kendi dışında fakat rahatlıkla güvenip sığınacağı yüce bir kuvvete dayanma imkanı verdiğini söylemek mümkündür.⁸⁹

Dinî duygu kavramı, türlü dinî objeler karşısında beliren bir çok dinî duyguların ortak bir adı olarak ele alınmaktadır. Bu duyguyu inceleyen psikologlar dinî duyguların hangisi kendisine göre daha ağır basıyorsa, ona dayanarak dinî duygunun, hatta dinin ana kaynağını yalnız sözü edilen duygunun ortaya koyduğunu ileri sürmüşlerdir. Böylece yerine göre dinî korku, sevgi, hayranlık, bağlılık, dayanma, güvenme, sığınma, teslimiyet, istek, ümit, şükretme, kaçınma, sonsuzluğu arama, yüceltme ve hürmet, ilâhî aleme ya da ilâhî kuvvete yönelme gibi duygulardan birisi dinî duygunun kaynağı veya en azından dinî hayatta önemli duygulardan sayılmaktadır. Örneğin dinî duygu, sürekli olarak ilâhî aleme yönelik ve oraya doğru yükselme çabası içinde olan bir duygudur. Bağlanma duygusundan farksız olan bu duygu, sonlunun sonsuz yüce kuvvete yönelmesi, güvenmesi, sığınması ve teslim olmasıyla sonuçlanır. Böylece dinî duygunun özelliklerinden birisinin yöneltici ve bağlayıcı, olduğu ortaya çıkmaktadır.⁹⁰

Bu açıklamalara göre “din duygusu, tek bir duygu şekli olmayıp, dinî konular karşısında kişide beliren duyguların genel adıdır.”⁹¹ Yani din duygusu müstakil bir dinî duygu yerine, harekete geçiren özelliği din olan pek çok duygu sentezinden meydana gelmektedir.⁹² W. James din duygusuna, bir defada olup bitmiş bir psişik olay gözüyle bakmaz. O, iman ya da din duygusunun bilinçle belirgin hale geldiği ve devamlı kaldığı tezini savunur,⁹³ ona göre, din duygusunun diğer duygular gibi insanda tabîî ve gayri şuurî olduğunu ve insan organizmasının yapısına bağlı bulunduğunu ortaya koymuştur. Din Psikolojisi alanında araştırmalar yapan diğer psikologlar da bu görüşü benimsemektedirler. Bergson, Scheler, Delacroix, Girgensohn, Flourney gibi otoriteler de din

⁸⁹ Belma Özbaydar, *Din ve Tanrı İnancının Gelişmesi Üzerine Bir Araştırma*, İstanbul, 1970, 6.

⁹⁰ K. Yavuz, *Çocukta Dinî Duygu ve Düşüncenin Gelişmesi*, Ankara, 1987, 34-35.

⁹¹ Hayati Hökelekli, *Din Psikolojisi*, Ankara, 1993, 138.

⁹² William James, *The Varieties of Religious Experience*, New York, 1982, 27-28.

⁹³ Neda Armaner, *Din Psikolojisine Giriş I*, Ankara, 1980, 117.

duygusunun fitrîliğini kabul ederek bunu içgüdü, eğilim, tabiat üstü varlığa bağlanma gibi sebeplerle açıklamaktadırlar.⁹⁴

Flournay dini şöyle tanımlamaktadır ; din, kendine has başkalığı olan heyecan, duygu ve istek hallerinin bir bütünüdür.⁹⁵ Din duygusu açık ve seçik görünmez. Çünkü duygular son derece değişkendir ve her şahsa göre çeşitli şiddet ve özellikte görünürler. Duygusallık ya da duygular insanın yaratılışına bağlı doğal bir özelliktir. Yaratılışın temel yapısı ve işleyiş prensipleri bütün insanlar ve her yerde ortak olduğuna göre, din duygusu evrensel bir özellik taşımaktadır. Bununla birlikte din duygusunun gelişmesi öğrenme ve yetiştirme şartlarına bağlıdır.

Din duygusu bir insanın kutsal tanıdığı varlık karşısında duygulanması ve duyarlılığıdır. Bu bakımdan din duygusu da diğer duygular gibi insanın tabiatına ve yaratılışına bağlı bir duygudur. Kur'an-ı Kerim'de "yüzünü doğru olan dine insanların fitratına uygun olan dine çevir."⁹⁶ buyurulmaktadır. Bu ayetle insanın dini kabullenmeye yetenekli olarak yaratıldığına dikkat çekilmiştir. Bir insanın hangi dine mensup olacağı ise, içinde yaşadığı aile ve aldığı eğitim gibi sosyal çevrelerin ve din şuurunun gelişmesiyle gerçekleşir. Peygamberimiz Hz. Muhammed'in bir hadisinde de bu konu açıklanmıştır. "Her çocuk fitrat üzerine doğar, sonradan anne-babası onu, Yahudi, Mecusi veya putperest yapar. Eğer anne-babası müslüman iseler, çocuk da müslüman olur."⁹⁷ Buradaki fitrat ile insanın doğuştan, tabii olarak Allah'a inanmaya yetenekli ve dinî inancı kabul etmeye elverişli bir yaratılışa olduğu anlamına gelmektedir.⁹⁸

Din duygusu Allah ile ilişkiden doğan ve sürekli olarak insanı ilâhî alemle temasa geçiren bir duygudur. Dinî olgunluğun yolu dinî duyguların gelişimiyle sağlanabilir. Ribot bu gelişimi üç evreye ayırmıştır.

1. Korku ve yarar sağlama meyillerinin baskın olduğu somut bir tahlil evresi
2. Ahlâka dayalı öğelerin katılmasıyla beliren bir soyutlama ve genelleştirme evresi

⁹⁴ Veysel Uysal, *Din Psikolojisi Açısından Dinî Tutum, Davranış ve Şahsiyet Özellikleri*, İstanbul, 1996, 24.

⁹⁵ Pierre Bovet, *Din Duygusu ve Çocuk Psikolojisi*, Çev.: Selahattin Odabaş, Ankara, 1958, 16.

⁹⁶ Rûm, 30/30.

⁹⁷ Buhârî, Cenaiz, 79; Müslim, Kader 22-25.

⁹⁸ M. Emin Ay, *Çocuklarımıza Allah'ı Nasıl Anlatalım?*, Ankara, 1987, 50.

3. Dış etkilerin gittikçe azalmasıyla din duygusunun zihinsel ögelere karışmaya yüz tuttuğu en yüksek kavramlar evresi.⁹⁹

İnsanda varolduğu kesin olan din duygusu, çocukluk döneminde çocuğun dinî konulara ilgi duyması ve sorduğu sorularla kendisini göstermektedir. Aslında çocuk doğuştan dindar değildir ama dine karşı ilgi ve eğilimin bulunduğu yapılan araştırmalarla isbat edilmiştir.¹⁰⁰

Çocuktaki dinî ilgi ve isteklerin açığa çıkmasında ve dinî inancın gelişmesinde, çocuk başkalarının yardımına muhtaç olduğu için “himaye altında bulunma” isteğinin etkili olduğu, bu ise dinî yaşayışının temelini teşkil etmektedir.¹⁰¹ Himaye altında bulunma, başkalarından sevgi, şefkat yardım ve ilgi görme, kendini rahat ve güvenlik içinde hissetme ihtiyacı insanın temel güdülerindendir. Çocukluk döneminde anne-babanın himayesi altında olması çocuğa güven duygusu verir. Çocuklukta gelişen bu duygu daha sonra dinî yaşantının temelini oluşturan Allah’a sığınma ve bağlanma duygularının gelişimini etkiler.¹⁰²

Çocuğun temel ihtiyaçları arasında yer alan güven duygusu bu duygunun yanında bağlanma ve dayanma duygusunu beraberinde getirir. Bu güven, bağlanma ve dayanma duyguları çocuğu bir arayışa sevkeder. Çocuğun bağlanma ile asıl aradığı güvendir. O tatmin edildiği ölçüde kendini mutlu hissedecektir. Güvenme ve dayanma duygusu sarsılan çocuk mutluluğu yeterince bulamaz. Güvenmenin en son ve en üst hedefi ise asıl güveni verene dayanma ve bağlanmadır. Bu bağlanma isteği ise zihinsel olarak çocuğu arayışa itmektedir.¹⁰³ Çocukta uyanan istek, duygu ve düşünce ile dinî inanışın oluşması arasında bir bağlantı vardır. Çocukta dinî yönde bir istek, duygu ve düşünce oluşursa, kendisinin güvenip inanabileceği Allah’ı arayışı başlamaktadır.

Sorgu çağı adı verilen 3-6 yaş çocuğunun genel özelliği meraklı olmasıdır. Bu dönemde çocuk her konuda ne, neden, nasıl, niçin? gibi soruları sormaktadır. Dinî konularda da bu tür sorular gelmektedir. Özellikle kainat düzenine ve Allah hakkında çok soru sormaktadır.¹⁰⁴

⁹⁹ Armaner, a.g.e., 128.

¹⁰⁰ Bovet, a.g.e., 18-19.

¹⁰¹ W.H. Clark, “Çocukluk Dönemi Dinî”, Çev.: Neda Armaner, A.Ü.İ.F. Dergisi, XXIV, 1981, 178.

¹⁰² Hökelekli, a.g.e., 253.

¹⁰³ K. Yavuz, *Çocuk ve Din*, İstanbul, 1994, 122-123 ve Armaner, a.g.e., 81-82.

¹⁰⁴ J. Grasso Fitzpatrick, *Meraklı Çocuk*, Çev.: Ümit Arar, İstanbul, 1997, 229.

Okul öncesi dönemde çocukta taklit özelliği gösterir. Bilinçli veya bilinçsiz çevresinde gördüğü herşeyi taklit eder. Bu çağdaki çocuk, duyguya dayalı, tasarlanan ya da hayalde canlandırılan bir din kavramına çok fazla sahip değildir. Ezberleyebildikleri bazı dinsel sözler veya cümleler onlar için çok az anlam ifade eder. Çünkü taklit özelliği çocukta iradesiz olarak çalışmaktadır. Yani çocuk anne-babasından gördüğü davranışları uygulamaktadır. Meselâ, annesini namaz kılarken gören çocuk bu davranışları taklit eder. Fakat çocuğun yapmış olduğu bu eylem onun bilinçli olarak bunu yaptığı anlamına gelmez. Yani çocuğun dinî sözleri düşünüp anlama sonucu meydana gelmiş değildir, sadece sözleri ve eylemleri taklit biçimindedir. Zaten dinî bilgi düzeyinden önce çocukta görülen bu hal bir tür koşullanma ve buna tepkide bulunmadır. Bu tepki söz ve eylemler biçiminde mekanik olarak kendini gösterir. Meselâ, sofrada yemeğe Besmele ile başlamak ve yemeğin sonunda Allah'a hamdetmek ile sofradan kalkmak çocukta henüz anlamını bilmeden ve yetişkinleri taklit ederek yapılan eylemdir.

Çocuk, 3 yaşından sonra dinî nitelikte bir söz, bir korku ya da davranışla ilgilenir. Çocuktaki bilincin otoriter kaynaklardan gelen etkilerin egemenliği altında bulunduğu bu süre içinde dinî bakımdan yaratıcı bir evreye geçmesi beklenemez. Çocukta yaratıcılık dönemine kadar gelişen dinî kavramlar üç evreden geçerek oluşmaktadır :

1. Hayal evresi (fairy-tale stage) : 3-6 yaşlar arası.
2. Gerçekçi evre (realistic stage) : 6-11 yaşlar arası.
3. Bireysel evre (individualistic stage) : 12 ve üstü yaşlar arası.¹⁰⁵

Okul öncesi dönemde yani 3-6 yaş arasında çocuğun algı dünyası genişlemektedir. Buna bağlı olarak da dilin kullanımında sözcükler de zenginleşmektedir. Bu dil gelişimine bağlı olarak, yetişkinlerin kullandıkları dinî kelime, deyim ve ifadeleri çocuklar da kullanmaya başlar. Çocukların kullandıkları bu dinî kelimeler bilinçli kullanım değil sadece yetişkinlerin taklit edilmesinden başka birşey değildir. Bu kelimeler daha çok yetişkinlerin tasvibini kazanmak için kullanılmaktadır. "Sosyal kalıtım denilen toplumun inançları, davranışları çocuğu etkiledikçe çocukta yavaş yavaş taklitten ötede, zihinle anlaşılan bir dinin kavranması yolu açılır. Çocuk çevresinde oluşan dinsel olaylar ve konular hakkında devamlı sorular sorar. Kendisine anlatılanlarda geçen melek, şeytan, sevap, günah, cennet, cehennem gibi

¹⁰⁵ Ronald Goldman, *Religious Thinking From Childhood To Adolescence*, London, 1968, 24.

kelimeler merakını çeker, fakat bunlar üzerinde fazla durmadan büyüklerin söylediğini olduğu gibi kabul eder. Okul öncesi çağda anlatılan dinî hikâyeler, çocuğun ilgisini çeker. Aile çocuğa dinî bir terbiye vermeğe başlarken, çocuk adeta buna önceden hazır gibidir.¹⁰⁶

Çocukta dinî anlayışın gelişmesi, sadece dinî duygunun gelişimine bağlı değildir. Çocuğun bedensel, duygusal, dil, bilişsel ve sosyal gelişimleri çocuktaki dinî duygu ve anlayışın gelişiminde etkili olmaktadır.

Çocukta dinî bilincin uyanmasında ve gelişmesinde rol oynayan etkenler şunlardır:

1. Çocuğun doğal gelişimi
2. Ailenin çevresindeki ve birlikte olduğu diğer yetişkinlerin tutumu
3. Dinsel konuların doğrudan doğruya öğretilmesi¹⁰⁷

Çocuğun dinî gelişimi aileyi model almakla başlamaktadır. Uygulanan dinî faaliyetler, çevrenin dinî atmosferine ve çocuğun ferdî kabiliyetinin işleyiş derecesine bağlı olarak zamanla gelişip dinî yaşayışa dönüşür.¹⁰⁸ Bu da sonuçta taklidin dıştan içe doğru yöneldiğini ve orada özümsemiyle doğal bir davranış haline geldiğini gösterir. Dinî duyguların erken olarak ortaya çıkması, psikolojik faktörlere bağlı iken, çocuğun dinî hazırlığı ancak vaktinden önce eğitilmiş olmasıyla şekillenmektedir.

Okul öncesi dönemde çocuğun tabiat ve kültür içinde insanlarla birlikte yaşarken gözlediği, izlediği pek çok olaylar hakkında düşündüğü ve çeşitli konularda sorular sorduğu görülmektedir. Tabiatın, canlı-cansız varlıkların oluşması, devam etmesi, değişimi, canlıların doğup büyümesi, gelişmesi gibi olayları merak edip ve onların nereden gelip nereye gittikleri, sonlarının ne olacağı, ölümün ne olduğu, öldükten sonra ne olacağı gibi konularda çeşitli sorular sormaktadır.¹⁰⁹ Bu dönemde bu soruları sorarken dinî inancı ile ilişki kurmaya da çalışmaktadır. Ayrıca çocuk Allah, melek, peygamber, cennet, cehennem, kitap gibi kavramları da merak etmektedir. Çünkü bu dönemde bu kavramlar onun için sırlarla örtülüdür, fakat çocuk yetişkinlere bu konularla ilgili şüphe dolu sorular sorar. Örneğin “Herşeyi Allah yarattı, Allah’ı kim yarattı?” gibi sorular bu dönem çocuğuna ait sorulardandır.

¹⁰⁶ Armaner, a.g.e., 86.

¹⁰⁷ Mualla Selçuk, *Çocuğun Eğitiminde Dinî Motifler*, Ankara, 1990, 70.

¹⁰⁸ National Society, *Children In the Way*, London, 1988, 31.

¹⁰⁹ Miriam Stoppard, *Questions Children Ask & How to Answer Them*, New York, 1997, 40-48 ve David R. Veerman ve diğerleri, *101 Questions Children Ask About God*, Illinois, 1992, 1-26.

Genellikle 3-4 yaşından itibaren dünyayı ve kendi varlığını soru alanı yapan çocuğun dinî fikirlerle ilgilendiği görülür. Çocuklar dil öğrenmeye, zihinsel ve duygusal gelişmeye paralel olarak dinî kavramlarla karşılaşır. Çocuğun Tanrı kavramıyla karşılaşması sadece yaş faktörüne bağlı değildir. Olgunlaşmanın yanında, çevrede yaşanan ve öğretim konusu yapılan dinin onun üzerindeki etkisi küçümsenemez. Dinî törenlerin ve inanışların ağır bastığı yerlerde dinî uyanış çok erken yaşlarda olmaktadır.¹¹⁰

Okul öncesi çocuğu din olgusuna karşı ilgilidir fakat bu ilgiye rağmen onun dinî anlamda, dinî bir tarzda düşünebildiğini söylemek güçtür. O kendisini çevreleyen, yetişkinlerin dünyasında olup bitenleri yeterince anlayamamaktadır. Bundan dolayı bu evre “Peri Masalı Dönemi” olarak karakterize edilmiştir. Çocuk bu aşamada Tanrı ile peri masalı karakterleri arasında az farklılık görür ve kendisine anlatılanlar hakkında çok az şüphelenir ve genellikle söyleneni olduğu gibi kabul etme özelliği gösterir.¹¹¹

Okul öncesinde çocuk, işlem öncesi dönem özelliklerini gösterirken bu bilişsel özellikler çocuğun dinî düşünce ve anlayışını da etkilemektedir. Çünkü dinî düşüncenin oluşumu çocuktaki bilişsel gelişime bağlı bulunmaktadır. Okul öncesinde işlem öncesi evresinde bulunan çocuk, bu gelişime bağlı olarak şu dinî düşünce özelliklerini gösterir :

2. Allah Tasavvuru

Allah'ın anlaşılmasında çocuğun bilişsel gelişimi ve yetenekleri etkili olmaktadır. Çocuk, herhangi bir kavramı anlamaya çalışırken yaptığı gibi çoğu kez zihninde Allah'a ait zihinsel bir şema oluşturur. Bu şemalar ise çocuğun bilişsel gelişimine paralel olarak farklılıklar gösterir. Özellikle çocukta görülen Allah tasavvurunda yaşa bağlı olarak bir değişiklik görülür. Çünkü çocuğun yaşı ile bilişsel gelişiminde de farklılık meydana gelir.

Okul öncesi dönemde çocuk, Allah'ı süperman gibi algılar. Bu yaştaki çocuklarda, antropomorfizm yani insana benzetme özelliğinden dolayı Allah tasavvuru da insana benzemektedir. Bu dönemde çocuklar somut düşündüklerinden dolayı, soyut kavramları anlayamazlar ve kavrama kabiliyetleri ancak görünen şeylere yöneliktir.

¹¹⁰ M.Selçuk, “Çocuğun Eğitiminde Dinî Motifler (Okul Öncesi Çağ)”, *İslâmî Araştırmalar Dergisi*, IV, 2, 1990, 108.

¹¹¹ Ralph W. Hood ve diğerleri, *The Psychology of Religion*, New York, 1996, 56.

Çocuktaki Allah anlayışının gelişimi birçok araştırmaya konu olmuştur. Çocuklarda Allah anlayışı ile ilgili çalışma, dinî anlayışın en çok araştırılan alanıdır ve bu konudaki ilk yapılan araştırmalar geçen yüzyıla kadar uzanmaktadır. (Barnen, 1892 ve Brown, 1892).¹¹² Piaget'nin geliştirmiş olduğu teoriler dinî anlayışın gelişimi ile ilgili yapılan araştırmaları da etkilemiştir. Bu düşünceye bağlı olarak bir araştırma Goldman (1964) tarafından yapılmıştır. Bu çalışma çocuktaki dinî anlayışın gelişimi ile ilgili araştırmaların dönüm noktası olmuştur. Araştırma sonucunda 6 yaş öncesi çocuğun önsezgili dinî dönem (intuitive religious period)'de olduğu bulunmuştur. Bu dönemde çocuğun düşüncesinin egosantrik, sistematik olmayan ve parçalara ayrılmış olduğunu iddia edilmiştir. Bu düşünce tarzından dolayı çocukta Allah anlayışı antropomorfik bir özellik göstermektedir.¹¹³

İnsanî özellikleri ilâhî varlığa atfetmek anlamına gelen bu özellik 3-6 yaş arası çocukların Allah anlayışı ile ilgili karakteristik yapısıdır. Bu konuda yapılan araştırmalarda¹¹⁴ Tanrı çocuklar tarafından insanlardan daha büyük ve daha güçlü bir insan olarak tasavvur edilmiştir. Cavelett (1983) de yaptığı araştırmada 3-6 yaş arası çocukların, tabîî bir Tanrı ve O'nun yakınlığı duygusuna sahip olduğunu, yaşamlarında Tanrı'nın varlığını ifade eden İncil'e ait ve dua usulüne ait sembolleri kabul etmeye müsait olduklarını ifade etmiştir.¹¹⁵

Johnson (1955) 6 yaşındaki kız ve erkek çocuklarına Tanrı ve İsa'ya dair olan fikirlerini sormuştur. Yaklaşık olarak hepsi Tanrı'nın "gökte" ya da "cennette" olduğunu düşünmüşler ve O'nun rolünü yaratıcı, koruyucu ve ahlâkî hüküm verici olarak görmüşlerdir. Bu fikirler karakteristik şekillerde ifade edilmiştir. "O çiçekleri yapar", "O sana kötü olan şeyleri yapmamamı söyler", "Tanrı'nın seni büyülemek için perileri-büyüsü-vardır."¹¹⁶

Heller (1986)'in, Katolik, Yahudi ve Hindu çocuklar üzerinde yaptığı çalışmada, 4-6 yaş arasındaki çocuklarda din hakkında bilgilerin genel olarak

¹¹² Bk. K.Tamminen ve diğerleri, "The Religious Concepts of Preschoolers", *Handbook of Preschool Religious Education*, Ed.: Donald Ratcliff, Alabama, 1988, 59-71 ve R. Vianello ve diğerleri, "The Religious Concepts of Children", *Handbook of Children's Religious Education*, Ed.: D.E.Ratcliff Alabama, 1992, 56-59.

¹¹³ R.Goldman, *Readiness For Religion*, New York, 1970,15.

¹¹⁴ Terstanjak, 1955; Bovet, 1961; Elkind, 1971,1978; Mailhiat, 1964; Horbert,1967; Havisto,1969; Vatalenen, 1974; Nye ve Carlson,1984; Keskitala,1987; Kjellgren,1987 gibi. Ayrıntılı bilgi için bk. Tamminen ve diğerleri, a.g.m., 59-71 ve Vianella ve diğerleri, a.g.m., 56-59.

¹¹⁵ Kenneth E.Hyde, *Religion In Childhood And Adolences*, Alabama, 1990, 66.

¹¹⁶ a.g.e., 67.

var olmadığını bulmuştur. Çocuklar, dinî kavramları hatırlamaktan daha çok anlamaya yatkındırlar. Onlar için Allah, kendileri için belli fonksiyonları yapan ve çocukların iyiliği ile ilgilenen, izin veren eğlence ve oyun ile tanımlanan bir Tanrı'dır. Allah bazen iyi, bazen kötü ve arasıra da bir ahlâk karışımı gibi tasvir edilmiştir. Bu çalışma sonucunda Heller, çocuğun ana-babaya ait iyi ve kötü düşüncelerini Allah üzerine yansıtıldığını bulmuştur.¹¹⁷

Belçika'da Katolik çocuklar üzerinde yapılan araştırmanın sonucunda okul öncesi dönemde çocukların üç aşamalı bir gelişim gösterdiği tesbit edilmiştir :

Birinci evre; (God as Object/God as Human): Allah'ın bir obje veya insan gibi algılandığı aşamadır. Üç yaşın altındaki çocuklarda görülür. Bu evrede Tanrı' ya insanî birçok özellik yüklenilmektedir.

İkinci evre; (God as Superhuman): Allah'ın insanüstü olarak algılandığı bir aşamadır. Üç-dört yaşları arasında görülür. Bu evrede çocukların daha fazla Allah kelimesini kullandıkları görülmüştür. Tanrı'nın kilisede bulunduğu inanırlar. Tanrı sadece çocuklara yardım etmek için oradadır. Egosantrik düşündükleri için dinleri doğal olarak bencildir. Buna rağmen Tanrı'nın gücünü insanlarınkinden farklı tanımlarlar. Dine karşı ilgileri annelerinin ilgisine bağlıdır. Özellikle erkek çocuklarda annelerin dua etmelerini tekrar etme görülürken, kız çocuklar şahsî ritüellerinde daha bağımsızdır ve İsa'yı çoğunlukla görülmez bir arkadaş olarak kabul ederler.

Üçüncü evre; (God as Divinity): Allah'ın ilâhî özellikleri ile beraber algılandığı aşamadır. Dört yaşından altı yaşına kadar olan dönemde görülür. Bu yaşta çocuk, zaman ve mekanın ötesinde, herşeye gücü yeten üstün ve herşeyi bilen ve her yerde ve her zaman hâzır olan ilâhî özellikleri olan bir Allah anlayışına sahip olmaktadır.¹¹⁸

Küçük çocuklar, Tanrı'yı aileden uzakta, gökyüzünde veya bulutların üzerinde yaşayan, onları her zaman koruyabilen özel bir insan, bir tür baba olarak görürler. 5 yaşındaki bir çocuk, Tanrı'nın resmini süperman olarak çizmiştir. 6 yaşından önce çocuklar, Tanrı'yı iyi huylu devrelerden veya diğer iyi kalpli mitolojik kahramanlardan zorlukla ayırabilir. Onlar Tanrı'yı doğal olaylardan sorumlu tutarlar. Örneğin Tanrı rüzgarı estirir ve şimşegi çaktırmak

¹¹⁷ David Heller, *Children's God*, Chicago, 1986, 8-9.

¹¹⁸ Tamminen ve diğerleri, a.g.m., 67-69.

için bulutları bir araya getirir.¹¹⁹ 6-7 yaşında çocuk, Allah'ı bütün kainattaki varlıkların yaratıcısı olarak düşünür.

Beş-altı yaşlarındaki çocuklar için büyüklük ve yükseklik mekanla sınırlıdır. Bundan dolayı olmalıdır ki Allah tasavvurunda O'na uygun görülen mekan olan gökyüzüdür. Ülkemizde yapılan bir araştırmada "Sence Allah nerede?" şeklinde sorulan soruya çocukların genellikle "bulutların üstünde, bulutların arasında, havada, uzayda, yıldızların ve ayın yanında" gibi yukarıya ve gökyüzüne yönelik cevaplar verildiği görülmüştür.¹²⁰

Üç yaşından itibaren Allah hakkında bilgi edinmeye başlayan çocuk, önceleri antropomorfik bir nitelik taşıırken, 7-9 yaşlarından itibaren bu tasavvurlarını mücerred bir şekle dönüştürmektedir. Çocuk okul öncesinde Allah'ın gökte olduğuna inanırken, 10-12 yaşlarında ise O'nun her zaman ve her yerde olduğunu kabul etmekte ve diğer gelişim aşamalarında olduğu gibi, Allah'ı tasavvur hususunda da bir gelişmeye yönelmektedir.¹²¹

Kız ve erkek çocuklar arasında Allah'ın kendilerine ne ifade ettikleri konusunda farklılık olduğu tesbit edilmiştir. Erkek çocuk, Allah'ın kendisi için ne olduğundan çok, Allah'ın kendisinden ne istediğine dikkat etmektedir. Erkek çocuğun Allah'ı, ahlâkî, kemâlî, kudret ve kuvvetiyle üstün bir Allah'tır. Buna karşılık, kız çocuğunun Allah'ı, hissî bir huzur veren aşk Allah'dır. Kız çocuk, Allah'ın kendisinden istediği şeyden çok, Allah'ın kendisi için ne olduğuna dikkate etmektedir.¹²²

3. Dinî Mensubiyet

Küçük çocuklar, genelde dinî kimliklerini, uyruk, etnik ve ırkla karıştırırlar. Onların sınıflandırma yapmaları yetişkinler gibi değildir. Elkind (1961,1962,1963) Piaget'nin yarı bilimsel yaklaşımını kullanarak Katolik, Protestan ve Yahudi çocuklarda dinî mensubiyet gelişimini incelemeye çalışmıştır. Bu araştırmanın sonucunda dinleri ne olursa olsun, aynı yaşlarda çocukların aynı düşüncelere sahip olduğunu ve dinî mensubiyet gelişiminin de

¹¹⁹ Bayram Çetin, "6-12 Yaşları Arasındaki Çocuklarda Allah Kavramının Gelişimi", Yayınlanmamış Doktora Tezi, Marmara Ün., 1991,58 ve Martin A. Lang, *Acquiring Our Image of God*, New York, 1983, 77.

¹²⁰ Yurdağül Konuk, *Okul Öncesi Çocuklarda (5-6 Yaş) Dinî Duygunun Gelişimi ve Eğitimi*, Ankara, 1994,71.

¹²¹ Ay, a.g.e., 69.

¹²² A. Vergote, "Çocuklukta Din", Çev.: Erdoğan Fırat, *A.Ü.İ.F.Dergisi*, XXVII, 1978,328-329.

bütün çocuklarda aynı olduğunu bulmuştur. Elkind'e göre çocuğun dinî mensubiyeti üç aşamalı olarak gelişmektedir.

Birinci evre, 5-7 yaş arasında görülür. Bu aşamada çocuk global bir anlayışa sahip olduklarından kendi dinî gruplarının farklılığını ayırtedemez. Çocuk için her Yahudi, bir Katolik gibi insandır. Yahudiler, Katoliklerden siyah saçlı ve sarışın oldukları veya farklı şehirden geldikleri için farklıdır. Çocukların mensubiyet ile ilgili açıklamaları insanların fiziksel özelliklerine bağlı olarak yapılmıştır. Bu ilk evrede çocuk mensup olduğu dinin Allah tarafından kendisine takdir edildiğine inanır ve bu mensubiyete tam bir bağlılık gösterir. Çocuk Allah beni Katolik yaptı demektedir. Bu yaşta çocuktaki mensubiyet ırk ve uyruk için kullanılan bir isimden daha fazla bir anlam taşımamaktadır. Çocuk için kilise ve sinagoga gitmek dindarlık göstergesi iken kötü söz söylememek veya doğru şeyler yapmak etnik davranış olarak nitelendirilir.

İkinci evre, yaklaşık olarak 7-9 yaşları arasında görülür. Bu dönemde çocuk kendi mensubiyet anlayışını tamamen diğerlerinden ayırır. Kendisinin uyguladığı dinî eylemler diğer dinlere mensup insanlardan farklı olduğu için çocuk farklı bir dinî mensubiyete sahiptir. Meselâ: Katolik kimdir? diye sorulduğunda Pazar günü kiliseye giden kişidir diye cevap verir.

Üçüncü evre ise 10-12 yaşlarında ortaya çıkar. Bu yaştaki çocuklar dinî mensubiyeti, isim ve gözlenebilen aktivitelerle değil, inanç ve dinî anlayış olarak tarif etmişlerdir. Diğer dinlerdeki insanların inanç ve ibadet yönünden kendisinden farklı olduğunun farkına varmaktadır.¹²³

4. Dua

Yapılan araştırmalar sonucunda çocukta dua anlayışı üç aşamada gelişme göstermektedir. Elkind ve arkadaşları yaptığı araştırmalar sonucunda dua gelişimini üç evreye ayırmıştır.¹²⁴

1. Beş-yedi yaş arasında görülen birinci evredir. Bu dönemde çocukların müphem bir dua anlayışları vardır. Yani çocukların duaları belli belirsiz ve

¹²³ David Elkind, "Age Changes In The Meaning of Religious Identity", *Review of Religious Research*, VI,1,1964, 37-39 ve "Piaget's Semi-Clinical Interview and The Study of Spontaneous Religion", *Journal for The Scientific Study of Religion*, IV,1,1964, 45.

¹²⁴ Diane Long, D.Elkind and B. Spilka, "The Child's Conception of Prayer", *Journal For The Scientific Study of Religion*, VII, 1967, 104-106.

yüzeyseldir. Dualar çocuklar tarafından Tanrı'ya atfedilmektedir fakat çoğunlukla, kavramı gerçek bir şekilde anlamaksızın formüller olarak okunur. Örneğin çocuklar her yerde diğer çocukların dua ettiğine inansalar da, hayvanların dua edip edemeyeceği konusunda emin değildirler.¹²⁵

Okul öncesi dönemde çocuklar duaların Allah ile bağlantılı olduğunun farkında olmasına rağmen, duaların anlamlarını anlamamaktadırlar. Dua çocuklar için niçin yapıldığı bilinmeyen ama her zaman yapılan bir eylemdir. Onlar için dua yatmadan önce, ibadet yerlerinde, yemekten önce veya sonra yapılan bir dinî merasimdir. Bu yaşlardaki çocuklar çok fazla hissetmeden itaatkâr dua ederler.

Bu dönemdeki çocukların dualarının içeriği, kişisel maddî isteklerine yöneliktir. Çocuk dua vasıtasıyla Tanrı'yı isteklerinin sağlanmasına ikna etme eğilimi taşır ve dua her zaman aynı şekilde yapıldığından dinî adetlerin unsurlarını içermektedir. Goldman (1964), yaptığı araştırmada, 6 yaşındaki çocukların bütün dualarının gerçekleşeceğine inandığını ve eğer gerçekleşmezse bunun çocuğun suçu olduğunu belirtir. Duası gerçekleşmeyen çocuk ya sessiz dua etmiştir ya da yaramazlık yapmıştır. Duaların yerine geleceğine olan güven 4-6 yaş arasında azalır ve bu gerileme okul yıllarına kadar devam eder. Diğer yandan Tanrı'nın duaları işittiğine dair çocuğun güveni vardır.

Bu yaştaki çocuklar duayı haricî davranışla yani elleri kavuşturma gibi davranışla bir görürler. Duanın temel amacını iyi idrak ederler. Kesitalo (1987) 4-6 yaştakilerin duada Tanrı'yla konuşabileceğini bildiğini ve bu davranışın yaşla arttığını tespit etmiştir. Çocuklar sevinçli veya üzüntülü olsun herhangi bir konuda Tanrı'yla konuşabileceklerine inanmaktadırlar, başkaları için dua etmek ise 4-6 yaş arasında artmaktadır.¹²⁶

2. Yedi-dokuz yaşları arasındaki ikinci evredir. Bu dönemde çocuk duayı hâlâ bir faaliyet olarak düşünmektedir. Duaların muhtevası Allah'tan birşey istemek yerine şükran duymadır. Allah'ın isteklerini vermekte sınırlı bir kapasiteye sahip olduğunu ve hiç bir kimsenin tam bir kulluk edemediğini düşünmektedir.

¹²⁵ D.Elkind, *The Child's Reality : Three Developmental Themes*, New Jersey, 1978, 35.

¹²⁶ Fritz K. Oser, *Religious Development In Childhood And Adolescence*, San Francisco, 1991, 66-67.

3. On-oniki yaşlar arasındaki çocuklar duayı başkalarıyla konuşulmayan şeyleri içeren, Allah ile aralarında olan özel bir konuşma olarak tanımlamışlardır.

Okul öncesi çocukta dua anlayışı konusunda ülkemizde yapılan bir araştırma, bu yaşta çocukların duanın Allah'a yapıldığını bildikleri, duayı Allah'tan maddî yönde istekte bulunmak için yaptıkları, namazdan veya ezandan sonra dua yaptıkları tesbit edilmiştir.¹²⁷

5. Ölüm

Çocukların etkilendiği ve en fazla merak ettikleri konulardan birisi de ölüm olayıdır. Çocuklar ölüm kelimesini bilmelerinden çok önce, yokluk, kayıp ve var olmamak fikirlerini öğrenirler.¹²⁸ Çocukların yaşadıkları en büyük problemlerden biri kendilerinin ve sevdiklerinin eninde sonunda ölecekleri gerçeğini keşfetmeleridir.¹²⁹

Çocuklar 2-3 yaşlarında iken ölüm kelimesine belli bir anlam veremezler. Bu yaşlarda çocuklar ölümü, uykuyla bir tutarlar.¹³⁰ Oyunları esnasında bu kelimeyi telaffuz etmelerine rağmen ne manaya geldiğini bilmezler. 3-4 yaşlarındaki çocuk için ölüm, dönüşü olan bir yolculuğa benzer. Onlardaki bu anlayışın gelişmesine çoğunlukla ebeveynin kaçamak cevaplarının büyük etkisi olmaktadır. Bu yaşlarda ölüm, sadece canlılar için değil cansızlar için de geçerlidir ve ölümün geçici olduğuna inanılır. 4-5 yaşlarında ölüm, uzun bir uykuyla bir tutulur ve yavaş yavaş ölümden korkulmaya başlanır. 5-6 yaşlarında ölümle hastalık ve yaşlılık arasında bir ilişki kurulmaya başlanır, yaşlı insanların öleceği kabul edilir ancak yine de döneceklerine inanılır. 6-7 yaşlarında ölüm, ceza gibi daha somut bir şey olarak düşünülür. Kötü çocukların ölecekleri, iyi çocukların ölmeyeceklerine inanılır.¹³¹

Çocuk için ölümün ne anlama geldiği konusunda araştırma yapan Nagy (1948) çocuklarda üç gelişim evresi tesbit etmiştir.

¹²⁷ Konuk, a.g.e, 51-53.

¹²⁸ Arthur Jersild, *Çocuk Psikolojisi*, Çev.: Gülseren Günçe, Ankara, 1987, 503-504.

¹²⁹ Lee, Salk, *Çocuğun Duygusal Sorunları*, İstanbul, 1990, 226.

¹³⁰ Irvin Yalom, *Varoluşçu Psikoterapi*, İstanbul, 2000, 159.

¹³¹ Betül Dikmen, "Çocuklarda Ölüm Düşüncesi", *Okul Öncesi Eğitimcileri İçin El Kitabı*, Ed.: Şule Bilir, İstanbul, 1994, 57.

1. Beş yaşından küçük çocuklar genellikle ölümü, kesin, değiştirilemez bir şekilde algılayamazlar. Ölümü, tıpkı uyku gibi geriye dönüşü olan bir süreç olarak nitelendirirler. Yani çocuklar ölümden bir ölçüde hayat görmektedirler. Bu tutumun da iki farklı şekli vardır. Bunlardan birincisi, ölüm bir ayrılıştır, bir uykudur. Bu durumda ölüm tamamen yadsınır. İkincisinde ise çocuk fiziksel ölümü anlayabilir fakat onu hayattan ayıramaz. Ölüm derece derece olan aşamalı bir şey veya geçici bir durum olarak düşünülür.

2. Beş-dokuz yaş arası çocuklar, çoğunlukla ölümü bir ihtimal (beklenmedik bir olay) olarak düşünmekte ve ölüme bir nevi kişilik vermektedir. Bu durum bütün yaşlarda olmakla birlikte en çok 5-9 yaşları arasında görülmektedir. Bu şahsileştirme de iki biçimde olmakta ve buna göre ölüm hissizlik, duygusuzluk veya ölümlerle birlikte tanımlanmaktadır. Bu yaşlarda ölümün sürekliliğini anlamaktadırlar.

3. Dokuz ve üstü yaşlardaki çocuklar ölümü belli kanunlara göre başımıza gelen bir süreç olarak görmeye başlarlar. Buna göre çocuk ölümün, içinde meydana gelen bir şey olduğunu anlar.¹³²

Okul öncesi dönemde çocukların ölüm kavramlaştırması somut olmakla beraber aynı zamanda onların din eğitimlerinden etkilenmektedir. Çocuklar somut olarak ölü birinin mezara koyulması, bedeninin nasıl çürüdüğü v.s. hakkında konuşurlar fakat onlar aynı zamanda ölüm hakkındaki dinî düşünceleri de ihtiva eder.¹³³ Çocuklara “Öldükten sonra kişiye ne olur? sorusu sorulduğunda, ölüm hakkındaki dinî düşüncenin 4-6 yaş arasında arttığı tesbit edilmiştir. 6 yaşındaki çocukların pek çoğu kişi ya da ruhun cennete ya da başka bir yere gittiğini düşündükleri ve bu çocukların sadece yetişkinlerin değil çocukların da öleceğine inandıkları görülmüştür. Cennetteki ebedî hayat genellikle gökyüzü veya uzay gibi yukarıdaki birşeyle birleştirilmektedir.¹³⁴

Dinî eğitimle verilen öldüğümüzde cennete gireceğimiz inancı, çocukları fazla korkmadan ölüm problemi ile karşı karşıya getirmeyi sağlar. Meselâ, çocuklar ölümü, insanları tabuta koymak ve defnetmek olarak nitelendirirler ama o insanlar cennete giderler. Yani bu yaş çocuklar için ölüm hem değiştirilebilir hem değiştirilemez. Çocuğa göre ölüm kaçınılmaz olduğu halde

¹³² Faruk Karaca, *Ölüm Psikolojisi*, İstanbul, 2000, 205.

¹³³ Earl A. Grollman, *Talking About Death*, Boston, 1976.

¹³⁴ Martha Fay, *Do Children Need Religion*, New York, 1993, 23.

ölen kişi cennete gitmektedir.¹³⁵ Okul öncesi çocuk bu durumun çelişkilerini kabul ederler ama bu çelişkiyi açıklayamazlar çünkü zihnen bunu açıklamaya uygun bir düşünce yapıları yoktur.

VI. ÜÇ-ALTI YAŞ ÇOCUĞUNUN AHLÂK GELİŞİMİ¹³⁶

Ahlâk, insanın karakter yapısını, neyi yapıp neyi yapmayacağını belirten, bunlarla ilgili değerlendirmeleri ve davranışlarını düzenleyen genel kurallar bütünüdür.¹³⁷

¹³⁵ Johann C. Arnold, *A Little Child Shall Lead Them*, Pennsylvania, 1997, 45.

¹³⁶ Bu bölüm ile ilgili ayrıntılı bilgi için bk. Zeynep Nezahat Özeri, “Okul Öncesi Dönemde Ahlâk Gelişimi ve Eğitimi (Annenin Çocuk Yetiştirme Tutumlarının Beş Yaş Çocuğunun Adalet Gelişimine Etkisinin Araştırılması)”, Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi, Marmara Üniversitesi, 1994, 22-49 ve “Anne Tutumlarının Çocuğun Ahlâk ve Adalet Gelişimine Etkisi”, *Çocuk Gelişimi ve Eğitimi*, Ed.: Halis Ayhan, İstanbul, 1998, 217-238.

¹³⁷ Ahlâk kelimesi Arapça’da “huy, seciye, tabiat, din ve karakter” (İbn Manzûr, “Hulk Maddesi”, *Lisanü’l Arab*, X, 1956, 86) anlamlarına gelen hulk kelimesinin çoğuludur. Ahlâk, insanın tabiatında sahip bulunduğu, eğitimle elde ettiği ruhî hallerdir. Başka bir deyimle ahlâk, belirli bir toplumda geçerli olan hulkaların ve ahlâkî hükümlerin toplamı veya normatif olarak telakki edilen amacı iyiden ibaret olan, insanın fiil ve hareketlerine dair görüş olmaktadır. (M. Namık Çankı, *Büyük Felsefe Lûgatı I*, İstanbul, 1954, 82) Burada daha çok insanın ferdi yönüne ait bir ifade söz konusudur. İngilizce’de ahlâk karşılığında kullanılan morals kelimesi de, sosyolojik anlamda görenek (folkways) denen, toplum içerisinde yapılması, uyulması toplumca arzu edilen ve beğenilen hareketlerden çok daha fazla yaptırım gücü olan, uyulmadığı ve uygulanmadığı zaman toplumun şiddetle tepki göstermesine neden olan, sosyal olarak cezalandırılan davranışlar ya da normlardır. Bu davranış şekilleri ya da normları, bütün bir guruba veya bütün bir topluma mâl olmuş, yaygın davranış kurallarıdır. Doğruya ve iyiye yönelmeyi sağlarlar; birey ve toplum için kötü ve zararlı olanı, yapılmaması gerekeni belirlemek için vardırlar. Bunlar, toplumun kültürünün tarihi oluşumu içerisinde zamanla gelişmiş anonim davranış kurallarıdır. Doğruya ve iyiye yönelik olan bu kuralların tümüne o toplum için geçerli olan ahlâk kuralları denir. (Eric Fromm, *Erdem ve Mutluluk, Ahlâk Psikolojisi Üzerine Bir İnceleme*, Çev: Ayda Yörük, Ankara, 1993, 31 ve Elizabeth B. Hurlock, *Child Development*, New York, 1956, 404) Başka bir kaynakta yapılan tarife göre ahlâk; insanın iyi veya kötü olarak vasıflandırılmasına yol açan manevî nitelikleri, huyları ve bunların etkisiyle ortaya koyduğu iradeli davranışlar bütünü (M. Çağrı, “Ahlâk Maddesi”, *İslâm Ansiklopedisi*, II, 1989, 1.) olarak tarif edilir. Diğer bir kaynakta ise, kelime anlamı ile huy, hal ve hareket tarzı gibi manalara gelen ahlâk, insanda yerleşmiş bulunan bir karakter yapısına işaret etmekte ve fertlerin irâdi hareketleriyle ilgilenen bir alan olmaktadır. Zamana, toplum ve kültüre göre değişiklik gösteren davranış yöntemlerine karşılık ahlâk, zorunlu ve değişmeyen davranış kurallarına işaret etmektedir. (Recep Kılıç, *Ahlâkın Dinî Temeli*, Ankara, 1992, 2) Ahlâkın diğer bir tanımı ise, insan hareketlerini idare eden ideal kanunlar (kurallar) ve bunları hayatın çeşitli durumlarına en iyi şekilde uygulayabilmek sanatıdır. Bu tanımda ideal kanunlardan maksat, insanların nasıl hareket ettikleri değil, nasıl hareket etmeleri lâzım geldiğini belirtmektir. (Osman Pazarlı, *İslâm’da Ahlâk*, İstanbul, 1980, 12) Yine ahlâk tanımlarından birini yapan Kershensteiner’e göre; ahlâkî karakter, zamanın ahlâk kanunlarına uyan ve ruhta sağlam olarak yerleşen prensipler vasıtasıyla bütün irade hareketlerinin sarîh olarak belli olması neticesinde ruhun istikrar bulmuş halidir. (G. Kerschensteiner, *Karakter Kavramı ve Terbiyesi*, Çev: H. Fikret Kanad, Ankara, 1977, 12)

Çocuk gelişimcileri, ahlâkî gelişim terimiyle çocukların sosyal dünyaya ayak uydurabilmeleri için gerekli kuralları öğrenme anlamalarını kastetmektedirler.

Ahlâk gelişimi konusunda ilk psikolojik modeli getiren psikanalitik kurama göre ahlâk gelişimi, süperegonun ortaya çıkması ve ana-baba yasaklarının içselleştirilmesi sürecinden ibarettir. Sosyal öğrenme kuramcıları ahlâk gelişimini, ani, hiçbir değişim olmadan derece derece ve sürekli biçimde ilerleyen birikimli bir sosyalleşme olarak görürler. Buna karşılık, bilişsel gelişim kuramcıları ahlâk gelişimini, belirgin değişimlerle ilerleyen ve birbirinden temel farklılıklarla ayrılan evrelere dayandırır ve ahlâk gelişimi bu evrelere paralel olarak gelişir.

1. Psikanalitik Kurama Göre Ahlâk Gelişimi

Bu kuramın temsilcisi olan Freud'a göre kişilik ve ahlâk gelişmesinin ana hatları ilk beş yılda tamamlanmaktadır ve altı yaşından sonra kuramsal bakımdan önemli bir başka gelişmenin olmadığı görülmüştür.¹³⁸ Okul öncesi dönemde çocuk çeşitli yasaklar ile toplum değerleri hakkında bilgi sahibi olmaktadır. Freud'a göre çocukta vicdan, beş yaş dolaylarında ortaya çıkmaktadır.¹³⁹

Erikson'a göre ise, 3-6 yaş arasında görülen girişimcilik ve suçluluk evresi adı verilen dönemde çocuğa toplumsal değerler ve kuralların aktarıldığı yani çocukta süperegonun gelişiminin olduğu görülmektedir.¹⁴⁰ Bu evrede çocuk, kendi yapmak istedikleriyle, ana-babasının yapmasını istedikleri arasındaki farklılığı görmeye başlar. Giderek ebeveynin isteklerini kendine mâl eder ve onlara aykırı davrandığında kendini cezalandırır. Çocuk reddedilmiş olmasını yanlış bir girişimde bulunmuş olmasına bağlarsa kendini suçlu hisseder.¹⁴¹ Çocuk bu evrede toplum tarafından onaylanmak için istenilen hedeflere bilinçli yada bilinçsiz olarak yönelir. Bu dönemde toplumsal kuralları öğrenirken “yasak” ve “ayıp” ları öğrenmeye başlamıştır.

¹³⁸ Çiğdem Kağıtçıbaşı, *İnsan ve İnsanlar*, İstanbul, 1988 249.

¹³⁹ Meral Çileli, *Ahlâk Psikolojisi ve Eğitimi*, Ankara, 1986, 17 ve John M. Rich and Joseph L. DeVitis, *Theories of Moral Development*, Illinois, 1985, 18.

¹⁴⁰ Erik H. Erikson, *İnsanın Sekiz Çağı*, Çev.: Bedirhan Üstün ve Cevat Şar, Ankara, 1984, 47.

¹⁴¹ Engin Geçtan, *Çağdaş Yaşam ve Normal Dışı Davranışlar*, Ankara, 1984, 14.

2. Sosyal Öğrenme Kuramına Göre Ahlâk Gelişimi

Bu kurama göre okul öncesinde çocuk taklit döneminde bulunduğu için toplumun kabul ettiği davranışları çevresindeki anne-baba ve yetişkinlerden model alarak öğrenir. Vicdan, bu dönemde yetişkinleri model almanın yanında, etrafındaki kişiler tarafından onaylanma veya onaylanmamaya bağlı olarak gelişmektedir. Çocuk eğer çevresinden onay göreceksse o davranışı uygulamakta veya onay görmeyeceksse kaçınmaktadır. Bu davranışları uygulaya uygulaya çocuk, toplum tarafından onaylanan veya onaylanmayan davranış kalıplarını öğrenir. Okul öncesi dönem bu öğrenmelerin en yoğun olduğu dönemdir.

3. Bilişsel Gelişim Kuramına Göre Ahlâk Gelişimi

Bu kurama göre çocuğun ahlâk gelişimi, bilişsel gelişimine bağlıdır. Piaget çocuklarda meydana gelen ahlâk gelişimini üç evreye ayırmıştır.

1. Ahlâk Öncesi Evre : Kurallara uyma kavramının olmadığı, 0-2 yaş dönemini kapsamaktadır.¹⁴²

2. Bağımlı Ahlâk Evresi : 2-10 yaş arasını kapsamaktadır. İki aşaması vardır.¹⁴³

a. Benmerkezci (Egosontrizm) Aşama : 2-7 yaş arasını kapsar.¹⁴⁴ Bu dönemde çocuk doğruyu kurallara aynen uyma, otorite ve cezaya boyun eğme şeklinde algılar. Ahlâki kurallar biçimsel ve sözel olarak yorumlanarak yerine getirilir. Bir şey kötüdür çünkü büyükler öyle öğretmişlerdir. Doğru ve yanlış sabittir, bir şey ya doğrudur ya yanlıştır. Doğruluk ve yanlışlık hareketin sonuçlarına göre değerlendirilir. Yani sonuçta ceza alıyorsa davranışı yanlıştır. Kuralları, iyi ve kötüyü tam olarak algılayamaz. 3-6 yaş arasındaki çocuğun ahlâk anlayışı esnek olmayıp mutlak ve değişmez kuralları içermektedir. Bu yaşlarda çocuklar doğru ve yanlış ortadaki mutlak zarara göre ölçerler, niyet gibi soyut kavramları değerlendiremezler.

Piaget yaptığı araştırmada çocuklara şu soruyu sormuştur : Annesine yardım etmek isteyen bir çocuk on bardak kırmakta iken reçel çalmak isteyen bir çocuk da bir bardak kırmaktadır. Çocuklara hangisinin yaramaz olduğu sorulduğunda yedi yaşın altındaki çocuklar bir hatanın ne kadar ciddi olduğunu,

¹⁴² J. Piaget, *The Moral Judgement of the Child*, Translated by Marjorie Gobain, London, 1972, 355-356.

¹⁴³ B. Onur, "Ahlâk Eğitiminin Psikolojik Temelleri", *A.Ü.E.F. Dergisi*, XII, 1-4,3.

¹⁴⁴ Susan Sugarman, *Piagets Construction of the Child's Reality*, Cambridge, 1987, 61-62.

o hatanın yol açtığı zararlar (yani sonucuyla) ölçmüşlerdir.¹⁴⁵ Dışa bağımlı ahlâk gelişimi evresinde bulunan yedi yaşın altındaki çocuklar daha çok maddî zarardan etkilenirler.¹⁴⁶ Örneğin kaza ile on bardak kırana, bilerek bir bardak kırandan daha ağır ceza uygun görürler. Oyunağını kıranın gidip oyunağını kırmak yani misilleme ona göre doğrudur. Çünkü tek yönlü düşünür, mantıksal düşünce gelişmemiştir. Benmerkezci (egosantrik) bir yapı hakimdir.

Bu dönemde çocuk, ayrıca kurallara uymadığı zaman fiziksel kazalara uğrayacağına, Tanrı tarafından cezalandırılacağına inanır. Piaget buna ilâhî adalet (immanent justice) adını vermiştir. Suç işleyen çocuk başına mutlaka kötü bir şey geleceğine inanır. Meselâ; kötü söz söyleyen bir çocuğun ayağı takılıp yere düştüğünde Allah tarafından cezalandırıldığı düşünülmektedir. Bu düşünce yedi yaşından sonra giderek azalmaktadır.¹⁴⁷

Piaget ayrıca çocuklara hırsızlıkla ilgili hikâyeler anlatmıştır. Burada da bilerek yapılan çalma olayları ile iyi niyetle hırsızlık yapma durumlarını karşılaştırmıştır.¹⁴⁸ Bu hikâyeleri de çocuklar yedi yaş civarına kadar, nesnel sorumluluğuna göre değerlendirmişlerdir. Bağımlı dönemde olan çocuğa göre, davranışların maddî sonuçları onların değerini belirlemektedir.¹⁴⁹

Kısaca Piaget'nin ahlâk evreleri görev ahlâkı ve hayır ahlâkı olarak ikiye ayrılır. Birincisi çocuğun yetiştikine itaat etmesine dayanır, ikincisi ise kişiyi özgürlüğe, kendi kendine idareye götürür. Okul öncesi dönemi çocuğunda görev ahlâkı görülür.¹⁵⁰

Piaget'nin kuramına göre araştırmalar yapan L. Kohlberg'e göre ahlâk yargısının gelişiminde altı evre vardır ve bunlar üç temel düzeyde toplanır.

¹⁴⁵ Leonard Berkowitz, *The Development of Motives and Values In The Childs*, New York, 1964, 46.

¹⁴⁶ Goreth B. Matthews, *Çocukluk Felsefesi*, Çev.Ş Emrah Çakmak, İstanbul, 2000, 68.

¹⁴⁷ M.Çileli, "Ergenlikte Ahlâk Gelişimi", *Ergenlik Psikolojisi*, Der.: Bekir Onur, Ankara, 1987, 266.

¹⁴⁸ Bk. Piaget, *The Moral Judgement*, 120.

¹⁴⁹ Bağımlı ahlâk evresinde benmerkezci aşamadan sonra toplum merkezci (sosyosantrizm) aşama gelir. Baskı ahlâkı olarak adlandırılan bu aşama 7-11 yaş arasını kapsar. Tek yanlı kabullenme ve onaylanmayı kapsayan ahlâk anlayışıdır. (İclâl Kuşin, "Ruh Sağlığı ve Ahlâk Gelişimi", *Okul Öncesi Eğitiminde Temel Konular*, Ed.: Rengin Zembat, İstanbul, 1999, 36-37) Bu aşamadan sonra bağımsız ahlâk evresi (özgürlük ahlâkı). 10-11 yaş civarında kurallara uymanın amaç ve sonuçlarının irdelendiği, boyun eğmenin yerini eşit alışverişin aldığı bir evredir. (Jerry Aldridge and Jean Box, "Moral and Affective Dimensions of Childhood", *Handbook of Children's Religious Education*, Ed.: Donald Ratcliff, Alabama, 1992, 83)

¹⁵⁰ R. Şemin, *Karakter Formasyonu*, İstanbul, 1968, 12.

Her düzey, bireyin benliği ile toplumun kuralları ve beklentileri arasındaki farklı ilişki türünü yansıtır.¹⁵¹

1. Gelenek Öncesi Düzey

a. Ceza ve İtaat Evresi : Üç-yedi yaş çocukların temel ahlâkî özelliğinin görüldüğü dönemdir.¹⁵² Bu evrede doğru, kural ve otoriteye körü körüne bağımlılıktır. Amaç cezadan ve maddî zarardan kaçınmaktır. Doğru, ceza ile sonuçlanan kuralların çiğnenmesinden sakınmaktır. Boyun eğme körü körünedir, insan ve eşyalara maddî zarar vermekten sakınılır. Doğruya ulaşma nedeni, cezadan kaçma ve otorite isteğidir.¹⁵³

Bu evrede sosyal içerik ise, benmerkezli bakış açısına sahiptir. Başkalarının ilgileri ile ilgili değildir. Onların ilgilerinin kendisinininkinden farklı olabileceğini kavrayamaz. İki ayrı görüş açısını bağdaştıramaz. Davranışlar psikolojik kalıplar içerisinde değil, fizikî sonuçları doğrultusunda değerlendirilir. Otoritenin görüşünü kendi görüşünden ayıramaz.¹⁵⁴ Kurallara uymasının sebebi cezadan kaçınmadır.

Özellikle dört yaşından küçük çocuklarda, yanlış davranışta niyet, çok önemli değildir. Önemli olan yanlış davranışın, ne miktarda hasar verdiğidir. Dolayısıyla istemeden yapılan bir yanlış, eğer kasten zarar vermek amacıyla yapılan bir yanlıştan daha büyük hasar açıyorsa; birincisi daha kötü bir davranıştır. Ancak 5-6 yaşından sonra akıl yürütme, karşılaştırma, niyet gibi ölçütler giderek önem kazanmaya başlar. Aynı zamanda çocuklar bu tür ahlâkî ölçütleri kendi davranışlarını denetlemek için de kullanır.

Bu dönemde ahlâkî davranış, cezadan kaçınan her türlü davranıştır. Bu davranışın sonucuna göre onun iyi mi kötü mü olduğu anlaşılır.¹⁵⁵

Ahlâk gelişim evrelerini araştıran diğer bir araştırmacıya göre (Norman Bull) ise; okul öncesi çocuk bağımlılık (heteronomy) evresinde bulunmaktadır.

¹⁵¹ Edward C. Derereux, "The Role of Peer – Group Experience in Moral Development", *Child Psychology*, IV, Ed.: John P. Hill, Minneapolis, 1970, 95.

¹⁵² Mevlüt Kaya, "Kişilik Özelliklerinin Ahlâkî Yargı Üzerindeki Etkisi", *Din Eğitimi Araştırmaları Dergisi*, 1997; 4, 189.

¹⁵³ L. Kohlberg, *The Psychology of Moral Development*, London, 1984, 55-56.

¹⁵⁴ Robert Coles, *The Moral Life of Children*, Boston, 1986, 26.

¹⁵⁵ Kohlberg'e göre okul öncesi dönemde görülen ceza ve itaat evresinden sonra yetişkinliğe kadar, ödül evresi, geleneksel düzeyde, iyi çocuk evresi ve yasa ve düzen evresi ve gelenek üstü düzeyde, sosyal anlaşma ve evrensel ahlâk evreleri görülür. (L. Kohlberg, "Moral Stages and Moralization", *Moral Development and Behaviour*, Ed.: T. Lickona, New York, 1976.

Bu dönemde çocuk kuralları benmerkezli şekilde içselleştirmektedir. Bu evre içsel, kişisel bir ahlâk edinebilmek için gereklidir.¹⁵⁶

Ayrıca çocukta ahlâk gelişimine uygun olarak gelişen adalet gelişimi de incelendiğinde okul öncesinde bağımlı dönemde bulunan çocuğun adaletin otorite ile eş anlamlı olarak nitelendirildiği bir evre tesbit edilmiştir. Bu evrede adalet kanunla eş anlamlıdır ve otoriteden ayrı düşünelemez. Okul öncesi dönem çocuğunda kefarete adaleti denilen, kötü bir iş yapan insanın bu kötülüğü karşısında acı çekmesi gerektiği düşüncesinin varolduğu adalet anlayışı görülür. Cezalandırıcı adalet olarak nitelendirilen bu adalet çeşidi okul öncesi çocuğunun genel özelliğidir.

¹⁵⁶ Norman Bull, *Moral Judgement From Childhood And Adolescence*, London, 1969, 18.

TABLO 1. OKUL ÖNCESİ DÖNEMDE AHLÂK GELİŞİMİ TEORİLERİ¹⁵⁷

Teorisyenler	3 Yaş	4 Yaş	5 Yaş	6 Yaş	7 Yaş	8 Yaş
Piaget	Farklılıkların olduğu devre: Kayıtsız Şartsız itaatın olduğu mecburiyet anlayışının gelişmesi.					Otonomi devresi: Eşitlerin arasında doğruluk
Kohlberg	Ahlâk öncesi dönem: Devre I Cezaya Yönelme					Devre II Ödüle Yönelme
Likona	Devre 0 Egosantrik Muhakeme		Devre 1 İtaat		Devre 1 Devre 2 Karşılıklılık	Devre 2 Karşılıklılık
Damon	Devre 0-A Kendine İlgi Duyma	Devre 0-A Devre 0-B Dıştan Gelen Gerçekler	Devre 0-B Devre 1-A Eşitlik	Devre 1-A Eşitlik	Devre 1-A Devre 1-B Uzlaşma	Devre 1-B
Rest	1. Unsur : Duyarlık 2. Unsur : Ahlâkî Yargı 3. Unsur : Uygulama					
Hoffman	Bir başkalarının Duyularını anlayabilme: Artma – hassas hale getirmek – ahlâkî yargı artar. Azalma – hassasiyetini azaltmak – ahlâkî yargı azalır.					
Joy	Herkeste kayıtsız şartsız Allah'ın sevgi ve koruyucu merhametine dayandırılan dürüstlük ve adalate doğru bir eğilim vardır.					

¹⁵⁷ Claity P. Massey, "Preschooler Moral Development", *Handbook of Preschool Religious Education*, Ed.: Donald Ratcliff, Alabama, 1988, 91. Tezin konusu ile ilgili kısım üç-altı yaş arasındır. Yararlanılan kitapta tablo sekiz yaşına kadar olduğu için yedi-sekiz yaş dahil edilmiştir.

İKİNCİ BÖLÜM

OKUL ÖNCESİ EĞİTİM VE PROGRAM

I. OKUL ÖNCESİ EĞİTİMİN MAHİYETİ

1. Okul Öncesi Eğitimin Tanımı

Okul öncesi eğitimi, geniş anlamı itibarıyla; doğumdan, ilkokulun başlangıcına kadar olan çocukluk yıllarını içine alan; bu yaş çocuklarının bireysel özelliklerine ve gelişimsel düzeylerine uygun, zengin-uyarıcı çevre olanaklarını sağlayan; onların tüm gelişimlerini toplumun kültürel değerleri ve özellikleri doğrultusunda yönlendiren bir eğitim sürecidir.

Başka bir okul öncesi eğitim tanımı şöyle yapılmıştır : “en geniş anlamıyla çocuğun doğumundan ilkokula kadar çocukların, gelişim özellikleri, bireysel farklılıkları ve yetenekleri göz önünde bulundurularak, çocukların sağlıklı bir biçimde gelişmelerini sağlayıcı, olumlu kişiliğin temelini atıldığı, yaratıcı yönlerinin ortaya çıkarıldığı, çocukların kendine güven duymalarının sağlandığı, ebeveyn ve eğitimcilerin etkin olduğu sistemli bir eğitim”¹⁵⁸ şekline okul öncesi eğitim denilmektedir.

Örgün eğitimde kullanılan anlamı açısından okul öncesi eğitim, zorunlu ilköğrenim çağına gelmemiş çocukların bedensel, zihinsel ve sosyal gelişimi planlanmış bir ortam içinde sağlayan ve onları ilköğretime hazırlayan bir eğitim kademesidir.

Kısaca 0-6 yaş çocuğunun tüm gelişimlerine yardım etmek amacı taşıyan ve bu amaca ulaşmak için verilen düzenli-sistemli eğitime okul öncesi eğitim denir.

Okul öncesi eğitim çalışmaları, genellikle 0-72 aylar arası çocuklar için plânlanmış ve düzenlenmiş eğitim kurumları aracılığıyla yürütülmektedir.

¹⁵⁸ Rengin Zembat, “Okul Öncesi Eğitim Kurumlarında Yönetici Özellikleri”, M.Ü.A.E.F. Eğitim Bilimleri Dergisi, 6, 1994, 313.

Okul öncesi eğitim kurumları, “0-6 yaş arası çocukların tüm gelişimlerini (fiziksel, zihinsel, duygusal, sosyal v.b.) sağlıklı ve düzenli fiziksel koşullar içinde, toplumun kültürel özellikleri doğrultusunda en iyi biçimde yönlendiren, onlarda sağlam bir kişiliğin, sosyal duyarlılığın ve yaratıcı işlek bir zekanın temellerini atan; uzman-eğitici kadroya sahip; temel fonksiyonu eğitim olan, sosyal kuruluşlardır.”¹⁵⁹

Ülkemizde okul öncesi eğitim veren kurumlar bağlı oldukları bakanlığa ve hizmet verdikleri yaş grubuna göre anaokulu, anasınıfı, çocuk yuvası, kreş olmak üzere değişik adlar almaktadır. Bu kurumlardan Milli Eğitim Bakanlığı'na bağlı olan anaokulları 4-6 yaş, anasınıfları 5-6 yaş grubundaki çocuklara hizmet vermektedir. Sosyal Hizmetler ve Çocuk Esirgeme Kurumu'na bağlı olan kreşler, 0-2 yaş, çocuk yuvaları ise 2-4 yaş grubundaki çocukların bakımı ve eğitimi ile ilgilenmektedir.

2. Okul Öncesi Eğitimin Önemi

Okul öncesi eğitimi dönemini kapsayan 0-6 yaş, çocukların bedensel, zihinsel ve sosyal gelişimlerinin en hızlı olduğu dönemlerden biridir. Yapılan araştırmalar bu dönemdeki gelişmelerin çocuğun daha sonraki öğrenme ve büyüme yeteneklerini büyük ölçüde etkilediğini göstermektedir. Yapılan bir araştırmanın sonuçlarına göre “17 yaşına kadar olan zihinsel gelişmenin %50'si 4 yaşına, %30'u 4 yaşından 8 yaşına, %20'si ise 8 yaşından 17 yaşına kadar oluşmaktadır. Ayrıca çocukların 18 yaşına kadar gösterdikleri okul başarısının %33'u 0-6 yaş arasındaki başarı ile açıklanabilmektedir.”¹⁶⁰ Araştırma sonuçlarından da anlaşıldığı gibi 0-6 yaşlar insan hayatının ileriye dönük etkilerinin en yoğun olduğu bir dönemdir. Bu dönemdeki yaşantılar hayatın daha sonraki yıllarında hayatı kolaylaştırabileceği gibi, hayatın ilerideki yıllarında ki bazı sorunların da temelini oluşturabilir.

Çocuğun gelişiminde 0-6 yaşlar arası, gelişiminin hızla yönlendiği kritik yıllardır. “Bu yıllarda temeli atılan beden sağlığı ve kişilik yapısının, ileri yaşlarda yön değiştirmekten daha çok, aynı yönde gelişmesi şansı çok yüksektir. Uzun yıllara dayalı araştırmalarla çocukluk yıllarında kazanılan davranışların büyük bir kısmının, yetişkinlikte, bireyin kişilik yapısını, tavır,

¹⁵⁹ Oğuzkan ve Oral, a.g.e., 3.

¹⁶⁰ Benjamin Bloom, *Stability and Chance in Human Characteristics*, New York, 1964, 72.

alışkanlık, inanç ve değer yargılarını biçimlendirdiği gözlenmiştir.”¹⁶¹

Çocuğun doğumunu izleyen ilk yıllar insan kişiliğinin de temellendiği yıllardır. Bu nedenle bu dönemde çocuğun yakından izlenmesi, ihtiyaçlarının en uygun şekilde karşılanması çocuğun ilk eğitiminde en önemli yaklaşımdır. İhtiyacı karşılanamayan veya ihtiyacı olanı değil yetişkinin istediği verilen veya yetişkinin gerçek ihtiyaçları bilmeden, verilmesi gerekir diye zamansız ve bilinçsizce verdikleri çocuğun sonraki yıllarda hayatını kolaylaştırmak yerine zorlaştırabilir. Oysaki eğitimin amacı, hayatı zorlaştırmak değil, çocuğu gerçek hayata hazırlanma sürecinde kendisiyle, sosyal ve fiziksel çevresiyle uyumlu hale getirecek kişilik oluşumuna yardımcı olmak ve olumlu bir kişiliğin göstergesi olan davranış yeterliliği ve tutarlılığını kazandırmaktır.

Çocuğun örgün eğitimde planlı ve programlı eğitim-öğretim almaya başlayıncaya kadar olan dönemde sorumluluk öncelikle aileye aittir. 0-6 yaş döneminde çocuğun “yetenek ve becerilerini geliştirmek için ona rehberlik etmek, çevredeki olaylara karşı uyarmak, entellektüel bir hava sağlamak, çocuğun yaptıklarını ve düşündüklerini izlemek, doğru davranışlarını pekiştirmek gerekir. Bu da ancak iyi eğitim görmüş ana-babanın yanında ya da planlı eğitim uygulayan bir okul öncesi eğitim kurumunda mümkündür.”¹⁶²

Ülkemizde, özellikle kentlerde eğitim görmüş kadınların büyük bir kısmının hem ailesine ekonomik katkıda bulunmak hem de toplumda kendilerine belli bir statü sağlamak amacıyla ev dışında çalışmaya başlamaları, gecekondulu ve kırsal bölgelerdeki kadınların ise eğitim düzeylerinin düşük olması okul öncesi eğitimin önemini arttırmaktadır. “Özellikle gelişmiş ülkelerde 3-6 yaş arasındaki çocukların eğitiminde önemli ölçüde okul öncesi eğitim kurumları ile destek sağlandığı dikkat çekmektedir. Kurum desteğinin oranı üç yaştan altı yaşa doğru giderek artmakta hatta bazı Avrupa ülkelerinde bu oran 5-6 yaş grubunda %80 - %100’e kadar ulaşmaktadır. Pek çok ülkede yaygın kanı, zorunluluk olmadıkça üç yaş öncesinde eğitimin aile içinde, ev ortamında, tercihen anne tarafından veya gün boyu annenin yerini tutabilecek bir yetişkin tarafından birebir ilişki içinde verilmesi şeklindedir. Günün önemli bir bölümünü çocukla geçiren bu yetişkinin çocuğun hangi yaşta neler yapabileceğini bilmesi, ayrıca bu genel gelişimin davranışsal özellikleri içinde

¹⁶¹ Paul H. Mussen and John J. Conger, *Child Development and Personality*, New York, 1956, 334.

¹⁶² Nurettin Fidan ve Münire Erden, *Eğitime Giriş*, İstanbul, 1998, 203.

ilgilendiği çocuğun özelliklerini yerleştirerek gelişmeyi desteklemesi son derece önemlidir.”¹⁶³

Bilimsel araştırmalar ve eğitim alanındaki gelişmeler, çocukların ileriki hayata hazırlanmasında, sahip olduğu gizli yeteneklerin gelişip yüzeye çıkarılmasında okul öncesi eğitimin ne kadar gerekli ve önemli olduğunu açıkça göstermektedir. Okul öncesi eğitim kurumları çocuğun sağlıklı gelişimi için gerekli olan fizikî ve sosyal çevreyi sağlar. Burada çocuklar akran grupları içinde kendini tanımasını, kendini kabul ettirecek güç ve becerileri geliştirmesini, birlikte yaşama kurallarını öğrenirler. Grup çocuğun yaşantısını doldurur, doyumunu sağlar. Bu durumlar çocuğun bedenini kullanma, oyun oynama, merakını giderme, hayalîni açığa vurma ve bağımsızlığını kazanma gibi temel gereksinmelerini de karşılar. Okul öncesi eğitime devam eden çocukların, etmeyen çocuklardan zihin, psiko-motor ve sosyal yönden daha gelişmiş oldukları, öğrenim hayatında daha başarılı ve faal oldukları tesbit edilmiştir. “Çocuğun ilk yıllarda aldığı eğitim ve deneyimlerin, ileri yaşlarındaki öğrenme yeteneği ve akademik başarısıyla sıkı bir ilişki içinde olduğu görülmüştür. Ayrıca ergenin onsekiz yaşında ulaştığı okuma düzeyi ve kelime zenginliğinin %50’sinin, dokuz yaşına kadar elde edildiği saptanmıştır.”¹⁶⁴

3. Okul Öncesi Eğitimin Tarihçesi

A. Avrupa Eğitim Tarihinde Okul Öncesi Eğitimin Kuramsal ve Kurumsal Gelişimi

Çocuk eğitimiyle ilgili düşüncelere, İlk Çağ düşünürlerinin yapıtlarında rastlanmaktadır. Ünlü Yunan düşünürleri olan Aristo ve Plato eğitim ile ilgili önemli bilgiler sunmuşlardır. Her iki düşünür de çocuğun gelişim özellikleri ve bu özelliklere uygun eğitimi arama çabaları ile erken çocukluk eğitimi ile ilgili teorik bilgileri açıklamışlardır. Aristo (M.Ö. 384-322), çocukların 5 yaşına kadar öğretime katılmaması gerektiğini savunur. Ona göre bu evrede çocuk oyun ile meşgul edilmelidir. Bu yaşlarda çocuğun eğitiminde, masal ve hikâyeler önemli yer tutar. 5-7 yaşlar arasında çocuk öğreneceği şeylerin seyircisi olmalı daha sonra 7 yaşından itibaren gerçek öğretim başlamalıdır.¹⁶⁵

¹⁶³ A. Oktay, “Okul Öncesi Eğitim ve Temel İlkeleri”, *Okul Öncesi Eğitimde Temel Konular*, Ed.: Rengin Zembat, İstanbul, 1999, 45.

¹⁶⁴ S. Coopersmith and R. Feldman, *The Formative Years*, San Francisco, 1974, 4-8.

¹⁶⁵ Bk. Frank P. Graves, *A History of Education Before The Middle Ages*, New York, 1909, 180-203.

Plato (Eflatun, M.Ö. 427-347) Cumhuriyet adlı eserinde, bireyin yetişkinlikteki meslekî yetenekleri ve uyumu konusunda, erken çocukluk yıllarındaki eğitimin önemini belirtmiştir. Ayrıca bireysel ayrılıklara değinen düşünür, her çocuğun kendine özgü yeteneklerini keşfetmek için, yapılması gereken işlemleri tartışmaktadır. Bu dönemde toplumun sadece üst tabaka insanları için geçerli olan eğitimin ilk bölümü evde, çıraklık anlayışına bağlı olarak verilir, sonraki yıllarda ise çocuk, keşfedilen yeteneğine uygun olarak, özel okullara ya da askerî kışlalara gönderilirdi. Bireyin fizikî ve estetik yönden bir bütün olarak yetiştirilmesi ve düşüncenin geliştirilmesi eğitimde temel görüş olarak benimsenmekteydi.¹⁶⁶

Eğitim alanında, III. ve IV. yüzyıllarda Hristiyanlığın etkisi kendini göstermeye başlamıştır. Roma İmparatorluğu'nun çöküşü ile kilise ve onun dinsel kuralları toplum yaşamında etkili olmaya başlamıştır. XIII. ve XIV. yüzyıllara kadar Orta Çağ döneminde, çocuk altı ya da yedi yaşına gelinceye kadar, sosyal yaşamdan uzak tutulmuş, duygu ve düşünceleri önemsenmemiş bu yaştan sonra ise küçük çapta bir yetişkin olarak ele alınmıştır. Toplum içinde en çetin koşullarda, beklentilere uygun davranışları, bu kadar küçük yaşta sergilemek zorunda bırakılan çocuğun eğitiminde, bedensel ceza önemli görülmüştür. Okullar genellikle, dinsel eğitim amacına yönelikti ve erkek çocuklar içindi.

İlk Çağ Roma İmparatorluğu döneminde yaşamış Quintilianus (M.S.35-39) okul yaşamında, bedensel cezanın olumsuz sonuçlarına ve çocuklarla arkadaşça ilişkiler içinde olmanın yararlarına değinen eğitimcilerin öncülerindendir. Eğitimin, çocuğun dünyaya gelişle başladığına ve ilk eğitimcilerin süt anneler olduğuna dikkati çekmiştir.¹⁶⁷ Onaltıncı yüzyılın en etkili hümanistlerinden Erasmus (1467-1536), bedensel cezalar hususunda Quintilianus'un görüşlerini paylaşmış ve bu cezaların eğitimde moral bir tesiri olacağını inkâr etmiştir. Ayrıca eğitimin oyun içinde verilmesini ve okul yaşamının yedi yaşından önce başlatılmasını savunmuş, öğrenmede ilgi konusuna da dikkat çekmiştir.¹⁶⁸

Yeni kıtaların keşfi, nüfus artışı, kasabaların sayıca ve hacimce büyümesi, önemli ekonomik, sosyal, politik ve dinî değişiklikler XIII., XIV. ve

¹⁶⁶ Veysel Sönmez, *Eğitim Felsefesi*, Ankara, 1991, 75-88.

¹⁶⁷ Bk. H. Fikret Kanad, *Pedagoji Tarihi*, I, İstanbul, 1963, 182-189 ve K. Aytaç, *Avrupa Eğitim Tarihi*, Ankara, 1980, 68-70.

¹⁶⁸ Sandström, a.g.e., 8.

XV. yüzyıllarda yaşama yeni boyutlar getirmiştir. “XV. yüzyılda Rönesans, XVI. yüzyılda dinsel reform hareketleri, kilisenin gücünü azaltmış, halk kitlelerine, yaşam koşullarını düzeltmek için yeni fırsatlar hazırlamıştır. Aile birimi küçülmüş, çocuk giderek aile içinde ilgileri üzerinde toplayan önemli bir varlık olarak görülmeye başlanmıştır.”¹⁶⁹

XVII. yüzyılda bilim alanındaki ilerlemeler, sadece okumaya dayanan zihinsel gelişimi hedefleyen klasik eğitim yanında eğitimde daha realist bir yaklaşımın gelişmesine neden olmuştur. Bu yüzyılda Comenius (1592-1670), sınıf ve cinsiyet ayrımı yapılmadan bütün çocukların küçük yaşlardan itibaren eğitilmesini savunmuştur. Çocukların bireysel özelliklerinin dikkate alınmasını ve duygularının çeşitli uyaranlarla geliştirilmesini önermiştir. Ayrıca okul sisteminde anaokuluna da yer vermiştir. Bu okul çocukların 6 yaşına kadar ki eğitimini içermektedir. Bu kademede, insanın hayatı boyunca ihtiyaç duyabileceği herşeyin tohumları atılmaktadır.¹⁷⁰

İngiliz düşünürü J. Locke (1632-1704), çocuğu boş bir levhaya benzetmektedir. Bireyin, çocukluk yıllarında yakın ve uzak çevre etkileri altında şekillendiğini belirtmiştir. Eğitimde örnek davranışlara önem vermiş ve dayanın eğitimde sakıncalı olduğunu söylemiştir. Locke’ a göre, öğretim ve eğitim yöntemleri, genel olarak çekici olmalı ve çocuğun ilk yaşlarında oyun biçiminde verilmek üzere plânlanmalıdır.¹⁷¹ Eğitimin zihnî boyutu kadar, fiziksel ve ahlâkî yanlarının da önemle üzerinde durulmasından yana olan Locke, yaşamın ilk yıllarından itibaren, bireysel disiplinin, eğitimde esas alınması gerektiğini savunmuştur.¹⁷² Locke’ un bu görüşleri kendisinden sonra gelen Rousseau ve Pestalozzi’ nin eğitim ile ilgili düşüncelerini etkilemiştir.

Eğitimde, Naturalist görüşün öncüsü kabul edilen Fransız J.J. Rousseau (1712-1778), 1762’ de yayımlanan “Emile” adlı eserinde, “Yaradanın elinden çıkan herşey iyidir, herşey insanların elinde bozulur”¹⁷³ olduğu belirtilmiştir. Eğitim yöntemlerinin, çocuğun gelişimindeki doğal aşamalara uygun olması gerekliliğini vurgulamıştır. Yaşamın ilk birkaç yılını, bireyin gelişimine etki eden önemli kritik bir dönem olarak gören Rousseau, fiziksel etkinliklerde özgürlüğü savunmuş, çeşitli araç ve gereç aracılığıyla, yaparak öğrenme

¹⁶⁹ Howard Gardner, *Developmental Psychology*, Boston, 1978, 142-151.

¹⁷⁰ Bk. F.P. Graves, *A History of Education During The Middle Ages And The Transition To Modern Times*, New York, 1910, 271-293.

¹⁷¹ Nafi A. Kansu, *Pedagoji Tarihi*, İstanbul, 1952, 79-84.

¹⁷² Bk. Aytaç, a.g.e., 168-173 ve Kanat a.g.e., 322-328.

¹⁷³ J.J. Rousseau, *Emil*, Çev.: H.Z. Ülken, A. Ülgener ve S. Güzey, İstanbul, 1956, 8.

yöntemini, eğitimin temel fonksiyonu olarak ileri sürmüştür. Onun fikirleri zamanında geniş bir uygulama alanı bulamamışsa da, kendisinden sonra gelen düşünür ve eğitimcileri yönlendirici olmuştur.

XIX. yüzyılın ünlü İsviçreli eğitimcisi J.H. Pestalozzi (1742-1827), Rousseau 'dan çok etkilenmiştir. Sosyal sorunların, ancak, yeni bir eğitim düzeniyle çözümlenebileceğini düşünen Pestalozzi, kırsal bölgelerde, yoksul halk çocukları için, doğrudan deneyime ve el becerilerine dayalı okullar açmıştır. Öğrenmenin, doğumla birlikte başladığı görüşünü benimseyen Pestalozzi'nin çocuk eğitimine etkisi büyük olmuştur. "Yaparak öğrenme" ilkesini eğitimde gündeme getirmiştir. Eğitimde uygulanacak yöntemlerin çocuğun gelişim özelliklerine uygun olması gerekliliğini ilk ortaya atan, onların, deneyler aracılığıyla, keşfetme, uygulama, kanıtlama ve değerlendirme güçlerini geliştirmek isteyen bir eğitimci olmuştur. Bu görüşlerini 1774'de Nevhof'daki çitliğinde, kimsesiz çocukları eğitirken uygulamaya koymuştur. Bir yandan çocuklara çiftçilik, iplik bükme ve dokuma becerileri kazandırırken, diğer yandan okuma-yazma, aritmetik, ev yönetimi dersleri vermiştir.¹⁷⁴ Ahlâkî eğitim ise, insan tabiatının merkezini teşkil eden bir eğitimidir.

Okul öncesi eğitim uygulamalarının başlangıcı olarak kabul edilen Froebel'in çalışmalarından önce çeşitli okul öncesi kurumlarına yönelik çalışmalar yapılmıştır. Bunlardan birini Fransız protestan köy papazı ve eğitimcisi olan J.F. Oberlin (1740-1826) gerçekleştirmiştir. Oberlin, 1799'da Almanya'nın Walderbach adlı köyünde rahiplik yaparken tarlada çalışan annelerin okul öncesi ve okul çağı çocukları için evini açmış ve hizmetçisi L. Scheppler'in yardımıyla bu çocukları barındırmıştır. 1837'de yardımcısının ölümüne kadar açık kalan bu okulda, daha büyük çocuklara, örgü örme öğretilir ve hep birlikte İncil okuma dersleri yapılırdı.¹⁷⁵

XIX. yüzyıl başlarında okul öncesi çağ çocukları için açılan sosyal kuruluşlar temelde, çalışan annelerin çocukları ya da kimsesiz çocuklar için planlanmıştır. Almanya'dan sonra 1844 yılında Paris'te F. Marbeau adında bir Fransız, yalnız çalışan annelerin bebekleri için ilk olarak crèche'i (kreş) açmıştır.¹⁷⁶

¹⁷⁴ Bk. F.P. Graves, *A History of Education In Modern Times*, New York, 1913, 120-163.

¹⁷⁵ Bryce D. Carter, "Early Childhood Education : A Historical Perspective", *Approaches To Early Childhood Education*, Ed.: Jaipaul L. Roopnarine and James E. Johnson, Ohio, 1987,3.

¹⁷⁶ Gary A. Woodill, Judith Bernhard and Lawrance Prochner, *International Handbook of Early Childhood Education*, New York, 1992, 6.

Okul öncesi eğitimin gerekliliğine inanarak, ilk anaokulunu açan ünlü Alman eğitimci F. Froebel (1782-1852)'dir. Froebel, Pestalozzi ile bir süre çalışmış onun öğrencisi olmuştur, onun eğitim ile ilgili görüş ve uygulamalarından etkilenmiştir. Froebel çocuk gelişimi hakkındaki görüşleri ile hem bir teori ortaya atan, hem de bunun okul öncesi dönemdeki çocuğa nasıl uygulanabileceğini belirleyen kişidir. Ona göre, herşeye hakim olan ve herşeyi yöneten yasanın temelinde, ebedî olarak var olan bir birlik, yani Tanrı yer alır. Tanrı, herşeyin tek temelidir. İnsanın bu dünyadaki özel alinyazısı, bu tanrısal özünü biçimlendirmekte yer alır. Froebel'e göre eğitimin görevi, kendi iç konumunu, kendi özünü açıp geliştirerek, bilinçlendirmek için etkide bulunmaktan ibarettir. Eğitimin amacı ise, insanın özündeki edebî, değişmez ve bu nedenle de kutsal olan şeyi geliştirmektir.¹⁷⁷

Froebel, eğitim üzerine düşüncelerini topladığı, "İnsanın Eğitimi" (1826) adlı eserinde, eğitimin özgürlük ortamında ilgi ve istekler doğrultusunda uygulanması gerektiğini savunmuştur. Öğretimde, bireysel çabayı, bilinenden bilinmeyene ve sezici ve buldurucu yöntemi öneren ünlü eğitimci, bireysel ayrılıklara dikkati çekmiş ve gelişimin devamlılığı ilkesini vurgulamıştır. Çocukların oyunlarını eğitimin önemli bir ögesi olarak ele almış, öğretici oyuncakları, çocukların yeteneklerinin geliştirilmesi için kullanılması gereken önemli araçlar olarak görmüştür. Eğitim de müziğe de önem vermiştir. Froebel 1837'de Almanya'nın Blankenburg bölgesinde okul öncesi eğitim çalışmalarına başlamış, Keilhau yakınlarında "Kindergarten" (Çocuk Bahçesi) adını verdiği ilk anaokulunu açmıştır (28 Haziran 1840). Ona göre çocuklar çiçek, öğretmen ise bahçivandı.¹⁷⁸

Çocuk eğitimi konusuna büyük katkılar da bulunmuş bir diğer eğitimci de, asıl mesleği tıp doktorluğu olan ünlü İtalyan eğitimci Maria Montessori (1869-1952)'dir. Onun çalışmaları, sağlıklı çocuklar için olduğu kadar, zihnen, sakat ya da geri kalmış çocukların eğitim yöntemlerinde de büyük değişmelere neden olmuştur. Uzmanlık çalışmalarında, zihnen geri kalmış çocuklarla ilgilenmiş ve uyguladığı yöntemlerle, bu çalışmalarda, büyük gelişmeler elde etmiştir.¹⁷⁹ Aynı yöntemlerle, normal çocukların gelişiminde de, istenilen doğrultuda daha iyi sonuçlar alınabileceğini savunan Montessori, Roma'da açtığı "Çocuk Evi" (1898)'nde çocuğa, önceden hazırlanmış bir çevrede, kendi

¹⁷⁷ Aytaç, a.g.e, 273.

¹⁷⁸ Leslie R. Williams and Doris P. Framberg, *Encyclopedia of Early Childhood Education*, New York, 1992, 49-51.

¹⁷⁹ Edna Mellor, *Education Through Experience in the Infant School Years*, Oxford, 1964, 1-30.

sececeği sorumluluklar doğrultusunda, davranış ve çalışma özgürlüğü tanıma yanlısıydı.¹⁸⁰ Eğitimci, çocuğun doğumundan başlayarak emici zihinsel bir güce sahip olduğu görüşündeydi ve 0-6 yaş arasını, bu emici zihinin büyük ölçüde alıcı olduğu, kritik bir dönem olarak kabul ediyordu. Bu süreçte, çocuğun zihinsel etkinliğini artırmayı ve çevresine uyumda rehberliği, onu anlayabilecek kadar sevgi dolu bir yaklaşım içinde olmaları gereken yetişkinlerin, alçak gönüllü yardımlarından beklemekteydi.¹⁸¹

Çocuğun tanınması, duyuların eğitilmesi, deneyimde tekrar, iç disipline yönelten özgürlük ortamı, ilgi çekici ve mutlu bir olay olarak sunulan çalışma, eğitime toplumsal bir olay olarak yaklaşım gibi ilkeler, bugün Montessori Yöntemi olarak bilinen eğitim anlayışının esasını oluşturmaktadır.¹⁸²

Froebel ve Montessori'den sonra, değişik ülkelerde de, benzer okul öncesi eğitim kurumlarının açıldığı görülür. İlk yuva 1908 yılında Londra'da, Margaret Mc Millan tarafından açılmıştır. Kardeşi Rachel ile birlikte açtıkları bu kurumda, ilk uygulamaları, kentin yoksul bir çevresinde, beş yaşın altındaki çocukların, sağlık ve genel bakımlarının düzeltilmesi doğrultusunda gerçekleştirmişlerdir. Çocukların sosyal, duygusal ve zihinsel gelişimlerinin sağlıkla ilişkisini gözlemleyen Mc Millan kardeşler, bu konudaki eğitsel etkinliklere sonraki yıllarda ağırlık vermişlerdir. Yuva eğitimi, Montessori'nin Çocuk Evi uygulamalarının aksine, yapay malzemeden çok, doğal çevre koşulları ile ilişkiyi esas almaktaydı. Açık hava oyunları ve duyuların etkin kullanımı Mc Millan kardeşlerin yönettiği bu ilk yuva örneğinin, belli başlı özellikleri olarak söylenebilir.¹⁸³

XX. yüzyılın başlarına kadar sosyal yardım amacı güden birkaç okul öncesi eğitim kurumu çalışması dışında, yuva ve anaokullarının pek çoğu, üniversite ve kolejlerin laboratuvar okulları olarak açılmıştır. XX. yüzyılda sosyal bilimler alanında yapılan ilk psikolojik araştırmalar, okul öncesi eğitimine giderek artan oranda yönlendirici katkılarda bulunmuştur.

Avrupa'da yapılan çalışmaların yanı sıra, 1920-1930 yılları arasında, Amerika'da Yale Üniversitesi'nde, A.Gessell (1880-1961) ve arkadaşlarının yaptığı çalışmalar, fiziksel gelişim ve motor becerilerdeki gelişim aşamalarına

¹⁸⁰ Bk. Shelley L.Knudsen Lindauer, "Montessori Education For Young Children", *Approaches To Early Childhood Education*, Edited by J.L. Roopnarine and J.E. Johnson, Ohio, 1987, 109-124.

¹⁸¹ Terry Malloy, *Montessori ve Çocuğunuz*, Çev.: Füsün Öztaş ve Cihan Gülten, Ankara, 1989, 57-67.

¹⁸² Montessori, a.g.e., 1-10

¹⁸³ Leslie and Fromberg, a.g.e., 53.

dikkati çekmiştir. Gessell'e göre gelişim hızları açısından çocuklar arasında farklılıklar olmakla birlikte her çocuk aynı sırayı izler. Normal gelişim için belirli çevresel koşulların da gerekli olduğunu kabul eder.¹⁸⁴

Okul öncesi eğitim ile ilgili fiziksel gelişim için gerekli araç ve gereçlerin çeşitleri üzerinde öneriler getiren kişilerin başında H.Johnson gelir. Ona göre, özgür hareket edebilecek bir alan, tırmanma aletleri, büyük kutular, fiçılar, taşınabilen ve yaratıcılığı besleyen değişik ölçülerdeki küpler çocukların büyük ve küçük kas gelişimleri için düşünülmesi gereken, fiziksel koşul ve araçlardır. Bu fizikî çevre kas gelişimini olduğu kadar, çocuğun zihinsel gelişimini de desteklemektedir. Böylece çocukların zihinsel deneyimlerine fırsat verecek, fiziksel çevre koşullarına ihtiyaç duydukları görüşü yaygınlaşmıştır. Oyun, çocuğun işi olarak kabul edilmiş ve bu etkinlikler yoluyla çocuğun aklı, enerjisi, motor becerileri ve ilgisinin geliştiği görüşü benimsenmiştir.

İsviçreli ünlü psikolog J. Piaget (1896-1980), çocuğun zihinsel gelişimi üzerinde yaptığı çalışmalarda, özellikle çocuğun kendi yaş grubu içindeki sosyal etkileşiminin önemi üzerinde durmuştur. Piaget, çocukların sadece yaparak değil, onlar üzerinde konuşarak da daha iyi öğrendiklerini vurgulamıştır. Piaget teorisine uygun bir eğitim programı, keşfetmeye dayalı öğrenmeyi, çocukların öğrenmeye hazır oluşlarına duyarlılığı ve bireysel farkların kabulünü öngörür.¹⁸⁵ Bugün özellikle A.B.D.'de ve dünyanın çeşitli ülkelerinde Piaget teorisine dayanarak hazırlanmış okul öncesi programlar bulunmaktadır.

Viyanalı ünlü psikolog S. Freud (1856-1939) ve onu izleyen Danimarka asıllı ünlü Alman psikoloğu E. Erikson (1902-)'ın, çocukluk yıllarındaki duygusal ve sosyal zedelenmelerin, ileri yaşlarda, kişilik yapısında doğurduğu sorunlara dikkat çekmeleri, yaşamın ilk yıllarıyla ilgili eğitim düzenlemelerine yeni boyutlar getirmiştir.¹⁸⁶

Ünlü Rus psikoloğu L.S.Vygotsky (1896-1934), çocuktaki dil gelişimine önem vermiştir. Dil sosyo-kültürel çevre ile bireyin zihinsel süreçleri arasında

¹⁸⁴ Bekir Onur, *Gelişim Psikolojisi*, Ankara, 1991, 23-24.

¹⁸⁵ Bk. Thomas D. Yawkey, "Project P.I.A.G.E.T. – A Holistic Approach to Early Bilingual Education", *Approaches To Early Childhood Education*, Ed.: J.L. Roopnarine and J.E. Johnson, Ohio, 1987, 197-211.

¹⁸⁶ Bk. Alice S. Honig, "The Eriksonian Approach : Infant-Toddler Education", *Approaches To Early Childhood Education*, Ed.: J.L. Roopnarine and J.E. Johnson, Ohio, 1987, 49-66.

bir köprü işlevi görür. Bu nedenle dilin öğrenilmesi bireyin zihinsel gelişiminde çok önemli bir aşamadır. Vygotsky'nin teorisine uygun eğitim ortamında öğretmen ve diğer çocukların desteği ile dil gelişimine yönelik birkaç şey vardır. Okul öncesi eğitiminde oyunun yeri önemlidir. Bu oyunlar çocuğun hayal gücünü ve dil gelişimini destekleyici oyunlar olmalıdır.¹⁸⁷

I. ve II. Dünya Savaşları'ndan sonra ülke yöneticilerinin, okul öncesi ve okul çağı çocukları üzerinde önemle durduklarını ve özellikle okul öncesi eğitim kurumlarını destekledikleri görülmektedir. Yoksul halkı kalkındırma ve kimsesiz çocukların, olumsuz çevre koşullarında en az zedelenmelerini sağlama ve endüstrinin ihtiyacı olan kadın gücünden yararlanma ve çocukluk yıllarındaki deneyimlerin zaman içinde toplumsal yönelişlerdeki etkisine bağlı olarak bilinçlenme nedenleriyle okul öncesine yönelik bir destekleme çalışmaları yapılmıştır. Bu konuya çeşitli düşünür ve eğitimciler tarafından önem verilmiş olmasına rağmen yöneticiler ancak XX. yüzyılın ikinci yarısından itibaren ilgi göstermeye başlamışlardır.

Okul öncesi eğitim çalışmaları ilk planda çocuğun sağlığı, bakımı ve fiziksel gelişimine yönelik yapılmıştır. XX. yüzyılın son çeyreğinde hayatın ilk altı yılının zihinsel, duygusal ve sosyal açısından da önemli olduğu anlaşıldıktan sonra okul öncesi eğitim kurumları sadece, çocuğun bakımının üstlenildiği, güven verici koşullara sahip bakımevleri olarak değil, çocukların tüm gelişimsel ihtiyaçlarını, uyarıcı araç-gereç donanımı içinde, bilinçli olarak karşılayan, etkili hayata dair deneyimleri veren eğitim kurumları haline gelmiştir.

B. Türk Eğitim Tarihinde Okul Öncesi Eğitiminin Kuramsal ve Kurumsal Gelişimi

Türk eğitim tarihi incelendiğinde, her dönemde çocuğa değer verildiği ve çocuğun aile içinde belirli bir saygınlığa sahip olduğu görülmektedir. Türk-İslâm düşünür ve eğitimcileri çok eski dönemlerden beri çocuk ve gencin eğitimine yönelik çeşitli önerilerde bulunmuşlardır. Farabî (M.S. 870-950)'ye göre, çocukta aklın, deneyimlerin yardımıyla, işlenmeye elverişli bir yeti olduğunu savunmuştur. Bilginin elde edilmesinde beş duyunun rolünü vurgulamıştır. Eğitim konusundaki düşüncelerinde ferdî farklılıklara dikkat çekmiş ve eğitim ile öğretimi birbirinden ayırmıştır. Eğitim faaliyeti insan ruhu

¹⁸⁷ Bk. Lev S. Vygotsky, *Mind In Society*, Ed.: Michael Cole ve diğerleri, Massachusettes, 1972, 19-30.

ile alâkalı olduğu için insan tabiatının bilinmesi gerekliliğine dikkat çekmiştir. Ona göre, insanın fitratı yeterli olmadığı için eğitime ihtiyacı olduğu konusunda ısrar eder.¹⁸⁸ Farabî'ye göre eğitimin amacı, mutluluğu bulmak ve bireyi topluma yararlı hale getirmektir. Eğitim yöntemi olarak kolaydan zora doğru gidilmesi gerektiğini belirterek, eğitim bilimi açısından önemli bir ilkeyi ortaya atmıştır. Ayrıca eğitimde birşey öğretilmeden ötekine geçilmemesi ve sorunların tek tek incelenmesi gerektiğini belirtmiştir.¹⁸⁹

Ünlü düşünür İbnî Sîna (980-1037)'ya göre, doğan çocuğa babası iyi bir ad koymalı, çocuk sütten kesilir kesilmez, kötü huylar edinmeden eğitimine başlanmalıdır. Çocuğun ilk eğitimi ahlâk eğitimidir. Bu çocuğu kötü iş ve arkadaşlardan uzaklaştırıp iyi arkadaşlarla oynamasını sağlamak, onu iyi davranışlara teşvik ile olur. Çocuğa fazla baskı yapmamalı, hatalarını uygun biçimde düzeltmeli, gerekirse azarlamalıdır, dayak en son çaredir. Çocuk 6 yaşına gelince okula gönderilmeli, 14 yaşına kadar okutulmalıdır.¹⁹⁰

İbnî Sîna'nın tıp alanında olduğu gibi eğitimle ilgili bazı görüşleriyle de Batıyı etkilediği ve yüzyıllar sonra 18. yüzyıldan itibaren özellikle Rousseau'dan sonra gelişen "yeni eğitim" akımını başlatan ve geliştiren eğitimcilere ilham verdiği söylenebilir. İbnî Sîna özellikle belirttiği şu konularla yeni eğitim akımına kaynaklık etmiştir : Ona göre, hangi sınıf ve statüde olursa olsun her çocuğun eğitilmesi gerekir.¹⁹¹ Oyun, çocuğun normal bir faaliyetidir. Oyun esnasında çocuğun davranış özgürlüğü temin edilmedir ki ondaki kabiliyetler ortaya çıksın. Onun için, çocuğun kendi başına oyun oynaması teşvik edilmelidir. İbnî Sîna çocuğu oyunsuz bırakmanın onu sadece kitaplarla başbaşa bırakma durumu ile sonuçlanacağı kanaatindedir. Bu ise çocuğun bedenî ve zihnî gelişmesini engeller. Çocuğa kitaplardan bir bıkkınlık gelir. Bu olumsuz sonuçları engellemek ancak oyun ihtiyacının giderilmesi ile mümkündür. Çocukluk çağlarında oyunu zarurî olarak gören İbnî Sîna 14 yaşından sonra oyunu azaltılması görüşündedir.¹⁹² Deneye, gözleme ve nedenleri araştırmaya dayanan bir eğitim-öğretim önermektedir. Çocuğun eğitiminde baskı yöntemi uygulanmamalıdır.

Türk tarihinin önemli bir düşünürü ve eğitimcisi de Yusuf Has Hacıp (1018-1069'dan sonra)'tir. Kutadgu Bilig (Mutluluk veren bilgi) adlı anlamına

¹⁸⁸ Bk. Bayraktar Bayraklı, *Fârâbî' de Devlet Felsefesi*, İstanbul 1983, 142-152.

¹⁸⁹ Yahya Akyüz, *Türk Eğitim Tarihi (Başlangıçtan 1993'e)*, İstanbul, 1994, 21.

¹⁹⁰ Ahmet Çelebi, *İslâm'da Eğitim-Öğretim Tarihi*, Çev.: Ali Yardım, İstanbul, 1983, 296-297.

¹⁹¹ Akyüz, a.g.e., 23-27.

¹⁹² Abdurrahman Dodurgalı, *İbnî Sîna Felsefesinde Eğitim*, İstanbul, 1995, 158.

gelen Kutadgu Bilig adlı eserinde ¹⁹³ çocuk eğitimi ile ilgili şu fikirlere yer vermiştir: İnsanlar arasında en iyi adam zeka sahibi olan ve akli herşeye erendir. İnsan bilim kazanmak için mutlaka yazı öğrenmelidir. İnsan yazı bilirse, iyi bir sanat ve maharet edinmiş demektir. Bir insanın oğlu ve kızını evde eğitmesi gerektiğini söyler. Çocukların eğitimi için iyi ve temiz bir dadı tutmak lazımdır. Kız ve oğlan çocuklara bilim ve edep öğretmeli ki, onların ailelerine iki dünyada da faydaları olsun. Çocuklara hiçbir şey öğretmeyen aile çocuklarını boş bir tarla gibi hayata atar. Böyle boş bir tarlaların faydasından çok zararı vardır. ¹⁹⁴

XI. yüzyılda yaşamış Kaşkarlı Mahmut Divan-ı Lûgat-it Türk adlı eserinde ailede çocuğun bakımı ve yetiştirilmesi, çocukların oyunları, Türk bilgi geleneği ve Türkçeyi öğretim yöntemleri ile ilgili bilgiler sunmuştur. Dil öğretiminde, ilk olarak çok sayıda örnekten hareketle kurala geçilmesini tavsiye etmiştir. Dil öğretirken Türk kültürünün de tanıtılması gerektiğini belirtmiştir. Dil öğretiminde tekrarın önemine değinmiştir. ¹⁹⁵

Ünlü düşünür Gazzali (1058-1111), çocuğu anne ve babasına Allah'ın verdiği bir emanet olarak nitelendirirken çocuğun eğitimine çok önem verir. Ona göre çocuğun kalbi kıymetli bir cevher gibi temizdir. Mum gibi her şekli alabilir. Bütün yazı ve şekillerden uzaktır. Temiz bir toprak gibi olup, hangi tohum atılırsa büyür. İyilik tohumu ekilirse, din ve dünya saadetine kavuşur. Annesi, babası ve hocası sevabında ortak olur. Şayet fesad tohumu atılırsa helâk olur, annesi, babası ve hocası da günahına ortak olur. Çocuğu korumak demek, onu terbiye etmek ve iyi ahlâkı öğretmekle olur. Dil açılmaya başlayınca ilk sözü Allah olmalıdır. Bunu sık sık çocuğa söylenmeli, söyletmelidir. Çocuk iyi iş yapınca ve çocukta iyi huy görülünce o işinden ve ahlâkından dolayı onu övmelidir. Çocuğun her gün bir saat oynamasına müsaade edilmelidir, böylece terbiyeli olur ve sıkılmaz. ¹⁹⁶ Gazzali eğitimi, yabanî ısırgan otlarını ayıklayan bir bahçıvanın faaliyetine benzetir. Bu benzetme, yüzyıllar sonra Pestalozzi' de de görülmektedir.

Aynı yüzyılda yaşamış olan Keykavus'a göre; babanın en önemli görevi oğlunu iyi yetiştirmektir. Önce çocuğa iyi bir ad koymalı, sonra onu akıllı,

¹⁹³ Akyüz, a.g.e, 27.

¹⁹⁴ Kanat, a.g.e., I., 212-216.

¹⁹⁵ Akyüz, a.g.e., 32-35.

¹⁹⁶ Muhammed Gazzali, *İhyâu Ulûmi'd-Din*, III, Çev.: Ahmet Serdaroğlu, İstanbul, 1974, 165-180, *Kimyâ- yı Saadet*, II, Çev.: A. Faruk Meyan, İstanbul, 1969, 393-396 ve H. Mahmut Çamdibi, *Şahsiyet Terbiyesi ve Gazzali*, İstanbul, 1983, 201- 211.

şefkatli bir süt anaya vermelidir. Çocuk biraz büyüyünce öğretmen nezaretinde Kur'an-ı okuyup ezberlemelidir. Çocuğun yeteneği yoktur diye onun eğitim ve öğretimine kayıtsız kalınmamalıdır. Kız çocuklar ise bir kadın öğretmenin elinde Kur'an okumayı, İslâm'ın esaslarını öğrenmelidir, fakat onlara yazı öğretilmemelidir, çünkü arzu ve duygularını yazı ile başkalarına bildirirler. Çocuğun yemek, uyumak ve temizlik eğitimine de önem verilmesi tavsiye edilmiştir.¹⁹⁷ Kısaca bu eser çocuğun beslenmesi, hastalıkları, oyun ve dinlenmesine ilişkin bir rehber kitaptır.

Türklerin İslâmiyeti kabulünün ilk yıllarında, camilerde halaka düzeni içinde verilen din eğitimi zamanla yaygınlaşmış, devlet eliyle mahalle mektepleri ve medreseler açılmaya başlanmıştır. Eğitim alanında devletin öncülüğü ve sorumluluğu geleneği, Türklerin Anadolu'ya göç ettiği ilk yıllarda gelişmeye başlamıştır. Çocuklarla ilgili ilk sosyal hizmet örgütlenmesi Gazan Mahmut Han (1271-1304) tarafından gerçekleştirilmiştir, onun zamanında kimsesiz ve suçlu çocuklar için kurumlar açılmıştır.¹⁹⁸

Osmanlılar Döneminde ise, onbir asırlık bir geçmişi olan vakıf kurumlarında yoksul ve kimsesiz çocuklar bakılmışlardır. Acemi ocakları, erkek çocukların çok küçük yaşta bakım ve yetiştirilmelerini üstlenen askerî okullar olarak Osmanlı döneminde yaygınlaştırılmıştır.¹⁹⁹

Osmanlı Döneminde eğitim tarihini etkilemiş Gülistan ve Bostan'ı yazan Sadi çocuk eğitimi konusunda hem Aristocu, hem Eflatuncu görüşleri benimseyerek “iyi tabiat yaratılıştan gelir, sonradan kazanılmaz” demiştir. Çocukların takva, bilgi ve hüner sahibi olarak yetiştirilmelerini tavsiye eder. Çocuk kötü bir öğretmene verilmemelidir. Kötü öğretmenden, sözleri ve davranışları birbirini tutmayan öğretmen anlaşılmaktadır. Çocuk okula alışana kadar öğretmen öğrenciyi teşvik etmelidir, alıştıktan sonra çocuğa fazla yumuşak davranılmamalıdır. Çocukların farklı kabiliyetlerinin olduğunu ve hepsinin aynı ölçüde yetiştirilemeyeceğini ileri sürmüştür.²⁰⁰

Sıbyan mektebi öğretmenliği yapmış olan Amasyalı Hüseyinoğlu Ali de Sadi'den ilham alarak eğitim ile ilgili önemli görüşler ileri sürmüştür. Çocuk güzel ve tatlı sözlerle terbiye edilmeli, güzel, temiz sözler öğretilmeli, çirkin,

¹⁹⁷ Halis Ayhan, *Eğitime Giriş ve İslâmiyetin Eğitime Getirdiği Değerler*, İstanbul, 1982, 237-240.

¹⁹⁸ Birsen Gökçe, *Kimsesiz Çocuklar Sorunu*, Ankara, 1971, 23.

¹⁹⁹ Yahya K. Kaya, *Türkiye'de Eğitimin Dünü, Bugünü, Yarını*, Ankara, 1978, 33.

²⁰⁰ Akyüz, a.g.e., 98-100

kaba sözleri ve davranışları engellenmelidir. Çocuklar nasıl yetiştirilirse büyüyünce öyle kalıp, eski alışkanlıklarını kolayca bırakmayacaklarından dolayı çocuklara iyi ve güzel davranışlar öğretilmelidir. Tuvaletten sonra ellerini yıkamayı, dizüstü oturmayı, misafir ve büyükler gelince ayağa kalkmayı, giderken ayakkabılarını çevirip kapıyı açmayı v.s. gibi adetleri öğretmelidir. Çocuklar yoksullara, başkalarına kendi para, ekmek ve oyuncaklarını v.s. vermeye alıştırmalı ve böylece birşey bağışlamayı, “cömert olmayı” öğrenmelidir. Yedi yaşında namaz kılmaya alıştırmalıdır. Sofrada yiyecek ve su önce onlara verilmelidir. Kötü ahlâklı kişilerle arkadaşlık yapmamalarına dikkat etmelidir. Kız çocuklarını ana babası daha çok sevmelidir. Öğretmen sıbyan mektebine başlayan bir çocuğun önce yaradılışını tanımalıdır. Çocuğa yaşına ve düzeyine uygun dersler verilmelidir. Okula yeni başlayan çocuk yavaş yavaş ve yumuşak davranışlarla mektebe alıştırdıktan sonra öğretim ve eğitime başlanmalıdır. Eğitim öğretimde tekrar konusuna önem verilmelidir.

Kınalızade Ali Efendi (1510-1572)'ye göre erkek yada kız çocuğu Allah'ın bir armağanıdır. Ona güzel bir ad koymalı, bedeni ve aklı sağlam, ahlâklı bir süt annesi bulunmalıdır. Çocuğun arkadaşları iyi olmalıdır, çünkü onun huyu, davranışları arkadaşlarında gördükleri ile çabuk şekillenir. Çocuk cömertliğe alıştırmalıdır. Çocuğun hergün biraz oyun oynamasına izin verilmelidir. Bu oyunlar kötü ve çirkin şeyler olmamalıdır. Çocuğun yeteneğine uygun olanlara yönlendirilmelidir, yeteneği ve ilgisi olmayan alanlarda uğraştırılarak vakti boşa harcanmamalıdır. Kızlara farklı bir eğitim uygulanmalıdır.²⁰¹

Osmanlı döneminde okul öncesi kurumlara temel teşkil edebilecek kurumlar sıbyan mektepleri (mahalle mektepleri)'dir. Sabi denilen beş altı yaşındaki kız ve erkek çocukları okutmak için açılmış olan ilk tahsil kurumlarına bu ad verilmiştir. “Mekteb-i Sıbyan’lar, 5/6-11/12 yaşları arasındaki kız ve erkek çocukların birlikte, yani “karma öğretim” gördükleri temel okullardır. Bu okullarda okuma, yazma, Kur'an-ı Kerim ve hesap gibi konularda temel bilgiler öğretilirdi. Öğretim, katı yıllık sınıflar sistemine göre değil, “başarı seviyesine” göre yapıldı. Eğitimde disiplin, temel bir ilkeyi teşkil ederdi. Bu okullarda ders veren hocalar, genellikle medreselerde yetişirlerdi.”²⁰² Aslında bu kurumlar ilköğretim kurumu olarak açılmışlardır. Bu

²⁰¹ Bk. Kınalızade Ali Efendi, *Ahlâk-ı Alâî*, Çev.: Hüseyin Algül, İstanbul, 1991, 150-157.

²⁰² Kemal Aytaç, “Osmanlı İmparatorluğu’nda Okul Kuruluş Sistemi”, *İ.Ü. Pedagoji Dergisi*, 2, 1984, 56.

okullara “7 yaşından itibaren dinî vazifelerin ve muaşeret adabının, yazı, kıraat ve hesabın kız ve erkek çocuklara öğretilmesi amacıyla açılmış ise de çocukların daha 4 yaşında mahalle mekteplerine başlanması Anadolu’da bir adet halini almıştır. “Bezmü Resim” kitabı Sivas sultanı Kadı Bürhaneddin Ahmed’in 1348’de 4 yaş 4 ay ve 4 günlük mektebe başladığını kaydetmiştir.”²⁰³ Bu okulları devlet adamları ya da zengin kişiler, vakıf yoluyla kurarlardı. Vakfiyelerde bu kurumların adı Darüttâlim, Mektep, Mektephane, Muallimhane, Darüilm şeklinde geçerdi. Halk tarafından ise hemen her mahallede bulunduğu için mahalle mektebi adı verilirdi. Ayrıca halk arasında ve kültür tarihinden bahseden eserlerde sıbyan mektebi denilmektedir.²⁰⁴ Bu kurumlarda çocuklara Kur’an-ı Kerim’in okunması öğretilmekteydi. Ayrıca temel dinî bilgiler ve namaz gibi uygulamalı dersler ve namazda okunacak ayet ve dualar öğretilirdi. Anne ve babası isterse çocuk hafızlığa da çalıştırılırdı. Üç-dört yıl kadar öğrenim görürlerdi. Çocuklar mektebe amin alayı denen ve hocanın, mektep ve mahalle çocuklarının katıldığı ilâhili, yürüyüşlü bir törenle başlarlardı.²⁰⁵ Öğretim tek odalı sınıflarda yapılırdı. Çok çeşitli yaştaki çocukların aynı sınıfta bulunması nedeniyle bireysel ve çocuğun düzeyine göre ders öğretme yöntemi uygulanırdı. Çocuk hocanın önüne gider, dersini okur, yerine döner ve dersini tekrar ederdi.²⁰⁶ Sıbyan mekteplerinin hocaları ise Fatih Sultan Mehmet, Eyüp ve Ayasofya medreselerinde genel medreselerden farklı eğitim programından geçerlerdi. Fatih döneminden sonra bu uygulama terk edilmiştir. Artık medreselerde biraz okumuş, ya da kendi kendine okuyup yazma öğrenmiş ağırbaşlı kişiler sıbyan mekteplerine muallim olmuşlardır. Bazen, bunlar mektebe bitişik caminin de imamı idiler.

Katip Çelebi (1609-1656)’ye göre küçüklerin eğitimi ile ilgilenen öğretmen onları metinleri ezberlemeye özendirmeli, onlara akıllarının kaldırabileceği şeyleri söylemelidir. Başlangıçta olanlara zor konuları anlatmamalı, ilerleyenlere de çok kolay konuları anlatmamalıdır. Katip Çelebi, ana-babalara “çocuklarınıza okuma yazmayı öğreterek ikramda bulunun, çünkü okuyup yazmak en önemli işlerdendir” demiştir.²⁰⁷

²⁰³ N.A. Kansu, *Türkiye Maarif Tarihi*, I, Ankara, 1930, 28.

²⁰⁴ Osman Ergin, *Türkiye Maarif Tarihi*, I-II, İstanbul, 1977, 8296.

²⁰⁵ İsmail Kara ve Ali Birinci, *Mahalle Mektebi Hatıraları*, İstanbul, 1997, 15-35.

²⁰⁶ Özgönül Aksoy, *Osmanlı Devri İstanbul Sıbyan Mektepleri Üzerine Bir İnceleme*, İstanbul, 1968, 39.

²⁰⁷ Akyüz, a.g.e., 107-110.

Erzurumlu İbrahim Hakkı (1703-1780) “insan içinde yetiştiği çevrenin mahsûlüdür” diyerek çocuğun sosyal çevresinin onun şahsiyeti, rûhi yapısı ve davranışları üzerinde ne derece büyük bir rol oynadığını açıklamıştır.²⁰⁸

Osmanlı dönemi Türk eğitim sisteminde 1824 yılında II. Mahmud’un fermanıyla ilköğretim zorunlu hale getirilmiştir.²⁰⁹ Yedi yaşına girmiş çocukların sıbyan mekteplerine devamı zorunlu iken 4-5 yaşlarındaki çocuklar ana-babaları isterse okula kabul edilmişlerdir. İlk devlet okulları 1847’de kurulmuştur. Tanzimat döneminde yapılan ilköğretime yönelik düzenlemelerin daha önemlisi dönemin sonlarında çıkarılan (1869) Maarif-i Umumiye Nizamnamesi ile gerçekleşmiştir.²¹⁰ Bu nizamname, sıbyan mektebini her mahalle ve köyde en az bir tane kız, erkek, müslim ve gayr-ı müslim çocukları ayrı ayrı olmak üzere dört yıllık okullar haline getirmiştir. Bu nizamname ile , maarif ıslâhatı bir nizamnameye bağlanıp, teşkilatlandırılmış ve maarif tam bir devlet işi olarak ele alınmıştır. Sıbyan okullarına yönelik çalışmalardan biri de 1870 yılında Selim Sabit Efendi’nin yazdığı “Rehnümâ-i Muallimin-i Sıbyan” (sıbyan öğretmenlerine rehber) dir. Bu eser sıbyan okulu öğretmenlerine öğretim metodlarının öğretilip okullarda çocuklara uygulanması konusunu ele almıştır.²¹¹

XX. yüzyılın başlarında, yerli halk için olmamakla birlikte, azınlık ve yabancıların, büyük kentlerde anaokullarına sahip oldukları görülmektedir. “1915 senesine gelinceye kadar Türk olmayan unsurlarla yabancıların Ana Mektebi adında müesseseleri bulunduğu halde resmî ve hususî Türk mektepleri arasında bu adla bir müessese yoktu.”²¹²

II. Meşrutiyet’in hemen öncesinde ana mektepleri, imparatorluğun çeşitli illerinde açılmaya başlamıştır. 23 Temmuz 1908’den önce bazı illerde, bu tarihten sonra da İstanbul’da özel ana mektepleri açılmıştır. Fakat resmî ana mekteblerinin açılışı Balkan Savaşları’ndan sonra yaygınlaşmaya başlamıştır. Ünlü eğitimci Satı Bey İstanbul Beyazıt’da özel bir çocuk yuvası açmıştır. Bu anaokulu kısa zamanda İstanbul’daki zengin ailelerin okulu haline gelmiştir. Okulda Pestalozzi, Froebel, Montessori gibi ünlü eğitimcilerin görüşleri

²⁰⁸ Osman Türer, “Erzurumlu İbrahim Hakkı’nın Çocuk Terbiyesine Dair Düşünceleri”, *İslâm’da Aile ve Çocuk Terbiyesi II*, İstanbul, 1996, 311.

²⁰⁹ Hasan A. Koçer, *Türkiye’de Modern Eğitimin Doğuşu ve Gelişimi*, İstanbul, 1991, 35-37.

²¹⁰ Ergin, a.g.e., I-II, 425.

²¹¹ Koçer, a.g.e., 97.

²¹² Ergin, a.g.e., III-IV, 1406.

ışığında ödüller vererek, her türlü maddî cezadan uzak bir eğitim ortamında her bir çocuğa ayrı ayrı özen gösterilmiştir.

1912-1913 yıllarındaki Balkan Savaşları ana mektebi açılmasını büyük ölçüde engellemiş, ancak yine de 1913-1917 yılları arasında Osmanlı Devleti sınırları içerisinde resmî anaokulları açılmıştır. 1914 yılında Maarif Vekaleti bütçesi düzenlenirken Çocuk Bahçesi denilen mekteblerin açılması için bütçeye ödenek konmuş ve o yıl Fatih, Şehremini, Sultanahmet, Eyüp, Nişantaşı, Kasımpaşa, Üsküdar ve Kadıköy’de toplam on okulun açılması planlanmıştır. Bu okulların açılmasıyla ilgili gerekçeler ise şöyle belirtilmiştir : Bu çeşit mektebler evlerinde ev işleri ile uğraşıp çocuklarına yeteri kadar bakamayan ailelerle, çocuklara daha küçük yaşta uygulamalı biçimde ilk bilgileri veremeyen ve eğitim bilgilerinden mahrum bulunan ailelerin çocuklarını eğitip hazırlayan ve çocuklar buralarda küçük yaşta iken düzen ve sosyal hayata alıştıkları için çok gerekli ve yararlı mekteblerdir. Bu çeşit mektebler çocuk eğitimini bilen ve anne şefkatine sahip bayan öğretmenlerin elinde bulunduğu ve çocuklar sürekli geniş bahçelerde bir takım hüner ve becerilerle eğlenceli ve açık havalı yerlerde el işleri ile meşgul edildikleri için, okula gelen çocuklar hiç sıkılmadan birçok yararlı bilgi edinip ilköğretime hazırlanmaktadırlar. Bu mekteplerin ikinci bir yararı da her çocuğun aynı eğitim ile yetişmesidir. Çocukluk hayatı muaşeret ve sosyal hayatın temelidir. İnsan ilk yaşlarda aldığı eğitimi kolay kolay bırakamaz. Çeşitli yaşam ve geçinme şartları içerisindeki ailelerin küçük çocukları biraraya toplanır ve aynı eğitim usulünden geçirilirse, adeta bir ailenin çocukları gibi olurlar. Aralarında büyük bir samimiyet ve kardeşlik oluşur. Şu halde bu çeşit mekteblerin her tarafa yayılması arzu edilir.²¹³

6 Ekim 1913 tarihinde Emrullah Efendi tarafından hazırlanan “ Tedrisat-ı İptidaiye Kanunu Muvakkatı” (Geçici İlköğretim Kanunu) ile anaokulları ilköğretim kurumu olarak sayılmıştır. Bu kanunun 3. maddesinde anaokulları ve sıbyan sınıfları ilköğretim kurumları arasında gösterilmiş,²¹⁴ kanunun 4. maddesi ise anaokulları ve sıbyan sınıflarını şöyle tanımlamıştır : Çocukların yaşlarına uygun olarak faydalı oyunlar, geziler, el işleri, ilâhîler, yurtseverlik şiirleri, tabiat bilgisine ilişkin konuşmalar ile onların ruhî ve bedenî gelişmelerine hizmet eden kurumlardır. Kanun, anaokulların 4 yaşından 7 yaşına kadar çocuklar için kurulacağını belirlemektedir. Ayrıca kanun, okullar

²¹³ Y. Akyüz, “Anaokullarının Türkiye’de Kuruluş ve Gelişim Tarihçesi”, *Milli Eğitim Dergisi*, 132, 11-17.

²¹⁴ H. Z. Ülken, *Türkiye’de Çağdaş Düşünce Tarihi*, İstanbul, 1979, 189.

için bir nizamname hazırlanmasını da öngörmektedir. Bunun sonucu olarak da 15 Mart 1915 yılında Ana Mektepleri Nizamnamesi hazırlanmıştır. Bu nizamnameye göre :

1. Anaokulları, ilkokulu bulunan bir kız okuluna bağlı olarak ya da bağımsız olarak açılır.
2. Anaokulu kurulurken;
 - a. Binasının okul yapısına elverişli ve sağlık şartlarına uygun olmasına,
 - b. Çocukların sayısı ile orantılı genişlikte bahçesinin bulunmasına,
 - c. Her çeşit eğitim araç gerecinin hazırlanmış olmasına özen gösterilecektir.
3. Anaokulları ücretli ve ücretsiz olarak açılabilir.
4. Ücretli resmî anaokullarına parasız çocuk alınmaz.
5. Anaokullarına 4,5,6 yaşındaki çocuklar alınır. Erkek ve kız çocukları birlikte bulundurulabilir.
6. Çocuklar anaokullarına alınırken doktor tarafından muayene edilecek, bulaşıcı hastalıkları olmadığı ve aşıları oldukları tesbit edilecektir.
7. Anaokullarında çocuklar yaşlarına göre sınıflara ayrılırlar. Her sınıfa en çok 30 çocuk alınır.
8. Anaokullarında sağlığa uygun ahlâkî oyunlar, okul içinde yürüyüşler ve düzenli beden eğitimi, dinî ve millî öykü okumalar ve konuşmalar ve resimlerin incelenmesi ve elişleri yaptırılır.
9. Anaokulları en az haftada bir kez sağlık incelemesine tabi tutulacak ve çocuklar tek tek muayene edilecektir. Gerek görülürse bu denetimler hakkında çocukların velilerine bilgi verilecektir.
10. Anaokullarında sınıf sayısı kadar bayan öğretmen ve yardımcı bayan öğretmen bulunur. Yönetim görevleri birincilere verilir.
11. Bir anaokulu öğretmeni olabilmek için;
 - a) Darülmuallimat (İstanbul Kız Öğretmen Okulu)'ın Ana Muallim şubesinden mezun olmak,
 - b) Veya bir anaokulunu yönettiğine dair belgesi bulunmak,
 - c) Veya anaokulu öğretmenliğini yapabilecek yetenek ve bilgiye sahip olduğunu sınavla göstermek,
 - d) Türkçeyi güzel telaffuz etme ve akıcı bir anlatıma sahip olmak gereklidir.
12. Anaokulu öğretmenleri Osmanlı uyruğuna sahip olacaklar ve hiçbir bulaşıcı hastalıkları bulunmadığı doktor raporu ile belirlenecektir.

13. Anaokulu öğretmenlerinin terfi ve meslekte ilerlemeleri İlköğretim Kanunu'ndaki hükümlere tabidir.

14. İlköğretim Kanunu gereğince açılacak sıbyan sınıfları da bu nizamname hükümlerine tabiidir.

15. Bu nizamname yayınlandığı tarihte yürürlüğe girer.²¹⁵

1913 yılında yürürlüğe giren bu Geçici İlköğretim Kanunu ve ona bağlı olarak çıkarılan Anaokulları Tüzüğü ile, eğitimde ilk kez okul öncesi eğitim yıllarıyla, ilköğretim yıllarının birbirinden ayrıldığı görülmektedir. Bu kanunla birlikte ilkokula başlama yaşı yedi olarak kabul edilmiştir. 1915 yılında İstanbul'da ana mekteblerine öğretmen yetiştirilmesi için Darülmuallimat'ta bir şube açılmıştır. "Ancak eğitim ile ilgili çeşitli yeniliklerde yapılageldiği gibi, hazırlıksız olarak bu işe girildi. Ana mekteblerine muallime yani kadın öğretmen yetiştirilmemiş olduğundan, Türk okullarına Ermeni, Yahudi muallimeler getirildi ve okulların her işi onlara bırakıldı; öyle ki, okulların şarkılarını ve şiirlerini bile onlar yazdılar. Bundan sonra muallime yetiştirilmeye başlandı. Muallimeler iki kaynaktan yetişip geliyorlardı: Allians Israelit'in yani Yahudilerin Ana Mektebi ve İstanbul Darülmuallimatı'ndaki Ana Muallimi Sınıfı. Birinciler bir Musevi, ikincilerde bir Ermeni muallimeden örnek alıyorlardı. Bu muallimeler, artık Avrupa'da terkedilmiş, zararları anlaşılmış yöntemleri uyguluyorlardı."²¹⁶ 1915'de açılan bu okul 4 yıl faaliyet gösterdikten sonra 1919'da kapanmıştır. Bu zaman içinde 370 anaokulu öğretmeni yetiştirmiştir.²¹⁷

Meşrutiyet döneminde, Pestalozzi, Froebel, Montessori gibi batılı eğitimcilerin görüşleri ve yöntemleri telif ve çeviri eserlerle çok daha iyi tanınmaya başlanmıştır. "Türkiye'de Froebel usulünü kabul edenler, önce Ermeniler, sonra Bulgarlar'dır. II. Meşrutiyet'ten sonra bu usul bizde de dikkatleri çekmiştir. 1909'da Avusturya-Macaristan'a bir geziye katılan Kâzım Nami, çocuk bahçesi öğretmeni yetiştiren bir okulu gezmiş ve dönünce Selanik'te bir ilkokulda çocuk bahçesi sınıfı açmıştır. Öğretmen bulmadaki zorluk nedeniyle, Allians Israelit'ten yetişmiş iki bayanı öğretmen olarak almış, Froebel usulünün ilk bilgilerini de onlara kendisi vermiştir. Ancak Balkan Savaşları bu çalışmaları yarım bıraktırmış, daha sonra Şükrü Bey Maarif Nazarı iken (1913-1917) resmî ana mektepleri açılmaya başlanmıştır. Bunlara kadın

²¹⁵ Akyüz, a.g.m., 11-17.

²¹⁶ Akyüz, a.g.e., 231.

²¹⁷ M.E.B. Meslekî ve Teknik Öğretim Müsteşarlığı, "Türkiye'de Okul Öncesi Eğitimin Tarihi Gelişimi ve Bugünkü Durumu", Okul Öncesi Eğitimi, Ankara, 1977, 40.

öğretmen yetiştirmek için Darülmuallimat'ta bir de özel sınıf açmıştır. Fakat Froebel usulüyle öğretim yapacak öğretmen bulunamamış, sınırlı bir Ermeni bayan öğretmene başvurulmak zorunda kalınmıştır. Kâzım Nami Fransızca'dan Çocuk Bahçesi adıyla bir kitap çevirmiş, İzmit'te önce bir Ermeni bayan, sonra bir Türk bayanla ana mektebi açmıştır.”²¹⁸

Satı Bey (1880-1968) eğitimin ancak ilköğretimden başlanarak düzetilebileceğini ileri sürmüştür. Eğitim anlayışında yenilik fikirlerini savunarak, ferdin kabiliyetlerini geliştirmeyi esas almıştır. Fikir ve ahlâk eğitimine önem verilmesi gerektiğini ve bunun için de sağlığı korumanın psikoloji ve ahlâk ilimlerinin geliştirilmesinin gerekliliğine dikkat çekmiştir.

II. Meşrutiyetten sonra fikir hayatında büyük ölçüde etkili olan Ziya Gökalp (1876-1924), “Millî terbiye ve asrî tâlim” ilkesine bağlı olarak çocukların beşikten itibaren millî duygularla ve faziletli olarak yetişmeleri gerektiğini söylemiş ve bu düşünce ile çocuk şiirleri ve masalları yazmıştır.

İsmail Hakkı Baltacıoğlu (1886-1978)'na göre temeli ailede yahut mektepte atılmamış bir terbiyenin hayatta telafisi pek güçtür. Eğitimin temeli ailede atılmaktadır. Çocuğun kafasını ve kalbini aile yapar. Aile ferde etki edebilmek için, eğitimde en önemli hususlardan biri olan misal teşkil etme, alışkanlık kazandırma ve ana lisanına sahip olma gibi zengin ve esaslı eğitim vasıtalarına sahiptir. Aile bu vasıtalar ile çocuğu kolayca eğitebilmektedir. Ayrıca eğitimde çocuğa müdahale edilmesini istemez. Çocuk eşya değildir. İstenildiği gibi kullanılamaz. Bunun için ana-babaların ne fazla duygusal olmalarını ne de kaba bir otoritenin sembolü durumuna düşmemelerini ileri sürer.²¹⁹

Eğitim tarihi açısından Kurtuluş Savaşı yılları tüm eğitim kurumlarında olduğu gibi anaokullarının da gelişmesini engellemiş hatta açılanların da kapanmalarına neden olmuştur. 1923 yılına gelindiğinde anaokulu ve sınıflarında 136 öğretmen çalışmaktaydı.

Cumhuriyet döneminin ilk yıllarında “ülkedeki okur-yazar oranının düşüklüğü temel ilkokul eğitimine büyük önem verilmesine neden olurken, okul

²¹⁸ F. Garsen, Froebel Usûlüyle Küçük Çocukların Terbiyesi, Çev.: K.Nami, İstanbul, 1924, önsöz. Akyüz, a.g.e., 231'den naklen.

²¹⁹ Bk.Necmettin Tozlu, İsmayıl Hakkı Baltacıoğlu'nun Eğitim Sistemi Üzerine Bir Araştırma, İstanbul, 1989, 83-88.

öncesi eğitim kuruluşları daha çok özel kişiler ve yardım kuruluşlarının teşebbüslerine bırakılmıştır.”²²⁰ Cumhuriyet ilân edildiği tarihte, ülkede 38 ilde 80 anaokulu bulunmakta ve okullarda toplam 5,880 öğrenci eğitilmekteydi. Bu okullar çalışmalarını kendi çabaları ve çevresel olanaklarla sürdürmekteydiler. 1928 yılında Harf Inkılabı’nın yapılmasıyla, her Türk vatandaşının okur-yazar hale getirmek çabaları, devleti elindeki imkanlar dahilinde ilköğretime ve yetişkinlerin eğitimine önem vermeye zorlamıştır. Faaliyetlerini daha çok yerel imkanlarla sürdüren anaokullarına devletçe yapılan kısıtlı yardımlar da kesilmiştir. 25 Ekim 1925 ve 29 Ocak 1930 tarihlerinde maarif vekilliğinin hazırlamış olduğu tamimle anaokullarının kapanmasına karar verilmiştir. 1925 yılındaki tamimin beşinci fıkrası şöyledir: “Ana mektepleri mecrubî tahsil hududu haricinde olduğu gibi bunların açılması, binaları ve muallimleri hakkında 2 Mart 1915 tarihli Nizamnamei mahsusunda mevcut şeraitin tahakkukuna vabeste bulunduğu mecrubî tahsil çağındaki çocukların zararına olarak ve bilhassa Nizamnamedeki şerait haricinde açılmış bu mektepler varsa bütçeden ihraciyle tahsisatını ilk mekteplere ilavesi. 1930 yılındaki ikinci tamimin altıncı paragrafında ise şöyle denilmektedir: İlk mektepler açmak hususundaki uhdelerine müterettip vazifeleri tamamen yapamazken yani kanunen okutmağa mecbur olduğumuz köylerdeki ve şehirlerdeki 7-12 yaşındaki bütün çocuklar için mektep açamazken vilayetlerin ilk tahsilin aleyhine yeniden ikmal ve Ana Mektepleri açmalarına vekalet katiyyen taraftar değildir.

Ana mektepleri tamamen istisnaf olarak bütçesi müsait vilâyetlerde fabrikalarda ve ziraatle çalışan ve çocuklarını evlerinde çalıştığı saatlerde tevdi edecek kimsesi bulunmayan bir çok anaların bulunduğu yerlerde yalnız bu ve bu gibi esbabı mucize ile açılabilir.

Vekalet yapacağı teftişlerde bu nevi mekteplerde bulunan çocukların annelerinin çalışmıyanlardan olduğunu görürse hiç bir mazeret ve müsamaha gözetmeksizin kapatacaktır ve buralara tahsis edilen masrafların köylerde 7-12 yaşındaki çocukların okutulmasına sarf edilmesini isteyecektir.”²²¹

Bu tamimlerle kapatılan Ana mekteplerinin yerine çalışan fakir kadınların çocuklarına bakmak amacıyla çocuk yuvaları açılmıştır.

²²⁰ A.Oktay, “Okul Öncesi Eğitim ve Aile”, *Millî Eğitim ve Din Eğitimi İlmî Seminer*, İstanbul, 9-10 Mayıs 1981, 88.

²²¹ Ergin, a.g.e., V, 2052.

“Hayatını amelelikle, işçilikle kazanmak mecburiyetinde bulunan dul ve fakir kadınların 3-7 yaşları arasındaki çocuklarını sabahdan akşama kadar oyalamak, yedirmek, içirmek ve terbiye etmek maksadıyla 1932’de İstanbul Belediyesi tarafından açılmıştır. İşe giden kadınlar sabahları çocuklarını getirip müesseseye bırakırlar ve akşam işten döndükleri zaman alıp barındıkları yere götürürler. Bu müesseseler yemekli bir Ana Mektebi mahiyetindedir.

Bu müesseseden İstanbul’da üç tane vardır. Birisi İstanbul tarafında Atik Ali Paşa’da Çocuk Bakımevi Dispanserinde, ötekisi Üsküdar’da Süt ve Mektep Çocukları İctimai Hıfzısıhha Dispanserindedir. Cibali Tütün Fabrikasında da yalnız oraya devam eden dul kadınların çocuklarına mahsus olmak üzere bir üçüncüsü vardır. Ve bunun idaresi İnhisarlar İdaresine aittir. Bir yuvanın kadrosu : Bir hekim, bir mürebbiye, bir ahçı, bir de hademedden ibarettir.”²²²

1932-1933 öğretim yılına gelindiğinde, resmî anaokullarında sadece 12 anaokulu öğretmeni görev yapmaktaydı. 1927-1928 öğretim yılında Ankara’da öğretim süresi iki yıl olan Ana Öğretmen Okulu açılmıştır. Bu okul 1930-1931 öğretim yılında İstanbul Kız Öğretmen Okulu’na nakledilmiştir. Daha sonra 1933 yılında kapatılmıştır.”²²³

Osmanlı Döneminde 1864 yılında Tuna Valisi Mithat Paşa tarafından kimsesiz kız çocuklarının barındırılması ve becerilerinin geliştirilmesi amacıyla açılan Kız Islahhanelerinin adı, daha sonra 1927-1928 öğretim yılında “Kız Enstitüleri” olarak değiştirilmiştir. Bu okulların açılmasıyla, genç kızların bilgili, becerili bir ev kadını ve anne olarak yetiştirilmeleri hedeflenmiştir. Aynı yıl içinde de bu okullara bağlı ya da bağımsız, “Pratik Kız Sanat Okulları” açılmıştır. Bu okullar ise, zorunlu okuma yaşını aşmış kadınların aynı amaçlar doğrultusunda yetiştirilmeye başlanmıştır. Her iki okulun programında, el beceriler ev yönetimi dersleri yanı sıra, çocuk bakımı ve eğitimi gibi dersler yer almıştır. Bu okullara öğretmen yetiştirilmesi amacıyla 1934-1935 öğretim yılında Ankara’da Kız Meslek Öğretmen Okulu açılmıştır. 1948 yılında bu okulun adı okul programında yapılan değişikliklerle, dört yıl süreli Kız Teknik Öğretmen Okulu olarak değiştirilmiştir.

Bu çalışmalardan ayrı olarak, yedi yaşından küçük çocukların korunmasını sağlayan “Umumî Hıfzısıhha Kanunu” 24 Nisan 1930 tarihinde yürürlüğe girmiştir. Bu kanunla, yerel yönetimlere ve Sağlık Sosyal Yardım

²²² Ergin, a.g.e., V, 2061.

²²³ İ. Ethem Başaran, Türkiye Eğitim Sistemi, Ankara, 1994, 74.

Bakanlığı tarafından yedi yaşından küçük çocukların korunması sağlanmıştır. 1952 yılında da 6972 sayılı Korunmaya Muhtaç Çocukları Koruma Kanunu gereğince, Millî Eğitim Bakanlığında kurulan bir komisyon “Anaokulu Programı ve Yönetmeliği” ile anaokullarına öğretmen yetiştirme kursu geçici programını hazırlamıştır.

Cumhuriyet Dönemi içerisinde, okul öncesi dönemdeki çocukların eğitimi konusu ilk olarak 1949 yılındaki Millî Eğitim Şurası’nda ele alınmıştır. Bu konu şûrada şu şekilde belirtilmiştir : Aile eğitimi üzerinde durulması, ailede demokratik eğitimin uygulanması için çeşitli yöntemlerden faydanılması gerekir.

V. Millî Eğitim Şûrası (1953) çalışmalarında anaokulu program ve yönetmeliğiyle, anaokullarına öğretmen yetiştirme kursu programı aynen kabul edilmiştir. Bu şûrada okul öncesi eğitim kurumlarının açılması ile ilgili hükümlerin yeniden yer aldığı görülmektedir. Yer ve vasıta temini şimdilik ferdî teşebbüslere ve mahallî idarelerin yardımlarına bağlı olmakla beraber, vekalet bu hususta elinden geleni yapacaktır.²²⁴ Bu şûrada geliştirilen öğretmen yetiştirme programına göre, anaokulu öğretmenlerinin en az ilkokul öğretmenliği standardına sahip olmaları istenmekte, açılacak özel bir bölüm ve yaz kursları aracılığıyla öğretmen ihtiyacının karşılanması önerilmektedir. 4 Ocak 1954 gün ve 780 sayılı tebliğler dergisinde, anaokulları yönetmeliğinin yayımlanmasına karşın, V. Millî Eğitim Şûra kararları uygulamaya geçirilememiştir.

5 Ocak 1961 yılına kadar okul öncesi eğitimin önemi, çeşitli bakanlık çalışmalarında belirtilmişse de bu tarihte çıkarılan 222 sayılı “İlköğretim ve Eğitim Kanunu” ile okul öncesi eğitim kurumları, ilköğretim kurumları içinde, isteğe bağlı bir eğitim alanı olarak yer almıştır.

Okul öncesi eğitimin önemini etkin bir biçimde gündeme getiren ve bu konuda verilmesi gerekli hizmeti belirleyen, en etkili çalışma 5-15 Şubat 1962 tarihlerinde yapılan VII. Millî Eğitim Şûrası’nda gerçekleştirilmiştir. Bu şûra için hazırlanan, İlköğretim Komisyon Raporunda, anaokulu öğretmen ve yardımcılarının yetiştirilmesi, bazı bölgelerde ilkokul yaşamında uyum güçlükleri gösterebilecek gelişim gerilikleri içindeki çocuklar için, ilkokullara bağlı anasınıflarının açılması, özel eğitime muhtaç çocuklar için anaokullarının

²²⁴ Reşat Özalp ve Aydoğan Ataunal, Türk Millî Eğitim Sisteminde Düzenleme Teşkilatı, İstanbul, 1977, 280-281.

açılması, korunmaya muhtaç çocukların okul öncesi bakım ve eğitiminin sağlanması, iş kanunu hükümlerine göre sanayi bölgelerinde, çalışan annelerin çocukları için anaokullarının açılması ve uygulama alanı olarak kullanılmak üzere ve örnek etkinlikler sergileyecek on anaokulunun, çeşitli büyük il merkezlerinde faaliyete geçirilmesi önerilmiştir.²²⁵

VII. Millî Eğitim Şûra çalışmalarını izleyen aylarda, 16 Haziran 1962 tarihinde okul öncesi eğitim etkinliklerine yardımcı olmak amacıyla, 222 sayılı İlköğretim ve Eğitim Kanunu'nun öngördüğü "Anaokulları ve Sınıfları Yönetmeliği" yayınlanmıştır.²²⁶ Bu tarihten sonra, yuva ve anaokullarının yurt genelinde, resmî ve özel kurumlar tarafından açılmıştır. Okul öncesi eğitime verilen önem, Ekim 1970 tarihinde gerçekleşen VIII. Millî Eğitim Şûrası'ndaki çalışmalara da yansımış, VII. ve VIII. Şûra çalışmaları doğrultusunda, III. Beş Yıllık Kalkınma Plânı gereği, anaokullarının ve sınıflarının yaygınlaştırılması, personel yetiştirilmesi konularında, ilgili kanun çerçevesinde çeşitli uygulamalara geçilmiştir.

Temmuz 1974'teki IX. Millî Eğitim Şûrası, Millî Eğitimi'nin genel amaç ve temel ilkelerine uygun olarak okul öncesi eğitimin amaç ve görevlerini şöyle belirlemiştir :

1. Çocukların beden, zihin ve duygu gelişimini ve iyi alışkanlıklar kazanmasını sağlamak,
2. Onları temel eğitime hazırlamak,
3. Şartları elverişsiz çevrelerden ve ailelerden gelen çocuklar için ortak bir yetiştirme ortamı yaratmak,
4. Çocukların Türkçeyi doğru ve güzel konuşmalarını sağlamak.²²⁷

IX. Millî Eğitim Şûrası'nda okul öncesi eğitim kurumlarının bağımsız anaokulları olarak kurulabileceği gibi, gerekli görülen yerlerdeki temel eğitim kurumlarının birinci kademesine bağlı anasınıfları veya ilgili diğer öğretim kurumlarına bağlı uygulama sınıfları olarak açılabilmesi de belirtilmiştir.

X. Millî Eğitim Şûrası, 23-26 Haziran 1981 tarihlerinde yapılmıştır. Bu Şûra; Türk Millî Eğitimi'ni bütünlüğü olan bir program modeli şeklinde alt

²²⁵ M.E.B., *Millî Eğitim ile İlgili Bilgiler*, Ankara, 1998, 56.

²²⁶ Feyzi Öz, "Okul Öncesi Eğitim", *Cumhuriyet Döneminde Eğitim*, İstanbul, 1983, 242.

²²⁷ M.E.B., *Millî Eğitim Bakanlığı'nın Teşkilat ve Görevleri Hakkında Kanun*, Ankara, 1995, 48.

sistemler olarak ele almış ve anasınıfı programları, anasınıfının amaçları, anasınıfında muhteva ve faaliyet kategorileri ve uygulamaya dönük öneriler başlıkları altında konuyu daha önceki şûralardan daha fazla ayrıntılı olarak değerlendirmiştir.²²⁸ XII. Millî Eğitim Şûra (Temmuz 1988)'nda okul öncesi eğitim öğretmenliği iki yıllık bir yüksek öğretim kademesi olarak belirlenmiş, lise mezunlarının okullarda kendilerine verilecek pedagojik formasyon sonrası öğretmen yardımcısı veya eğitici olarak görevlendirilmeleri öngörülmüş, özellikle programların aile ortamından gelen yetersizlikleri giderecek şekilde Türkiye'nin şartlarına, sosyal ve kültürel yapısına ve değer sistemlerine uygun olarak geliştirilmesi kararı alınmıştır.²²⁹

29 Eylül 1993 tarihinde gerçekleştirilen XIV. Millî Eğitim Şûrası, diğer şûralardan farklı olarak 2 temel gündem konularından birini okul öncesi eğitime ayırmıştır. Okul öncesi eğitim, okul öncesi eğitimin önemi, okul öncesi eğitimin tanımı ve kapsamı, okul öncesi eğitimin yaygınlaştırılması ile ilgili sorunlar için okul öncesi eğitim ana komisyonu, okul öncesi eğitimin önemi ve yaygınlaştırılması, okul öncesi eğitim için kaynak temini ve kullanımı, okul öncesi eğitim programları ve eğitim araçları, okul öncesi eğitimde koordinasyon ve işbirliği, okul öncesi eğitim mevzuatı, okul öncesi eğitim alanına öğretmen yetiştirme ve istihdam, okul öncesi eğitim modelleri alt komisyonları oluşturularak çalışmalar yapılmış ve kararlar alınmıştır. Okul Öncesi Eğitim Genel Müdürlüğü bu şûrada alınan kararları günümüze kadar gerçekleştirmeye çalışmıştır.

XV. Millî Eğitim Şûrası (13-17 Mayıs 1996)'nda özellikle zorunlu eğitimin sekiz yıla çıkarılması karara bağlanmıştır. Okul öncesi eğitiminin ise gelecek seneler içinde hiç değilse iki yılının zorunlu eğitim kapsamına alınması konusunda önemli kararlar alınmıştır. Ayrıca bu şûrada aile katılım programları ve ana-baba okullarının yaygınlaştırılması konularında da kararlar çıkmıştır.²³⁰

Türkiye'de okul öncesi kurumlarının açılması XX. yüzyılın başlarına rastlamasına rağmen, ülkenin içinde bulunduğu özel durum, gerek Osmanlı Devleti döneminde, gerekse Cumhuriyet'in kuruluş yıllarında bu kurumlara gereken önemin verilmesine ve gelişmesine engel olmuştur. Bugüne kadar açılan bu kurumlar, ülkede bulunan okul öncesi çağ çocuklarının sayıları ile

²²⁸ Y. K. Kaya, *İnsan Yetiştirme Düzenimize Yeni Bir Bakış*, Ankara, 1993, 39.

²²⁹ M.E.B., *Millî Eğitim ile İlgili Bilgiler*, 58.

²³⁰ a.g.e., 60.

orantılı yeterli bir düzeye ulaşamamışlardır. Türk Millî Eğitimi'nde okullaşma oranının en düşük düzeyde olduğu kademe okul öncesidir.

TABLO 2. OKUL ÖNCESİ EĞİTİMİN GENEL DURUMU
(1997-1998 ÖĞRETİM YILI) ²³¹

MİLLÎ EĞİTİM BAKANLIĞI	KURUM	ÖĞRENCİ	ÖĞRETMEN
BAĞIMSIZ ANAOKULU TOPLAMI	311	16.204	1.180
RESMÎ	129	11.002	734
ÖZEL	182	5.202	446
ANASINIFI TOPLAMI	7.221	165.254	9.006
KURUMLAR BÜNYESİNDE	6.460	148.855	7.610
UYGULAMA SINIFI	354	7.972	805
ÖZEL EĞİTİM SINIFI	75	199	24
ÖZEL ANASINIFI	332	8.228	567
DİĞER KURULUSLAR BÜNYESİNDE			
TOPLAM		54.623	
S.H.Ç.E.K.		45.450	
657 SK.191 MADDESİNE GÖRE AÇILAN		13.977	
GENEL TOPLAM	7.532	240.885	10.186
RESMÎ	7.018	168.028	9.173
ÖZEL	514	72.857	1.013

Yedinci Beş Yıllık Kalkınma Plânı'nda 2000-2001 öğretim yılı için hedeflenen okul öncesi eğitiminde okullaşma oranı %16 olarak belirlenmesine rağmen okullaşma oranında ulaşılan hedefin %10 olduğu görülmüştür. Bu durum okul öncesi için çok yetersiz olduğu gibi bu alanda gerekli fizikî ve sosyal ortam standartları henüz geliştirilmeye muhtaçtır ve rehberlik, denetleme görevlerini yapacak yeterli sayıda personel yoktur. Oysa gelişmiş ülkeler okul öncesi eğitimindeki okullaşma oranını %100'e çıkarmaya çalışmanın yanında, okul öncesi eğitimi daha küçük yaşlarda başlatabilme çabası içine girmişlerdir.

²³¹ Nahide Yılmaz, Anaokulu Öğretmeninin Rehber Kitabı, İstanbul, 1999, 74.

4. Okul Öncesi Eğitimin Amaçları

Okul öncesi eğitimin evrensel amaçları olarak kabul edilebilecek görüşler, ünlü eğitimci Mialaret tarafından üç grupta toplanmıştır :²³²

1. Toplumsal amaçlar :

- a. Çalışan kadınların çocuklarına bakmak,
- b. Her çocuğa eğitim sağlamak ve onların bireysel gelişimlerine katkıda bulunmak,
- c. Çocukların birbirleriyle ve başkalarıyla ilişki içinde bulunmasına, sosyalleşmesine katkıda bulunmak.

2. Eğitici amaçlar :

- a. Çocuğun duyularını eğitmek,
- b. Çocuğun çevreye olan duyarlılığını artırmak.

3. Gelişimsel amaçlar :

- a. Çocuğun doğal gelişimini temel alarak gelişimle ilgili tecrübelerine önem vermek.

5. Türkiye’de Okul Öncesi Eğitimin Amaçları

Türkiye’de okul öncesi eğitimin amaçları da Milli Eğitim’in genel amaç ve temel ilkelerine uygun olarak hazırlanmıştır. Bu amaçlar:²³³

1. Çocukların bedensel, psikomotor, zihinsel, dil, sosyal ve duygusal yönden gelişmelerini, temel alışkanlıklar kazanmalarını sağlamak.
2. Her fırsattan faydalanarak çocukların millî, manevî, ahlâkî, kültürel ve insanî değerlere bağlılığının gelişmesine yardımcı olmak.
3. Atatürk, millet, vatan ve bayrak sevgisini kazandırmak.
4. Çocukların sorumluluk yüklenmelerini, dürüst, saygılı, nazik ve düzenli olmalarını sağlamak.
5. Çocuğun benlik kavramını geliştirmesine, kendini ifade etmesine, bağımsızlığını kazanmasına ve öz denetimini sağlamasına olanak tanımak.

²³² Gaston Mialaret, *Dünya’da Okul Öncesi Eğitim*, Çev.: Vedat Örs, Ankara, 1977, 20.

²³³ Neriman Aral, Adalet Kandır ve Münevver C. Yaşar, *Okul Öncesi Eğitim I*, İstanbul, 2000, 22.

6. Okul Öncesi Eğitimin İlkeleri

Okul öncesi eğitimin amaçları doğrultusunda okul öncesi eğitimin ilkeleri şu şekilde sıralanmaktadır:²³⁴

1. Çocukların beden, hareket, zihin, dil, duygu ve sosyal yönden yeteneklerine göre gelişmelerini sağlayacak eğitim ortamı hazırlanmalıdır.
2. Eğitim faaliyetleri düzenlenirken çocukların yaşları, ilgi ve ihtiyaçları ile okulun ve çevrenin imkânları gözönünde bulundurulmalıdır.
3. Eğitim ve öğretim planlı ve programlı olmalıdır. Program konularının ele alınışı ve işlenişi çocuklarda yaratıcılığın gelişmesini ve yaparak, yaşayarak öğrenmelerini sağlayıcı nitelikte uygulanmalıdır.
4. Okul öncesi eğitim ; çocukların sevgi, saygı, işbirliği, sorumluluk, yardımlaşma ve paylaşma duygularını geliştirici nitelikte olmalıdır.
5. Çocukların Türkçe'yi doğru ve güzel konuşmalarına gereken önem verilmelidir.
6. Çocuklarda Atatürk, vatan, millet, bayrak, aile ve insan sevgisi ile ilgili duygular uyandırılmalı ve manevî değerlere bağlılıkları sağlanmalıdır.
7. Fırsat eğitiminden yararlanılmalı, kazandırılacak değerlerin, çocukların kendi tecrübelerine dayandırılmasına önem verilmelidir.
8. Çocuklara eşit davranmalı fakat ferdî farklılıklar da gözönünde bulundurulmalıdır.
9. Çocuklara toplumun sosyal ve kültürel değerleri benimsetilmeli ve geliştirilmelidir.
10. Eğitim faaliyetleri yürütülürken çocukların kişiliklerini zedeleyici, baskı ve kısıtlamalara yer verilmemelidir. Eğitim sevgi ve şefkat anlayışı içinde yürütülmelidir.
11. Eğitim faaliyetlerinin değerlendirilmesi yapılarak belirlenen amaçların ne kadarına ulaşıldığı tespit edilmeli, faaliyetler değerlendirmelerin sonuçları dikkate alınarak yürütülmelidir.
12. Eğitim, okul-aile işbirliği içinde verilmelidir.

7. Okul Öncesi Eğitim Kurumu Çeşitleri

A. Kreş	: 0-2 yaş (0-24 ay)
B. Yuva	: 2-4 yaş (25-48 ay)
C. Anaokulu	: 4-6 yaş (61-72 ay)
D. Anasınıfı	: 5-6 yaş (61-72 ay)

²³⁴ M.E.B., Okul Öncesi Eğitimi Genel Müdürlüğü, *Anaokulu Programı*, İstanbul, 1994, 21.

A. Kreş : Çalışan annelerin 0-2 yaşları arasındaki bebeklerinin bakımında yardımcı olmak amacı ile kurulmuştur. Bu kurumlarda daha çok, çocuğun fiziksel gereksinimleri karşılanmaktadır. Kreşler genellikle Sosyal Hizmetler ve Çocuk Esirgeme Kurumu'na bağlı olarak çalışan kurumlardır. Yapılan araştırmalara göre çocuk, yaşamının ilk iki yılında temel güven duygusunu büyük ölçüde kazanmaktadır. Bu nedenle bu yaşlar kritik bir dönem olma özelliği taşıdığından kreşler, yalnızca bakım yerleri olarak nitelendirilmemelidir. Bakım ve eğitimin birarada yapıldığı kurumlar olarak değerlendirilmelidir.

B. Yuva : İki-dört yaş arası çocukların bakım ve eğitiminden sorumlu kurumlara bu ad verilir. Ülkemizde yuva adı altında çalışan bazı özel kurumların kreş ve anaokulu çağ çocuklarını da kapsamlarına aldıkları görülmektedir.

Bu kurumlar, sağlıklı fiziksel koşullar ve zengin eğitsel yaşantılar içinde çocukların gelişmelerini olumlu yönde etkilemek, sosyal ve bilişsel becerilerini geliştirmek üzere planlanır ve yönetilirler. Bu kurumlar yarım gün hizmet verecek şekilde planlanabilirler. Böylece çocuğun küçük yaşta aile ortamından uzun süre ayrı kalmasının doğuracağı sakıncalar önlenmiş olur. Ancak yuva, çalışan anneye hizmet verdiğinde, açılma-kapanma saatlerinin bu ilke doğrultusunda düzenlenmesi gerekmektedir.

C. Anaokulu : Dört-altı yaş arası çocuk gruplarına hizmet veren eğitim kurumlarıdır. Kurumda, çocuğun bakımı ve korunmasına olduğu kadar, sosyal ve bilişsel gelişimine de ağırlık verilmektedir. Bu kurumlarda, öğretici çevre uyarıcılarının zengin bir biçimde yer aldığı etkinlikler aracılığı ile, çocuğun, sosyal yaşamın ve okulun beklentilerine cevap verebilecek kişilik özelliklerini ve öğrenme becerisini elde etmesi istenir. Anaokulu etkinlikleri sabah ve öğleden sonra değişik çocuk gruplarına hizmet verecek şekilde planlanabilirler. Böylece daha fazla çocuğun bu eğitimden yararlanması sağlanır.

D. Anasınıfı : Genellikle “beş yaşını bitirmiş olan çocukların ilköğrenimine hazırlamak üzere bazı ilköğretilerde açılan ve anaokulu eğitimi ilkelerine dayalı bir programa göre etkinlikte bulunan sınıflara verilen addır.”²³⁵ Doğrudan doğruya ilköğretime çocuğu hazırlamak amacına yönelik hizmet verirler.

²³⁵ Ruşen Alaylıoğlu ve Ferhan Oğuzkan, *Ansiklopedik Eğitim Sözlüğü*, İstanbul, 1968, 10.

8. Kuruluş Amaçlarına Göre Okul Öncesi Eğitim Kurumlarının Çeşitleri

Türkiye’de iki ayrı tip anaokulu vardır. Bunlar devletin açtığı ve özel sektörün açtığı anaokullarıdır. Bu kuruluşlar amaçları ve bağlı oldukları yerlere göre şu şekilde sınıflandırılırlar :

- A. Sosyal Hizmetler ve Çocuk Esirgeme Kurumu’na bağlı olanlar
- B. Millî Eğitim Bakanlığı’na bağlı olanlar
- C. Çalışma Bakanlığı’na bağlı olanlar
- D. Vakıf, dernek ve kooperatiflere bağlı olanlar
- E. Üniversitelere bağlı olanlar

A. Sosyal Hizmetler ve Çocuk Esirgeme Kurumu’na Bağlı Olanlar

- a. Özel sektörün açtığı anaokulları : Okul öncesi eğitiminde kâr amacı da taşıyarak hizmet veren kuruluşlardır.
- b. Devletin açtığı anaokulları : Genellikle çalışan anneye ucuz ve kaliteli eğitim vermek amacı ile açılan kreş, yuva ve anaokullarıdır.
- c. Kimsesiz çocuklar için açılan çocuk bakım evleri : Bu kurumlar kimsesiz çocukların bakımını ve eğitimi sağlamak, sağlık haklarını korumak amacıyla açılmıştır. 18 yaşına kadar çocuğun bakımını üstlenir.

B. Millî Eğitim Bakanlığı’na Bağlı Olanlar

- a. Kız Meslek Liselerine bağlı olanlar : Kız Meslek Liselerine bağlı olarak laboratuvar anaokulları ya da uygulama anaokulu adı altında açılmış kurumlardır. Kız Meslek Lisesi Çocuk Gelişimi ve Eğitimi bölümü öğrencilerinin gözlem ve uygulama yapmalarının yanında okul öncesi çağındaki çocuklara eğitim vermeyi de hedeflemektedir.
- b. İlkokullara bağlı olanlar : İlkokulların bünyesinde ilkokula hazırlamak, iyi bir eğitim imkânı sağlamak amacı ile açılmış, anasınıfı adı altında hizmet veren kurumlardır.
- c. Özel sektörün açtığı bağımsız anaokulları.

C. Çalışma Bakanlığı'na Bağlı Olanlar

Fabrikalara bağlı olarak çalışan personelin çocuklarının bakımını ve eğitimini üstlenen kurumlardır. Çalışan annelerin çocuklarına bakmak, fabrikadaki iş gücünü arttırmak, yalnız kalan çocuğu yalnızlıktan, tehlikeden korumak, onların bedendeki, ruhsal ve zihinsel gelişimlerini sağlamak amacı ile açılan okul öncesi eğitim kurumlarıdır.

D. Vakıf Derneklere ve Kooperatiflere Bağlı Olanlar

Vakıf, dernek ve kooperatiflerin okul öncesi çocuklarına yönelik çalışma yapmak amacı ile açılmıştır.

E. Üniversitelere Bağlı Olanlar

Üniversitelerin bünyesinde açılmış olan okul öncesi eğitim kurumlarıdır.

9. Okul Öncesi Eğitim Kurumlarında Görevli Personel

Okul öncesi eğitimde personel önemli bir yer tutar. Eğitimde başarının sağlanmasında personele büyük görevler düşer.

İdeal olarak uygulama yapan okul öncesi eğitim kurumlarında görevlendirilecek personelin sayısı ve çeşidi okulun büyüklüğüne, fiziksel koşullarına, araç gereçlerin kullanım kolaylığı ya da zorluğuna göre farklılık gösterir. Genellikle okul öncesi eğitim kurumlarında şu personel görev yapar :

236

- A. Yönetici
- B. Öğretmen
- C. Yardımcı Öğretmenler
- D. Diğer Personel

A. Yönetici

Okul öncesi eğitim kurumunun tüm çalışmalarından ve gelişiminden sorumlu kişidir. Okul etkinliklerinin ana hedefe ulaşması, onun bilgi, deneyim ve sağduyusu ile beslenen otoritesiyle elde edilebilir. Kurum yöneticisi, bu

²³⁶ Oktay, a.g.e., 216-222 ve Aral, Kandır ve Yaşar, Okul Öncesi Eğitim I, 43-48.

alandaki yüksek öğrenim görmüş olmalı ya da deneyimli öğretmenler arasından seçilmelidir.

İyi bir yöneticinin özellikleri ve görevleri şu şekilde sıralanabilir: Alanında gerekli akademik kariyere sahip olmalı, ruh ve beden sağlığı yerinde olmalı, bilgili ve kültürlü olmalı, okul öncesi eğitim öğretmenlerinin kişisel gelişimine katkıda bulunmalı, öğretmenlerin gereksinimlerini anlayıp değerlendirmeli, onlara karşı saygı duymalı, sevmeli, konusu ile ilgili yayınları izlemeli, öğretmenlerine örnek olmalı, diğer yöneticiler ile dialog halinde olmalı, demokrat ve hoşgörülü olmalı, çocukların bireysel özellik ve ihtiyaçlarına ağırlık veren bir ortamın yaratılmasını sağlamalı, personelin sorunlarına anlayışla yaklaşmalı, çözüm bulmalı, herkesin görevini severek yapabilmesi için mutlu bir ortam hazırlamalı, okul öncesi eğitim için gerekli materyallerin yenilenmesi, geliştirilmesi ve zenginleştirilmesinde görevli personele yol göstermeli ve çalışmaları düzenlemeli, okulun daha iyi çalışması için belirli aralıklarla okulun işleyişi ve öğrencilerle ilgili toplantılar düzenlemeli, okul-aile işbirliğinin sağlıklı yürüyebilmesi için gerekli ortamı sağlayabilmeli, okul öncesi eğitimde uygulanacak plan-programı denetlemeli, gerekli düzeltmeler yapmalı, günlük çalışmaların düzenli ve zamanında yapılması için tüm personelin birbirini destekleyecek biçimde çalışmasını sağlamalı, her konuda dikkatli ve uyanık olmalı, davranış biçimi ile, çalışanlara ve çocuklara örnek olmalı, yetkilerinin ve sorumluluklarının bilincinde olmalıdır.

B. Öğretmen

Okul öncesi öğretmeni gruplardaki çocukların en yakını, okulun öğretim ve eğitiminin sorumlusudur. Çocuk için öğretmen öğreten, eğiten, seven, dostluk gösteren, kısacası günün büyük bir bölümünde kendisinin ve arkadaşlarının ihtiyaçlarını yerine getirmek için çalışan bir insandır. Öğretmen öğrenim sürecinin temel ögesidir. Okul, eğitimcilerin kalitesi ile orantılı olarak değer taşır. Öğretmen bilgilerini sürekli yenilemeli ve zenginleştirmelidir. Öğretmen çocukla oynayan, şarkı söyleyen, sevinen, üzülen bir arkadaş olmalıdır. Öğretmen çocuk için model teşkil ettiğinden, görünümüne, davranışlarına ve düşüncelerine dikkat etmelidir. Öğretmen sınıf içinde olumlu modelleri geliştirmeli, olumsuz modelleri ise görmemezlikten gelmelidir.

Okul öncesi kurumların, çocuğun eğitimi konusundaki aileye destek görevini yerine getirmelerindeki en büyük etken de öğretmendir. Okul öncesi öğretmeni, çocuğun aile dışında karşılaştığı ilk yetişkindir.

Okul öncesi eğitim etkinliklerinin amaçlarına ulaşması, herkesden ve herşeyden çok öğretmenin kişilik yapısına, öğretim teknikleri konusunda bilgisine ve bu teknikleri uygulayışındaki esnek tutumuna bağlıdır. Öğretmen okul öncesi eğitim konusunda yüksek öğretim görmüş olmalıdır. Öğretmenin özellikleri şu şekilde sıralanabilir :

Mesleğini bilinçli olarak seçmeli, meslekî bilgiye sahip olmalı, sabırlı, şefkatli, canlı, hareketli, güleryüzlü, sevecen ve ilgili olmalı, çocukları, insanları sevmeli, ruh ve beden sağlığı yerinde olmalı, çocukların ilgi ve ihtiyaçlarını, yaş ve gelişim özelliklerini bilmeli, genel kültür bilgisine sahip olmalı, yeniliğe ve değişikliğe açık olmalı, diğer okullardaki öğretmenlerle iletişim içinde olmalı, özel eğitime muhtaç çocukları belirlemeli ve bunların eğitimi için ilgililerle işbirliği yapmalı, Türkçeyi doğru ve güzel konuşup yazmalı, insan ilişkilerinde başarılı olmalı, çocukları, gelecekte yaratıcı, araştırmacı, çalışmayı seven bireyler olması için desteklemeli, çocukların gelişim düzeylerine uygun program hazırlamalı ve uygulamalı, programın sonuçlarına göre uygun gelişimsel değerlendirmeler yapabilmeli, düzenli ve tertipli olmalı, yaratıcı olmalı, ailelerle işbirliği içinde olmalı, alanı ile ilgili yayınları takip etmeli, seminer ve kurslara katılmalı, öğrencileri tanıma tekniklerini iyi bilmeli, gerekli dosyaları tutmalı ve sonuçlandırmalı, çocukta güven duygusunu geliştirebilmeyi, çocuğun olumlu benlik geliştirmesini desteklemelidir.

Sonuç olarak öğretmen etkili, güçlü olmalı, işini sevmeli, bilgili, becerikli, esnek olmalı, çocuklar arasında ayırım yapmamalı, yaparak-yaşayarak eğitime ağırlık vermeli, eğitimde sosyal çevreyi kullanmalı, çocuğu araştırmaya yöneltmeli ve davranışları ile örnek bir insan olmalıdır.

C. Yardımcı Öğretmen

Kız Meslek Lisesi Çocuk Gelişimi ve Eğitimi Bölümü mezunları okul öncesi eğitim kurumlarında yardımcı öğretmen olarak görev alırlar. Yardımcı öğretmenin özellikleri de şu şekilde sıralanabilir :

Çocukları sevmeli, öğretmene her fırsatta yardımcı olmalı, çocuklara kendisini kabul ettirebilmeli, öğretmen-idareci ve diğer personelle iyi ilişkiler içinde bulunmalı, yeniliğe açık olmalı, yaratıcı gücünü ortaya koyarak yeni projeler geliştirebilmeli, eğitimi sırasında edindiği bilgi ve becerilerini uygulamalarına aktarabilmeli, velilerle iyi iletişim kurabilmeli ve öğretmende bulunması gereken özellikler doğrultusunda görevini yapabilmelidir.

D. Diğer Personel

Doktor-Hemşire : Çocuk sağlığı ve ilk yardım konularında bilgili olmalıdır. Daima çalışmasa da en az haftada bir kez çocukları muayene etmeli ve çocukları takip etmelidir. Doktor ve hemşire yöneticilerle işbirliği içinde çalışmalıdır. Çocukların sağlık kartlarının tutulması ve sağlık kontrollerinin yapılması işlerini iyi yürütmelidir. Bu konuda öğretmenler ve ailelere yol göstermeli ve yardımcı olmalıdır.

Sosyal Hizmetler Görevlisi : Öğretmenler ve yönetimle işbirliği içinde olmalı, çocuk psikolojisi, okul-aile işbirliği, yetişkin psikolojisi konularında bilgili olmalı, gözlem yapabilmeli, kayıt tutabilmeli ve bu kayıtlar doğrultusunda çalışmalarını planlayabilmelidir. Öğretmene ve aileye rehberlik edebilecek, çocuklarla grup veya bireysel çalışma yapabilecek yeterliğe sahip olmalıdır.

Hizmetli : Temiz, düzenli ve tertipli bir okul tüm çalışanlar, çocuklar ve veliler için sevimli, rahat güvenli bir ortamdır. Bunun dışında gerekli alışverişlerin yapılması, yazışmaların postaya verilmesi gibi işleri yapan kişiler hizmetlilerdir. Hizmetliler de diğer okul personeli gibi çocukları seven, onlarla iyi ilişkiler kurabilen, dilimizi iyi konuşan, dürüst, çalışkan bir kişiliğe sahip olmalıdır.

Aşçı : Temiz, düzenli, işini iyi bilen, çocukları seven, çalıştığı tüm personelle iyi ilişkiler içinde olabilen bir kişi olmalıdır. Belirli zamanlarda doktor kontrolünden geçmelidir.

II. OKUL ÖNCESİ EĞİTİM KURUMLARINDA PROGRAM

1. Okul Öncesi Eğitim Programının Tanımı

Okul öncesi dönemde eğitimin amacı, çocuğun tüm gelişim alanlarını desteklemek, gelecek eğitim basamaklarına hazırlamak, kendini ifade eden, yaratıcı yönlerini ve becerilerini ortaya koyan, sosyal bir birey olarak yetişmesini sağlamaktır. Çocuğun en iyi şekilde eğitilebilmesi için yapılacak çalışmalar belli bir amaç ve ilkeler doğrultusunda düzenlenmelidir. Bu nedenle eğitimin, belli bir program doğrultusunda gerçekleştirilmesi gerekmektedir. Eğitim programı “okulun rehberliği altında bir çocuğun yaşayacağı deneyimlerin tümü şeklinde tanımlanabilir. Program tanımının üç ana ögesi vardır: içerik; yani ne öğretileceği, öğretim metodu; nasıl öğretileceği; öğretimin sırası; ne zaman öğretileceğidir.”²³⁷

Eğitim sistemi içinde hazırlanan eğitim programları doğrultusunda eğitim, öğretim etkinliklerinin planlanması, uygulanması ve değerlendirilmesi gerekmektedir. Eğitim programları başta idareciler, öğretmenler, öğrenciler ve aileler olmak üzere uygulanan programla doğrudan ya da dolaylı ilişkisi olan herkese rehberlik etmek amacıyla hazırlanmaktadır. Hazırlanan ve uygulamaya konulan programın devamlı geliştirilmesi de gerekmektedir.

Okul öncesi eğitim programı, 0-72 aylık çocukların kurumlarda, okul öncesi eğitimin amaçlarını gerçekleştirmek üzere, belirlenen hedefler doğrultusunda kazandırılmak istenen hedef davranışlara uygun planlı ve sistemli eğitim yaşantıları düzenleyerek, sonuçta hedeflere ne ölçüde ulaştığını gösteren değerlendirmeyi de içine alan çalışmalar bütünüdür. Okul öncesi eğitim kurumlarının amaçları vardır. Bunlar genel amaçlardır. Okul öncesi eğitimde farklı kurumlar olmasından dolayı farklı amaçlar da olabilir. Yuva ve anaokulu eğitimcilerinin görevi çalıştıkları okulun amaçlarını saptamak ve genel amaçların yanısıra bu amaçlar doğrultusunda programlar hazırlamaktır. Okul öncesi eğitim kurumlarında sonucun amaca olumlu cevap verebilmesi için program hazırlamak ve çalışmalarını bu programa göre yürütmek gerekir.

Okul öncesi eğitim kurumlarından çocuğun beklenen düzeyde yararlanabilmesi ve öğretmenin verimli olabilmesi, ancak eğitim programının çok iyi bilinmesi ve uygulanmasına bağlıdır.

²³⁷ K.N. Brown ve diğerleri, *Curriculum and Instruction An Introduction to Methods of Teaching*, Hong Kong, 1982, 24.

Okul öncesi dönemdeki çocuğa gerekli bilgi, beceri, tutum ve temel alışkanlıkların kazandırılması ve çocukların toplumun değer yargılarını öğrenip, uygulayabilmesi plânlı bir eğitim ve rehberlik hizmetleriyle sağlanabilir. Bu rehberlik görevi de bir eğitim programı dahilinde öğretmenin uygulamasına bağlı olarak önem kazanmaktadır.

Okul öncesi eğitimde, programda yer alan ve kullanılan örnek ne olursa olsun, program bir temeldir. “Programın temelini oluşturan öğeler : çocukların nasıl gelişip öğrendiklerine dayanan bir ana plân oluşturmak ve neyi, nasıl öğretilceğiyle ilgili soruları cevaplandırmaktır. Bu programlar ayrıca öğretmenlere, sınıfı nasıl kontrol edecekleri, öğrencilere nasıl örnek olacakları ve onların davranışlarına nasıl cevap verecekleri gibi konularda karar verirken yardım eder.”²³⁸

Okul öncesi çocuğunu eğitmeye yönelik hazırlanan programın kapsamında şu sorulara cevap verilmelidir :

1. Niçin eğitim programı hazırlıyorum ? (Hedefler ve hedef davranışları belirler)
2. Ne öğretiyorum ? (Programda kullanılacak konuları belirler)
3. Eğitim programını nasıl uygulamalıyım ? (Eğitim ortamının düzenlenmesi, materyal seçimi, kullanılacak yöntem ve teknikler)

Eğitim programı, başta çocuğun yaş ve gelişim düzeyine, bulunduğu çevrenin özelliklerine, çocuğun ve toplumun ihtiyaçlarına göre çeşitlenip, şekillenmektedir.

Okul öncesi eğitimde programa bağlı olarak uygulanan eğitimin şu faydaları vardır : “Çocukların gereksinimlerinin zamanında ve gereğince karşılanmasını sağlar, çocuklara sistemli ve plânlı çalışmayı öğretir, çocukların bir uğraştan diğerine kolaylıkla geçmesini sağlar, çocukların kendilerine ve çevreye güvenini artırır, çocukta daha düzenli bir yaşam isteği uyandırır, çocukların zamanlarını verimli ve yararlı bir şekilde kullanmalarını sağlar, öğretmene öncelikleri belirler, çocuklara gerekli bilgileri, alışkanlıkları ve

²³⁸ Carol E. Catron and J. Allen, *Early Childhood Curriculum*, New York, 1993,4.

davranışları kazandırır, çeşitli zaman dilimleri arasında süreklilik ve bütünlük sağlar ve çocuğa kendi dışındaki güçleri, çevreyi ve ortamı saymayı öğretir.”²³⁹

2. Okul Öncesi Eğitimde Dikkat Edilecek Hususlar

Okul öncesi eğitimde program hazırlayıp, uygularken dikkat edilmesi gereken bazı konular vardır.²⁴⁰

1. Okul öncesi eğitim programları, çocukların eğitim ihtiyaçlarından hareket edilerek hazırlanmalıdır.
2. Çocukların bedensel, psikomotor, bilişsel, dil, sosyal ve duygusal gelişmelerini sağlayacak bir eğitim ortamı hazırlanmalıdır.
3. Hazırlanan program çocukların yaş ve gelişim düzeyine uygun olmalıdır.
4. Çocukların bireysel farklılıkları, ilgi, istek ve yetenekleri gözönüne alınmalıdır.
5. Programlar çocuğun deneme-yanılmalarla öğrenmesine fırsat vermelidir.
6. Program hazırlanırken çocukların karar verme becerilerini geliştirmek için özgür seçimlerine önem verilmeli, eğitim ortamı kendilerini rahatça ifade edebilecekleri şekilde düzenlenmelidir.
7. Program çocuğun öz saygısını, sorumluluk duygusunu, iç disiplin (öz denetim) ve girişimciliğini geliştirici nitelikte olmalıdır.
8. Çocuklara eğitim programları aracılığıyla hedef davranışlar kazandırılırken yapabildiklerinden yola çıkarak yapamadıklarını başarmalarına, öncelikle kendi özellikleriyle ilgili davranışları, daha sonra yakın ve uzak çevresiyle ilgili özelliklere yönelik davranışları geliştirmelerine yardımcı olmalıdır.
9. Programda yer verilen etkinlikler; çocukların yaratıcılıklarını ortaya koymasına yardımcı olacak şekilde düzenlenmeli, onlara özgün ürünler oluşturmaları için gerekli uyarıcılarla donanmış bir çevre sunulmalı, böylece başladıkları işleri sonuçlandırmaları sağlanmalıdır.
10. Programın dayandığı esaslar, öngörülen hedefler, araç-gereç seçimi, kullanılan yöntem ve teknikler ve değerlendirme gibi özellikler açısından uyumluluk, tutarlılık ve bütünlük özelliğine sahip olmalıdır.

²³⁹ Sema Ulcay, **Okul Öncesi Çocuk Gelişimi ve Eğitimi Kurumlarında Yıllık Program**, İstanbul, 1983, 96.

²⁴⁰ N.Aral, A.Kandır ve M.C. Yaşar, **Okul Öncesi Eğitim ve Ana Sınıfı Programları**, İstanbul, 2000, 60-64.

11. Programda çocukların cinsel kimlik gelişimlerine ilişkin gerekli düzenlemeler yapılmalıdır.

12. Program, çocukların problem çözme ve neden-sonuç ilişkileri kurma gibi zihinsel becerilerini geliştirici yönde olmalıdır.

13. Çocuklarda paylaşma, bir grubun üyesi olma, ihtiyaçlarını kendi kendilerine karşılayabilme, kuralları benimseyebilme ve uyma, başkalarının duygu ve düşüncelerini paylaşma, kendi haklarını arama, çevresindekilerin haklarına saygılı olma gibi davranışları geliştirici özellikte program hazırlanmalıdır.

14. Çocukların okuma-yazmaya hazırlık, matematik ve bilimsel düşünmeyi geliştirecek fen becerilerine de programlarda yer verilmelidir.

15. Program etkinlikleri oluşturulurken bir gelişim alanına ait hedefler ön planda tutulmamalı, çocukların eğitim ihtiyaçları doğrultusunda tüm gelişim alanlarının hedeflerine yer verilmelidir.

16. Okul öncesi eğitim kurumlarında uygulanan programın etkili olabilmesi için ailenin katılımı sağlanmalıdır.

17. Programda objektif ve bilimsel değerlendirme süreçleri esas alınmalı ve değerlendirme çocuk, eğitimci, aile ve program gibi öğelerin tümünü içermelidir.

3. Okul Öncesi Eğitimde Dikkate Alınması Gereken Eğitimsel Prensipler

Sağlam temeller üzerine oturtulmuş bir erken çocukluk dönemi, çocuğun sadece gelecek eğitim evrelerine hazırlanmasında değil, aynı zamanda tüm hayata hazırlanması açısından önemlidir.

1. Çocuğun gelişimine yönelik program hazırlanırken “duygusal, sosyal, bilişsel, ahlâki, dil ve fiziksel gelişimi” yani tüm gelişim alanları dikkate alınmalıdır.

2. Çocuğun, motivasyonu önemlidir. Çocuk motive olduğunda öğrenmeye başlar. Program çocuğu motive etmelidir.

3. Eğitimde özerklik ve kişisel öz disiplin üzerinde durulmalıdır.

4. Okul öncesi yıllarda çocuklar, en iyi kendi yaşam deneyimleri yolu ile öğrenir. Program çocuğun özgürce deneyimler kazanabilmesi için ortam yaratmalıdır.

5. Çocuğun eğitiminin başlangıç noktasını : “çocuğun neler yapıp, neler yapamayacağı” konusu oluşturmalıdır. Program bu noktadan hareketle hazırlanmalıdır.

6. Çocuğun potansiyeli uygun ortamında güçlü bir biçimde ortaya çıkar. Program çocuğun eğitimi için gerekli olan uygun ortamları oluşturmaktadır.

7. Eğitimde yetişkin-çocuk iletişimi önemlidir. Program çocuğun yakın çevresi ile etkileşimini sağlamalıdır.²⁴¹

Program oluştururken dikkat edilmesi gereken noktalar:

1. Çocukta en üst düzeydeki gelişme (sosyal, fiziksel, bilişsel ve duygusal), aktif ve kişisel olarak, durumu keşfetme ve diğer çocuklarla çalışma faaliyetine katılabilirlerse gerçekleşebilir.

2. Küçük çocuk için oyun, diğer insanların dünyasını ve kavramlarını fark etme ve anlaşılma yöntemidir.

3. Çocuklar yetişkinlerden bazı bilgiler almak ihtiyacı gösterebilir de aynı zamanda, zaman zaman yalnızlık ve sessizlik isteyebilirler.

4. Program, hem çocuklar hem de yetişkinler için bir öğrenme ortamı oluşturmaktadır.

Okul öncesi eğitim programları hazırlanırken, çocuğun yaşı, gelişim düzeyi, ilgi ve ihtiyaçları, bireysel farklılıkları ve çevre özellikleri göz önüne alınarak ailenin de içinde bulundurulduğu esnek bir program olmasına dikkat edilmelidir.²⁴²

Okul Öncesi Eğitim Programları Nasıl Olmalıdır ?

Hazırlanan programlar belirlenen gelişim dönemlerine uygun aktivitelere yönlendiren hedeflere ve buna uygun tekniklere sahip olmalıdır. Amaçsız ve hedefsiz yöntemlerle yapılan eğitim nedenini bilmeden eğitimin tamamlanmasına neden olur. Okul öncesi eğitimin amaçları ve hedefleri farklılık gösterebilir fakat bütün programların amaçları ve hedefleri olmalıdır. Programın amaçları ve hedeflerine göre eğitim durumları geliştirilmeli ve bunlarla desteklenmelidir. Burada dikkat edilmesi gereken bir nokta, genellikle söylenenler ile yapılanlardır, gerçekte yapılan ve söylenenler birbirlerinden farklılık gösterebilmektedir. Bu bakımdan uygun olan, eğitim durumlarının belirlenmesi, materyallerin seçimi ve eğitim durumlarına ait değerlendirmelerin

²⁴¹ R. Zembat, "Okul Öncesi Eğitimde Program", **Okul Öncesi Eğitimde Temel Konular**, Ed.: Rengin Zembat, İstanbul, 1999, 50.

²⁴² a.g.m., 51.

yapılmasıdır. Bu sayede, gerekli düzeltmelerin yapılmasına olanak sağlanmaktadır.²⁴³

Okul öncesi eğitim programı ;

1. Program nitelikli olmalı ve ayrıntılı olarak açıklanmalıdır. Bir program bir çok önemli noktayı aydınlatır, bunların içinde öğretmenlerin davranışları, soru sorma şekilleri, sınıfı organize etme, ailelerle aralarındaki ilişkiler, çocuk merkezli eğitimi v.b.

2. Program, tüm çocuklar üzerinde geçerli olmalı ve gelişimin tüm alanlarını kapsamalıdır.

3. Program çocuğun gelişimine uygun olmalıdır, ayrıca bu evrede çocuklar aktif öğrenenlerdir. İlk çocukluk evresi öğrenimin ilk basamağıdır. Bu evrede gelişim prensipleri ciddi olarak ele alınmalı ve ölçütler geliştirilmelidir. Programın bu aşamasında çocukların bilişsel, sosyal, duygusal ve fiziksel potansiyellerini geliştirebilecekleri ortamlar ve tecrübeli elemanların sağlanması gerekir.

4. Oyun, çocukların hayatında önemli bir yer tutar ve öğrenme için çok önemlidir.

5. Öğretmenler programın felsefesine ve içeriğine katılmalı ve bunları anlamalıdır. Öğretmenler hayat felsefesi, aile dinamiği, çocukların ihtiyaçlarına hitap ederek ve ailelerle pozitif bir takım ruhu oluşturarak hizmet vermelidirler.

6. Öğretmenlerin ayrıca çocukların gelişimini ve öğrenme teorilerini de bilmeleri gerekir. Öğretmenlerin en önemli görevi çocuğu anlamaktır. Çocukların düşüncelerini anlamış bir öğretmen aynı zamanda yapıyı ve programı sağlamayı, soruları nasıl ve ne zaman soracakları bilinmeyen çocukların sorularını kesin ve açık olarak belirtmeyi, fikirlerini ve düşüncelerini açıklamayı bilmelidir.²⁴⁴

Bu evrede çocukların bireysel gelişimi, yaşı, ilgi ve yetenekleri, bireysel farklılıkları ve çevre özellikleri, anne babaların değerleri, kültürleri ve onların görüşleri göz önüne alınmalı, çocuğun başarabildiği etkinliklerden başlayıp, aşama aşama zorlaştırılmalı, gelişim alanlarının birbirlerini etkilediği ve iç içe olduğu dikkate alınmalıdır. Program çocukların bireysel yeteneklerini ortaya çıkartacak fırsatlar oluşturmali ve bunları geliştirme olanakları sağlanmalı, etkinlikler günlük yaşama uyarlanabilecek türde olmalı ve eğitim ortamları büyük bir çoğunlukla oyun şeklinde düzenlenmelidir.

²⁴³ gös.yer.

²⁴⁴ a.g.m., 51-52.

Programın çocuğun eğitiminde etkili olabilmesinde en önemli faktör öğretmen nitelikleri ve uygulama teknikleridir. Öğretmen destekleyici, malzeme sağlayıcı, programı harekete geçiren, çocukların aktif katılımlarını sağlayan, diktatör olmaktan çok kaynak kişidir.

Programın uygulanmasında hedeflerin gerçekleştirilmesinde, oyun, drama, hikâye, deney, gezi-gözlem, soru-cevap vb. yöntemlerin kullanılması önemlidir.

Okul öncesi eğitimin amaçları, okul öncesi eğitim programlarının amaçlarını oluşturur. Program hazırlanırken okul öncesi eğitimin amaçlarının yanı sıra kurumun amaçları da dikkate alınmalıdır. Kurum, Millî Eğitim temel amaçlarını dikkate alarak, bulunduğu çevrenin ihtiyaçları doğrultusunda kendi amaçlarını oluşturur.

Okul öncesi eğitim kurumu, eğitim dönemi başında amaçlarını belirledikten sonra yıllık programını, konu analizlerini hazırlamalıdır.

4. Yıllık Program

Okul öncesi eğitim kurumu, yıllık programını hazırlarken belirlemiş olduğu amaçlara yönelik hedeflerini ve hedef davranışlarını oluşturur. Bu çalışma tamamlandıktan sonra hedef ve hedef davranışların gerçekleştirilmesinde destek olan ve çocuğun ihtiyaçlarını karşılayan konu başlıkları ile özel gün ve haftaları belirlenir. Konular, hedef ve hedef davranışların gerçekleştirilmesinde birer araçtır. Konu başlıkları belirlendikten sonra yıl içinde çocuğa kazandırılması gereken kavramlar sıralanır. Gerek hedef ve hedef davranışların gerekse konu ve kavramların genelden özele, basitten zora ve önem sırasına göre sıralanarak yazılması da önemlidir. Yıllık programın aşamaları şöyledir: ²⁴⁵

- A. Amaçlar
- B. Gelişimsel hedefler
- C. Hedef davranışlar
- D. Kavramlar (Zıt, Sayı, Şekil, Renk vb.)
- E. Konu başlıkları
- F. Özel gün ve haftalar

²⁴⁵ a.g.m., 53 ve N. Aral, A. Kandır ve M.Yaşar, Okul öncesi Eğitim I, 61-63 ve Pervin Korkmaz, Okul Öncesi Eğitiminde Program Geliştirme, İstanbul, 1998, 8-14.

5. Konu Analizi

Konu analizinin hazırlanmasının nedeni yıllık programda yer alan hedeflerin en iyi şekilde kazanılmasını, günlük planın daha kolay ve yıllık programa dayalı olarak hazırlanıp uygulanmasını sağlamaktır. Konu analizi aşağıdaki aşamalar gerçekleştirilerek hazırlanır:

- A. Konu başlığı
- B. Alt konular
- C. Gelişimsel hedefler
- D. Konu hedefleri
- E. Hedef davranışlar
- F. Kavramlar
- G. Etkinlikler
- H. Materyaller

6. Günlük Plân

Günlük plân, öğretmenin konu analizinde belirlemiş olduğu hedefleri, hedef davranışlara yönelik hazırlamış olduğu etkinliklerle ve materyallerle gerçekleştirilmesini sağlamaktadır. Günlük plân hangi hedef ve hedef davranışların hangi etkinliklerle, materyallerle ve nasıl gerçekleştirildiğini açıkça gösterir.

Değerlendirme kısmında ise öğretmen hem kendini, hem çocukları hem de programı değerlendirerek amaçlara ulaşmada ne kadar başarılı olduğunu belirler.

Günlük plân aşamaları aşağıdaki şekilde hazırlanır :

- A. Konu
- B. Alt konu
- C. Hedef
- D. Hedef davranışlar
- E. Etkinlik
- F. Eğitim durumu
- G. Değerlendirme

Programın hazırlanışı bittikten sonra etkinliklerin hangi yöntemlerle verileceği ve ne gibi materyallerin gerekli olacağı da belirlenmiş olmaktadır. Öğretmenler bunlar doğrultusunda kullanmaları gereken materyalleri uygulama öncesinde hazırlamalıdır.

Programın uygulanabilir olması, çocuğun aktif katılımını desteklemesi, zevkli ve eğlenceli olması, çocukta merak uyandırması, ezberden uzak, kavrama becerilerini geliştirmesi, problem çözme ve neden-sonuç ilişkilerinin kurulmasını sağlaması programın değerini arttırmaktadır.

En temel amacın çocuğu tüm gelişim alanlarında desteklemek olduğu ve bu nedenle hedeflerin gerçekleştirilmesi programın temelini oluşturduğu, hedeflerin gerçekleştirilmesinde konuların bir araç olarak kullanıldığı unutulmamalıdır.

Amaç ⇒ Hedef ⇒ Hedef Davranış ⇒ Etkinlik

Ayrıca hedef ve hedef davranışların gerçekleştirilmesi için hazırlanan etkinliklerin, çocuğun dokunduğu, kokladığı, test ettiği, gerçek objelerin kullanıldığı, yaşadığı bir ortamda gerçekleştirilmesi, daha sonra iki boyutlu materyallerle bu çalışmaların sürdürülmesi ve en son olarak da bu çalışmaların bir değerlendirilmesi niteliğini taşıyacak etkinliklerin oluşturulması etkin öğrenme ortamını sağlayacaktır.²⁴⁶

7. Yıllık Program Örneği

Okul öncesi eğitim kurumlarında uygulanan yıllık programın temeli ve örnekleri Milli Eğitim Bakanlığı tarafından hazırlanmış olan yıllık programa dayanmaktadır. Bununla birlikte kurumlar kendi amaçları doğrultusunda hedefler belirleyebilmekte ve yıllık programlarında yer verebilmektedirler. M.E.B.'nin hazırlamış olduğu yıllık programlar şu amaç, hedef ve hedef davranışlardan meydana gelmektedir :²⁴⁷

²⁴⁶ a.g.m, 54-55.

²⁴⁷ Okul Öncesi Eğitim Kurumlarında Uygulanan Program Örnekleri için Bk. M.E.B. Okul Öncesi Genel Müdürlüğü, Anaokulu Programı, 36-75; P. Korkmaz, a.g.e., 35-146; Fatma Bulut, **Okul Öncesi Eğitimi Öğretmen-Anne-Baba El Kitabı**, Ankara, 1996, 23-164; Nursel U.Dalkılıç, **Okul Öncesi Eğitimde Üniteler, Belirli Günler ve Haftalar**, İstanbul, 1999; Dilara Özer, **Anaokulları İçin Gelişimsel Eğitim Programı**, İstanbul, 1995 ve Aziz Sivaslıoğlu, **Okul Öncesi Eğitiminde Üniteler, Özel Hafta ve Günler**, İstanbul, 1995.

AMAÇ: PSİKO-MOTOR BECERİLERİN GELİŞİMİNİ DESTEKLEMELİK

Hedef : Büyük kaslarını etkili şekilde kullanabilme.

- H.D. Dengeli bir şekilde yürüme.
- H.D. Çift ayak üzerinde zıplama.
- H.D. Tek ayak üzerinde zıplama.
- H.D. Belli bir mesafeyi çift ayak sıçrayarak gitme.
- H.D. Belli bir mesafeyi tek ayak sıçrayarak gitme.
- H.D. Belli bir mesafeyi dengeli bir şekilde zıplayarak gitme.
- H.D. Belli bir yükseklikte zıplama.
- H.D. Belli bir engel üzerinden zıplayarak atlama.
- H.D. Dengeli koşma.
- H.D. Taklidî koşu yapma.
- H.D. Ayak değiştirerek merdiven çıkma.
- H.D. Ayak değiştirerek merdiven inme.
- H.D. Belli bir yüksekliğe tırmanma.
- H.D. Tırmanılan yükseklikten uygun şekilde inme.
- H.D. Belli bir yükseklikteki kaydıraktan kayma.
- H.D. Belli bir mesafeyi sürünerek gitme.
- H.D. Nesneyi, belli bir mesafedeki hedefe atma.
- H.D. Belli bir mesafeden atılan nesneyi yakalama.
- H.D. Belli bir büyüklükteki zıplayan nesneyi yakalama.
- H.D. Pedal çevirme hareketini koordineli olarak yapma.
- H.D. Uygun zemin üzerinde takla atma.

Hedef : Küçük motor kaslarını etkili olarak kullanabilme.

- H.D. Öz bakım için gerekli araçları kullanma.
- H.D. Yumuşak materyalleri şekillendirme.
- H.D. Delikli nesneyi ipe dizme.
- H.D. Değişik şekiller çizme.
- H.D. Çeşitli materyalleri kullanarak şekil çizme.
- H.D. Katlamalar yapma.
- H.D. El-göz koordinasyonunu gerektiren becerileri kazanma.
- H.D. Sıvıları bir kaptan diğerine boşaltma.
- H.D. Küçük kas becerilerini gerektiren ev işleriyle ilgili araçlarını kullanma.
- H.D. Makasla rastgele kesimler yapma.

- H.D. Makası düzgün bir şekilde kullanma.
- H.D. Çizilen şekilleri makasla düzgün bir şekilde kesme.
- H.D. Verilen nesneleri kopya etme.

AMAÇ : DUYGUSAL GELİŞİMİ DESTEKLEMEK

Hedef : Belli başlı duygularını isimlendirebilme.

- H.D. Duyguların farkına varma.
- H.D. Mutluluk, üzüntü, kızgınlık, vb. duyguları isimlendirebilme.

Hedef : Duyguların insan yaşamındaki önemini kavrayabilme.

- H.D. Belli durumlarla ilgili mutluluk, üzüntü, kızgınlık vs. duyguları başkaları ile ilişkileri nasıl etkilediğini örnek vererek söyleme.
- H.D. Başkalarının ihtiyaçlarına ve duygularına karşı duyarlı olmanın gerekliliğini anlama.
- H.D. Başkalarının duygularına, ilgilerine hassas olma.

Hedef : Karşısındakinin duygularını anlayabilme.

- H.D. Karşısındakinin duygularına duyarlı olma.
- H.D. Kendisini karşısındakinin yerine koyarak sıkıntılarını paylaşma.
- H.D. Kendisini karşısındakinin yerine koyarak mutluluklarını paylaşma.

Hedef : Duygularını uygun yollarla gösterebilme.

- H.D. Belli durumlarla ilgili duygularını, toplumca kabul edilen sözel ifadelerle açıklama.
- H.D. Belli durumlarla ilgili duygularını toplumca kabul edilen jest ve mimiklerle açıklama.

Hedef : Duygu ve düşüncelerini doğru ve rahat ifade edebilme.

- H.D. Çekinmeden söz isteme.
- H.D. Söz hakkını yerinde kullanma.
- H.D. Doğru bildiklerini çekinmeden söyleme.
- H.D. Düşüncelerini ifade ederken kırıcı olmaktan kaçınma.

AMAÇ : KENDİNİN FARKINDA OLMA

Hedef : Canlıların ortak özelliklerini tanımlayabilme.

- H.D.** Canlıların isimlerini söyleme.
- H.D.** Canlıların geçirdikleri değişiklikleri söyleme.
- H.D.** Canlıların yaşayış özellikleri, yaşayışlarını sürdürme şekillerini söyleme.
- H.D.** İnsanların diğer canlılardan farklılıklarını söyleme.

Hedef : İnsanın büyüme ve gelişmesini kavrayabilme.

- H.D.** İnsanın vücudunun doğumdan itibaren sürekli olarak değiştiğini açıklama.
- H.D.** İnsanın değişik gelişim dönemlerinde farklı fonksiyonları olduğuna örnekler verme.
- H.D.** İnsanın cinsiyetine göre farklı özellikler gösterdiğini söyleme.

Hedef : Vücudun ve belli başlı organların fonksiyonlarını kavrayabilme.

- H.D.** Vücut ve duyu organlarının özelliklerini kavrama.
- H.D.** Vücudun belli başlı bölümlerini göstererek adını söyleme.
- H.D.** Vücut ve duyu organlarının, verilen bir durumda fonksiyonlarını açıklama.
- H.D.** Verilen bir durumda işitme, dokunma, tat alma ile ilgili duygularını açıklama.

Hedef : Kendi özelliklerinin farkına varabilme.

- H.D.** İnsanların fiziksel ve duygusal özelliklerinin farkına varma.
- H.D.** Kendinin fiziksel ve duygusal özelliklerinin farkına varma.
- H.D.** Diğer insanlardan farklı olduğu özelliklerini fark etme.

Hedef : Bir birey olarak kendine ait ilgi, istek ve yeteneklerinin farkına varabilme.

- H.D.** Yapmaktan hoşlandıklarını ve hoşlanmadıklarını çeşitli yollarla gösterme (hareket, resim, sözel ifade).
- H.D.** Yapabildiklerini ve yapamadıklarını söyleme.

- H.D.** Yapamadıklarının nedenlerini söyleme.
- H.D.** Yapamadıkları için, hangi çözüm yollarını bulursa daha başarılı olabileceğini söyleme.
- H.D.** Yapmak istediklerini söyleme.
- H.D.** Kendini tüm özellikleri ile kabul etme.

Hedef : Sonuçlandırılması gereken etkinliği bitirme konusunda sebat gösterebilme.

- H.D.** Etkinlik için gerekli zamanı, amacına uygun etkili olarak kullanma.
- H.D.** Gerektiğinde çevresindeki arkadaşlarından ya da öğretmenlerinden etkinliği sürdürmek için yardım isteme.
- H.D.** Aldığı yardımı kullanarak etkinliği sonuçlandırma.

AMAÇ : SOSYAL BECERİLERİN GELİŞİMİNİ DESTEKLEMEK

Hedef : Başkalarıyla olumlu ilişkiler kurma yollarını kavrayabilme.

- H.D.** Başkalarıyla olumlu ilişkiler kurmak için yapılması gereken davranışlara örnekler verme (paylaşma, işbirliği, saygı, sevecenlik, dostluk kurma vb.).
- H.D.** Başkalarıyla olumlu ilişkiler kurmak için yapılmaması gereken davranışlara örnek verme.
- H.D.** Başkalarıyla olumlu ilişkiler kurmak için yapılması ve yapılmaması gereken davranışların nedenlerini açıklama.
- H.D.** Başkalarıyla olumlu ilişkiler kurmanın kurallarına uyulmadığında ortaya çıkabilecek sonuçlara örnekler verme.

Hedef : Başkalarıyla olumlu ilişkiler kurabilme.

- H.D.** Karşısındaki kişiyi dinleme.
- H.D.** Karşısındakine fikirlerini söyleme.
- H.D.** Kurallara uygun davranma.
- H.D.** Gerektiğinde liderliği üstlenme.
- H.D.** Gerektiğinde liderliği izleme.
- H.D.** Gruptaki çatışmaları çözücü nitelikte önerilerde bulunma.
- H.D.** Grup içinde işbirliği yapma.
- H.D.** Kendiliğinden sorumluluk alma.

- H.D.** Düzeyine uygun olan sorumlulukları yerine getirme.
- H.D.** Gerektiğinde bazı araç-gereçleri ortaklaşa kullanma.
- H.D.** Karşısındakinin haklı olduğu durumlarda haklılığını kabul etme.
- H.D.** Farklı özellikleri olan insanlara olumlu davranma.

Hedef : Toplumsal yaşamın nasıl sürdüğünü anlayabilme.

- H.D.** Toplumsal yaşamla ilgili belli başlı mesleklerin işlevlerine örnekler verme.
- H.D.** Toplumsal yaşamla ilgili mesleklerin işlevlerinin nasıl yerine getirildiğini açıklama.
- H.D.** Belli bir mesleği olan kişilerin görevlerini yerine getirmediğinde meydana gelebilecek sonuçları söyleme.
- H.D.** Mesleklerin birbirlerini nasıl etkilediklerini söyleme.

Hedef : Toplumsal kuralları kavrayabilme.

- H.D.** Evde ve okulda uyulması gereken kuralları söyleme.
- H.D.** Toplum içinde uyulması gereken kuralları söyleme.

Hedef : Toplumsal kurumları tanıyabilme.

- H.D.** Toplumsal yardımlaşma kurumlarını tanıma.
- H.D.** Sağlık kurumlarını tanıma.
- H.D.** Eğitim kurumlarını tanıma.
- H.D.** Güvenlik kurumlarını tanıma.
- H.D.** İletişim kurumlarını tanıma.

Hedef : Üyesi bulunduğu toplulukları tanımlayabilme.

- H.D.** Aile üyelerini tanıma.
- H.D.** Kendisinin ailenin bir üyesi olduğunu bilme.
- H.D.** Kendisini okulun bir üyesi olarak görme.
- H.D.** Yaşadığı ülkenin bir üyesi olduğunu bilme.

Hedef : Türk toplumu ve diğer toplumların yaşama biçimlerini kavrayabilme.

- H.D.** Türk toplumunun aile, akraba, komşuluk ilişkileriyle ilgili özelliklerine örnekler verme.
- H.D.** Türk toplumu ve diğer toplumlara ait yiyeceklere örnek verme.
- H.D.** Türk toplumunda ve diğer toplumlarda insanların farklı barınma yerlerinde yaşadığını açıklama.
- H.D.** Türk toplumu ve diğer toplumlara özgü giysilere örnekler verme.
- H.D.** Türk toplumunda ve diğer toplumlarda müzik türleri ve enstrümanları bakımından farklılıklar olduğunu söyleme.
- H.D.** Türk toplumuna ait bayram ve özel günlerin özelliklerine örnekler verme.

Hedef : Atatürk'ü tanıyabilme.

- H.D.** Atatürk'ün Selânik'te doğduğunu söyleme.
- H.D.** Atatürk'ün anne ve babasının adlarını söyleme.
- H.D.** Atatürk'e ait resimleri inceleme ve gördüklerini anlatma.
- H.D.** Atatürk'ün kişisel özelliklerini açıklama.

Hedef : Atatürk'ün Türk toplumu için önemini kavrayabilme.

- H.D.** Atatürk'ün yaptığı işlere örnekler verme.
- H.D.** Atatürk'ün fikirlerini açıklama.

Hedef : Atatürk ile ilgili etkinliklere katılmaktan zevk duyabilme.

- H.D.** Atatürk ile ilgili etkinliklere katılma.
- H.D.** Atatürk ile ilgili etkinliklerde sorumluluk alma.

AMAÇ : ÖZ-BAKIM BECERİLERİNİN GELİŞİMİNİ DESTEKLEMEK

Hedef : İnsanın sağlıklı yaşabilmesi için gerekli kuralları bilebilme.

- H.D.** İnsanın sağlıklı yaşabilmesi için yapılması gereken davranışları söyleme.

H.D. İnsanın sağlıklı yaşayabilmesi için yapılmaması gereken davranışları söyleme.

Hedef : İnsanın sağlıklı yaşayabilmesi için dikkat edilmesi gereken kuralları kavrayabilme.

H.D. İnsanın sağlıklı yaşayabilmesi için yapılması gereken davranışlara örnekler verme.

H.D. İnsanın sağlıklı yaşayabilmesi için yapılmaması gereken davranışlara örnekler verme.

H.D. İnsanın sağlıklı yaşayabilmesi için yapılması ve yapılmaması gereken davranışların nedenlerini açıklama.

H.D. İnsanın sağlıklı yaşamasıyla ilgili belli kurallara uyulmasının meydana getireceği sonuçlara örnekler verme.

Hedef : İnsanın sağlıklı yaşayabilmesi için dengeli beslenme ile ilgili davranışları yapmaya özen gösterebilme.

H.D. Verilen yiyecekleri ayırım yapmadan yeme.

H.D. Yeterli miktarda yiyecek yeme.

H.D. Sağlığını olumsuz yönde etkileyen yiyecekleri yemekten kaçınma.

H.D. Yiyecekleri uygun zamanda yeme.

Hedef : İnsanın sağlıklı yaşayabilmesi için temizlikle ilgili işleri yapabilme.

H.D. Gerektiği durumlarda istenilen nitelikte ellerini ve yüzünü yıkama.

H.D. Gerektiği durumlarda dişlerini uygun şekilde fırçalama.

H.D. Saç, tırnak, kulak, burun, ayak ve benzeri bölgelerin temizliğini yapma.

H.D. Tuvalet ihtiyacı ile ilgili temizlik kurallarına uyma.

H.D. Yiyecekleri yenebilecek şekilde temizleme.

H.D. İçinde bulunduğu çevreyi temiz tutma.

Hedef : İnsanın sağlıklı yaşayabilmesi için dinlemeyle ilgili ilkelere uymaya istekli olabilme.

H.D. Uyarılmadan, dinlenme veya uyku için belirlenen saatte yatağına gitme.

H.D. Yatağına gitmeden hazırlıklarını yapma.

H.D. Yorulduğu durumlarda, dinlendirici bir etkinliğe yönelme.

Hedef : Kazalardan korunmak için, gerekli önlemleri almaya özen gösterebilme.

H.D. Yangın ve diğer tehlikeli olabilecek durumları yaratmama.

H.D. Tehlikeli olan durumlardan kaçınma.

H.D. Çevreden gelebilecek tehlikelere karşı kendini koruma.

AMAÇ : BİLİŞSEL GELİŞİMİ DESTEKLEMEK

Hedef : Belli bir durumda yaptığı gözlem sonuçlarını söyleyebilme.

H.D. Belli olayları gözlemleme.

H.D. Belli bir durumda gözlenmesi gereken önemli noktaları söyleme.

H.D. Olay hakkında görüşlerini söyleme.

Hedef : Verilen nesne, olay ya da sözcükleri hatırlayabilme.

H.D. Verilen nesnelerin içinden eksilen ya da eklenen nesnenin adını söyleme.

H.D. Verilen bir olay bütünlüğü içinde yer alan öğelerin oluş sırasını söyleme.

H.D. Verilen bir dizi kelimeyi hatırlayarak söyleme.

H.D. Belli sayıda nesnenin adını verilen sıraya göre hatırlayarak söyleme.

Hedef : Verilen nesneleri çeşitli özelliklerine göre sınıflayabilme.

H.D. Verilen nesneleri renklerine göre sınıflama.

H.D. Verilen nesneleri şekillerine göre sınıflama.

H.D. Verilen nesneleri boyutlarına göre sınıflama.

H.D. Verilen nesneleri miktarlarına göre sınıflama.

H.D. Verilen nesneleri dokusal duyumlarına göre sınıflama.

H.D. Verilen nesneleri kullanım amaçlarına göre sınıflama.

H.D. Verilen nesneleri elde ediliş özelliklerine göre sınıflama.

Hedef : Verilen nesneleri çeşitli özelliklerine göre sıralayabilme.

- H.D.** İnsanları yaşa bağlı gelişim dönemlerine göre sıralama.
- H.D.** Verilen nesneleri renk tonlarına göre sıralama.
- H.D.** Verilen nesneleri boyutlarına göre sıralama.
- H.D.** Olayları oluş sırasına göre sıraya koyma.

Hedef : Verilen nesneleri sayabilme.

- H.D.** Söylenen sayı kadar nesneyi gösterme.
- H.D.** Gösterilen belli sayıdaki nesneyi doğru olarak sayma.
- H.D.** Elemanları eşit sayıdaki iki grup nesneyi eşleştirme.
- H.D.** Belli sayıdaki nesneleri sayılarına göre sıraya koyma.
- H.D.** Sayılarına göre nesnelerin miktarlarını az-çok olarak söyleme.

Hedef : Sayı nesne ilişkisini kurabilme.

- H.D.** Sayı kadar nesneyi gösterme.
- H.D.** Sayı ve nesne arasında bire bir eşleme yapma.

Hedef : Nesnelerle basit toplama, çıkarma işlemleri yapabilme.

- H.D.** 1'den 10'a kadar olan nesnelerle basit toplamalar yapma.
- H.D.** 1'den 10'a kadar olan nesnelerle basit çıkarma işlemleri yapma.

Hedef : Belirli rakamlarla sayılar arasında ilişki kurabilme.

- H.D.** Verilen belli sayıdaki nesnenin sembolü olan rakamı gösterme.
- H.D.** Verilen rakamın ifade ettiği sayı kadar nesneyi gösterme.

Hedef : Belli durumlarla ilgili neden-sonuç ilişkilerini kurabilme.

- H.D.** Verilen bir durumun, nesnenin, olayın meydana geliş sırasını söyleme.
- H.D.** Verilen bir olayın nedenlerini söyleme.
- H.D.** Verilen bir olayın sonuçlarını söyleme.
- H.D.** Olayın nedenleri ile sonuçları arasında ilişki kurma.

Hedef : Verilen bir problem durumunu çözebilme.

- H.D. Problem çözme deneyimlerine girişme.
- H.D. Problemin ne olduğunu söyleme.
- H.D. Probleme çeşitli çözüm yolları içinden en uygun olanlarını seçme.
- H.D. Seçilen çözüm yollarını deneme.
- H.D. Denenen çözüm yollarının geçerli ve geçersiz yanlarını söyleme.
- H.D. Seçtiği çözüm yolunu uygulama.
- H.D. Problemin çözümünü değerlendirme.

Hedef : Dikkatini belli bir nokta üzerinde toplayabilme.

- H.D. Dikkat edilmesi gereken bir olayı fark etme.
- H.D. Dikkatini olayın çeşitli yönleri üzerinde yoğunlaştırma.
- H.D. Dikkatini bir objeden diğer objeye toplama.

Hedef : Zamanla ilgili kavramları belli etkinliklerle ilişkili olarak doğru kullanabilme.

- H.D. O anda yaptığı etkinliği şimdiki zamanlı cümlelerle açıklama.
- H.D. Geçmiş olayları geçmiş zamanlı cümlelerle açıklama.
- H.D. Gelecek olayları gelecek zamanlı cümlelerle açıklama.
- H.D. Dün, bugün, sabah, öğle, akşam, gece-gündüz kavramlarını anlamına uygun olarak kullanma.
- H.D. Belli etkinliklerin süresine ilişkin yönergeye uygun davranma.

Hedef : Nesnenin mekandaki konumunu doğru olarak söyleme (altında, üstünde, yanında, arasında, ortasında, ötesinde, içinde, dışında, sağında, solunda.)

- H.D. Nesnelerin belli bir mekanda birbirlerine olan yakınlık ve uzaklıklarını adım, karış vb. ölçerek söyleme.
- H.D. Mekanda konum ile ilgili verilen yönergelere uygun olarak kendisini doğru yere yerleştirme.
- H.D. Değişik pozisyonlarda birbirine uyan belli sayıda parçaları bir araya getirme.

Hedef : Çevresindeki nesneleri, olayları duyularıyla algılayabilme.

- H.D.** Yeni objelerin farkına varma.
- H.D.** Objeleri çeşitli özelliklerine göre ayırt etme.
- H.D.** Değişik ses ve ses topluluklarını ayırt etme.
- H.D.** Bir nesneyi sadece bir parçasını gördüğünde tanıma.
- H.D.** Bildiği nesneleri resimde ayırt etme.
- H.D.** Dokunarak ayırt etme.
- H.D.** Tadarak ayırt etme.
- H.D.** Koklayarak ayırt etme.

AMAÇ : DİL GELİŞİMİNİ DESTEKLEMEK

Hedef : Belli başlı kelimelerin anlamlarını kavrayabilme.

- H.D.** Kelimenin cümle içindeki anlamını kendi ifadesi ile açıklama.
- H.D.** Aynı anlama gelen kelimelere örnekler verme.
- H.D.** Benzeri anlam taşıyan kelimelere örnekler verme.
- H.D.** Zıt anlamlı kelimelere örnekler verme.

Hedef : Türkçe'yi dilbilgisi kurallarına uygun olarak kullanabilme.

- H.D.** Kurduğu cümlelerde öğeleri doğru yerleştirme.
- H.D.** Ekleri doğru olarak yerleştirme.
- H.D.** Geçmiş zamanı kullanma.
- H.D.** Olumsuz cümleleri anlama.
- H.D.** Olumsuz cümleleri kullanma.

Hedef : Anlamlı cümleler kurabilme.

- H.D.** Cümlenin anlamını bozan sözcüğü söyleme.
- H.D.** Cümlenin anlamını bozan sözcüğün yerine doğru olanını söyleme.
- H.D.** Duygu ve düşüncelerini akıcı bir şekilde açıklama.
- H.D.** Duygu ve düşüncelerini anlamlı bir şekilde uzun cümlelerle açıklama.
- H.D.** Bir olayla ilgili önemli noktaları vurgulayıcı şekilde açıklama.
- H.D.** Bir olayı oluş sırasına göre uygun sözcüklerle ifade etme.

Hedef : Verilen yönergeleri yerine getirebilme.

H.D. İki eylemi gerektiren yönergeleri yerine getirme.

H.D. İki nesneli eylemi gerektiren yönergeleri yerine getirme.

Hedef : Çeşitli kelimeleri cümle içinde kullanabilme.

H.D. Çevresindeki nesnelerin isimlerini söyleme.

H.D. Öykü dinleme.

H.D. Öykü tamamlama.

H.D. Öykü oluşturma.

AMAÇ : ESTETİK VE YARATICILIĞIN GELİŞİMİNİ DESTEKLEMEK

Hedef : Büyük ve küçük kaslarını kullanarak özgün bir ürün meydana getirebilme.

H.D. Değişik materyallerle özgün ürünler meydana getirme.

H.D. Verilen bir durumu hareket, dans yoluyla özgün bir biçimde canlandırma.

Hedef : Çevresindeki güzellik ve çirkinlikleri fark edebilme.

H.D. Çevresinde duyularıyla algıladığı güzellikleri söyleme.

H.D. Çevresinde duyularıyla algıladığı çirkinlikleri söyleme.

Hedef : Çevresini güzelleştirebilme.

H.D. Çevresindeki güzellikleri korumak için önlem alma.

H.D. Çevresindeki çirkinlikleri giderme.

H.D. Çevresini güzelleştirmek için önerilerde bulunma.

Hedef : Düzeyine uygun, dile duyarlı bir ürün oluşturabilme.

H.D. Tamamlanmamış olarak verilen bir hikâyeyi özgün bir şekilde tamamlama.

H.D. Düzeyine uygun özgün bir hikâyeyi anlatma.

H.D. Özgün bir tekerleme söyleme.

Hedef : Müziğe ilişkin özgün bir ürün oluşturabilme.

H.D. Çeşitli aletlerle özgün ritim çıkarma.

H.D. Çeşitli sesleri özgün bir müzik oluşturacak şekilde kullanma.

Hedef : Kendine özgün ürünler oluşturabilme.

H.D. Materyalleri kullanma.

H.D. Materyallerle özgün ürünler oluşturma.

A. Konular

1. Ben ve Çevrem
2. Toplumsal Yaşam
3. Vücudumuz ve Sağlığımız
4. Dünyamız
5. Taşıtlar ve Trafik
6. İletişim
7. Doğamız

B. Özel Günler ve Haftalar

1. 29 Ekim Cumhuriyet Bayramı
2. Kitap Haftası
3. 10 Kasım Atatürk'ü Anma Günü – Atatürk Haftası
4. 23 Nisan Ulusal Egemenlik ve Çocuk Bayramı
5. Orman Haftası
6. Trafik Haftası
7. Kızılay Haftası v.b.

C. Kavramlar

Şekiller : Daire-üçgen-kare-dikdörtgen

Renkler : Ana ve ara renkler – Renk tonları

Sayılar : 1'den 20'e kadar sayı sayma

1'den 10'a kadar rakamları tanıma

1'den 10'a kadar sayıdaki nesnelerle basit toplama-çıkartma yapma.

Zıt kavramlar : Sıcak-soğuk, acı-tatlı, ekşi-tuzlu, uzak-yakın, açık-kapalı, büyük-küçük, uzun-kısa, içinde-dışında, altında-üstünde, arkasında-önünde, yanında-arasında, boş-dolu, var-yok, aynı-farklı-benzer, az-çok, kalabalık-tenha, zor-basit, önce-sonra, dün-bugün-yarın, hızlı-yavaş, bütün-yarım, yüksek-alçak, pütürlü-kaygan, kokulu-kokusuz, sert-yumuşak, sivri-küt, renkli-renksiz, doğru-yanlış, temiz-kirli, canlı-cansız, ağır-hafif, taze-bayat, eski-yeni, evcil-vahşi, düz-eğri-dik, düzenli-düzensiz, hareketli-hareketsiz, sesli-sessiz vb.

8. Okul Öncesi Eğitim Programında Bulunan Etkinlikler ve Eğitim Durumları

Programda yer alan etkinlikler ve eğitim durumları, okul öncesi eğitim programlarının uygulamaya yönelik boyutunu ifade etmektedir.

Günlük eğitim programında çocuklara yönelik öğrenme yaşantıları etkinlikler aracılığıyla sağlanmaktadır. Etkinlikler çocukların gelişim alanlarına, ilgilerine ve dikkat sürelerine göre çeşitlilik göstermektedir. Programda etkinlikler sakin ve hareketlilik özelliğine göre bir sıra izlemektedir. Etkinliklerin süresi ve programdaki yeri, fırsat eğitimi ve esneklik ilkeleri gözönüne alınarak zaman zaman değiştirilebilir. Öğretmen, eğitim programında; bir gün içerisinde yer vereceği etkinliklerin, saatlerini ve sıralanışını gösteren günlük etkinlik programını kullanmak durumundadır.

Etkinlikler; hazırlanan her yeni eğitim programında değişmeksizin yer alırken, eğitim durumlarında yeni düzenlemelere gidilerek değişiklikler yapılmalıdır.

Eğitim durumları (öğrenme yaşantıları); hedeflere ulaşabilmek için ne gibi durumların yaratılacağı, çocuklarla nasıl bir iletişim kurulacağı, bu iletişimin nasıl bir fizikî ve psikolojik ortam içerisinde hangi uyarıcılarla gerçekleştirileceği, hangi yöntem ve tekniklerin kullanılacağını kapsamaktadır.

Öğretmen, eğitim durumlarının hedef ve hedef davranışlarla ve o gün için seçilen konu ile bağlantılı olmasına, öğrenme yaşantılarının özgün olmasına dikkat etmelidir.

Öğretmen, eğitim durumlarında kullanacağı araç gereçleri hazırlarken, eğitimde ekonomiklik ilkesini gözönüne alarak; artık materyallerden yararlanabilmeli, hazırladığı materyalleri gün içerisinde değişik etkinliklerde kullanabilmeli ve bu materyallerden diğer günlerde de farklı etkinliklerde faydalanabilmelidir.

Günlük eğitim programı içerisinde bir çok eğitim durumu kullanılabilir Eğitim durumları; o gün için hedef ve hedef davranışlar ile seçilen konu dikkate alındığında, belli bir sayıyla sınırlandırılmaz. Başka bir deyişle hazırlanan her yeni günlük eğitim programında yer verilen eğitim durumlarının sayısı değişiklik gösterebilir.

Eğitim durumlarının etkinliklere dayalı olarak düzenlenmesine karşın, her etkinlik için ayrı bir eğitim durumu planlama zorunluluğu bulunmamaktadır. Bunun yerine farklı etkinliklerin birarada kullanıldığı ortak bir eğitim durumu planlanabilir. Etkinliklerin kaynaştırılması sonucu oluşturulan eğitim durumlarında, hangi etkinliğin özelliği ağırlıklı ise eğitim durumu o etkinliği ifade etmektedir.

Eğitim programında değişik sayıda eğitim durumları kullanılabileceğine göre, bir eğitim durumunun bitişiyle yeni bir eğitim durumunun başlangıcı arasında kopukluk olmaması için bağlantılı geçişler yapılmalıdır.

Eğitim durumları; çocukların günlük yaşantılarında karşılaşılabilecekleri olaylardan yola çıkılarak oluşturulmalıdır. Ayrıca oluşturulan öğrenme yaşantıları çocukların bireysel ayrıcalıkları dikkate alınarak, basitten zora doğru aşamalı bir şekilde düzenlenmelidir.

Programda yer alan her eğitim durumu kendi içerisindeki aşamalarında tutarlı olmalı, ayrıca eğitim durumları birbirini destekler nitelikte olmalıdır.

Eğitim durumlarında kullanılan yönergeler, çocukların kolay anlayabileceği şekilde, basit ifadelerden oluşmalı, yönergeler çocukları sınırlandırmak yerine onların yaratıcılıklarını ortaya çıkararak kendilerini ifade etmelerine olanak tanımalıdır.

Okul öncesi eğitimin günlük programı içinde yer alan etkinlikler şunlardır;

A. Serbest Zaman Etkinlikleri

Serbest zaman etkinlikleri, programın ilk etkinliğidir. Çocukları diğer etkinliklere ve güne hazırlama özelliği taşıdığı için mümkün olduğunca programdaki yeri değiştirilmemelidir. Bu etkinliklere programda ayrılan süre yaş gruplarına göre belirlenmelidir. Ancak süre belirlemede çok katı olunmamalı, sürede çocukların ilgi ve ihtiyaçlarına göre ayarlamalar yapılabilirdir.

Serbest zaman etkinlikleri çocuğun yaratıcılığını geliştirme, kendisini ifade etmesini sağlama, yardımlaşma, paylaşma, işbirliği, başladığı işi sonuçlandırma konusunda kararlı olma, sorumluluk alma ve aldığı sorumluluğu yerine getirme, problem çözme, olaylar arasında neden-sonuç ²⁴⁸ bağlantılarını kurma ve kas becerilerini geliştirme açısından önemlidir. ²⁴⁹

Serbest zaman etkinliklerinde öğretmen, günlük eğitim programında yer alan hedef, hedef davranışlar ve seçilen konu ile ilgili uyarıcıları daha önceden hazırlayarak, bunları çocuklara en iyi şekilde sunmak için düzenlemeler yapmalıdır. Öğretmen, çocuklar geldiklerinde onlarla yeterince ilgilenabilmek için hazırlıklarını son ana bırakmamalı, çocuklar okula geldiklerinde sınıf ortamını çalışmaya hazır bulmalıdırlar.

Öğretmen bu etkinliklerde çocukların bireysel ayrıcalıklarına, ilgi ve ihtiyaçlarına yönelik çok sayıda seçeneği aynı anda sunmalıdır. Çocuklar istekleri doğrultusunda, hangi çalışmaya katılacaklarına kendileri karar vermelidir.

Serbest zaman etkinliklerinde, seçeneklerin çeşitli olması çocukların ilgilerine göre karar vermelerini kolaylaştıracaktır. Bu etkinliklere “serbest zaman etkinlikleri” denilmesi çocukların tamamen serbest bırakılması anlamına gelmemektedir. Aksine öğretmen çocuklar ihtiyaç duyduklarında onlara çok iyi rehberlik etmelidir. Bu rehberlik; uyarıcı ortamı düzenleyici ve çocukların kendi istekleri doğrultusunda karar verme becerilerini geliştirici nitelikte olmalıdır. Çocukların çalışmalarına rehberlik, kesinlikle müdahale anlamını taşımamalıdır. Öğretmen, çocukların etkinlikler sırasında araç gereçleri nasıl

²⁴⁸ Okul öncesinde çocuklar deneme-yanılma ve öğretmenin öğretimi ile yapılan davranışın sonucunun ne olacağı konusunda bilgiler edinir. Meselâ, oyuncacı attığı zaman kırılacağını, bloklarla arkadaşına vurduğu zaman canının yanacağını öğrenir.

²⁴⁹ Ş. Oğuzkan, “Yuva ve Anaokulu Programlarında Serbest Zaman Etkinlikleri”, Ya-Pa 5. Okul Öncesi Eğitimi ve Yaygınlaştırılması Semineri, İstanbul, 1987, 30-31.

kullanacaklarını göstermelidir. Örneğin; makası tutma ve kullanma, boya fırçalarını kullanma vb. Öğretmenin sadece bu araçları kullanım konusunda yardımcı olarak, çocukları çalışmalarında serbest bırakması, onların bağımsız çalışma alışkanlığını kazanmaları açısından önemlidir. Bağımsız çalışma alışkanlığını kazanan çocukların kendilerine güven duyguları güçlenir. Bu çocukların çalışmalarını bitirme konusunda kararlı davranışlar sergiledikleri gözlenir. Buna karşın öğretmenin müdahale anlamı taşıyan yönergeleri doğrultusunda çalışan çocuklar yaratıcılıklarını ortaya koyamayacakları gibi öğretmen yanlarından ayrıldığında çalışmayı yarım bırakabilirler. Çünkü kendi kararlarını kendi başlarına vermede zorlanabilirler.

Serbest zaman etkinlikleri süresince çocukların birden fazla çalışmaya katılmaları desteklenmeli, etkinlik süresince başarısızlık endişesi nedeniyle daima aynı çalışmaya katılan ve bu çalışmada çoğu zaman kararlı olan çocuklara diğer çalışmalar tanıtılmalı ve düzeyine uygun en basit çalışmalardan başlayarak, daha ileri çalışmalara geçilmelidir. Bunun sonucunda öğretmen, çocukların başarabildiklerinden başaramadıklarına doğru bir yol izleyerek onları cesaretlendirmelidir.

Serbest zaman etkinliklerinin öğretmenin çocukları tanıması açısından doğal bir gözlem ortamı oluşturmaktadır. Bu ortamda çocuklar günlük yaşantılarında etkilendikleri olayları ve kişilere ilişkin rolleri üstlenerek ilgi köşelerinde dramatik oyunlar aracılığıyla canlandırırlar. Sanat etkinlikleri aracılığıyla ise, duygu ve düşüncelerini çalışmalarına yansıtarak ifade ederler. Bu durum öğretmenlere çocukları daha iyi tanıma fırsatı vermektedir.

Serbest zaman etkinliklerinin sonunda çocukların ortaya çıkardıkları ürünler, çocuğun adı-soyadı, tarih ve gerekiyorsa çalışmayla ilgili küçük açıklamalar not edilerek sergilenmeli, daha sonra bu çalışmalar çocuklarla birlikte değerlendirilmelidir. Öğretmen çocukların çalışmalarına değer vermeli ve bu çalışmalarını dosyalayarak uygun bir yerde saklamalıdır. Çocukların gelişim raporlarının yazılmasında, diğer etkinliklerde olduğu gibi serbest zaman etkinlikleri sırasındaki gözlemleri de öğretmen açısından önemli bir yer tutmaktadır.

Serbest zaman etkinlikleri ilgi köşelerinde oyun ve sanat etkinliklerinden oluşmaktadır.

a. İlgı Köşeleri

Okul öncesi dönemde çocuklara gelişimsel hedeflerin kazandırılabilmesi için uyarıcı ortamın, onların ilgi ve ihtiyaçlarına uygun bir şekilde düzenlenmesi gereklidir. Uyarıcı ortamın düzenlenmesindeki özellikler, çocukların gelişimleri, yeni ve özgün ürünler oluşturmaları, yeni davranışlar ortaya koyabilmeleri ve özellikle yaratıcılığa yönltilmeleri açısından önemlidir.²⁵⁰

Çocukların ilgi köşelerinden gereği gibi yararlanabilmeleri için gözönünde bulundurulması gereken özelliklerin başında, çocuklara yönelik güvenlik önlemlerinin alınmış olması gelmektedir. Çocukların sınıf içindeki dolaşma düzeni, mümkün olduğunca akıcı ve çocukların sürekli yer değiştirmelerini azaltıcı yönde olmalıdır. Her ilgi köşesine özgü oyuncaklar ve araç gereçler o köşedeki raflara yerleştirilmelidir. Böylece çocukların oyuncakları ya da araç gereçleri almak için bir yerden başka bir yere gitmeleri önlenmiş olacaktır.

Böyle bir düzen içinde çocuklar, oynamak istediği oyuncakları nerede bulabileceklerini, oynadıktan sonra ise nereye koyacaklarını bileceklerdir. Grup trafiğinin akıcı bir duruma getirilmesi çocukların çarpışmalarını da engelleyeceği için kaza ve yaralanmaların azalmasında önemli rol oynamaktadır.

Köşelerin düzenlenmesine ilişkin diğer bir nokta ise, köşelere ayrılan alanın yeterli olmasına ve diğer etkinlikler için de boş alan bırakılmasına dikkat edilmesidir. Diğer etkinliklere yeterince boş alan bırakabilmek için köşelerin sınırlarını belirlerken; paravanlardan, çift taraflı oyuncak raflarından veya arka arkaya konulan oyuncak dolaplarından yararlanılarak mekanın ekonomik kullanılması sağlanabilir. Her köşe için ayrı bir alanın oluşturulması, çocukların ilgilerinin dağılmaması ve seslerinin birbirlerini rahatsız etmemesine yardımcı olur.²⁵¹

²⁵⁰ Semra Cantekinler, "Okul Öncesi Eğitim Kurumlarında Serbest Zaman Etkinlikleri", Selçuk Üniversitesi Anaokulu/Anasınıfı Öğretmeni El Kitabı, İstanbul, 2000, 74.

²⁵¹ Ulcay, a.g.e., 40.

Okul öncesi eğitim kurumlarında yer alan ilgi köşeleri²⁵² şunlardır :

1. Evcilik köşesi
2. Kukla köşesi
3. Kitap köşesi
4. Blok köşesi
5. Müzik köşesi
6. Eğitici oyuncak köşesi
7. Bilim (fen-doğa ve matematik) köşesi
8. Geçici ilgi köşeleri

b. Sanat Etkinlikleri

Sanat etkinlikleri, temelde yaratıcılığı ve estetik duyarlılığı geliştirmeyi hedefleyen etkinliklerdir. Bu çalışmalarda önemli olan nokta elde edilen sonuç değil, kullanılan yöntemlerdir. Bu nedenle çocuklara yeterli zaman, rahat çalışabilecekleri genişlikte bir yer, yaş, gelişim düzeyi ve bireysel ayrıcalıklarına uygun araç gereçler verilmeli, böylece yaratıcılığını daha iyi ortaya koyması sağlanmalıdır.

İyi planlanmış sanat çalışmalarında çocukların değişik malzemelerle karşılaşması onların psikomotor, bilişsel, duygusal ve sosyal gelişimlerini destekler. Çocuk açısından sanat çalışmaları bir nesnenin aynen kopye edilebilmesi anlamını taşımamalıdır. Bu çalışmalar çocuğun duygu ve düşüncelerini algılamasını, problemlerini, korkularını, kaygılarını, kızgınlıklarını, üzüntülerini, mutluluklarını, hayallerini, merak ettiklerini yansıtabilmelidir. Okul öncesi dönemde verilen sanat eğitimi çocukların zevk alarak katılacakları etkinlikler aracılığıyla; kendilerini etkileyen obje ve olaylara karşı olumlu tutum ve tavır geliştirmelerini, sanat çalışmalarına ilgiyi arttırmayı, duygu ve düşüncelerini ifade edebilmeyi geliştirici, hayal gücünü ve yaratıcılığını destekleyici nitelikte olmalıdır.

Sanat etkinlikleri sırasında çocukların çalışmalarına müdahale edilmesi (örnek verme, çizgilerini düzeltme, aynen taklit etmesini isteme, baskı yapma vb.) onların yaratıcılıklarını ve hayal güçlerini, bağımsızlık duygularının gelişimini engelleyerek, yetişkine bağımlılıklarını artırıcı, kendilerini serbestçe ifade edebilme isteklerini köreltici rol oynamaktadır.

²⁵² Bu konu ile ilgili ayrıntılı bilgi için bk. Fügen Yıldırım ve diğerleri, *Yuva Eğiticisinin El Kitabı*, İstanbul, 1997, 52-58 ve Suna Acun ve Gülay B. Erten, *Okul Öncesi Eğitimi*, İstanbul, 1993, 35.

Öğretmen, çocukları yaratıcı sanat çalışmalarına teşvik etmek için gerekli çevresel düzenlemeleri yapmalı ve bu doğrultuda programlar hazırlayarak çocukların sanat çalışmalarına zevk alarak katılmalarına olanak sağlamalıdır. Böylece çocukların; çevrelerine karşı duyarlı olmalarına, hayal güçlerini kullanabilmelerine, yaratıcılıklarını geliştirebilmelerine, yeni durumlara daha kolay uyum sağlayabilmelerine, hoşlandıkları ve hoşlanmadıkları durumları farkedebilmelerine, kendilerini ifade edebilmeyi öğrenmelerine, esnek bir kişilik geliştirmelerine, bağımsızlıklarını geliştirerek, kendilerine olan güvenlerini arttırmalarına yardımcı olunacaktır.²⁵³

Öğretmen serbest zaman etkinlikleri sırasında çocukların sanat çalışmalarına yetişkinlerin ölçülerine göre değil, her çocuğu yaş, ilgi ve gelişim düzeyine göre değerlendirerek onların çalışmalarına değer vermeli ve kesinlikle diğer çocuklarla kıyaslamalar yapmamalıdır.

Sanat etkinlikleri sırasında öğretmenin en önemli rolü; hedef, hedef davranışlar ve seçilen konu ile ilgili materyalleri hazırlamak, bunları çocuklara sunmak ve onların rahat çalışabilecekleri sakin bir ortam yaratmaktır. Bunun yanı sıra öğretmenin, çocukların sanat çalışmalarında yaratıcı ve yapıcı olabilmeleri için onların gerçek yaşamlarına yönelik öğrenme yaşantıları planlaması gerekmektedir. Sanat çalışmaları, okul öncesi eğitim programlarındaki diğer etkinlikleri de besleyici ve destekleyici bir şekilde kullanılmalıdır.

Günlük eğitim programında serbest zaman etkinlikleri içerisinde yer verilmesi gereken sanat etkinlikleri; yoğurma maddeleriyle çalışma, kağıt işleri, boya çalışmaları ve kolaj çalışmalarıdır.

Eğitim programında, her sanat etkinliğinin eğitim durumları birbirinden kopuk bir şekilde düşünülmemelidir. Sanat etkinliklerinin tamamı bir projeye dönük olarak planlanabileceği gibi her sanat etkinliği ayrı ayrı proje çalışmasına dönüştürülerek planlanabilir. Proje çalışmaları birkaç çocuğun birarada ilgilerini çeken bir etkinlikte birleşerek ortak bir ürün oluşturmalarıdır. Proje çalışmalarıyla çocukların sosyal-duygusal gelişimleri (paylaşma, işbirliği, yardımlaşma, sorumluluk alma vb.) ve yaratıcılıkları desteklenir. Proje çalışmaları, sanat etkinliklerine yeni bir boyut getirerek öğretmeni ve çocukları

²⁵³ Cantekinler, a.g.m., 77.

monotonluktan kurtarır. Proje çalışmaları, önceden öğretmen tarafından ipucu olabilecek uyarıcılar kullanılarak tasarlanabileceği gibi çalışmalar sırasında çocuklar tarafından karar verilerek de oluşturulabilir. Proje çalışmalarına o gün bitirilemediğinde diğer günlerde devam edilebilir. Proje çalışmaları günün diğer etkinlikleriyle bir şekilde kaynaştırılarak kullanılabileceği gibi farklı günlerdeki çalışmaları da destekleyici nitelikte kullanılabilir.

Okul öncesi eğitim programında yer alan sanat etkinlikleri²⁵⁴ şunlardan meydana gelmektedir:

1. Boya çalışmaları
2. Kolaj çalışmaları
3. Yoğurma maddeleri ile çalışma
4. Proje çalışmaları
5. Kağıt ile çalışmalar (kesme, yapıştırma, yırtma, yuvarlama çalışmaları)

B. Ana Dili Etkinlikleri

Anaokulu ve anasınıfı programlarında çocukların tüm gelişimleri açısından çok önemli olan ve her gün tekrar edilmesi gereken, öğretmen rehberliğinde yapılan grup etkinliklerinden biridir.

Günlük eğitim programlarında, Türkçe dili etkinlikleri üç bölümden oluşmaktadır.²⁵⁵

- a. Hikâye Öncesi Etkinlikler
- b. Hikâye Anlatma
- c. Hikâye Sonrası Etkinlikler

a. Hikâye Öncesi Etkinlikler

Hikâye öncesinde tekerlemeler, parmak oyunları, şiir, bilmece ve hikâye öncesi konuşma gibi etkinlikler yer alır.

²⁵⁴ Zeliha Özışık, Diler Özaras ve İlham Oral, *Ana Okulları, Yuvalar, Gündüz Bakımevleri, ve Anasınıflarında Program Uygulamaları*, İstanbul, 1978.

²⁵⁵ Gülseren Tur, "Okul Öncesi Dönemde Anadili Etkinlikleri", *Ya-pa 4. Okul Öncesi Eğitimi ve Yaygınlaştırılması Semineri*, İstanbul, 1986, 154-155.

Bu etkinliklerin hepsine günlük eğitim programında aynı anda yer verilmemeli, etkinlikler arasından birkaç tanesi seçilmelidir. Hikâye öncesinde kullanılan tekerlemeler, parmak oyunları, şiir ve bilmece yalnızca hikâye öncesinde kullanılmayıp, etkinliklerin geçişlerinde ve zaman zaman etkinliklerin içerisinde de kullanılabilir.²⁵⁶

Dil etkinliklerinin hikâye öncesinde yararlanılan etkinlikleri şunlardır:

1. Tekerleme
2. Şiir
3. Bilmece
4. Drama²⁵⁷
5. Parmak oyunları
6. Dramatizasyon
7. Hikâye öncesi sohbet

b. Hikâye Anlatma

Okul öncesi dönemde çocuklar yaşamlarından alınmış olayların akıcı bir anlatımla verildiği hikâyeleri dinlemekten hoşlanırlar. Hikâye konularının yakın çevresi ve kendisine yönelik olması, çocukların çevrelerini ve kendilerini daha iyi tanımalarına yardım eder. Hikâyelerde gerçek olayların konu edilmesi ile, çocukların bilgi sahibi olmaları ve toplumsal yaşamla ilgili beklentilerin gerçekleştirilmesi kolaylaşır.

Anlatılarak hikâyelerin eğlendirici özellikler taşıması çocukların ilgilerini çekmede önemli rol oynar. Öğretmenin hikâye seçme, hikâye anlatma, hikâye teknikleri hazırlama ve teknikleri uygun şekilde kullanma konularında yeterli bilgiye sahip olması gerekir.²⁵⁸

Öğretmen hikâye anlatırken; pazen tahtada figür, hikâye kartları, hikâye kitabı, televizyon şeridi, kukla, slayt, tepegöz gibi teknikleri kullanır. Öğretmen bu etkinliği yürütürken farklı tekniklerden yararlanmaya özen göstermelidir.

²⁵⁶ Nurcan Koçak, "Okul Öncesi Dönemde Türkçe Dil Eğitim Programı ve Uygulamalar", Selçuk Üniversitesi Anaokulu/Anasınıfı Öğretmeni El Kitabı, İstanbul, 2000, 126.

²⁵⁷ Bk. Alev Önder, Yaşayarak Öğrenmek İçin Eğitici Drama, İstanbul, 1999 ve Sibel Güneysu, "Eğitimde Drama", Ya-Pa 7. Okul Öncesi Eğitimi ve Yaygınlaştırılması Semineri, İstanbul, 1991, 84-87.

²⁵⁸ John Holdren and E.D. Hirsch, Jr., What Your Kindergartner Needs to Know, New York, 1996, 18-19.

Öğretmen eğitim durumlarını planlarken o gün için kullandığı hikâyenin adını ve tekniğini belirtmelidir.

c. Hikâye Sonrası Etkinlikler

Hikâye sonrasında öğretmen, belirlediği bazı kurallar içinde çocukların özgürce oyun kurmaları ve bu oyunları geliştirmeleri için pandomim, rol oynama, doğaçlama, hikâye tamamlama, hikâye oluşturma, dramatizasyon ve drama gibi etkinliklerden biri veya birkaçını kullanabilir.

Öğretmen hikâye sonrasında yer vermek istediği çalışmanın özelliklerini iyi bilmek durumundadır. Temel de hikâye sonrası etkinlikler için dikkat edilmesi gereken en önemli nokta, bu çalışmaların çocukların yaratıcılıklarını geliştirecek şekilde planlamasıdır.

Çocukların hikâye sonrası etkinliklerde, canlandıracakları karakterleri beniseyebilmeleri için müzik ile uyarıcı materyallerden (kostümler, başlıklar, maskeler, şapkalar, flarlar, kuklalar vb.) yararlanılmalı ve olayın canlandırılacağı mekan hareket kolaylığı sağlayacak şekilde düzenlenmelidir.

Eğitim durumlarında hangi materyallerin seçileceği sınıf alanının nasıl kullanılacağı, rollerin nasıl dağıtılacağı, ne tür yönergelerle çocukların harekete geçirileceği ana hatlarıyla planlanmalıdır.

C. Oyun Etkinlikleri

Oyun, çocuk açısından içinde yaşadığı çevresi ile insanları, tanıma ve anlama aracıdır. Bu nedenle oyun, bir boş zaman etkinliği olarak düşünülmemeli, çocuğun zamanının büyük bölümünü alan önemli bir uğraş olarak değerlendirilmelidir.²⁵⁹ Çocuk, deneyimlerini oyun yoluyla kazanmaktadır. Oyun ile maddelerin özelliklerini, kendi yeteneklerinin sınırlarını kavrayarak deneme fırsatları bulur. Paylaşmayı, arkadaşlarının isteklerini kabul etmeyi, kendi isteklerini kolaylıkla nasıl kabul ettirebileceğini, oyun sırasında yaşadığı çatışmalardan öğrenmektedir. Oyun çocuğa düşüncelerini geliştirmeyi ve bunları uygun bir şekilde ifade edebilmeyi, duygularını paylaşmayı öğretir.

²⁵⁹ John Hutt ve diğerleri, *Play, Exploration and Learning : A Natural History of The Pre-School*, New York, 1990 , 64-65.

Özellikle okul öncesi eğitim döneminde oyun ve eğitim bir bütün olarak düşünülmektedir. Eğitim programlarının çocuk açısından daha yararlı olabilmesi için oyun önemli bir araç olarak kullanılabilir.²⁶⁰

Okul öncesi eğitim kurumlarında, oyunla ilgili uygulamaların iyi bir şekilde sürdürülebilmesi için, öğretmenin eğitim programlarında oyunu çok iyi planlaması gerekmektedir. Bu planlamayı yaparken öğretmen öncelikle oyun yerinin özelliğini dikkate almalıdır. Oyunun, oynanma şekli yönünden ya da çocuk sayısı açısından, oyun yerinin yeterli olup olmayacağı, oyun dışarıda oynanacaksa hava koşullarının uygunluğu, oyun yerinin sağlık koşullarına uygunluğu gibi durumlar değerlendirilerek şartlara uygun oyunlar seçilmelidir.

Öğretmen daha sonra seçilen oyun için gerekli olan araç gereç ve oyuncakların yeterli olup olmadığını belirlemeli, eksiklikleri tamamlamalıdır.

Oyun yeri ve oyun araç gereçleri hazırlandıktan sonra öğretmen çocukları oyuna hazırlamalıdır. Bunun için oyunla ilgili denemeler yapmak yararlıdır.

Öğretmen çocuklara yeni bir oyunu öğretirken; oyunu tanıtmak, oyun hakkında bilgi verme ve oynama gibi aşamaları izlerse, çocuklar oyunu daha iyi öğrenirler ve oyuna istekle katılırlar. Bunun için öğretmenin, öğreteceği oyunun detaylarını da çok iyi bilmesi, öğretim sırasında herhangi bir çelişkiye düşmemesi gerekir. Öğretmen, oyunu tanıttıktan sonra, bütün çocukların öğrendiklerinden emin olmalı, oyunu anlatırken çocukların anlamadıklarını sormalarına fırsat vermelidir. Çocukların bazıları gelişimsel özelliklerinden kaynaklanan bireysel ayrıcalıkları nedeniyle oyunlara katılmakta zorlanabilirler. Bu nedenle, oyunlar, basitten karmaşığa doğru birkaç aşamada planlanmalıdır. Her aşama kendi içerisinde ayrı bir oyun olarak değerlendirilmeli ve her aşama bir sonraki aşamaya çocukları hazırlamalıdır.²⁶¹

Öğretmen oyunun kurallarını çocuklara iyi açıklamalıdır. İlk açıklamada kurallar, çocuklara karmaşık gelebilir. Ancak, oyun tekrarlandıkça kurallar daha iyi öğrenilecektir. Öğretmen, oyunun kurallarında değişiklikler yaparak, oyuna yeni aşamalar katabilir. Böylece çocukların oyuna ilgilerini daha uzun süre

²⁶⁰ Jane Esher and Dorothy Einon, *Time to Play*, London, 1995, 88.

²⁶¹ N. Razon, "Okul Öncesi Eğitimde Oyunun, Oyunda Yetişkinin İşlevi", *Ya-Pa Okul Öncesi Eğitimi ve Yaygınlaştırılması Seminerleri II-III*, İstanbul, 1985, 62-63 ve Adrienne Katz, *Have Fun With Cooped-up Kids*, London, 1987, 11.

tutabilir. Çünkü çocuklar, her aşamada yeni bir oyun oynadıklarını düşünürler ve bu şekilde oyunları daha kolay öğrenirler.

Oyunda rol dağılımı yapılırken, çocukların istek ve görüşleri dikkate alınmaya çalışılmalıdır. Rol dağılımında mümkün olduğunca her çocuğu eşit değerlendirmek gerekir. Oyunda çocukların bazıları arkadaşlarının rollerini almak istediğinde öğretmen eşitlik ilkesini dikkate alarak oyun tekrarlandığında rol değişikliği yapmalıdır. Öğretmen rolleri dağıtırken, çocukların gelişimsel özelliklerini de gözönüne almalıdır.

Oyunun tanıtılması, kurallarının açıklanması ve rollerin dağılımının yapılmasından sonra oyun oynanır. Öğretmen oyun sırasında çocukları cesaretlendirici, onlara karşı hoşgörülü ve tarafsız davranışlar sergilemelidir.

Öğretmen oyun etkinliklerinin eğitim durumunda, hangi oyunları, kaç aşamada, nasıl oynatacağını planlamalıdır.

Okul öncesinde yer alan oyun etkinlikleri²⁶² şunlardır :

- a. Bahçe oyunları
- b. Sınıf içi oyunlar
- c. Masa oyunları
- d. Top oyunları

D. Müzik Etkinlikleri

Müzik etkinleri, günlük eğitim programında bulunan tüm etkinliklerin içerisinde kullanılabilen bir etkinliktir. Okul öncesi dönemde, müzik etkinlikleri çocukların dil gelişimlerini etkiler, ritme karşı duyarlılık geliştirmelerine yardımcı olur, çocukların kendilerini ifade etmelerine yardım ederek sosyal uyum kazanmalarında önemli rol oynar. Onlara güven ve başarı duygusu kazandırır. Öğretmen müzik etkinliklerini planlarken öncelikle çocukların gelişim özelliklerini çok iyi bilmelidir. Çocukları ne kadar iyi tanırsa, özelliklerini ve ihtiyaçlarını doğru olarak bilirse, ancak o zaman çocuklara uygun bir müzik proramı hazırlayabilir.

²⁶² Bu konu ile ilgili ayrıntılı bilgi için bk. Hilmi Seyrek ve Muammer Sun, *Çocuk Oyunları, Okul Öncesi Eğitiminde Oyun Dersi El Kitabı*, İzmir, 1991, 154-255 ve Musa Baran, *Çocuk Oyunları*, Ankara, 1993.

Çocukların müzik eğitiminde; müziğin çocuk eğitiminde araç olarak kullanılması, çocuğa temel müzik becerisinin kazandırılarak, estetik duygularının geliştirilmesi hedeflenmektedir.²⁶³

Anaokulu ve anasınıflarında müzik etkinlikleri sırasında; ses dinleme ve ayırtetme, şarkı söyleme, yaratıcı hareket ve dans, ritm çalışmaları ve müzikli öykü oluşturma gibi teknikler kullanılmalıdır.²⁶⁴

Müzik etkinlikleri²⁶⁵ içerisinde şunlar yer almaktadır ;

- a. Ses dinleme ve ayırtetme çalışmaları
- b. Şarkı söyleme
- c. Yaratıcı hareket ve dans (folklor, bale gibi)
- d. Ritm çalışmaları
- e. Müzikli öykü

E. Bilim (Fen-Doğa ve Matematik) Etkinlikleri

Çocukların bulunduğu yakın fizikî çevreye yönelik gözlem yapmaya, araştırma, inceleme ve keşfetmeye yönelten bir etkinliktir. Bu etkinlik çocukların ilgi ve ihtiyaçlarını ortaya koymalarına ve kavram gelişimlerine yardımcı olmaktadır. Çocuklar çevrelerinde gördükleri obje ve olaylara karşı meraklıdırlar. Bu meraklarını canlı tutmak için onları harekete geçirecek, ilgilerini çekecek fen etkinlikleri planlanmalıdır. Bu etkinlikleri planlarken öğretmen ya çocukları dışarıya çıkarmalı, ya dışarıyı içeriye taşımalı ya da her ikisini birlikte yapmalıdır.

Okul öncesi dönemde çocuklar bilgi toplamak için okulda iki yola başvururlar. Birincisi kendi deneyimleri, ikincisi ise, öğretmene soru sormaktır. Çocuklar sürekli soru sorarak cevap bulmaya çalışırlar. Onların bu merakları gelecekte fen ve matematik kavramlarının temelini oluşturacağı için çocuklar sorularına cevap vererek desteklenmelidir.²⁶⁶ Çocukların bilgi toplama yollarından diğeri olan kendi deneyimlerini kullanma, en çok tercih ettikleri yöntemdir. Çocuklar için “ben bu konuyu biliyorum çünkü onu gördüm ya da

²⁶³ Ayşe Ürfioğlu, “Okul Öncesi Dönemde Müziğin Önemi”, Ya-Pa Okul Öncesi Eğitimi Yaygınlaştırılması Semineri II-III, İstanbul, 1985, 84.

²⁶⁴ Holdren and Hirsch, a.g.e., 175 ve Ş. Oğuzkan ve diğerleri, Yaratıcı Çocuk Etkinlikleri ve Eğitici Oyuncaklar, İstanbul, 1987, 115-122.

²⁶⁵ İsmihan Artan ve Servet Bal, “Okul Öncesi Dönemde Müziğin Gelişimi ve Etkinlik Örnekleri”, 9. Ya-Pa Okul Öncesi Eğitimi ve Yaygınlaştırılması Semineri, İstanbul, 1993, 236-238 ve Asher and Ernan, a.g.e., 89-96.

²⁶⁶ Holden and Hirsch, a.g.e., 175.

yaptım” şeklinde konuşmak çok daha önemlidir. Bu nedenle öğretmen, özellikle bu etkinlikte çocukların hepsine çeşitli durumlarla ilgili deneme, yanılma, gözlem yapma, araştırma ve inceleme fırsatları vermelidir.

Bu etkinlikler çocukların ; bilimsel düşüncelerini, yaparak- yaşayarak öğrenmelerini, gözlem ve deney yeteneklerini geliştirmelerini, çevrelerine karşı duyarlı olmalarını, neden-sonuç ilişkileri kurmalarını ve problem çözme becerilerini, günlük yaşantılarında kullandıkları araç gereç ve malzemeleri tanımalarını, kavram gelişimlerini, akıl yürütme becerilerini ve dil gelişimlerini, yeni fikirler üretebilmelerini, yaratıcı düşünme becerilerini, kendilerine güven duymalarını, psikomotor becerilerini, nesnelerin benzerliklerini, farklılıklarını, grup etkinliklerine daha istekli katılmalarını, grup içerisinde yardımlaşma, paylaşma, işbirliği gibi sosyal davranışları, kendi bedenlerini tanımalarını ve gelecekteki eğitim dönemi için gerekli olan temel fen bilgisi kavramlarını geliştirmelerini sağlar.²⁶⁷

Bilim etkinlikleri sırasında şu faaliyetler²⁶⁸ yapılır;

- a. Bitki yetiştirme
- b. Hayvan besleme
- c. Deneyler
- d. Gezi ve gözlem
- e. Sınıfa konuk davet etme
- f. Araştırma ve inceleme çalışmaları

F. Okuma –Yazmaya Hazırlık Etkinlikleri

Eğitim programlarında yer verilen bu etkinlik adından da anlaşılacağı gibi “okuma yazma çalışması” değil “okuma yazmaya hazırlık” çalışmasıdır. Bu çalışmaların basitten karmaşığa doğru sıralanması önemlidir. Okuma yazmaya hazırlık çalışmalarına çocuklar parmaklarını kendi bedenleri üzerinde, havada ve farklı zeminler üzerinde değişik şekiller oluşturacak biçimde hareket ettirerek başlarlar. Daha sonra üç boyutlu çalışmalardan, tek boyutlu çalışmalar olan kâğıt üzerinde kalem yerine pastel veya mum boya kullanılarak yapılan,

²⁶⁷ Sükan, a.g.e., 143-144; Huriye Albayrak, “Okul Öncesi Eğitimde Fen ve Doğa Çalışmaları”, Selçuk Üniversitesi Anaokulu/Anasınıfı Öğretmeni El Kitabı, İstanbul, 2000, 55-56; Özgör Demiral, “Okul Öncesi Döneminde Fen ve Doğa Çalışmaları”, Ya-pa 4. Okul Öncesi Eğitimi ve Yaygınlaştırılması Semineri, İstanbul, 1986, 163-164 ve Betül Dikmen, “Okul Öncesi Eğitiminde Doğa ve Fen Bilimleri Etkinliklerinin Yeri ve Önemi”, Okul Öncesi Eğitimcileri El Kitabı, Ed.: Şule Bilir, İstanbul, 1994, 59.

²⁶⁸ Berlin Akman, “Okul Öncesi Dönemde Fen-Doğa Çalışmalarının Temel İlkeleri ve Uygulama Örnekleri”, Okul Öncesi Eğitimcileri İçin El Kitabı, İstanbul, 1994, 64-71.

çocukların kavram gelişimlerine ve konularla ilgili bağlantılar kurmalarına yönelik; tanıma, eşleştirme, farklılıkları ayırtetme, parça-bütün, olay sıralaması ve sınıflandırma gibi çalışmaları içeren etkinliklere geçilir. Ayrıca bu çalışmalar, kendi içerisinde de basitten zora doğru bir sıra izlemeli ve her çalışmanın üzerinde çalışmanın içeriğine göre basit ve anlaşılır yönergeler bulunmalıdır. Çocukların, yönergelere uygun olarak çalışmaları sağlanmalı ve çocukların bireysel ayrıcalıkları dikkate alınmalıdır.²⁶⁹

Öğretmen okuma-yazmaya hazırlık çalışmalarını planlarken, piyasada bulunan uygun alıştırma kitaplarından yararlanabilir veya hedefleri, hedef davranışları ve seçtiği konu ile bağlantılı olarak, kendiside hazırlıklar yapabilir. Ancak gerek seçtiği alıştırma kitaplarının gerekse kendisinin hazırladığı çalışmaların, çocukların yaş ve gelişim düzeyine uygun olmasına dikkat etmeli ve bu etkinliklere düzenli olarak yer vermelidir.

Öğretmen günlük eğitim programında eğitim durumlarına yer vereceği okuma yazmaya hazırlık çalışmalarının yönergelerini belirtmeli ve çalışmaların örneklerini planının arkasına eklemelidir.

Okuma-yazmaya hazırlık çalışmaları²⁷⁰

- a. Çizgi çalışmaları
- b. Kavram çalışmalarından oluşur.

G. Rutin Etkinlikler

Günlük eğitim programında kahvaltı, yemek yeme, tuvalet, toplanma ve temizlik vb. her zaman aynı saatlerde yer verilen etkinliklerdir. Bu etkinlikler içerisinde, serbest zaman etkinliklerinden sonra yapılan toplanma ve temizlik etkinliği, ayrıca önem taşımaktadır.

Toplanma ve temizlik etkinliğine katılan çocuklardan, sadece sınıf toplamaları değil, sorumluluk almaları, sorumluluklarını gerektiği gibi yerine getirmeleri, arkadaşlarıyla etkileşime girerek; paylaşma, yardımlaşma, işbirliği yapma ve çevresine duyarlı olma gibi davranışlar geliştirmeleri beklenmektedir.

²⁶⁹ H. Albayrak, "Okuma-Yazma Eğitimine Hazırlık Çalışmaları", Selçuk Üniversitesi Anaokulu / Anasınıfı Öğretmeni El Kitabı, İstanbul, 2000, 47-48 ve Selçuk Kantarcıoğlu, Anaokulunda Eğitim, İstanbul, 1984, 234-237.

²⁷⁰ Okuma-yazmaya hazırlık çalışmalarına örnekler için bk. Dalkılıç, a.g.e. 377-384 ve Serap M. Yıldırım ve Elaine Kişisel, Bilişsel Etkinlikler, İstanbul, 1983, 147-180.

Bu davranışların geliştirilebilmesi için toplanma ve temizlik etkinliğinin çocukların zevk alabilecekleri, eğlenceli bir uğraşa dönüştürülmesi gerekmektedir. Çocuklar için en eğlenceli iş, oyun olduğuna göre bu etkinlikte oyun özelliği taşıyan değişik yöntemlere yer verilmelidir. Böylece, çocukların toplanmaya daha istekli katılmaları sağlanır. Öğretmen eğitim durumlarında, kullandığı oyun özelliği taşıyan yöntemini ana hatlarıyla belirtmelidir.

9. Okul Öncesi Kurumlarda Uygulanan Günlük Etkinlik Programı Örneği

A. Tüm Günlük Uygulanan Etkinlik Çizelgesi :

SAATLER	ETKİNLİKLER
08.30 – 10.00	Okula geliş, temizlik ve sağlık kontrolü Serbest zaman faaliyetleri
10.00 – 10.15	Toplanma ve temizlik
10.15 – 10.30	Kahvaltı
10.30 – 10.45	Toplanma ve temizlik
10.45 – 11.15	Türkçe dil faaliyetleri
11.15 – 11.30	Oyun faaliyetleri
11.30 – 11.45	Müzik faaliyetleri
11.45 – 12.00	Tuvalet, temizlik ve yemek hazırlığı
12.00 – 12.30	Öğle yemeği
12.30 – 12.45	Temizlik ve dinlenmeye hazırlık
12.45 – 14.00	Dinlenme
14.00 – 14.15	Temizlik ve toplanma
14.15 – 14.45	Okuma-yazmaya hazırlık çalışmaları
14.45 – 15.00	Eve gidiş hazırlıkları

B. Yarım Günlük Uygulanan Etkinlik Çizelgesi

SAATLER	SABAHA ETKİNLİKLERİ
08.30 – 09.45	Okula geliş, temizlik ve sağlık kontrolü Serbest zaman faaliyetleri
09.45 – 10.00	Toplanma ve temizlik
10.00 – 10.15	Kahvaltı
10.15 – 10.30	Toplanma ve temizlik

10.30 – 11.00	Türkçe dil faaliyetleri
11.00 – 11.30	Oyun faaliyetleri
11.30 – 11.45	Müzik faaliyetleri
11.45 – 12.15	Okuma-yazmaya hazırlık çalışmaları
12.15 – 12.30	Eve gidiş hazırlıkları

SAATLER

ÖĞLE ETKİNLİKLERİ

12.45 – 14.45	Okula geliş, temizlik ve sağlık kontrolü Serbest Zaman Faaliyetleri
14.45 – 15.00	Toplanma ve temizlik
15.00 – 15.15	Kahvaltı
15.15 – 15.30	Toplanma ve temizlik
15.30 – 16.00	Türkçe dil faaliyetleri
16.00 – 16.30	Oyun faaliyetleri
16.30 – 16.45	Müzik faaliyetleri
16.45 – 17.15	Okuma-yazmaya hazırlık çalışmaları
17.15 – 17.30	Eve gidiş hazırlıkları

10. Günlük Eğitim Programı Örneği

Hedef ve Hedef Davranışlar²⁷¹

HEDEF-3 : Bir birey olarak kendine ait ilgi istek ve yeteneklerinin farkına varabilme.

Hedef Davranışlar :

1. Yapmaktan hoşlandıklarını ve hoşlanmadıklarını çeşitli yollarla gösterme (hareket, resim, sözel ifadeler)
2. Yapabildiklerini ve yapamadıklarını söyleme.

HEDEF-6 : Küçük kaslarını koordineli olarak kullanabilme.

Hedef Davranışlar :

8. Belli nesneleri yeni şekiller oluşturacak biçimde biraraya getirme.

²⁷¹ Günlük eğitim programı örneğinde yer alan hedef ve hedef davranışlar M.E.B. tarafından hazırlanan yıllık program örneğinden alınmıştır.

HEDEF-15: Başkalarıyla olumlu ilişkiler kurabilme.

Hedef Davranışlar :

3. Başkalarının görüşlerini alma.
7. Grup içinde işbirliği yapma.

HEDEF-21 : Belli bir durumda gözlem yapabilme.

Hedef Davranışlar:

1. Verilen bir durumdaki gözlem sonuçlarını söyleme (benzerlikler, farklılıklar, farklı gruplamalar).

Konu Analizi

İnsanların Hoşlandıkları Farklı Uğraşları Vardır

1. Bazı insanlar müzikle uğraşmaktan hoşlanırlar.
 - Bazıları müzik aleti çalar (davul, zil, keman, marakas, flüt, ritm sopaları, gitar, tef, çelik üçgen vb.)
 - Bazıları şarkı söyler.
 - Bazıları orkestra şefliği yapar.
2. Bazı insanlar resim yapmaktan hoşlanır.
 - Resim yaparken neler kullanırlar ? (sulu boya, pastel boya, kuru boya, guaj boya, yağlı boya, fırçalar, paletler, tuvaler vb.)
 - Nelerin resmini yaparlar? (insanların, hayvanların, doğanın vb.)
 - Resimlerini ne yaparlar? (sergilerler, hediye ederler, saklarlar vb)

Etkinlikleri ve Eğitim Durumları

Serbest Zaman Etkinlikleri

1. İlgi Köşeleri

a. Müzik Köşesi

Maraskalar, ritm sopaları, tefler, kastanyet, flüt ve diğer müzik aletlerinden bulabildiklerini koyulur. Ayrıca kaset çalar ve kasetler ilave edilir.

b. Fen-Doğa ve Matematik Köşesi

Müzik aletlerinin resimlerinden oluşan albümler koyulur, müzikle uğraşan kişilerle ilgili resimler ve afişler (şarkı söyleyen, enstrüman çalan, dans eden, orkestra yöneten kişilerle ilgili) asılır.

c. Geçici Köşe (Gösteri Sahnesi)

Sınıfın uygun bir yerine perdeler asılarak sahne oluşturulur. Sahnenin sınırları çizilerek belirlenir. Sahnenin değişik yerlerine köpükten hazırlanan mikrofonlar koyulur. Ayrıca müzik köşesindeki bazı müzik aletleri, sahne sanatçılarına yönelik kostüm ve aksesuarlar koyulur.

d. (Sergi Salonu)

Sınıfın kullanılmayan boş bir duvarı büyük paket kağıtlarıyla kaplanır ve buraya çerçevelenmiş bazı resimler asılır.

2. Sanat Etkinlikleri

a. Yoğurma Maddeleri

Değişik renklerde hazırlanan tuz seramiği koyulur. Tuz seramiğinin yanında çiçek kalıpları, düğmeler, boncuklar, tüyler, ceviz kabukları verilir.

b. Kağıt Çalışmaları

Farklı şekillerde fon kartonundan hazırlanan çerçeveler kesilip koyulur. Bir kısmı çizilerek bırakılır. Grapon kağıtları küçük küçük yuvarlanarak koyulur. Fon kartonuna, elışı kağıtlarından çiçekler çizilir, bazıları kesilerek bırakılır. Ayrıca değişik özellikteki kağıtlara değişik figürler çizilir. Çocuklar marakas, davul ve ritm sopası gibi önceden hazırlanan müzik aletlerini, kesme yapıştırma, kesme katlama gibi teknikleri istedikleri gibi kullanarak süsleyebilir veya yeni kompozisyonlar oluşturabilirler.

c. Boya Çalışması

Öğretmen sulu boya, pastel boya ve kuru boyaları masaya veya resim sehпасına koyar. Çocuklar istedikleri gibi çalışırlar.

Ayrıca başka bir masaya parmak boyası hazırlanır. Parmak boyasının yanında çocukların değişik şekiller verebilmeleri için kürdanlar, taraklar, diş fırçaları, mukavvaya çizilerek kesilmiş kalıplar vb. koyularak çocukların oluşturdukları kompozisyonlar kağıda geçirilir ve geçici köşede (sergi salonu) sergilenir. Dileyen çocuklar, kağıt çalışmalarına katılarak resmine çerçeve yapabilir.

d. Kolaj Çalışması

Öğretmen bu masaya şampuan kutuları, süt kutuları ve içerisine farklı ses çıkaran nesneler konulmuş kutuları koyar. Bunların bazıları paket kağıdıyla kaplanmıştır. Mukavvadan kalın şeritler kesilir iki uçları tel zımba ile birleştirilerek yanına kolalanmış kumaşlar, deriler, dosya kapakları koyulur. Köpükten hazırlanmış keman, gitar ve bağlamalar koyulur. Bağlamanın arkasına içi kağıtla doldurulmuş kumaş yapıştırılarak bombe verilebilir. Mukavva, kutudan hazırlanan piyano da ilave edilir. Piyanyo tamamlayabilmeleri için (tuşlarını) süngerler, köpükler ilave edilir. Mukavvadan hazırlanmış çerçeveler konulur. Bu çerçevelerle birlikte kullanılacak kuru çiçekler, folyodan hazırlanmış çiçekler ve şekiller, bonuklar, renkli makarnalar, rafyalar, tüyler, kurdalalar, düğmeler ilave edilir. Çocukların buradan oluşturdukları ürünler özelliğine göre sergi salonu ya da gösteri sahnesi olarak düzenlenen geçici köşelere koyulur.

Toplanma ve Temizlik

- Öğretmen çocuklara müzik eşliğinde bulundukları yeri toplamalarını söyler.
- Ancak müziği zaman zaman durduracağını ve müzik durduğunda olduğu yerde kıpırdamadan kalmasını ve heykel olmasını ister.
- Müzik durduğunda çocukların arasında dolaşarak düzenli bir şekilde toplanan yerlerdeki çocukları lavobaya gönderir.
- Diğerleriyle aynı oyuna devam ederek toplanma etkinliğini tamamlar.

Türkçe Dili Etkinlikleri

1. Hikâye Öncesi Etkinlikler

a. Parmak Oyunu : “Ben Müzisyenim” parmak oyunu çocuklarla birlikte oynanır.

Ben Müzisyenim

Bir flütüm var (eller uç uca getirilir)

Dudağımda öter (eller ağıza yaklaştırılır düd düd denir)

Bir davulum var (karın şişirilir)

Dum dum dum (eller karna vurulur)

Bir kemanım var (ellerle keman çalma hareketi yapılır)

Gıy gıy gıy (ses çıkarılır)

Şimdi oyun başlayacak (kemanı bırakma hareketi yapılır)

Şip şak şip şak (eller çırpılır)

b. Bilmece

- “Ben üfleyince konuşur, ben susunca susar” (Flüt) “Uzun, ince, üzerinde delikleri var” gibi ipuçları verilebilir.
- “En çok kucağıma sever, kucağımdayken dım dım der” (Gitar). “Uzun bir sapı var, üzerinde telleri var” gibi ipuçları verilebilir.
- “Renkli saçlarım vardı, kağıda sürdüm, renksiz kaldı” (Fırça). “Sapından tutularak kullanılır, ucunda tüyleri bulunur” gibi ipuçları verilebilir.
- Öğretmen çocukların cevaplarını değerlendirerek yanlış cevapların neden yanlış olduğunu, doğru cevapların neden doğru olduğunu bilmecenin sözleriyle bağlantılar kurarak açıklar.

c. Hikâye Öncesi Konuşma

- Sergi salonu olarak hazırlanan geçici köşede bulunan resimlerden bazılarını göstererek çocuklara bu resimleri kimlerin yaptığını, hangi malzemeleri kullandığını, nelerin resmini yapmaktan, hangi boyalarla çalışmaktan hoşlandığını sorarak görüşlerini alır.
- Öğretmen önceden hazırladığı müzik aletleriyle ilgili (keman, davul, zil, marakas, tef, flüt, ritm sopaları) resimli kartları iki parçaya ayırarak, ilk parçalarını pazen tahtaya alt alta sıralamıştır. Diğer parçalarıda karışık olarak yapıştırılmıştır.
- Resim yapmak dışında insanların müzikle uğraşmaktan da hoşlandığını söyleyerek çocuklardan birisinden gösteri sahnesi olarak hazırlanan geçici köşedeki müzik aletlerinden istediği bir tanesini perdenin arkasında çalmasını ister.
- Diğer çocuklara sesini dinledikleri bu müzik aletinin ismi sorulur. Cevap veren çocuklardan birisini pazen tahtanın yanına çağırır. Karışık şekilde

duran müzik aletlerine ait parçalardan uygun olanını seçerek diğer yarısıyla birleştirmesini ister. Bu müzik aletinin sesinden hoşlanıp hoşlanmadığı, nasıl çalındığı gibi sorular sorar.

- Çocukların ilgileri gözönüne alınarak aynı yöntem diğer müzik aletleri ile tekrarlanır.

2. Hikâye

“Şarkı Söyleyen Hipopotam” adlı hikâye, tepegöz ile anlatılır.

3. Hikâye Sonrası Etkinlikler

Pandomim

Benim Resmim

- Boyalarınızı, fırçalarınızı alıp resim sehpasına koyun,
- Kağıdınızı resim sehpasına yerleştirin,
- Ne resmi yapacağınızı hayal edin,
- İsteddiğiniz fırçayı istediğiniz boyaya batırarak, resminizi yapmaya başlayın,
- Fırçalarınızı değiştirin,
- Şimdi de başka renk boyaya batırın,
- Fırçanızdaki fazla boyayı akıtın,
- Resminizi boyamaya devam edin,
- Fırçanızı yerine koyun,
- Resminizi inceleyin,
- Resminizi bitirdiğinizden emin olun,
- Bitirdiğiniz resmin kağıdını resim sehpasından çıkarın,
- Resminiz kuruyunca, odanızın duvarına yapıştırın.

Oyun Etkinliği

Kartında Ne Var? (1. Aşama)

- Çocukların her birinin boynuna ipe geçirilmiş değişik müzik aletlerinin resimleri takılır.
- Sırayla boynuna müzik aletlerinin resimleri takılan çocuklar, daha önceden çocukların halka olabilmesi için belirlenen dairenin içine dizilirler.
- Öğretmen;

Tek tek tekerleme
 Üstü kaymak şekerleme
 Dereye düşme çok soğuk
 Sen çık bakalım çar çabuk

tekerlemesini söyleyerek bir çocuğu ebe seçer.

- Bu arada diğer çocuklar;

Ebe geliyor ebe
 Gelme ebe gelme
 Bakıyor bize bize
 Devam et gezinmene

tekerlemeyi söylerken, ebenin halkanın içinde gezinmesi istenir.

- Tekerleme bittiğinde ebe çocukların boyunlarındaki kartlarda resmi bulunan müzik aletlerinden birinin ismini söyler ve halkanın dışına çıkarak kaçmaya başlar. İsmi söylenen müzik aletinin resmini takan çocuk ise ebeyi yakalamaya çalışır.
- Ebe yakalanmadan diğer çocuğun yerine ulaşmaya çalışır. Ulaşamazsa yeniden ebe olur, ulaşırsa diğer çocuk ebe olur ve oyun böylece devam eder.

Göremeden Tanı (2. Aşama)

- Halkada duran çocukların boyunlarında asılı olan kartları birbirleriyle değişmeleri istenir.
- Her çocuğun taktığı kartın üstündeki müzik aletinin adını aklında tutması söylenerek, kartlar çocukların göğüslerinden alınarak sırtlarına çevrilir.
- Öğretmen diğer oyundaki ebe seçme tekerlemesiyle bir çocuğu seçer.
- Seçilen çocuk halkanın içerisinde müzik eşliğinde dolaşır.
- Müzik kesildiğinde ebeden hangi arkadaşının önünde duruyorsa ona arkasındaki kartta resmi bulunan müzik aletini tahmin edebilmek için ipucu alabileceği sorular sorması istenir. (Nasıl ses çıkarır?, Nasıl kullanılır? vb)
- Bu arada ebenin soru sorduğu çocuğa ipucu verirken müzik aletinin adını söylemesi hatırlatılır.
- Ebe doğru tahminde bulunursa diğer çocuk ebe olur, oyun böylece devam eder.

Müzik Etkinliği

Ritm Çalışmaları

- Öğretmen oyunda kullanılan müzik aletleriyle ilgili resimli kartları bir kutuya koyar.
- Çocuklardan gözlerini kapatmalarını ister.
- Gözleri kapalı olan her çocuğun önüne bir müzik aleti koyar.
- Çocuklardan gözlerini açmalarını fakat önlerindeki müzik aletlerine dokumamalarını ister.
- Elindeki kutuda bulunan müzik aletleri ile ilgili kartlardan hangisini gösterirse sadece önlerinde o müzik aleti bulunan çocukların öğretmenin el hareketleriyle gösterdiği ritm sayısı kadar ritm tutması istenir.
- Bu ritm çalışması diğer çocukların ellerindeki müzik aletleriyle de tekrarlanır.
- Çocuklardan bir süre için müzik aletlerini bırakmaları istenir.
- Ritm çalışmalarıyla şarkıya kolaylıkla eşlik edebilmeleri için çocukların daha önceden çok iyi bildikleri bir şarkı olan “Ceviz Adam” şarkısı tekrarlanır.

Ceviz Adam

Ceviz adam benim adım

Kaşım keman gıy gıy gıy

Ceviz adam benim adım

Karnım davul güm güm güm

Ceviz adam benim adım

Kolum gitar dım dım dım

Ceviz adam benim adım

Ağzım flüt düt düt düt

- Şarkı bittikten sonra öğretmen çocukların önünde bulunan müzik aletlerinin birer örneğinden yanına koyar.
- Çocuklardan şarkıyı söylerken, şarkının neresinden hangi müzik aletini eline alır ve nasıl bir ritm tutarsa önünde aynı müzik aleti olan çocukların da aynı anda kendisine eşlik etmesini ister.
- Şarkının değişik bölümlerinde farklı müzik aletlerini kullanarak çocuklarla birlikte ritm çalışmasını sürdürür.

Fen-Doğa ve Matematik Etkinlikleri

Deney

- Öğretmen çocukları üç masada gruplar.
- Masalardan birine birincisi boş, ikincisi az dolu, üçüncüsü yarı dolu, dördüncüsü tam dolu olmak üzere çay bardakları koyar.
- İkinci masada aynı ortamı su bardaklarıyla hazırlar.
- Üçüncü masada yine aynı ortamı aynı boydaki kavanozlarla hazırlar.
- Her masaya birer çay kaşığı koyar ve önce çay bardaklarının bulunduğu masadan başlayarak her çocuğun sırayla bardaklara vurarak ses çıkarmasını ister. Daha sonra aynı işlem su bardaklarının ve kavanozların olduğu masalarda da tekrarlanır.
- Öğretmen çocukların sesleri dikkatlice dinlemelerini hatırlattıktan sonra;
 - Neden hepsinden farklı sesler çıkıyor?.
 - Tamamı dolu olan veya boş olan çay bardağı, su bardağı ve kavanozdan neden farklı ses çıkıyor? Gibi yapılan işlemlere ait sorular sorularak sesler arasındaki farklılıkların nedenleri üzerinde çocuklarla konuşulur.²⁷²

²⁷² Günlük program örnekleri hakkında ayrıntılı bilgi için bk. Aral, Kandır ve Yaşar, Okul Öncesi Eğitim ve Anasınıfı Programları, 187-196, Dalkılıç, a.g.e.; Ulcay, a.g.e., Sivashoğlu, a.g.e.; Holdren and Hirsch, a.g.e.

ÜÇÜNCÜ BÖLÜM

OKUL ÖNCESİ EĞİTİM KURUMLARINDA DİN VE AHLÂK EĞİTİMİ

1. OKUL ÖNCESİ DÖNEMDE DİN EĞİTİMİ

Din eğitiminin amacı, bireyi Allah'a, O'nun peygamberlerine yönelik inanç, ibadet ve ahlâk değerleri içinde yetiştirirken, bireyin Allah ile kendisiyle ve çevresiyle uyum içinde olmasını sağlamaktır. Yani din eğitimi, din kültürünün verilmesi, din kişiliğinin kazandırılması olarak tanımlanabilir.²⁷³

Çocuğun din eğitiminde ilk ve en önemli kurum ailedir.²⁷⁴ Aile dinî değerlerin ve ilgilerin bir modelidir. Yakınlarının kullandıkları dinî sözler ve uyguladıkları dinî davranışlar çocukta derin izler bırakır.²⁷⁵ Çocuğun aile içinde gördüğü bu dinî tavırlar önce bu davranışların taklit edilmesini sağlar daha sonra ise çocukta dinî konulara yönelik merak ve soruların ortaya çıkmasına neden olur. Ebeveyn tarafından açıklanmak üzere çocuğun sorduğu dinî sorulara verilen doğru ve açıklayıcı cevaplar, onda dinî yaşayışın uyanışına yardımcı olur.

Çocuğa etkili bir din eğitimi uygularken, yetişkinler çocukların sorularını ciddiye almalı ve onların gelişim düzeyine uygun cevaplar vermelidirler. Cevaplar verilirken, çocuğun o anda neyi öğrenmek istediği ve ne ile ilgilendiği göz önünde bulundurulmalıdır.²⁷⁶

Çocukların sorularını cevaplandırırken dikkat edilecek nokta, daha sonraki sorular için açık bir kapı bırakabilmek yani çocuğun düşüncesini köreltmemektir. Verilecek cevaplar, çocuğun bir üst gelişim basamağına geçişini kolaylaştırabilmelidir. Çocuklarla konuşmak, onları dinlemek, sorularına cevap vermek çocuk eğitiminin önemli prensipleridir. Ancak tek uygun, tek doğru cevap yoktur. Çünkü her çocuk farklı bir şahsiyettir ve sorunun yöneltildiği şartlar farklıdır.²⁷⁷

²⁷³ Beyza Bilgin, "Din Eğitiminin Genel Eğitimdeki Yeri", A. Ü. İ. F. Dergisi, XXIV, 1981, 474.

²⁷⁴ L. Arthur Burton, *Religion And The Family*, New York, 1992, 149.

²⁷⁵ Catharine Beecher, *Religious Training of Children In School, The Family And The Church*, New York, 1964, 10

²⁷⁶ B. Bilgin, *Eğitim Bilimi ve Din Eğitimi*, Ankara, 1990, 89.

²⁷⁷ M. Selçuk, "Okul Öncesi Çocukta Dinî Duygunun Gelişmesi", *Türk Aile Ansiklopedisi*, I, 1991, 268.

Yetişkinler çocukların sorularını cevaplarken geciktirme veya cevapsız bırakma yolunu seçmemelidir. Sorularına cevap verilmezse çocukların öğrenme isteği köreltilmiş olur. Çocuğa cevap verirken samimi olunmalıdır. Eğer cevap verilmeyecekse belirtilmelidir.

Okul öncesi dönemde din eğitimi uygulanırken dikkat edilmesi gereken bir husus da, çocuğun herşeyi istekle kabul etmesi, her söylenene inanması, her söyleneni kolay algılaması nedeniyle onun zihnine yüklenmemektir. Hayatın ilk yıllarındaki din eğitim ve öğretimi, dinî bilgileri bütünü ile çocuğa aktarmak demek değildir, ruh ve zihin kabiliyetlerini geliştirerek onu vahyi anlamaya hazırlamaktır. Din eğitimi ile çocuğun tabii dindarlığını bozmadan, köreltmeden, saptırmadan dinî gelişime yardımcı olunmalıdır.²⁷⁸ Ayrıca din eğitimi verilirken çocuk dine ilişkin sözcükler aracılığıyla korkutulmamalıdır.

Çocuklara erken yaşta din hakkında bilgi verilmez gerekçesiyle din öğretiminin ileriki yaşlara ertelenmesi doğru değildir. Din eğitimi insanın çevreyle olan ilişkileri ve iletişimi doğrultusunda 2-3 yaşlarından itibaren anlam kazanmaya başlar. Bu yaşlardan itibaren din eğitiminde, Allah'a iman öğretimi söz konusu olduğunda çocuklara Allah sevgisine dayalı bir eğitim metodu tercih edilmeli, Allah korkusu ancak vicdan gelişiminin başladığı 8-10 yaşlarından sonra verilmelidir.²⁷⁹ Çocukta Allah kavramının oluşmasında yaş faktörü önemli ise de, çocuğun aile fertlerinin veya yakınlarının ilâhî varlık karşısındaki tutum ve davranışları bu faktörden sonra gelmektedir. Bu konuda, okul, öğretmen ve okunan kitaplar çocuğun gelişen çevresi de Allah kavramının oluşumunu etkilemektedir. Çocukla kurulan iletişim tarzına göre dinî kavramlar anlam kazanır.

Çocuklara Allah'ın varlığı konusu anlatılırken, Allah'ın yarattıklarını incelemeyen önce O'nun yaratıcı sıfatını anlatmak, çocuğa sevgi ve merhametle davranmanın, iyiliği ve adaleti uygulamanın örneklerini göstermeden Rahman, Rahim, Adil sıfatlarını benimsetmek güçtür. Allah'ın varlığının kolay anlaşılır hale gelmesi için mümkün olduğu kadar hayattan alınmış örnekler ve konularla çocuğa açıklamalar yapılmalıdır. Çocuğu kendi varlığı, tabiat ve kâinat üzerinde düşündürmek, ona soru sormasını, inceleme ve araştırma yaparak sonuçları değerlendirmesini öğretmek, Allah anlayışının güçlenmesine yardımcı

²⁷⁸ M. Selçuk, "Aile Çevresi ve Çocukta Dinî Hazıroluş", *Türk Yurdu*, X, 40, 1990, 63.

²⁷⁹ M. Emin Ay, "Çocuklara İman Esaslarının Öğretimi", *Çocuk Gelişimi ve Eğitimi*, Ed.: Halis Ayhan, İstanbul, 1998, 245.

olacaktır. Çocuğun etrafındaki varlıklardaki renk, güzellik, şekil ve düzenden haberdar olması ve bunları farkedebilmesi Allah'ı tanıma, bilme ve O'na inanmasına sebep olacaktır.²⁸⁰ Din eğitiminde çocuğa Allah'ın varlığı ile ilgili deliller sunulmalıdır.²⁸¹

Çocuğun din eğitimine kolaydan zora doğru giden bir yöntem izlenmelidir. Çocuğun dil gelişimine paralel olarak öncelikle çocuğa "Allah" kelimesi sonra Hz. Peygamberin çocuklara öğreteceğiniz ilk kelime "Lâilâhe illallah olsun" tavsiyelerine uyarak İslâm'ın tevhid inancını içeren Kelime-i Tevhid ve Kelime-i Şehadet öğretilmelidir.²⁸²

Dua okul öncesi çocuğun eğitiminde önemli bir yer tutar. Çocuğun duayı her konuda ve her istediğinde, Allah'a yönelmesi olarak öğrenmesi sağlanmalıdır. Bu yaşta çocuklara kalıp kısa duaların yanında kendi kelimeleri ile dua etmesi öğretilmelidir. Çocuğun küçük yaştan itibaren Allah'a yönelip bağlanması, O'nu yanında hissetmesi ve kendini güvende hissetmesini sağlamak için, dua eğitimine erken yaşta başlanmalıdır.²⁸³ Ayrıca çocuklara belirli zamanlarda ve belirli günlerde dua edebilecekleri öğretilmelidir. Meselâ; yemekten sonra, yatmadan önce, bir yere giderken gibi belirli zamanlarda çocuğun yapabileceği kısa dualar öğretilir.²⁸⁴ Dinî gün ve geceler de dua eğitimi açısından değerlendirilebilir. Bu günlerde yetişkinler, çocuklarla birlikte sesli veya sessiz dualar edebilir, böylelikle duanın nasıl yapılacağı konusunda çocuklara model olunabilir. Meselâ, ailece yapılan yemek duası ile çocuk Allah'a olan şükran duygularını ifade edecektir. Özellikle ebeveynin yapmış olduğu bu Allah'a teşekkür etme eylemi ile çocuk, Allah'a minnettarlığın yaşamın bir parçası olduğunu öğrenecek ve çocuk sahip oldukları için şükretmeye alışacaktır.²⁸⁵

Okul öncesinde çocuğun Allah tasavvuruna yönelik eğitim uygulanırken Allah sevgisi esas alınmalıdır.²⁸⁶ Çocuğa Allah korkusu yoluyla bazı davranışları uygulatma yoluna gidilmemelidir. Okul öncesinde bağımlı evrede bulunan çocuğa çevresindeki yetişkinler tarafından Allah ile korkutularak

²⁸⁰ Selçuk, a.g.e., 109.

²⁸¹ Brenda Watson, *Priorities In Religious Education*, London, 1992, 169.

²⁸² Ay, a.g.e., 113.

²⁸³ A. Dodurgalı, *Ailede Çocuğun Din Eğitimi*, İstanbul, 1996, 223.

²⁸⁴ Edith F. Hunter, *The Questioning Child And Religion*, Boston, 1956, 123.

²⁸⁵ Zig Ziglar, *Olumsuz Bir Dünyada Olumlu Çocuklar Yetiştirmek*, Çev.: Özlem Suer, İstanbul, 1998, 267 ve Jerome W. Berryman, *Godly Play*, New York, 1991, 19.

²⁸⁶ M.E. Ay, "Ailede Verilecek Din Eğitiminde Genel Prensipler", *İslâm'da Aile ve Çocuk Terbiyesi*, İstanbul 1996, 321.

istenilen yaptırılabilir . Meselâ, çocuğa “Allah seni sevmez, seni taş yapar, seni cehenneminde yakar” gibi ifadeler kullanılarak yaptığı işlerden vazgeçirilmeye çalışılır. Bu uygulama ile çocuğun zihninde cezalandıran, azap veren bir Allah anlayışı oluşmaktadır. Bunun yerine çocuğun bilincinde seven, insanlara çeşitli nimetler veren, bağışlayan bir Allah anlayışı oluşturmak gerekir.²⁸⁷ Bu ise, çocuğu eğitirken, Allah’ın olumlu sıfatlarından örnekler verilerek sağlanır. Çocuk açısından kendisini seven olduğunu bilmek kadar onu mutlu eden birşey olmayacağı için²⁸⁸, Allah sevgisinin çocuğa kazandırılması din eğitiminde önemlidir.²⁸⁹

Çocuk, okul öncesi dönemde çevresinde herhangi bir yakınının veya bir hayvanın ölümü ile karşılaşabilir. Bu durumda çocuk ölüm ve ahiret anlayışına yönelik çeşitli sorular sormaktadır. Bu dönemde çocuk aslında ölümün Allah tarafından gerçekleştirildiğini kabul edebilir. Anne veya babasını kaybeden çocuğa şöyle bir açıklama getirilebilir; onu yaratan Allah’tır, ona şu kadar süre ömür verdi. Şimdi ise öldü, senin gibi bir çocuğu geride bıraktı, sen iyi, çalışkan ve dürüst bir çocuk olursan, annen ve baban için ileride iyilikler yapabilirsin, Allah’ta onu senin yaptığın bu iyi davranışlardan dolayı bağışlar, daha güzel nimetler verir v.b. açıklamalarla ahiret inancı verilebilir.²⁹⁰ Okul öncesi dönemde ahiret anlayışı çocuk bu konu ile ilgili soru sormadıkça verilmemelidir.

İslam’ın ikinci temel esası olan Hz. Muhammed (s.a.v.)’e inanma din eğitiminde önemli bir yer teşkil eder. Din eğitimi açısından çocuklara peygamberler ve Peygamberimiz tanıtılmalıdır. 3-4 yaşlarından itibaren çocuklar dinî hikâyeleri dinlemekten zevk almaktadırlar. Peygamberlere iman öğretimi konusunda, Kur’an’da geçen peygamberlerin hayatlarını ihtiva eden çocuk kitapları kullanılabilir. Peygamberlerin inançları uğruna çektikleri sıkıntı ve eziyetlere karşı sağlam bir irade ile dayanmaları, gerektiği zaman mucizeler göstermeleri ve sonuçta Allah’ın yardımıyla başarıya ulaşmaları v.b., çocuklara anlatıldığı zaman çocuklar üzerinde etkili olmaktadır. Özellikle Hz. Peygamber’in hayatı, çocukluğu, mucizeleri, savaşları v.s. çocuklar için zevkle dinlenen konulardır. Meselâ, çocuğa Peygamberimizin Mekke’den Medine’ye hicreti sırasında mağarada gizlenmeleri olayı anlatılırken Peygamberin görülmesini engelleyen örümcek ve güvercine minnet duyguları gelişmekte ve

²⁸⁷ M. Alice Jones, *Guiding Children In Christan Growth*, New York, 1949, 19-23.

²⁸⁸ Ross Campbell, *Çocuk Sevgiyle Büyür*, Çev.: Meral Gaspıralı, İstanbul, 1991, 77.

²⁸⁹ Samuel Silverstein, *Child Spirit*, Santa Fe, 1991, 35.

²⁹⁰ H. Ayhan, *Din Eğitimi ve Öğretimi*, İstanbul, 1997, 115.

bu duygu ile günlük yaşantısında bu hayvanları korumaktadır.²⁹¹ Ayrıca Peygamberimizin diğer insan ve canlılara karşı tutum ve davranışları ile ilgili örnekler çocuklara sunulmalıdır. Böylece çocuk kendi dini açısından önemli bir yer teşkil eden Peygamberin davranışlarını model alarak kendi hayatında uygulamaya çalışacaktır. Meselâ, Hz. Peygamberi'nin çocuklara, komşulara, hastalara, hayvanlara, v.s. karşı davranışlarına yönelik örnekler çocuklara anlatılmalıdır.

Kur'an-ı Kerim'in çocuğa tanıtılması, İslâm'ın temel prensiplerinin oluşması açısından önemlidir. Bu konu açıklanırken öncelikle bir kitap ile kutsal kitap arasındaki fark çocuklara anlatılmalıdır.²⁹² Kutsal Kitapların adları öğretilmeli ancak onların tahrif edilmesi konusunda bilgiler verilmemeli sadece bu kitapları tanıtıcı ön bilgi sunulmalıdır. Kur'an-ı Kerim hakkında ise verilecek bilgiler çok ayrıntılı bilgiler olmamalı, Kur'an'ın mahiyeti, müslüman için önemi gibi konulara değinilmelidir. Allah'ın sözlerinden çocukların bilişsel gelişimine uygun onların anlayabileceği ayetler seçilerek çocuklara okunmalı ve bu ayetlerin ne demek istediği açıklanmalıdır. Bu yapılırken din eğitiminin sırf öğretim ve telkinden ibaret olmadığı²⁹³ göz önünde bulundurularak, çocuğun gelişimine uygun olmayan ayet veya sûre ezberletilmesi yoluna gidilmemelidir.

Okul öncesi eğitimde, daha sonraki dönemlerde doğrudan doğruya uygulanacak din eğitimi yerine, dolaylı bir din eğitimi uygulaması yapılabilmektedir. Çünkü üç-altı yaş çocuğunun gelişimi doğrudan eğitimi uygulamaya yeterli değildir. Okul öncesi kurumlarda tesbit edilmiş yıllık plan konularına paralel olarak din eğitimi verilebilir. Yani çocuğun hayattan seçilmiş konular içinde dinî bilgileri alması söz konusudur. Meselâ anaokulunda bitkiler, hayvanlar konuları işlenirken, kâinatın Yaratıcısı ve kâinat düzeni hakkında bilgi verilir ve Allah'a verdiklerinden dolayı şükretmesi çocuğa öğretilir.

Okul öncesi kurumlarda din eğitimi verilirken, program içerisinde yer alan etkinliklerden yararlanılabilir. Müzik, ana dili, sanat etkinlikleri gibi etkinlikler uygulanırken din eğitiminin amacına uygun malzemeler seçilerek çocuklara sunulabilir.²⁹⁴ Meselâ, müzik etkinliği sırasında çocukların gelişimine uygun, anlayabilecekleri ve sınıf içinde manevî yönden bir atmosfer

²⁹¹ Ay, "Çocuklara İman Esaslarının Öğretimi", 247-248.

²⁹² Mustafa Öcal, *Din Eğitimi ve Öğretiminde Metodlar*, Ankara, 1990, 108.

²⁹³ N. Armaner, *İnanç ve Hareket Bütünlüğü Bakımından Din Terbiyesi*, İstanbul, 1967, 49.

²⁹⁴ D. Ratcliff, *Handbook of Preschool Religious Education*, Alabama, 1988, 247.

oluşturabilecek çeşitli ilâhîler, şarkılar öğretilir.²⁹⁵ Bu etkinlikler ile din eğitiminin yanında ahlâk eğitimine de yardımcı olacak faaliyetler seçilebilir. Çocukların paylaşma, hoşgörü, yardımlaşma, doğru sözlü olma gibi ahlâkî erdemleri öğrenmelerine katkıda bulunulabilir.

Okul öncesinde çocuğa sunulan oyuncak, serbest zaman etkinlikleri köşelerinde kullanılacak malzemelerin içerisinde dinî anlayışı ve yaşantıyı temsil edecek çeşitli objeler de yer almalıdır.²⁹⁶ Meselâ, kitap köşesinde çocukların her zaman ellerine alıp, inceleyebilmeleri için bir tane Kur'an-ı Kerim bulundurulabilir.

Okul öncesi dönemde okunulacak dinî hikâyeler çocukların ilgisini çekmektedir.²⁹⁷ Bu yaştaki çocuklara direkt olarak dinî açıklamalar yapılırsa onlar için bu birşey ifade etmeyecektir. Bunun yerine çocukların seviyelerine uygun seçilecek dinî hikâye veya metinlerin okunması hem çocuğun dinî yönden düşünmesini hem de duygusal yönden etkilenmesini sağlayacaktır.²⁹⁸

Din ve ahlâk eğitimini desteklemek için anaokulunda anadili etkinliği saatinde, içerisinde dinî ve ahlâkî herhangi bir davranış örneği bulunan hikâye veya masallar²⁹⁹ seçilerek çocuklara okunabilir. Meselâ, Peygamberlerin ve Peygamberimizin hayatını anlatan hikâyeler, İslâm tarihindeki bazı önemli şahsiyetlerin yaptıkları veya ahlâkî davranış örnekleri içeren çeşitli hikâyeler çocuklara anlatılabilir. Hikâye anlatıldıktan sonra çocuklara bazı sorular sorarak, konu üzerinde düşünmeleri sağlanabilir. Hikâyelerin içeriğinde olumsuz örnekler yerine olumlu davranış örneklerini sunan hikâyeler seçilmelidir. Çünkü olumsuz örnekler çocuklarda istenmeyen duygu ve düşüncenin oluşmasına neden olabilir.

Okul öncesinde din eğitimi uygulanırken, İslâm dini açısından önemli olan günler program içerisinde değerlendirilir. Özellikle dinî bayramlarda ve kandil günlerinde okullarda özel kutlamalar yapılmalıdır. Böylece çocuk o günün müslüman için önemini anlayacaktır ve bu günlerde neler yapılacağı öğrenilecektir. Ramazan ve Kurban Bayramları konuları işlenirken Ramazan'ın ve orucun ne demek olduğu, kurbanın ne anlama geldiği açıklanır. Okul öncesi

²⁹⁵ John H. Westerhoff, *Will Our Children Have Faith?*, New York, 1976, 63.

²⁹⁶ Phobe M. Anderson, *Teaching Preschoolers In The Christian Community*, Ohio, 1994, 56.

²⁹⁷ İ. Ethem Başaran, *Eğitim Psikolojisi*, Ankara, 2000, 151.

²⁹⁸ John Wilson, *Education in Religion And The Emotions*, London, 1971. 168.

²⁹⁹ David Carol, *Çocuğunuzun Ruhsal Eğitimi*, Çev.: Semra Tuna, İzmir, 1990, 83.

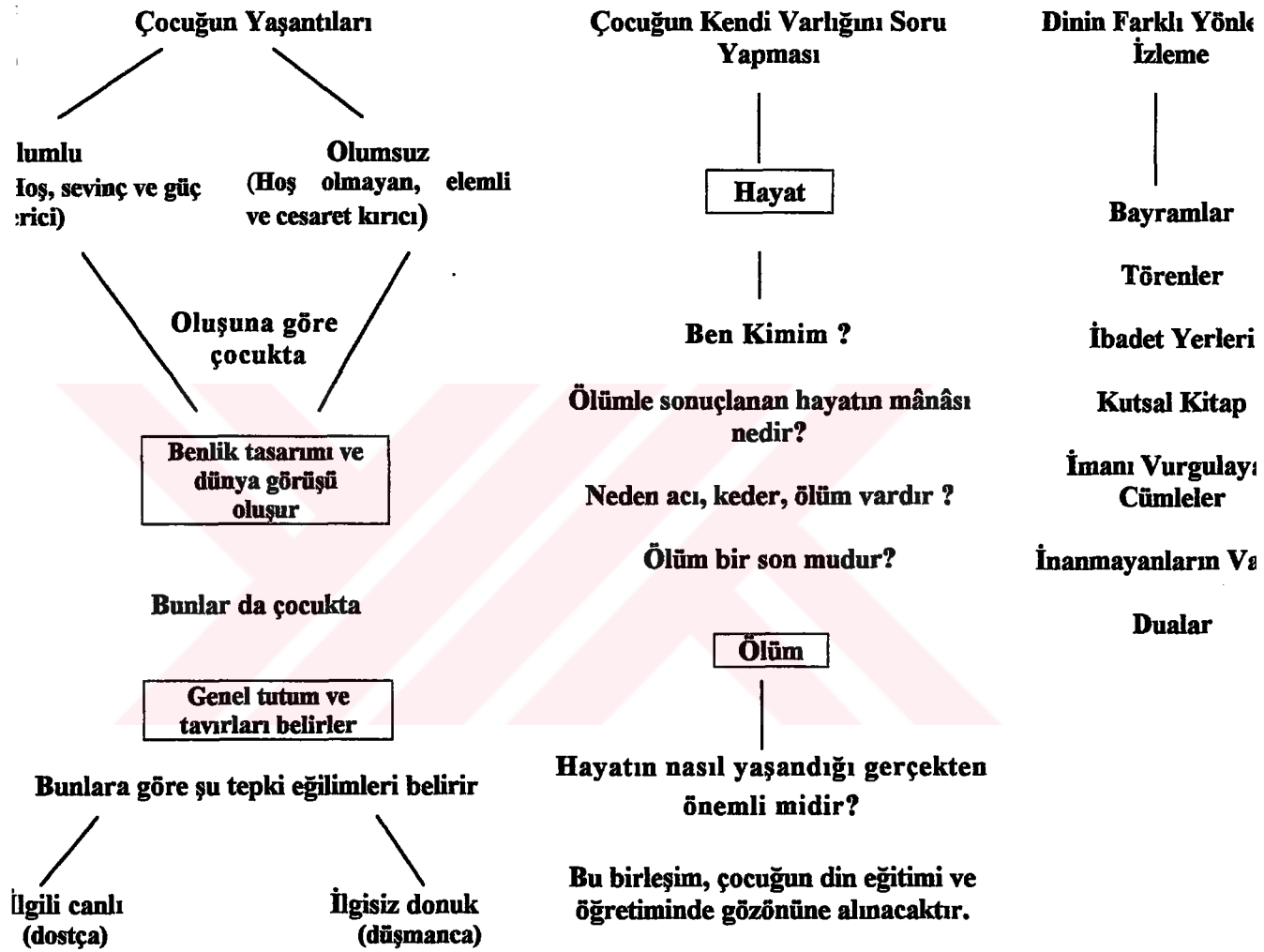
kurumlarda dinî bayram ve kandil günlerinde sınıfları süsleme ve hediyeleşme gibi faaliyetler yapılarak çocukların dinî duygularının gelişimine katkıda bulunulabilir. Okul öncesinde dinî günler din eğitimi açısından değerlendirilecek günlerdir. Bu nedenle programda bu günlere yer ayrılmalıdır.³⁰⁰

Dinî açıdan kutsal sayılan mekanların ziyaret edilmesi çocukların hem ilgisini çekecek, hem de kutsal mekanların tanınmasını sağlayacaktır.³⁰¹ Müslümanlar için kutsal olan camilere ziyaretin yapılması çocukların burada bulunan dinî objeleri tanımasını sağlayacaktır. Ayrıca orada bulunan manevî havayı bizzat yaşayarak, dinî duygularının gelişmesine katkıda bulunulacaktır.

Okul öncesi kurumlarda program hazırlanırken çocukların dinî ve ahlâkî gelişimlerine katkıda bulunabilecek gelişimsel hedefler ve belirlenen dinî ve ahlâkî konulara yönelik konu hedefleri tesbit edilerek yazılmalıdır. Belirlenen konu hedefine yönelik hedef davranışlar belirlendikten sonra bu hedeflere ulaştıracak etkinlikler seçilerek belirlenmelidir. Bu etkinliklerin içinde dinî anlayışı geliştirici faaliyetler yer almalıdır.

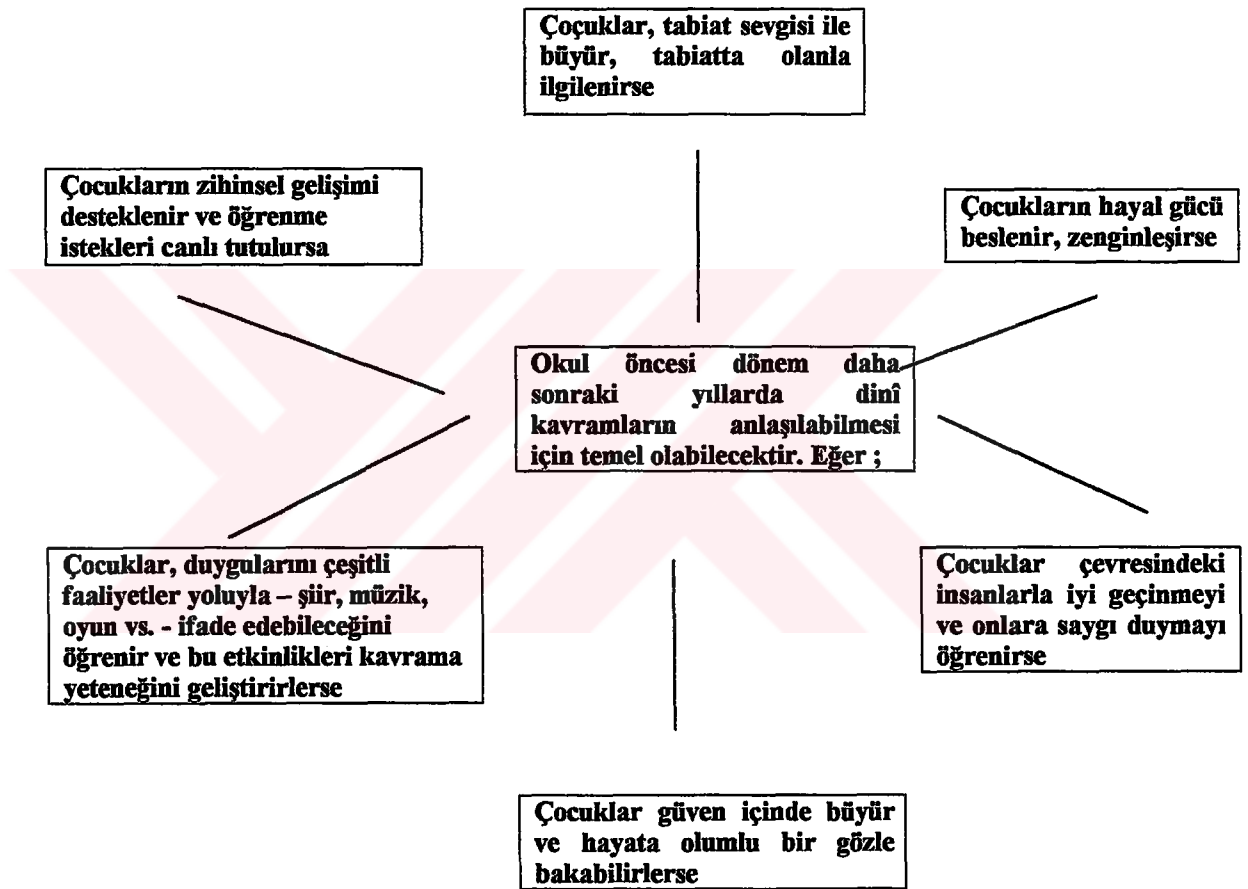
³⁰⁰ Jean L. Holm, **Teaching Religion In School**, London, 1975, 71.

³⁰¹ Brenda Watson, **Education And Belief**, Oxford, 1987, 200 ve Gabriel Moran, **Religious Education Development**, Minnesota, 1983, 191.

TABLO 3 : ÇOCUĞUN DİN EĞİTİMİNDEKİ ETKENLER³⁰²

³⁰² Mumford Young Children and Religion, 30. Selçuk, a.g.e., 61'den naklen.

TABLO 4 : OKUL ÖNCESİ DÖNEMDE DİN EĞİTİMİ³⁰³

³⁰³ Selçuk, a.g.e., 93.

II. OKUL ÖNCESİ DÖNEMDE AHLÂK EĞİTİMİ

Ahlâk eğitimi ile ilgili konu açıklanırken yetişkinlerdeki ahlâkî yargının oluşumu ve bunu etkileyen faktörler ele alınacaktır. Yetişkindeki ahlâkî gelişimin temelleri okul öncesi dönemde atılmaktadır. Bunun gözönünde bulundurularak ahlâk eğitimi konusunun algılanması gerekmektedir.

Çocuk ileriki yaşlarda kültürleşme sürecinde insanlar arası ilişkilerini dengelemek için gerekli olan toplumun ahlâk değerlerini (ahlâk yargılarını), standartlarını ve tavırlarını ailesinden öğrenir. Bu okul öncesi dönemde, öğrenme sürecinde o kendi kendini kontrol etme yeteneğini, iç-denetimini geliştirir. “Kişinin davranışlarını kendi kendine kontrol edebilmesine yani denetleyebilmesine iç-denetim adı verilir. Elbette kişi, toplumun kurallarına uyarak, kendi kendini denetler. Kendini toplumun kurallarına göre denetlemeyen kişi ise dış-denetime bağımlıdır. Böyle bir kişinin kurallara uyması için bir başkasının zorlaması gerekir.”³⁰⁴ İç-denetimle birey, kendi istekleri ile toplumun istekleri arasında bir denge kurmayı başarır ise, daha sonra kendi istek ve tepkileri davranışlarını yönlendirir. Bu gelişim düzeyinde dış baskıların denetimi olmadığı durumlarda da toplum normlarına uygun davranışlar meydana gelir.

Çocuğun toplum istekleri ile kendi ihtiyaçları arasında denge sağlayabilmesi için, başkaları gibi düşünebilme, başkalarının duygularını paylaşma ve kendi kendini eleştirebilme gibi sosyal davranışları geliştirmesi gerekir. Başkaları gibi düşünebilme, olaya karşısındakinin görüş açısından bakma anlamına gelir. Küçük çocuklar ise kendi bakış açılarını diğerlerinkinden ayıramazlar. Zamanla başkaları tarafından nasıl görüldüğünü, bu görüşlerin kendi görüşünden nasıl ayrıldığını anlamaya başlarlar. Başkalarının duygularını paylaşma, başkalarıyla ilgilenme, onların duyduğu sevinç ya da acıyı hissetmedir. Yaşamın ilk yıllarında çocuk benmerkezci (egosantrik)’dir, bu durum onun bencil olmasından değil, olaylara başkalarının açısından bakamayışından kaynaklanır. Çocuk zamanla aile içinde ev arkadaş ilişkilerinde sorumluluk aldıkça, başkalarının duygularını anlamaya ve onlarla ilgilenmeye başlar.

³⁰⁴ Ç. Kağıtçıbaşı, “Ahlâk Gelişimi”, *Çocuk Gelişimi*, Der.: G.O.Fişek ve S.M. Yıldırım, İstanbul, 1983, 77.

İnsanda ahlâkî gelişim belirli sırayı takip eden bir oluşum gösterir. Bu gelişim esnasında fert önce benlik (ego)'den gelen sınırlı görüşler doğrultusunda hareket etmektedir. Daha sonra ben (ego)'in yerine iki yaşından sonra çocuğun etrafında bulunan yetişkinlerin baskısı almaktadır, bu da çocuklara etrafına sadece yetişkinlerin kuralları ile bakmayı ve bu doğrultuda hareket etmesini öğretmektedir.

Ahlâk özgürlüğü (otonomi ahlâk) “ insanın mecburiyeti kabulü sayesinde meydana gelir. Çocuğun kurallara göre hareket etmeyi bir mecburiyet olarak duymasını çevresi hazırlamalıdır. Bunu içinde yaşadığı alem çocuğa zorunlu kılmalıdır. Sosyal ilişkiler sayesinde çocukta “ biz” kavramı şekillendiği zaman çocuk, ahlâkiyetin ileri safhasına intikal eder.”³⁰⁵

Toplumun kurallarından haberdar oluş ve “karşılıklı insan münasebetlerine intikal tedrici olarak çocuğu işbirliğine sevk etmektedir ve nihayet hasbîlik ve adalet duyguları ahlâkî davranışın muharrikleri (motif) haline gelmektedir.”³⁰⁶

Ahlâkî fazilet ve değerler İslâmî görüşe göre öğretilir. Fert doğuştan bu değer ve faziletleri getirmez.³⁰⁷ Çocuk ahlâkî model edindiği insanlardan taklit yoluyla öğrenmektedir. Bu modeller ise çok defa anne baba, öğretmenler yada evde kendisini büyüten kimselerdir. Çocuğun bu kişilerle olan münasebetleri ahlâkî davranışın ilk örneklerini oluşturur.³⁰⁸ “Ahlâk her şeyden önce bir öğrenme hadisesidir, yani insanda bir takım psikolojik mekanizmaların faaliyeti sonunda kazanılan davranış şemalarından ibarettir, insan kendisi ile başkası arasındaki münasebetleri düzenler ve değerlendirirken, hem kendisi hem de başkaları hakkında bir takım fikirlerden idrak ve inançlardan hareket eder. İnsanın ahlâklı bir davranışta bulunması onun bazı şeylere belli birer anlam vermesi ve kendi davranışlarını bu anlayışa göre ayarlaması demektir.”³⁰⁹

Çocuğun ahlâkî gelişimi içerisinde çocuk başındaki eğitimcileri ve onların ahlâksal buyruklarını bilinçsiz yoldan içine aktarır ve sonradan bu buyrukları kendi içinden gelen bir ses gibi duyar. “Kendileri farketsin ya da fark etmesin, vicdan eğitimi konusundaki ilk yapı taşlarını anne ve baba koyar. Vicdanın

³⁰⁵ Şemin, Karater Formasyonu, 10.

³⁰⁶ R. Şemin, Çocukta Ahlâkî Davranış ve Ahlâkî Hüküm, İstanbul, 1954, 57.

³⁰⁷ B. Bayraklı, İslâm'da Eğitim, İstanbul, 1989, 45.

³⁰⁸ L. Kohlberg, “Moral Development and Identification”, Child Psychology, Ed.: Harold W. Stevenson, Chicago, 1963, 308-309

³⁰⁹ Erol Güngör, Ahlâk Psikolojisi ve Sosyal Ahlâk, İstanbul, 1995, 24-25

çekirdeği erken çocuklukta ve aile ocağında gelişir, sonradan bu çekirdek çevresinde yavaş yavaş başka katmanlar oluşur. Vicdan eğitiminde izlenecek en doğru yol, gevşeklik kadar katılılıktan da uzak, o altın değerindeki orta çizgidir. Eğiticiye düşen görev, yerinden oynatılamayacak ideallerle beşerî-çocuksal yetersizlikler arasında sabırlı ve iyi yürekli bir aracı rolünü oynamaktır.”³¹⁰

Çocukların farklı düzeyde ahlâkî akıl yürütmeye sahip olmalarının arkasında, farklı türden sosyal etkileşimsel deneyimlerde bulunmaları yatmaktadır. Bu deneyimler bir modelle, aile bireyleriyle veya akranlarla ilişkilidir. Bu ilişkiler sayesinde çocuk neyin doğru neyin yanlış olduğunu anlayarak ahlâkî gelişmişliğe ulaşır ve toplumsal kurallarda tutarlı olmayı öğrenir.

Genel eğitimin, “ özellikle ahlâk eğitiminin ereği, insanları ahlâk üzerinde kendi kendine yargılama yapabilecek duruma getirmek olmalıdır.”³¹¹ Ahlâk eğitiminin bu amacını gerçekleştirebilmek için eğitim yapılan çevrenin özgür iletişim ortamı şeklinde olması gerekir.

Ahlâk gelişiminin iki temel özelliği “özerklik (autonomy) ve karşılıklılık (reciprocity) olduğuna göre, ahlâk eğitiminin dayanacağı temel eksenlerin de bunlar olması gerekmektedir. Özerklik ve karşılıklılık ise düşünsel ve ahlâkî bir baskı ortamında gelişemeyen özelliklerdir. Sağlıklı bir gelişim, en geniş anlamda bir yaşama ve araştırma özgürlüğünü gerektirir. Ahlâk eğitimi de ancak böyle bir ortamda gerçekleştirilebilir. Ahlâk eğitiminde izlenecek yol, disiplin sağlama gerekçesi ile kişiliği boyunduruk altına almak değildir.”³¹²

Ahlâk gelişimini ahlâkî düşüncenin yeniden örgütlenmesi olarak gören ahlâkî gelişim kuramı, “bir üst evre doğrultusunda zihinsel örgütlenmenin gerçekleşebilmesi için adalet ilkeleri doğrultusunda, ahlâkî değerlere ilişkin tartışmalar yanında, çocuğun içinde yaşadığı çevrenin ahlâkî atmosferinin de etkili olduğunu belirtir. Çocuğun çevresi, ona rol alma olanaklarını sağlayarak farklı görüş ve düşüncelerini algılayabilmesini sağlamak, kendi düşüncesinin yetersizliğini görebilmek için farklı değerlerin özgürce tartışılacağı demokratik ortamı oluşturmak açısından önem taşır.”³¹³ Çevre çocuğa rol alma

³¹⁰ Hans Zulliger, *Çocuk Vicdanı ve Biz*, Çev.: Kamuran Şipal, İstanbul, 1996, 45.

³¹¹ Bedia Akarsu, *Ahlâk Öğretileri*, İstanbul, 1982, 18.

³¹² Çileli, a.g.e., 109.

³¹³ Çileli, a.g.m., 280.

olanakları sağlayarak farklı görüş ve düşünceleri algılayabilmesine yardımcı olmalıdır.

Piaget'e göre ahlâk eğitimi sorunu mantık ya da matematik eğitimi sorunundan farklı değildir. Bu nedenle, “ sadece otorite ve tek yanlı saygı üzerine kurulan eğitim, ahlâk açısından olduğu gibi zihinsel açıdan da aynı sakıncaları içerecektir. Düşünsel bir doğruya dışardan gitmekle, yani onu yeniden keşfetmeden ve doğrulamadan kabul etmekle, bir ahlâkî görevi özerk bir yöntemle yüklenmemek arasında hiçbir fark yoktur.”³¹⁴

Çocuğun, ahlâkî gelişimi içinde yer alan vicdan gelişmesi için önemli olan şey, çocuğun yaptığı kötülük karşılığında ceza çekmesi değil, kötülük yaptığı kişinin yerine kendini koyup onun için üzülmesi, onun gibi hissetmesi ve yaptığından pişmanlık duymasıdır. Ceza ancak bunu gerçekleştirebilirse, kötü davranışın bir daha tekrar etmemesini sağlar ve çocukta vicdan gelişimine katkıda bulunur. Bu nedenlerle sevgiyi esirgeme ve özellikle kuvvet kullanarak cezalandırmak (fiziksel ceza) ahlâk gelişmesi için kanıt göstererek inandırma kadar etkili disiplin türleri değildir.

Yapılan araştırmalar, bireyin içinde bulunduğu kurumun adil olma özelliğinin ahlâk gelişimi için olumlu bir etmen olduğunu göstermektedir. “Çocuğun adil bir kurumda, demokratik kurallar içinde, kendisini ilgilendiren konularda aktif rol alarak, çözmesi gereken her yeni durumda kendi düşünce yapısını gözden geçirerek, yeterli olmadığını gördüğünde yeni çözümler aramak için zihinsel bir etkinlik içine girerek ahlâk alanında gelişmesi söz konusu olacaktır.”³¹⁵ Türkiye’de yapılan bir araştırmada çocukların eğitiminde annelerin uyguladığı tutum ve davranışların çocukların adalet ve ahlâk gelişimlerine etkisinin olduğu bulunmuştur.³¹⁶

Çocuğun ahlâk anlayışının gelişmesinde etkili olan üç unsur vardır.

1. “ Çocuğun, ana-babasının davranışını,tutumunu ve adetlerini benimsemesi
2. Çocuğun zekasının, ahlâk ve adalet kurallarını kavrayacak kadar gelişmesi
3. Ana-babanın çocuk terbiyesi yani disiplin konusundaki tutumları

³¹⁴ Onur, a.g.m., 3.

³¹⁵ Çileli, a.g.e., 14.

³¹⁶ Özeri, a.g.e., 104-108.

Aslında bu üç unsur birbirlerinden ayrı olarak değil, birlikte işleyerek çocuğun vicdan (iç-denetim) geliştirmesine yardımcı olurlar.”³¹⁷

Çocukta ahlâk gelişiminin başlaması vicdanın uyanmasına bağlı bulunmaktadır.Çocukta vicdanın uyanmaya başlamasının en önemli belirtileri utanma ve suçluluk duygularıdır. Suçluluk duygusu, 3-6 yaşları arasında gelişirken utanma duygusu 15 aylık-3 yaş arasında gelişir.³¹⁸ Ahlâklılık ise kişinin kuvvetli bir vicdana sahip olması ile gerçekleşir. “Vicdanlı insan, kendi içinde kendi davranışlarını idare ve kontrol eden bir mekanizma kurmuştur; bu mekanizma gelişigüzel değil de, sistemli olduğu için davranışlarda tutarlılık meydana gelir. Vicdanlı insan için, sahip olduğu ahlâkî kural ve değerlerin her yerde ve her zamanda geçerli olduğuna inandığı evrensel bir değeri vardır.”³¹⁹

Gerçekte toplumsal ilişkiler içinde insanın davranışını yöneten ahlâkî değerleri anlamak ve buna göre bireysel davranışlarını yönetme bilinci kazanmak sosyal gelişimin önemli bir aşamasıdır. Çocuğun ahlâkî yargıları doğru anlayıp yorumlaması ise bilişsel ve duygusal gelişimin yanı sıra, uyumlu bir sosyo-kültürel çevrede yaşamasına bağlıdır.³²⁰ Dolayısıyla belli bir davranışın, çocuk tarafından doğru ya da yanlış olarak değerlendirilmesi, geniş ölçüde bu davranışın başkaları tarafından ödüllendirilip, ödüllendirilmediğine bağlıdır. Ayrıca olumlu davranış modellerinin varlığı çocuğun ahlâkî standartlarının yükselmesine ve davranışlarına daha kolay yön vermesine katkıda bulunur. Örneğin, oyuncaklarını arkadaşlarıyla adilce paylaşan çocuk modeli, diğerlerinin de bu yönde davranmasını kolaylaştırır. Bu süreçte adil paylaşma davranışının yetişkinlerce ödüllendirilmesi, benzer davranışların taklit yoluyla tekrar edilmesini sağlar.

Çocuk eğitiminin amacı çocukta ahlâk gelişimini sağlamaktır, yani çocuğun iç denetime bağlı olarak hareket eden bir birey haline gelmesini sağlamaktır. “Ahlâk terbiyesinde gaye, muhtar (bağımsız), dış tesirlerden âzade (uzak), vicdanına uyarak karar veren ve hareket eden insanlar yetiştirmektir.”³²¹ Çocuğun eğitiminde onun otonomi kazanmış hale gelmesini sağlamak için çocuğa her zaman doğru seçim yapmak ve değerli etkinliklerde bulunma fırsatı

³¹⁷ Fişek ve Sükan, a.g.e., 13.

³¹⁸ D. Cüceloğlu, *İçimizdeki Çocuk*, İstanbul, 1992, 94-96; Fidan ve Erden, a.g.e., 139 ve Atabek, a.g.e., 89.

³¹⁹ Hayati Hökelekli, “Çocukta Ahlâk Gelişimi ve Eğitimi”, *Çocuk Gelişimi ve Eğitimi*, Ed.: Halis Ayhan, İstanbul, 1998, 195.

³²⁰ R. DeVries, “Moral Development”, *Encyclopedia of Early Childhood Education*, Ed.: L.R. Williams and D.P. Fromberg, New York, 1992, 225.

³²¹ Şemin, *Çocukta Ahlâki Davranış*, 71.

verilmelidir. Ancak bu tecrübelerle çocuk iradesini yani seçim yapma yeteneğini elde edebilir. Çocuk belirli davranışların sonucunun ne olduğu konusunda da bilgi elde edebilmelidir. Böylece çocuk ileriye görme ve yaratıcı düşünme yeteneğini de kazanmış olur.³²²

Çocuk ahlâk gelişimini 5-7 yaş arasında tamamlaması dolayısıyla okul öncesi dönemde çocuğa uygulanan eğitimde, ahlâk eğitimi önem kazanmaktadır. Okul öncesi kurumlarda öğretmenler verdikleri kararlar ve hayatlarını sürdürme biçimleriyle sahip oldukları değerleri çocuklara öğretmiş olurlar. Erken çocukluk eğitimi için temel olan değerler arasında bireyin değeri, özgürlük ve sorumluluk kavramları, demokratik karar oluşturma'nın önemi ve kişilerin ve malların güvenliğine özen göstermek gelir. Küçük çocukların bu değerlerin her birini anlamaları beklenemez; ancak bunları hayatlarının bir parçası haline getirmeleri istenir.

Öğretmenler, “çocukların değerleri geliştirmelerine yardım etmek için rol yapma ve yaratıcı dramayı kullanarak, değer ikilemleri içeren öyküler anlatarak veya zor bir problemi içeren bitmemiş öyküleri çocukların bitirmesini sağlayarak katkıda bulunabilirler. Çocukları toplumsal düşüncelere yönlendirmek için kullanılacak uygun yöntemler şunlar olabilir: Bir grup çocuğa dramatik bir olay gösterilerek çocukların problem durumlarına değişik fikirler üretmeleri teşvik edilir. Bu tartışmalar sırasında çocuklar genelde verilen bir problemi çözmek için birden fazla yol olduğunun farkına varırlar. “Düşünme Oyunu” diye adlandırılabilir bir diğer yaklaşım ise bireylerin veya küçük grupların öğretmenle, özel konuşmalar yapmalarıdır. Bu konuşmalarda bahsedilen dramatik sorunla ilgili görüşmeler yapılır. Bu görüşmelerin en önemli özelliği açık uçlu sorular şeklinde olmasıdır. Daha sonra bir araya gelinerek kimin, neyi, niçin öyle düşündüğü analiz edilir ve tartışılır.”³²³

Okul öncesi dönemde çocukları ahlâkî düşünce açısından geliştirmek için, onlara, ahlâkî ikilemleri araştırabilecekleri, başkalarının ahlâkî konularda nasıl akıl yürüttüklerini anlayabilecekleri ve ahlâkî problemlerin değişik çözümlerinin göreceli değerini takdir edebilecekleri imkanların sağlanması gerekir. Bitmemiş hikâyeler, sonu belli olmayan kısa filmler, küçük tartışma ve

³²² Larin E. Bixler, “Çocukta Karakter Gelişimi”, *Çocuk Psikolojisi*, Çev.: İbrahim N. Özgür, İstanbul, 1979, 204.

³²³ Berrin Akman, “Okul Öncesi Dönemde Ahlâk (Moral) Gelişimi”, *Okul Öncesi Eğitimcileri İçin El Kitabı*, Ed.: Şule Bilir, İstanbul, 1994, 10.

sohbet grupları bu etkinlikler arasında sayılabilir. Doğal günlük davranışlar içerisinden çocuklara örnekler sunulabilir. Meselâ: Çocukların sınıf içinde yapmış oldukları oyuncakları paylaşmamak, kuralları uygulamamak, yalan söylemek, başkalarının eşyalarını almak ve başkalarının arkasından konuşmak gibi davranışlar örnek verilebilir. Sınıf içinde uygulanan böyle bir davranış olduğunda öğretmen bu durumu eğitim amacıyla kullanabilir. Örneğin, eğer yalan söyleme bir sorun haline geldiyse, bir grup tartışması açılarak insanların niye doğru, niye yalan söyledikleri, yalanın kime zarar verdiği ve kimin işine yaradığı işlenebilir. Bu tartışma sırasında öğretmen, herhangi bir çocuğun tartışmanın odak noktası olmamasına dikkat etmelidir. Çünkü amaç yalan söyleyen birini cezalandırmak değil, tüm çocuklara bu konuda bir takım fikirler verebilmektir.

Ahlâkî gelişimi desteklemek için öğretmenler, sınıf içerisinde ahlâkî bir ortam yaratmalı ve bu ortamda her çocuğun hakça eşit olarak davranış görmesi ve herkesin materyalleri paylaşmasını sağlamalıdır.³²⁴ Ayrıca uyulması gereken kuralların hem anlamlı hem de sınırlı sayıda olmasına dikkat edilmelidir. Bu kuralların var olma nedenlerinin çocuğa anlatılması ve benimsetilmesi gerekir. Okul öncesi kurumlarda çocuklar için hakça bir ortam yaratmak için oynanan oyunlarda kullanılan kuralların çocuklara adalet duygusunu kazandırması gerekir. Yeni kurallar uygulanırken bunların amaçları ve nasıl bir denetim yapılacağı çocuklara anlatılmalıdır. Bu yapılırken çocukların anlayabileceği şekilde basitleştirilmiş ama gerçekle ilişkili açıklamalar yapılması, kuralın öğrenilmesini kolaylaştırır.

Yukarıda belirtilen ahlâk eğitimi genel olarak ele alınmıştır. Ahlâkî gelişimin temeli okul öncesi dönemde atılmaktadır. Ahlâkî gelişime yönelik bahsedilen değerler bilinçsiz de olsa ailede ve okul öncesi eğitim kurumlarında öğretmenler tarafından kazandırılmaya çalışılır.

III. ALMANYA VE A.B.D'DE OKUL ÖNCESİ EĞİTİM KURUMLARINDA DİN VE AHLÂK EĞİTİMİ

Ülkemizde okul öncesi eğitim kurumlarında doğrudan doğruya din ve ahlâk eğitimine yönelik uygulama yapılmamaktadır. Bazı sosyal kuralların öğretimi dışında program içerisinde din ve ahlâk eğitimi hedeflenmemiştir. Halbuki dünyanın bir çok ülkesinde okul öncesi eğitim kurumlarında din ve

³²⁴ M. Killen, "Justice Reasoning and Social Cognition", *Encyclopedia of Early Childhood Education*, New York, 1992, 227.

ahlâk eğitimi amaçlanmış ve uygulanmaktadır. Aşağıdaki ülkelerde de okul öncesi eğitim kurumlarında din ve ahlâk eğitimi uygulamaları açıklanmaya çalışılmıştır.

A-Almanya’da Okul Öncesinde Din Eğitimi

Almanya, eyalet sistemine göre yönetilir. Eyaletler arasında uygulamalarda bazı farklılıklar olsa bile siyasî ve ekonomik açıdan bir bütünlük arz etmektedir.

Alman Anayasasına göre eyaletlerin eğitim ve kültür proglamları özerktir. Bununla beraber anayasanın 7. maddesine göre okulların teftişi, din eğitimi, resmî okullarda zorunlu dersler ve özel okulların açılabilmesi gibi konularda federal cumhuriyet yetkilidir. Tüm eyaletlerde yer alan eğitim kurumları merkezî idare yanında mahallî idare tarafından planlanmakta ve finanse edilmektedir. Bu nedenle her eyalet kendi eğitiminden sorumludur.³²⁵

Eyaletlerdeki okul örgütleri arasında ortaya çıkan farklılığı ortadan kaldırmak ve standardizasyonun temini için “Federal Eğitim ve Bilim Bakanlığı” kurulmuştur. Her eyalette; Eyalet Eğitim ve Kültür Bakanlığı, İl İdaresi ve Kırsal Mahallî İdare bulunur.³²⁶

Alman eğitim sistemine göre eğitim her vatandaşın hakkı olup hayatları boyunca yeteneklerine uygun olarak, gelişme ve olgunlaşmasına imkân veren bir eğitim sistemine sahiptir. Bireylerin toplumun sorumluluğunu bilen, kişi haklarına saygılı vatandaşlar olarak yetiştirilmeleri amaçlanır. Her bir vatandaşa kabiliyeti ve çıkarları doğrultusunda akademik ve meslekî eğitim hedeflenmektedir. Kişilere yaşantısı boyunca meslek imkânı sağlamak temel düşüncedir.

a. Almanya’da Okul Öncesi Eğitim

Almanya ve Avrupa’da okul öncesi çocukların eğitimi düzenli olarak iki yüz yıldan beri yapılmaktadır.³²⁷ Almanya’da önceleri çocukları koruma

³²⁵ S. Hayri Bolay ve diğerleri, *Türk Eğitim Sistemi Alternatif Perspektif*, Ankara, 1996, 95 ve Johannes Lahnemann, “Almanya’da Din Eğitimi”, *Uluslararası Din Eğitimi Sempozyumu*, Çev.: Ayşe Erdal, Ankara, 1997, 70.

³²⁶ Josep A. Lauwerys, F. Varış ve K. Neff, *Mukayeseli Eğitim*, Ankara, 1979, 135.

³²⁷ Tülay Şener, “Almanya’da Okul Öncesi Eğitime Kısa Bir Bakış”, *Selçuk Üniversitesi Anaokulu / Anasınıfı Öğretmeni El kitabı*, İstanbul, 2000, 12.

yerleri olarak açılan bu yerler, 1840 yılında pedagojik bir program dahilinde ilk defa F. Froebel tarafından açılmıştır. Devlet çocuk yuvalarına ancak XX. yüzyılın başlarında önem vermeye başlamıştır.³²⁸ Çocuk yuvalarını devlet koruma altına almakla birlikte, finansını kilise, dernek ve vakıflara bırakmıştır.

Almanya’da ana okullarının amacı, “çocuğun toplumun sorumlu bir üyesi olarak gelişmesine yardım etme olarak tanımlanmıştır. Okul öncesi eğitim kurumları, çocukların ve ailelerin ihtiyaçlarına göre program yürütmek ve hizmet sağlamakla yükümlüdür. Almanya’nın çeşitli bölgelerinde okul öncesi eğitim hizmeti veren değişik kurum türleri vardır. Bunlar şöyle sıralanabilir:

- 0-3 yaş arası çocuklara hizmet veren gündüz bakım evleri (day nursery)
- 3-6 yaş arası çocuklara hizmet veren anaokulları (kindergarten)
- 4ay-6 yaş arası çocuklara yönelik okullar (extended-age centre) Bu okullar, bir pilot çalışma olarak ele alınmış olan ve 0-12 yaş arası çocukları kabul eden tam gün uygulamalı kurumlardır.
- 5 yaş grubu için ilkokullar içindeki anasınıfları
- 0-3 yaş için aile bakım merkezleri”³²⁹

b. Almanya’da Okul Öncesi Kurumlarda Din Eğitimi

Almanya’da çocuk yuvaları genel olarak iki grupta ele alınabilir:

1. Resmî çocuk yuvaları
2. Serbest (kilise ve vakıflara bağlı) çocuk yuvaları

Kiliselere ait çocuk yuvaları da mezheplere veya inançlara göre çeşitlilik arz etmektedir. Bu yuvalar içerisinde yahudilere ait olanlar da vardır. Almanya’da mevcut çocuk yuvalarının %70’i kilise veya kilise vakıflarına bağlıdır. Kalan %30’luk bölüm ise devlete veya belediyeye bağlı çocuk yuvalarıdır. Özel çocuk yuvalarının %98’i devletten yardım almaktadırlar. Çocuk yuvaları kilisenin yanında bulunurlar. Bu yuvaların sorumlu ve yükümlüsü o kilisedir. Kilise ise bir üst birliğe (katolik veya protestan birliğine) bağlıdır.

³²⁸ Arnulf Hopf, “Preschool Education in Germany”, *International Handbook of Early Childhood Education*, Ed.: G. Woodwill, J. Bernhard and L. Prochner, New York, 1992, 217-218.

³²⁹ Oktay, a.g.e., 66.

Katoliklere ait yuvalar tam bir kilise havasında tefriş edilmişlerdir. Dersaneler, idare odaları tamamen dinî sembollerle donatılmıştır. Protestan veya devlete ait çocuk yuvalarında ise düzenleme açısından herhangi bir dinî hava görülmez. Ancak dinî günlere katılmak, kiliseyi ziyaret ve ibadetlere iştirak etmek, İncil'den hikâyeler okumak gibi dinî tatbikatlar, bu yuvalarda özenle yapılmaktadır. Resmî çocuk yuvalarında her ne kadar dinî eğitim verilip verilmeyeceğine dair bir hüküm bulunmuyorsa da inisiyatif eğitimciye aittir. Dinî eğitim yapılmayacağı hakkında bir kısıtlama yoktur. Ayrıca Almanya'da öğretmen ve eğitimcilerin tayin edilmesinde, öğrencilerin inançları göz önünde bulundurulmaktadır. Buna göre eğitimcilerin çocukların inançlarına göre davranmaları, en azından inançlarını zedelememeleri gerekli görülmektedir.³³⁰

Almanya'da okul öncesi kurumlarda uygulanan eğitim planları ve programları konusunda sorumluluk gençlik dairelerine aittir. Planlarla ilgili her hangi bir istek olduğu takdirde devlete teklif edilmekte ve neticede devlet bunu değerlendirmektedir. Meselâ "Bavyera eyaletinde Katolik bir yuvada ana hatlarıyla uygulanan plan şu şekildedir:

1. Genel prensipler
2. Din eğitimi
3. Sosyalizasyon
4. Kominikasyon (icat ve buluşa sevk)
5. Tabiat
6. Çevre
7. Sağlık
8. Oyun
9. Aile ve ilkokul ile işbirliği yapmak."³³¹

Ayrıca protestan bir çocuk yuvasında uygulanan plan içerisinde şu günlerin kullanılmasına yer verilmektedir: Noel'den önce kilise ve yuvada Krippenspiel yapılır. Yani Hz. İsa'nın doğduğu yer kabul edilen yemlikte, otlar içerisinde bebek halini gösteren maketi yapılır, Ostern (yumurta) bayramı, Faşinge katılma (kötü ruhları kovmak için uygulanır), 19 Mart ilkbahar bayramı; sokaklarda şarkı söylenir, anneler günü, yaş bayramı, ormanda sonbahar bayramı, yaş günleri kutlamaları, kilisede niğmete şükür bayramı

³³⁰ Ayrıntılı bilgi için bk. İrfan Başkurt, *Federal Almanya'da Din Eğitimi*, İstanbul, 1995, 96-122.

³³¹ W. Grossman, *Kindergarden, eine Historich-Systematische Einführung in seine Entwicklung und Pädagogik I*, Weinheim, 1987, 121. Başkurt, a.g.e., 111'den naklen.

kutlaması, Aziz Martin günü; fener yakarak gece sokaklarda yürüyüş yapma, Aziz Nikolaus günü; hediyelerin verilmesi, tiyatroların oynanması, huzur evlerinin ziyaret edilip, orada bulunanlara şarkılar söylenmesi ve hediyeler vermesi gibi.

Okul öncesi programlarının içinde özellikle İncil'den seçilmiş hikâyelerin okunmasına önem verilmektedir. Eğitim uygulaması içinde çocuklara çeşitli dualar öğretilmektedir. Kahvaltıya başlarken ve yemekten önce dua yapılmakta ve Allah'a hamd edilmektedir. Yuvalardaki din eğitimi uygulamalarında ilâhiler önemli bir yer tutmaktadır. Toplu olarak çocuklar ilâhiler söylemektedirler. Okul öncesinde kullanılan malzemeler içerisinde, Hristiyanlığa ait değerlere yer verilir. Meselâ: çocuklar için hazırlanmış resimli kitaplarda Hristiyanlığa ait değerler bulunmaktadır. Bu kitaplar içerisinde Allah'ın dünyayı yaratışı Hz. Adem ve Havva'nın yaratılışı, diğer Peygamberler ve verdiği mücadeleler basit bir şekilde, resimli olarak çocukların dikkatini çekecek şekilde hazırlanmıştır.

Ayrıca çocuk yuvalarında dinî günlerde ve kilise ibadetlerinde çocuklara küçük görevler verilmektedir. Böylece çocuklara anlatılmak veya öğretilmek istenen konu yaşatılarak anlatılmış olmaktadır. İlâhi söylemek, şiir okumak, kilisede ibadetlere katılmak ve papazın yanında ilâhi veya şiirler okuyup kısa konuşmalar yapmak bu faaliyetler içinde yer alır.

B- A.B.D.'de Okul Öncesinde Din Eğitimi

Amerika Birleşik Devletleri eğitim sistemi, eğitimde yönetimi yerel yönetimlere yani eyaletlere devretmiş bir sistem halinde çalışmaktadır. Anayasanın değiştirilmiş 10. maddesine göre her eyalet kendi eğitim sistemine uygun bir şekilde örgütlenme ve çalıştırma hak ve sorumluluğuna sahiptir. Eyaletlerdeki eğitim kurumları kendi programlarını hazırlayıp uyguladıkları için her eyalet arasındaki eğitim sistemlerinde farklılıklar bulunmaktadır.

Her eyalette beş veya yedi üyeden oluşan bir eğitim kurulu bulunmaktadır. Bunlar tayin veya seçimle iş başına gelmektedirler. Eyalet ve eğitim politikası çerçevesinde bu kurul bölge eğitim politikasını tespit etmekte, bölge eğitim müdürü de bu politikayı uygulamaktadır. Bunlar, eğitim harcamalarını tespit ederek bütçeyi hazırlamak, eyalet eğitim politikası çerçevesinde kalmak kaydıyla müfredat programlarını tespit etmek, öğretmen ve diğer personel ortamlarını oluşturmak, öğretmenlere sertifika vermek, okul

binalarının inşasını ve bunların bakımını sağlamak, eğitim araçları ve diğer malzemeleri sağlamak, servis hizmetlerini sağlamak, eyalet kanun, tüzük ve yönetmeliklerine bağlı kalarak mahallî mevzuatı uygulamak, hizmetiçi eğitim programlarının yardımı ile eğitim standartlarının iyileştirilmesine yardım etmek gibi görevleri yerine getirmektedirler.

Her eyalette eğitim kurulunun dışında eğitim bakanlığı, idarî bölge eğitim kurulu ve mahallî eğitim kurulları mevcuttur. Her kurul kendi ölçeğindeki işlerden sorumludur. Ülkede 18.000 okul bölgesi ve 180.000 okul bulunmaktadır. Genelde okulların bütçesinin % 6'sı federal hükümet, % 40'ı eyalet, % 54'ü mahallî idarelerce karşılanmaktadır.

a. A.B.D.'de Okul Öncesi Eğitim

Amerika'da okul öncesi eğitime önem verilmesi XIX. yüzyılın ilk yarısından itibaren gerçekleştirilmiştir. Okul öncesi eğitimin kurucusu olarak kabul edilen Froebel'in disiplinine göre oluşturulan ilk okul öncesi eğitim kurumu 1855'te açılmıştır. Toplum içinde kadınların önem kazanması nedeniyle okul öncesi eğitime ihtiyaç duyulmuştur. Daha sonra okul öncesi eğitim A.B.D.'de yaygınlaştırılmıştır. 1873 yılında da ilk olarak halk okullarında anaokulu açılmıştır.³³²

A.B.D.'de eğitim sisteminin ilk kademesini oluşturan okul öncesi eğitimin temel amacı, "4-5 yaşındaki çocuklara güven duygusu kazandırmak ve onları formal eğitime hazırlamaktır. Okul öncesi eğitim uygulamalarında ev ile aile arasında bir bağlantı kurulmaya ve iyi bir çalışma ve oynama alışkanlığı kazandırılmaya çalışılır."³³³

Okul öncesi eğitim Amerika'da mecburî değildir. Eğitim bir ya da iki yıl sürmektedir. Bu eğitim basamağı parasızdır ve bir öğretmene sınıf içinde 18 öğrenci düşmektedir. Okul öncesinde uygulanan programların sonucunda "çocuğun bir bütün olarak gelişimini" sağlamak hedeflenmektedir. Program uygulamalarında oyunun önemli bir yeri vardır. Öğretmen çocuğun fiziksel, sosyal gelişimini sağlamak ve düşünme sistemini harekete geçirmek için çeşitli materyaller kullanmalıdır. Ayrıca çocuğun çevresindeki olaylara, insanlara

³³² Steven A. Gelb and Kathryn D. Bishop, "Early Childhood Education In The United States", *International Handbook of Early Childhood Education*, Ed.: G. Woodwill, J. Bernhard and L. Prochner, New York, 1992, 504-505.

³³³ İrfan Erdoğan, *Çağdaş Eğitim Sistemleri*, İstanbul, 1995, 57.

karşı ilgisini ve duyarlılığını artıracak, onlarla ilişkiler kurduracak çeşitli bilimsel araştırmalar yapılmalıdır.³³⁴

Her yıl Amerika Birleşik Devletleri'nde hemen hemen bir milyon düşük sosyo-ekonomik seviyeden gelen çocuk ilkokula sağlık problemleri ve büyük bir güven yoksunluğu ile başlamaktadır. Bu yüzden ilk yıl arkadaşlarından geri kalmakta ve ileriki yıllarda da problemlerle karşılaşmaktadır. Araştırmalar dezavantajlı koşullarda yaşayan bu çocukların içinde bulundukları durumun değiştirilebileceğini ve yeteneklerinin geliştirilebileceğini göstermiştir. Bu amaca erişmek için 1964 yılında A.B.D. Federal Hükümeti düşük sosyo-ekonomik koşullarda yaşamaktan dolayı engellenmiş olan okul öncesi çocuklarına yönelik bir programla ilgili panel hazırlamaları için çocuk gelişimi alanındaki uzmanlara görev vermiş ve bu panelin sonunda hazırlanan rapor Head Start Proje'sinin hareket noktasını oluşturmuştur.³³⁵

Head Start Projesi 1965 yılında düşük sosyo-ekonomik koşullardan gelen okul öncesi çocukların duygusal, sosyal, psikolojik, sağlık ve beslenme ile ilgili ihtiyaçlarını karşılamak amacıyla sekiz haftalık yaz programı olarak düşünülmüştür. Bu proje kapsamında ailenin de çocuğun eğitimini desteklemek amacıyla eğitime katılması sağlanmış ve böylece kurumun yanında ana-baba çocuğun eğitiminde aktif olarak rol oynamıştır.³³⁶

b. A.B.D.'de Okul Öncesinde Din Eğitimi

Amerika Birleşik Devletleri Anayasasına 1791 yılında getirilen Birinci Ek'te, kongrenin bir dinin tesisine ilişkin veya bir dinin gereklerinin serbestçe yerine getirilmesini yasaklayan kanun yapamayacağı belirtilmiştir. Ayrıca Anayasanın VI. Maddesine göre federal ve federe düzeylerdeki yasama, yürütme ve yargı organlarındaki görevler için bir yeterlilik şartı olarak hiçbir dinî ölçü (araştırma) aranamaz.

Amerika'da her ırktan ve dinden insanın bir arada yaşamasından dolayı devlet okulları din eğitimi görevini üstlenmemiştir. Bunun yerine din eğitimi

³³⁴ Steven and Bishop, a.g.e., 506.

³³⁵ S.G. Goffin, "Federal Legislation of Importance to Early Childhood Education: A Chronology", *Encyclopedia of Early Childhood Education*, Ed.: L.R. Williams and D.P. Fromberg, New York, 1992, 60.

³³⁶ Özgül P. Unutkan, "5-6 Yaş Grubu Aile Katımlı Sosyalleşme Programı", Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi, Marmara Üniversitesi, 1998, 63.

görevi, dinî kuruluşlara ve çeşitli dinî cemaatlere ait olmuştur.³³⁷ Amerika'da dinî eğitimi dinî kuruluşlar özellikle de kilise teşkilatları üstlenmiştir. Çünkü bu kuruluşların açtıkları okullar dinî bilgileri en geniş bir biçimde aktarmaktadırlar.

A.B.D.'de resmî eğitimden önce kiliseye bağlı okullar veya özel okullar bulunuyordu. Resmî okulların son derece gelişmiş olmasına ve resmî okullara devam eden öğrenci sayısında büyük artışlar kaydedilmesine rağmen bu resmî olmayan okullar, memleketteki büyük canlılığını ve etkisini muhafaza etmektedir. Bugün Amerika'da resmî olmayan okulların çoğunun kiliseyle ilişkisi vardır.³³⁸ Resmî olmayan okullarda eğitim olarak, bulundukları yerlerdeki mahallî okulların öğretim programları uygulanır. Bunun yanında ayrıca din öğretimi yapılır. Bu kurumların kendi bünyesinde okul öncesi kurumları da bulunmaktadır.

Kiliselerin kendi bünyelerinde açmış oldukları okul öncesi eğitim kurumlarının yanında haftada bir gün bir saat eğitim veren Pazar Okulları (Sunday School)'nın okul öncesi eğitim bölümünde de din eğitimi programı uygulanmaktadır.³³⁹ Bu okullar her yaştan çocuk ve yetişkinlere yönelik din eğitimi de vermektedir.³⁴⁰ Okul öncesi çocuklara yönelik uygulanan programın içerisinde İncil okuma, dua etme ve ilâhiler söyleme gibi faaliyetler yer almaktadır. Ama esas faaliyet olarak İncil okumaya önem verilmektedir.³⁴¹ Bu okullar çocukların psikolojik gelişimlerine ve eğitim prensiplerine uygun eğitim faaliyetleri sürdürmektedirler. Çocuğun evde ve okulda kazanmış olduğu eğitimin yanında Pazar Okulları da çocuğun ruhî yönden gelişimini yani dinî eğitimini desteklemektedirler.³⁴² Bu okullarda kullanılmak üzere çocuğun iyi bir Hristiyan olarak gelişmesini sağlayacak olan İncil'e yönelik çeşitli materyaller geliştirilmiştir. Genellikle bu materyalleri Pazar okullarında kullanılan kitaplar oluşturmaktadır.³⁴³ Ayrıca yılbaşı, paskalya gibi dinî günlerde çocuklarla beraber kutlamalar düzenlenmektedir.³⁴⁴

³³⁷ Gabriel Moran, *Interplay : A Theory of Religion and Education*, Minnesota, 1981, 66.

³³⁸ John F. Cramer and Gorge S. Browne, *Çağdaş Eğitim*, Çev.: Ferhan Oğuzkan, İstanbul, 1974, 48.

³³⁹ James M. Lee, *The Religiaus Education We Need*, İndiana, 1977, 112.

³⁴⁰ George H. Betts, *The New Program of Religious Education*, New York, 1921, 50-51.

³⁴¹ G. H. Betts, *The Curriculum of Religious Education*, Cincinnati, 1924, 97.

³⁴² G. Albert Coe, *Education in Religion and Morals*, Chicago, 1909, 286-287.

³⁴³ Robert S. Smith, *The Use of The Old Testament In Current Curricula*, New York, 1929, 91 ve Mary A. Wilbur, *A Child's Religion*, New York, 1917, 2.

³⁴⁴ Dora P. Chaplin, *Children and Religion*, New York, 1948, 40-41.

A.B.D.'de pazar okullarının okul öncesi eğitim bölümünde uygulanan program örneği şöyledir.³⁴⁵

Sessiz müzik ve selamlaşma	7 dakika
Dua	8 dakika
Sohbet	22 dakika
Dinlenme zamanı	3 dakika
Hikâye zamanı	12 dakika
İzin alma, ayrılma	8 dakika
Toplam	60 dakika

Amerika'da kiliselerin açmış olduğu anaokullarında tamamen çocuğun gelişimine uygun bir din eğitimi uygulanmaktadır. Resmî okullarda verilmeyen din eğitimi bu kurumlar üstlenmiştir.³⁴⁶ Okul öncesi dönemdeki çocuklar ailelerinin tercihleri doğrultusunda dinî kuruluş veya cemaatlerin açmış oldukları kurumlarda din eğitimi alabilmektedir.³⁴⁷ Kiliselerin açmış olduğu okul öncesi kurumlarda programlar kurumlar tarafından belirlenerek uygulanmaktadır.³⁴⁸ Bu kurumlarda din eğitiminin amacı, çocukta Hristiyan karakter ve kişiliğinin gelişimini sağlamaktır. Din eğitimi verilirken çocuğun Allah ve Hz. İsa'ya imanı olan gelişmiş insan ve toplumun sosyal günahlarının farkında olan duyarlı bir Hristiyan olması ve toplumda kilisenin yaşamasında etkili olan bir birey haline gelmesi hedeflenmiştir.³⁴⁹

Kilise anaokullarında içeriğini, kaynağını İncil'in teşkil ettiği bir din eğitimi uygulanmaktadır.³⁵⁰ Uygulanan program içerisinde şu faaliyetler bulunmaktadır: İncil okuma, dua ve ibadet etme, ilâhi ve şarkı söyleme, hikâye anlatma, sohbet etme gibi. Öğretmen çocuğa öğreteceği konunun amacını belirledikten sonra bu amaca ulaştırıcı hikâyeyi anlatır veya sohbetini yapar, sonunda konu ile ilgili İncil'den bölüm okur veya ilâhi söyler. Meselâ: çocuğa Allah'ı tanıtmak ve onun özellikleri hakkında bilgi vermek için, çocuğa kainattaki yaratıklar ve düzen hakkında açıklamalarda bulunulur sonunda da İncil'deki ilk ayet okunur ve Allah'a verdikleri için şükranları belirtmek için

³⁴⁵ Frances W. Danielson, *Methods With Beginners*, Boston, 1921, 49.

³⁴⁶ Iris V. Cully, *Children In The Church*, Philadelphia, 1952, 22.

³⁴⁷ John B. Wilson and Samuel M. Natale, *Education In Religious Understanding*, New York, 1987, 33.

³⁴⁸ Phoebe M. Anderson, *Religious Living With Nursery Children In Church and Home*, Boston, 1956, 70-71.

³⁴⁹ John Dillingham, *Making Religious Education Effektive*, New York, 1935, 25.

³⁵⁰ Harold W. Burgess, *An Invitation To Religious Education*, Indiana, 1975, 35.

dua edilir.³⁵¹ Çocuklara dua etme alışkanlığını kazandırmak için grup halinde dualar yapılır daha sonra çocuktan bireysel dua yapması istenir.

Din eğitimi veren kilise anaokullarında çocuklarda dinî duygular geliştirilirken, okul öncesinde kullanılan oyun, müzik, dramatizasyon, sanatsal faaliyetler gibi etkinliklerden de yararlanılmaktadır.³⁵² Sınıflarda dinî figürler ve objeler bulunmaktadır. Hz. İsa'ya ait resimler, özellikle Hz. İsa'nın çocuklarla beraber çizildiği resimler, haçlar ve mumlar gibi Hristiyan insanı için önemli olan objeler sınıf içerisinde yer almaktadır.³⁵³ Din eğitiminin temel amacı olarak çocuklara Tanrı, Hz. İsa, İncil, kiliseyi tanıtmayı ve sevdirmeyi ve çocukların dua etme alışkanlığını kazandırmayı hedeflemektedirler. Çocuklara dua etme öğretilirken öncelikle Allah'ın onlara verdiklerinden dolayı teşekkür etmeleri istenmektedir. Sınıf içinde hep birlikte Allah'ın onlara verdikleri tek tek sayıldıktan sonra teşekkür edip sonunda hep beraber amin denilmektedir.³⁵⁴ Ayrıca çocuklara yönelik hazırlanmış dinî içeriği bulunan şarkılar ve ilâhiler öğretilmektedir. Müzik çocuklarla dua ve ibadet edilirken kullanılan en önemli faaliyettir. Dua edilirken, duanın bir bölümünden sonra ilâhiler söylenmekte ya da bir müzik aleti ile çeşitli dinî içerikli parçalar çalınmaktadır. Dinî sembolleri taşıyan bu ilâhî ve şarkılar hem çocukların hoşuna gitmekte hem de bu faaliyette çocuklara çeşitli dinî tecrübe ve bilgiler sunulmaktadır.³⁵⁵

Çocukların dinî eğitiminde kullanılmak üzere çok çeşitli kitaplar yazılmakta ve basılmaktadır. Özellikle İncil'den alınan hikâye ve öğütler okul öncesi çocukların gelişimine uygun olarak yazılmakta ve resimler çizilmektedir. Bu kitaplar hem aileler tarafından hem de anaokullarında çocuklara okunmaktadır.³⁵⁶ Din eğitiminin sadece kurumda kalmayıp, devamlılığını sağlamak için ailelerle işbirliği yapılmaktadır. Aileler çocuklarını düzenli olarak pazar okulları ve kiliselere getirmeleri için teşvik edilmektedirler. Ayrıca çocukların kurumda öğrendiklerini evde de tekrar etmeleri için uygulanan programlar evlere gönderilmektedir.³⁵⁷ Böylece hem çocukların din eğitimi evde devam etmiş olmakta, hem de ailelere yönelik din eğitimi de verilmiş olmaktadır.

³⁵¹ R. T. Grigg and M. A. Smith, *The Child's Knowledge of God*, London, 1920, 213-228.

³⁵² A. Hector Maclean, *The New Era In Religious Education*, Boston, 1934, 250.

³⁵³ Edna D. Baker, *The Beginners Book In Religion*, Cincinnati, 1921, 40.

³⁵⁴ Ilse Forest, *Child Life And Religion*, New York, 1930, 76.

³⁵⁵ Charles S. Ikenberry, *Motives And Expression In Religious Education*, New York, 1922, 40.

³⁵⁶ W. Walter Smith, *The Elements Of Child Study And Religious Pedagogy*, London, 1912, 81.

³⁵⁷ Eva Carper Ruth Carper, *Bible, Lessons For Kindergarten Children*, Pennsylvania, 1950, 24.

Kilise okullarında din eğitimi verilirken İncil'den ayetler seçilerek okunmaktadır. Konular anlatılırken, konuya uygun düşen ayetler seçilip çocuklara okunmakta, daha sonra bu ayetler hakkında konuşulmaktadır. Böylece çocuğun kutsal kitabı ile tanışması ve sevmesi sağlanmakta, hem de Tanrı'nın sözleri öğretilmektedir. Ayrıca bu ayetlerle dualar edilmektedir.³⁵⁸

Hristiyanlar için önemli olan dinî günlerde okulda kutlamalar düzenlenmektedir. Thanksgiving (Şükran Günü), Cristmas (Noel Bayramı), Easter (Paskalya Bayramı) gibi dinî günler kutlanılmaktadır. Bu günlerde İncil'den hikâyeler ve ayetler okunmakta, topluca dualar edilmektedir. Sınıf içinde bu günlerin önemine yönelik süslemeler yapılmakta, dramatizasyonlar uygulanmaktadır.³⁵⁹ Din eğitimi uygulamalarında dinî bayramlar program içinde önemli bir yer tutmakta ve çocukların dinî duygularını desteklemek ve geliştirmek için bu günleri iyi bir şekilde değerlendirmektedirler.

A.B.D.'de okul öncesi eğitim kurumlarında uygulanmak üzere pek çok program hazırlanmıştır. Her kurumun kendi din eğitimi amaçlarına göre çeşitli program örnekleri hazırlanmış ve uygulanmaktadır.³⁶⁰

IV. OKUL ÖNCESİ EĞİTİM KURUMLARINDA DİN VE AHLÂK EĞİTİMİNE YÖNELİK TEKLİF EDİLEN PROGRAM ÖRNEĞİ

A. Din Eğitime Yönelik Program Örnekleri

a. ALLAH KAVRAMI

Konu Analizi

Konu : Allah Kavramı

Alt Konular :

Allah Nedir ?

Allah'ın Özellikleri

Allah'ın Yarattıkları

³⁵⁸ Danielsson, a.g.e., 55.

³⁵⁹ Josephine T. Gould, *Growing With Nursery And Kindergarten Children*, Boston, 1966, 93.

³⁶⁰ Program örnekleri ile ilgili ayrıntılı bilgi için bk. Nancy Lee Cecil, *Raising Peaceful Children In A Violent World*, California, 1995; Debora C. Pratt, *Celebrating Me And My World*, Boston, 1995 ve Colleen McDonald, *We Are Many, We are One*, Boston, 1996.

Allah Sevgisi

Dua Nedir ?

Dua Örnekleri

Gelişimsel Hedef : Varlıkları tanıyabilme
 Konu Hedefi : Allah' ı tanıyabilme
 Hedef Davranışlar : - Allah' ın bir olduğunu söyleme
 - Allah' ın herşeyin yaratıcısı olduğunu söyleme

Gelişimsel Hedef : Varlıkların özelliklerini kavrayabilme
 Konu Hedefi : Allah' ın özelliklerini kavrayabilme
 Hedef Davranışlar : - Allah' ın görünmez olduğunu söyleme
 - Allah' ın her zaman ve her yerde bulunduğunu söyleme
 - Allah' ın herşeyi gördüğünü söyleme
 - Allah' ın herşeyi duyduğunu söyleme

Gelişimsel Hedef : Verilen kavramları kavrayabilme
 Konu Hedefi : Yaratma kavramını kavrayabilme
 Hedef Davranışlar : - Yaratmanın yoktan varetme olduğunu söyleme
 - Yaratma işini gerçekleştirene yaratıcı dendiğini söyleme
 - Allah' ın tek yaratıcı olduğunu söyleme

Gelişimsel Hedef : Verilen varlıkları kavrayabilme
 Konu Hedefi : Allah' ın yarattığı varlıkları kavrayabilme
 Hedef Davranışlar : - Allah' ın insanları yarattığını söyleme
 - Allah' ın hayvanları yarattığını söyleme
 - Allah' ın bitkileri yarattığını söyleme
 - Allah' ın dünyayı yarattığını söyleme
 - Allah' ın uzayı yarattığını söyleme

Gelişimsel Hedef : Varlıkların özelliklerini kavrayabilme
 Konu Hedefi : Allah' ın dünyada yaptıklarını söyleme
 Hedef Davranışlar : - Allah' ın dünyayı döndürdüğünü söyleme
 - Allah' ın gece ve gündüzü oluşturduğunu söyleme
 - Allah' ın mevsimleri oluşturduğunu söyleme
 - Allah' ın doğa olaylarını oluşturduğunu söyleme

- Gelişimsel Hedef** : Duygularını ifade edebilme
Konu Hedefi : Allah' ın sevdiğini ifade edebilme
Hedef Davranışlar : - Allah' ın insanları sevdiğini söyleme
- Allah' ın herşeyi insanlar için yarattığını söyleme
- Allah' ı verdiklerinden dolayı sevdiğini ifade etme
- Gelişimsel Hedef** : Verilen kavramları tanımlayabilme
Konu Hedefi : Duayı tanımlayabilme
Hedef Davranışlar : - Duanın Allah' a verdikleri için teşekkür etmek olduğunu söyleme
- Duanın Allah' tan istekte bulunmak olduğunu söyleme
- Gelişimsel Hedef** : Duygularını ifade edebilme
Konu Hedefi : Allah' a dua edebilme
Hedef Davranışlar : - Allah' a verdiklerinden dolayı dua etme
- Allah' tan istekte bulunmak için dua etme
- Her işe Allah' ın adıyla başlama
- Gelişimsel Hedef** : Verilen bir metni ezbere söyleyebilme
Konu Hedefi : Kelime-i Tevhid' i ezbere söyleyebilme
Hedef Davranışlar : - Kelime-i Tevhid'i dinleme
- Kelime-i Tevhid' i tekrarlama
- Kelime-i Tevhid'i ezbere söyleme
- Gelişimsel Hedef** : Ritm duygusunu geliştirebilme
Hedef Davranışlar : - Şarkının sözlerini dinleme
- Şarkıyı birlikte söyleme
- Şarkıyı tek başına söyleme
- Gelişimsel Hedef** : Parmak hareketleriyle sözü birleştirebilme
Hedef Davranışlar : - Sözlere uygun parmak hareketleri yapma
- Sözlere uygun parmak hareketleri yapma
- Gelişimsel Hedef** : Dinlediği bir hikâyeyi kendi cümleleri ile anlatabilme
Hedef Davranışlar : - Seviyesine uygun bir hikâyeyi dinleyip , anlama
- Hikâye ile ilgili soruları cevaplama
- Hikâyeyi kendi cümleleri ile anlatma

- Gelişimsel Hedef** : Şiir ve tekerlemeyi söylemede istekli olabilme
- Hedef Davranışlar** : - Şiir ve tekerleme söyleme çalışmalarına etkin bir şekilde kendiliğinden katılma
 - Şiir ve tekerlemeyi söylemek için söz alma
 - Şiir ve tekerlemeyi tek başına söyleme
 - Şiir ve tekerlemeyi grubuyla söyleme
- Gelişimsel Hedef** : İlgi köşelerinde ilgi duyduğu çalışmaları yardımsız gerçekleştirebilme
- Hedef Davranışlar** : - İlgi duyduğu çalışmayı kimseye sormadan kendi isteği ile seçme
 - Araç ve gereci yapacağı çalışmaya uygun olarak kullanma
 - Araç ve gereci amaçladığı çalışmaya uygun olarak kullanma
 - Çalışmalarında kendi düşünce ve becerilerini uygulama
 - Çalışmalarını amaçladığı şekilde sonuçlandırma
- Gelişimsel Hedef** : Küçük kaslarını etkili olarak kullanabilme
- Konu Hedefi** : Geometrik şekillerden kendine özgü yeni bir kompozisyon meydana getirebilme
- Hedef Davranışlar** : - Geometrik şekilleri meydana getiren çizgileri üzerinden makasla kesme
 - Kestiği şekilleri değişik durumlara sokarak yeni şekiller meydana getirme
 - Şekilleri kağıt üzerine yeni bir kompozisyon meydana getirerek yapıştırma
 - Yapıştırdığı şekilleri istediği özellikte boyama
- Gelişimsel Hedef** : Grup oyunlarına katılabilmek
- Hedef Davranışlar** : - Oyun kurallarına uyma
 - Arkadaşlarıyla beraber oynama
- Gelişimsel Hedef** : Belirli bir metni kendi cümleleri ile anlatabilmek
- Konu Hedefi** : Seviyesine uygun olarak açıklanan ayet ve hadisi kendi cümleleri ile anlatabilmek
- Hedef Davranışlar** : - Seviyesine uygun ayet ve hadisi dinleyip ,anlama
 - Konu ile ilgili soruları cevaplama
 - Ayet ve hadisi kendi cümleleri ile anlatma

- Gelişimsel Hedef** : Belirli bir metni söylemede istekli olabilme
Konu Hedefi : Duaları söylemede istekli olabilme
Hedef Davranışlar : - Duaları söyleme çalışmalarına katılma
 - Duaları tekrar etme
 - Duaları tek başına söyleme
 - Duaları söylemek için söz alma

KAVRAMLAR

Allah
 Var- Yok
 Yaratma
 Yaratıcı
 Dua
 Canlı- Cansız

ETKİNLİKLER

ŞİİR

Birsin

Birsin Allah' ım birsin

Herşeyi Sen bilirsin

Gündüz aydınlıklarda

Gece karanlıklarda

Görürsün işitirsin

Birsin Allah' ım birsin

Herşeyi Sen bilirsin

Allah' a Şükür

Annem için, Allah' ım !

Babam için Allah' ım !

Senin bana verdiğin

Herşey için Allah' ım !

Şu güzel çiçek için

Uçan kelebek için

Yediğim ekmek için

Sana şükür, Allah' ım !

Bembeyaz karlar için
 Kırmızı narlar için
 Yeşil baharlar için
 Sana şükür, Allah' ım !

ŞARKI

Besmele

Allah'tır ilk sözümüz
 İman dolu özümüz
 Uyanırken her sabah
 Derim hemen Bismillah

Birşey yerken içerken
 Kitabımı açarken
 Yönelirim Rabbime
 Kuvvet gelir kalbime

Düşürmem hiç dilimden
 Allah tutar elimden

PARMAK OYUNU

Minareli Cami

İşte bir cami (iki elin parmakları birbirine kenetlenir)
 Çifte minareli (iki elin işaret parmakları kenetlenmeden çözülür, yukarıya kaldırılır, karşılıklı birleştirilir, minare gibi dik tutulur.)

Kocaman cami

Kocaman cami (parmakların kenetlenmesi açılmadan, iki elin ayaları birbirinden uzaklaştırılır, açılır, cami kubbesi gibi yapılır.)

Nerde bunun insanları ?

İşte burda insanları, işte burda (öbür parmakları, kenetlenme çözülmeden yukarı aşağı hareket ettirilerek kımıldanır.)

TEKERLEME

Ağzım minicik
Burnum minicik
Yanaklarım elma
Dudaklarım kiraz
Gözlerim boncuk
Benim adım çocuk

OYUN

Tilki Tilki Saat Kaç?

Öğrenciler arasından bir kişi seçilerek ebe (tilki) olur. Diğer oyuncular serbest olarak aynı hizada dizilirler. Her oyuncu ayrı ayrı ebeye “tilki tilki saat kaç?” diye sorar. Ebe “saat 3 veya 2” diye cevap verir. Bu arada soruyu soran öğrenci o kadar adım atıp ebeye yaklaştırmaya çalışır. Ebe de onu hareket halindeyken yakalamaya çalışır. Yakalarsa oyuncu ebe olur. Yakalayamazsa oyuncular tilkiye yaklaştıklarında sırtına vurup başlama çizgisine koşarlar. Ebe çocukları yakalamaya çalışır. Yakalanan çocuk tilki olur. Ebe kimseyi yakalayamazsa ceza olarak tekrar tilki olur.

HİKAYE

Küçük Murat’ın Allah’ a Teşekkürü

Küçük Murat’ a annesi ekmek alması için para verir. Murat bakkala gider. Bakka amcaya ekmekler için teşekkür eder. Bakka “bana değil, fırıncıya teşekkür et” der. Murat fırıncıya gider ve teşekkür eder. Fırıncı “bana değil, değirmenciye teşekkür et” der. Murat değirmenciye gider ve teşekkür eder. Değirmenci “bana değil çiftçiye teşekkür et, o buğdayı ekip büyütmeseydi, ben un yapamazdım” der. Çiftçiye gider, teşekkür eder. Çiftçi “bana değil, Allah’ a şükret, teşekkür et. Ben ektim ama Allah vermeseydi biçemezdim” der. Murat çiftçiye sorar “nasıl şükredeceğim?”, çiftçi “git annene babana sor” der. Murat anne babasına gider ve “Allah’ a nasıl şükredeceğiz?” diye sorar. Anne ve babası da Murat’ a yemek duasını öğretirler.

Allah’ı Arayan Çocuk (Yaşar Kandemir, Damla Yayınevi)

DUA

Kelime-i Tevhid

Lailâhe illallah

Besmele

Bismillahirrahmanirrahim

İhlâs Suresi

Kul hüvallahü ehad. Allahüs samed. Lem yelid ve lem yuled. Ve lem yekün lehu küfüven ehad.

Manası: Ey Muhammed de ki:

O Allah bir tektir,

Allah hiçbir şeye muhtaç değildir, her şey Allah' a muhtaçtır.

Allah doğurulmamıştır ve doğurmamıştır.

Hiçbir şey O' na denk değildir.

AYETLER

Allah' ın Özellikleri:

Haşr Suresi 59/22-24

O, kendisinden başka ilâh olmayan Allah' tır.

O, görüleni görülmeyeni bilendir.

O, esirgeyen ve bağışlayandır. O, her şeyin sahibidir, çok kutsaldır.

Esenlik verendir, güvenlik verendir.

Görüp gözetendir, güçlü olandır, buyruğunu her şeye geçirendir, yüceler yücesi Allah' tır.

Puta tapanların taptıkları ilâhlara benzemez.

O, var eden, güzel yaratan, yarattıklarına şekil veren, en güzel adlara sahip olan Allah' tır.

Göklerde olanlar da yerdekiler de O' nu överler.

O, güçlüdür, her şeyi bilendir.

Allah' ın Yarattıkları:

Secde suresi 32/ 7

O yarattığı herşeyi güzel yaratandır.

Rahman Suresi 55/10-12

Yüce Allah, yeryüzünü canlı varlıklar için meydana getirmiştir. Orada türlü meyveler, salkımlı hurma ağaçları, kabuklu yemişler, güzel kokulu otlar vardır.

Allah' ın Dünyada Yaptıkları:

Casiye Suresi 45/4-6

Ey insanlar! Sizin yaratılmanızda ve canlıların yeryüzünde yayılmasında kesin olarak inanan kimseler için ibretler vardır. Gece ile gündüzün birbiri ardından gelmesinde, Allah' ın rızık vermek için gökten yağmur indirip yeri onunla, ölümünden sonra diriltmesinde, rüzgarları yönetmesinde, aklını kullanabilenler için dersler vardır. Ey Muhammed! İşte sana gerçek olarak anlattığımız bunlar, Allah' ın varlığının delilleridir. Artık Allah' tan ve O' nun delillerinden sonra hangi söze inanırlar?

İbrahim Suresi 14/ 33

Daima belli yörüngelerinde yürüyen güneşi ve ayı, geceyle gündüzü buyruğunuza veren Allah' tır.

Dua:

Âraf Suresi 7/180

En güzel isimler Allah' ındır. O halde O' na o isimlerle dua edin.

Furkan Suresi 24/77

Eğer duanız olmasaydı, Allah size niye değer versin?

HADİS

Peygamberimiz şöyle öğüt vermiştir:

Allah' ın varlığını ve birliğini anlamak için, göklere bakın, yere bakın, kendinize bakın. Bütün bunların yaratılışında akıllara hayret veren incelikleri, bunların kendiliğinden olup olmayacağını düşünün. Bunlar, Allah' ın varlığını ve tekliğini gösteren delillerdir.³⁶¹

Allah' ı anmanın en güzel yolu La İlähe İllâllah (Kelime-i Tevhid) demektir.³⁶²

³⁶¹ B.Bilgin, *Ellibin Yıllık Bir Gün*, Ankara, 1997, 96.

³⁶² Tirmizî, *Daavât*, 65.

Sizden biriniz dua etmek istediği vakit önce Allah'a hamd etsin, sonra Peygamberi ansın, sonra da istediği duayı yapsın.³⁶³

SANAT FAALİYETİ

Fon kartonu ile cami yapımı (geometrik şekillerden oluşan fon kartonlarından cami yapımı)

b. HZ. MUHAMMED

Konu Analizi

Konu: Peygamberimiz Hz. Muhammed

Alt Konular:

Peygamberlik Nedir?

Peygamberlerin Özellikleri

Hz. Muhammed Kimdir?

Hz. Muhammed' in Hayatı

Hz. Muhammed' in Kişilik Özellikleri

Hz. Muhammed' in Müslümanlar İçin Önemi

Gelişimsel Hedef : Verilen kavramları açıklayabilme

Konu Hedefi : Peygamberliğin ne olduğunu açıklayabilme

Hedef Davranışlar : - Allah' ın insanları eğitmesi için insanların arasından birini seçtiğini söyleme
- Bu seçilen kişiye peygamber adı verildiğini söyleme
- Tarih boyunca Allah' ın birçok peygamberi görevlendirdiğini söyleme

Gelişimsel Hedef : Varlıkların özelliklerini kavrayabilme

Konu Hedefi : Peygamberlerin özelliklerini kavrayabilme

Hedef Davranışlar : - Peygamberlerin hiç yalan söylemediklerini söyleme
- Peygamberlerin verdikleri sözleri daima tuttuklarını söyleme

³⁶³ Tirmizî, Daavât, 9.

- Peygamberlerin akıllı olduklarını söyleme
- Peygamberlerin hiç kötü söz söylemediklerini ifade etme

Gelişimsel Hedef : Varlıkları tanıyabilme

Konu Hedefi : Hz. Muhammed' i tanıyabilme

- Hedef Davranışlar** :
- Hz. Muhammed' in müslümanların peygamberi olduğunu söyleme
 - Hz. Muhammed'in son peygamber olduğunu söyleme
 - 571 yılında Mekke' de doğduğunu söyleme
 - Hz. Muhammed'in anne ve babasının adlarını söyleme
 - Küçük yaşta anne ve babasını kaybettiğini, dedesi ve amcası tarafından bakıldığını söyleme
 - Allah' ın 40 yaşında peygamberlik görevini verdiğini söyleme
 - 632 yılında Medine' de vefat ettiğini söyleme

Konu Hedefi : Hz. Muhammed' in kişilik özelliklerini tanıyabilme

- Hedef Davranışlar** :
- Peygamberimizin hiç yalan söylemediğini belirtme
 - Peygamberimizin hiç kötü söz söylemediğini ifade etme
 - Peygamberimizin hiç kimsenin kalbini kırmadığını söyleme
 - Herkesin ona güvendiğini ve sevdiğini söyleme
 - Peygamberimizin bu özelliklerinden dolayı kırk yaşında Allah' ın onu peygamber seçtiğini söyleme

Gelişimsel Hedef : Varlıkların toplum için önemini kavrayabilme

Konu Hedefi : Hz. Muhammed' in müslümanlar için önemini kavrayabilme

- Hedef Davranışlar** :
- Hz. Muhammed' in müslümanlar için örnek olduğunu söyleme
 - Hz. Muhammed' in insanları sevdiğini ve onlara iyi davrandığını belirtme
 - Hz. Muhammed' in çocukları çok sevdiğini söyleme
 - Peygamberimizi sevdiğimiz zaman Allah' ın da bizi seveceğini belirtme

Gelişimsel Hedef : Grup oyunlarına katılabilme

- Hedef Davranışlar :**
- Oyun kurallarına uyma
 - Arkadaşlarıyla beraber oynama

Gelişimsel Hedef : Belirli bir metni tek başına söyleyebilme

- Hedef Davranışlar :**
- Verilen metni dinleme
 - Verilen metni öğretmenden sonra tekrar etme
 - Belirlenen metni tek başına söyleme

Gelişimsel Hedef : Öğrendiği bir şarkıyı seslendirmede istekli olabilme

- Hedef Davranışlar :**
- Şarkı söylemeyi isteme
 - Şarkı söylemeyi sevme
 - Tek başına şarkı söylemekten kaçınmama

Gelişimsel Hedef : Parmak hareketleriyle sözü birleştirebilme

- Hedef Davranışlar :**
- Sözleri anlama
 - Sözlere uygun parmak hareketleri yapma

Gelişimsel Hedef : Dinlediği bir öyküyü anlayabilme

- Hedef Davranışlar :**
- Öykü hakkında sorulan sorulara, doğru ve mantıklı cevaplar verme, fikir yürütme
 - Öyküdeki kahramanların özelliklerini söyleme
 - Öyküyü kendi cümleleriyle anlatma
 - Öyküdeki ana düşünceyi söyleme

Gelişimsel Hedef : Küçük kaslarını etkili olarak kullanabilme

Konu Hedefi : Verilen materyallerle belirli bir ürün oluşturabilme

- Hedef Davranışlar :**
- Verilen malzemeleri parçalara ayırma
 - Parçalara ayrılan malzemeyi uygun yerlere yapıştırma

KAVRAMLAR

Peygamber

Peygamberlik

ETKİNLİKLER

ŞARKI

571’de bir güneş doğdu
 Adı Muhammed’di
 İlk sözü ümmetti
 Babasıydı Abdullah
 Annesiydi Amine
 Süt annesi Halime
 Doğdu cennet evinde
 Bastı altı yaşına
 Kaldı bir tek başına
 İnci gibi annesiz
 Üzüntüler boşuna
 Hak dindirir her yaşı
 Dedesiyle amcası
 Hemen kanat gerdiler
 Büyüdü gül goncası
 Kırk yaşına gelince
 Peygamberlik verildi
 Allah birdir deyince
 Putlar yere serildi

ŞİİR

Benim dinim İslâm’dır,
 Müslümanım müslüman.
 Yaradanım Allah’tır,
 Müslümanım müslüman.

Muhammed peygamberim,
 Müslümanım müslüman.
 O benim tek rehberim,
 Müslümanım müslüman.

Büyükleri sayarım,
 Müslümanım müslüman.
 Küçükleri severim,
 Müslümanım müslüman.

Kur’an’la ahlâklandım,
 Müslümanım müslüman.
 Peygamberlere inandım,
 Müslümanım müslüman.

Yalan söylemem asla,
 Müslümanım müslüman
 El uzatmam harama,
 Müslümanım müslüman.

Lâ ilâhe illallâh,
 Müslümanım müslüman.
 Muhammed rasûlullâh,
 Müslümanım müslüman.

PARMAK OYUNU

Çal Kapıyı

Çal kapıyı çal	(sağ elin işaret parmağıyla alına vurularak, kapı çalma öykünmesi yapılır.)
Bak pencereden	(her iki elin işaret ve baş parmakları iki gözün önünde birleştirilir, gözlük gibi halka yapılır)
Çevir mandalı	(burun el ile bükülür)
Gir içeri	(sağ elin işaret parmağı, ağzın içine sokulur)
Al bir iskemle	(kulak memelerinden biri tutulur, çekilir)
Otur şuraya	(öteki kulak memesi tutulur, çekilir)
Nasılsın bugün Ayşe?	(çene tutulur, sallanır)
	(Ayşe adı, çocuğun adına göre değiştirilerek söylenir)

TEKERLEME

Peygamberim uludur
Abdullah'ın oğludur
Güzel adı Muhammed
Yolu Allah yoludur

OYUN

Öt Kuşum Öt

Bir başkan bir de ebe seçilir. Ebenin gözleri bağlanır. Başkan çocuklardan birini ebenin yanına getirir. Ebe arkadaşının yüzüne eliyle dokunarak tanımaya çalışır. Tanıyamazsa “öt kuşum öt” der. Arkadaşının sesini tanımaya çalışır. Tanıyamazsa bir taklit yapmakla cezalandırılır.

HİKAYE

Peygamberimi Öğreniyorum (Yaşar Kandemir, Damla Yayınevi)

Çocuk ve Peygamber (M. Emin Ay, Timaş Yayınevi)

AYET

Peygamberlerin özellikleri

Maide 5/92

Allah'a itaat edin, Resule de itaat edin ve sakının. Eğer yüz çevirerseniz bilin ki Resûlümüzün vazifesi apaçık duyurmak ve bildirmektir.

Âraf 7/158

De ki : Ey insanlar ! Gerçekten ben sizin hepinize, göklerin ve yerin sahibi olan Alah'ın elçisiyim. Ondan başka Tanrı yoktur. O diriltir ve öldürür. Öyle ise Allah'a ve ümmî Peygamber olan resûlüne –ki O Allah'a ve O'nun sözlerine inanır- iman edin ve O'na uyun ki doğru yolu bulasınız.

Peygamberimizin Özelliği

Ahzâb Suresi 33 / 40

...O (Muhammed) Allah'ın Resûlü ve peygamberlerin sonuncusudur.

Ahzâb Suresi 33 / 21

... ..Sizler için Allah'ın Resûlü'nde güzel bir örnek vardır.

Âli İmran 3/144

Muhammed, ancak bir peygamberdir. O'ndan önce de peygamberler gelip geçmiştir.

HADİS

Resûllah (s.a.v.) insanların en güzel ahlâklısı idi.³⁶⁴

Resûllah (s.a.v.) sözlerinde ve hareketlerinde hiçbir çirkinlik bulunmadığı gibi, o çirkin olan hiçbir şeye de özenmezdi, çarşıda, pazarda bağırıp çağırılmaz, kötülüğe kötülükle karşılık vermezdi. Tam aksine kusurları bağışlar hatta yüzünü çevirip hatayı görmezden gelirdi.³⁶⁵ Peygamberimiz kendisinden birşey istenildiğinde hiçbir zaman hayır dememiştir.³⁶⁶

³⁶⁴ Buharî, Edeb, 112 ve Müslim, Mesâcid, 267.

³⁶⁵ Tirmizî, Birr, 69.

³⁶⁶ Buharî, Edeb, 21.

SANAT FAALİYETLERİ

Yırtma-yapıştırma tekniği ile Kâbe resmi yapımı

c. KUR'AN-I KERİM

Konu Analizi

Konu: Kur'an-ı Kerim

Alt Konular:

Kur'an-ı Kerim Nedir?

Kur'an-ı Kerim'in Özellikleri

Kur'an-ı Kerim'in Kullanımı

Kur'an-ı Kerim'e Saygı

Gelişimsel Hedef : Verilen kavramları açıklayabilme

Konu Hedefi : Kur'an-ı Kerim'in ne olduğunu açıklayabilme

Hedef Davranışlar : - Kur'an-ı Kerim'e bakma ve inceleme
- Kur'an-ı Kerim'in müslümanlara ait kitap olduğunu söyleme

Gelişimsel Hedef : Verilen nesnelerin özelliklerini kavrayabilme

Konu Hedefi : Kur'an-ı Kerim'in özelliklerini kavrayabilme

Hedef Davranışlar : - Kur'an-ı Kerim'in Allah'ın sözleri olduğunu söyleme
- Kur'an-ı Kerim'de insanların uyması gereken kuralların yazılı olduğunu söyleme
- Daha önceki toplumların yaşadıklarını anlatan hikâyelerin yazılı olduğunu söyleme

Konu Hedefi : Kur'an-ı Kerim'den nasıl faydalanılabileceğini kavrayabilme

Hedef Davranışlar : - Kur'an-ı Kerim'in her zaman okunması gerektiğini
- Kur'an-ı Kerim'den Allah'ın insanlardan neler istediğini öğrenildiğini söyleme
- Namaz kılarken Kur'an-ı Kerim'den bölümler okunduğunu söyleme

- Dua ederken Kur'an-ı Kerim' den bölümler okunduğunu söyleme

Gelişimsel Hedef : Toplumsal değerlere saygılı olabilme

Konu Hedefi : Kur' an-ı Kerim' e saygılı olabilme

- Hedef Davranışlar**
- Kur' an-ı Kerim'i temiz iken eline alma
 - Kur'an-ı Kerim' i yerlere bırakmama ve yüksekçe bir yere koyma
 - Kur' an-ı Kerim okunurken dinleme
 - Kur' an-ı Kerim' i yırtmamak
 - Kur' an-ı Kerim' in üzerine yazı yazmamak

Gelişimsel Hedef : Grup Oyunlarına katılabilme

- Hedef Davranışlar :**
- Oyun kurallarına uyma
 - Arkadaşlarıyla beraber oynama

Gelişimsel Hedef : Verilen materyallerle belirli bir ürün oluşturabilme

- Hedef Davranışlar :**
- Verilen materyalleri tanıma
 - Verilen materyalleri uygun yerinden kesme
 - Kesilen materyalleri uygun yerlerinden yapıştırma

Gelişimsel Hedef : Dinlediği bir öyküyü anlayabilme

- Hedef Davranışlar :**
- Öykü hakkında sorulan sorulara doğru ve mantıklı cevaplar verme, fikir yürütme
 - Öyküdeki kahramanların özelliklerini söyleme
 - Öyküyü kendi cümleleriyle anlatma
 - Öyküdeki ana düşüncayı söyleme

Gelişimsel Hedef : Şiir ve tekerlemeyi söylemede istekli olabilme

- Hedef Davranışlar :**
- Şiir ve tekerleme söyleme çalışmalarına etkin bir şekilde kendiliğinden katılma
 - Şiir ve tekerlemeyi söylemek için söz alma
 - Şiir ve tekerlemeyi tek başına söyleme
 - Şiir ve tekerlemeyi grubuyla söyleme

Gelişimsel Hedef : Parmak hareketleriyle sözü birleştirme

- Hedef Davranışlar :**
- Sözlere uygun parmak hareketleri yapma

- Gelişimsel Hedef : Ritm duygusunu geliştirebilme
 Hedef Davranışlar : - Şarkının sözlerini dinleme
 - Şarkıyı birlikte söyleme
 - Şarkıyı tek başına söyleme

KAVRAMLAR

Kutsal Kitap

ETKİNLİKLER

ŞİİR

Benim dinim yücedir
 Ben dinimi severim
 İslâm'dır benim dinim
 Dinlerin en yücesi
 Allah birdir demektir
 Dinimin temeli
 Bu din diyor temiz ol
 Bu din diyor doğru ol
 Var mıdır bu dinden daha güzel bir yol
 Peygamberim Muhammed
 İki cihan güneşi
 Peygamberler içinde yoktur onun bir eşi
 Kitabımız Kur'an okuruz onu her an
 Çok şükür Allahım'a
 Müslümanım müslüman.

ŞARKI

Yatar kalkarım besmele ile,
 Güne başlarım besmele ile,
 Yola çıkarım besmele ile,
 Doyuran Allah elhamdülillah.

Gider dönerim besmele ile,
 İner binerim besmele ile,
 Yola çıkarım besmele ile,
 Vardır Allah elhamdülillah.

PARMAK OYUNU

Dedemin Gözlükleri

Uyurken dedem

Gözlükleri gözündeymiş (iki elle yuvarlak gözlük işaretleri yapılır ve eller gözlerin üstüne konur)

Unutmuş gözlüklerin gözünde olduğunu

Uyanınca başlamış aramaya (sağa sola bakarak arama öykünmesi yapılır)

Aramış taramış bulamamış (eller arkaya saklanır)

Bir de bakmış ki

Gözlükler gözündeymiş (eller gözlük gibi yapılır, gözlere konulur)

TEKERLEME

Bir iki tombul kedi

Camdan bakar

Başına takar

Hop hop altın top

OYUN

Postacı Mektup Var

Çocuklar halka biçiminde sandalyelere otururlar. Ortada bir oyuncu postacı olur. Postacı aynı zamanda ebedir.

Postacı : Mektup var

Oturan Çocuklar : Kimden kime ?

Postacı : Ali'den Ayşe'ye

Ali ile Ayşe yer değiştirirken postacı yer kapmaya çalışır. Ortada kalan postacı olur.

HİKAYE

Dine Doğru (Yaşar Kandemir, Damla Yayınevi)

Kur'an'dan Dinî Hikâyeler, Hz. Yunus'un Balinası

AYET

Nisa 4/105

Allah'ın sana gösterdiği şekilde insanlar arasında hükmedesin diye sana Kitab'ı hak ile indirdik...

Âraf 7/2

Gerçekten onlara, inanan bir toplum için yol gösterici ve rahmet olarak, ilim üzere açıkladığımız bir kitap getirdik.

HADİS

Sizin en hayırlılarınız Kur'an'ı öğrenen ve onu öğretendir.³⁶⁷

SANAT FAALİYETLERİ

Rahle yapımı (mukavva ve artık materyallerle süsleme tekniği ile rahle yapımı)

B. Ahlâk Eğitime Yönelik Program Örnekleri

a. SAYGI

Konu Analizi

Konu : Saygı

Alt Konular:

Saygı Nedir?

İnsanlara Saygı

- Anne- Babaya Saygı
- Akrabaya Saygı
- Arkadaşlara Saygı
- Komşulara Saygı
- Yaşlılara Saygı

Diğer Canlılara Saygı

- Hayvanlara Saygı
- Bitkilere Saygı

³⁶⁷ Buharî, Fezâilü'l-Kuran, 21.

- Doğal çevreye Saygı
- Kutsal Değerlere Saygı
- Yaratana Saygı
- Peygambere Saygı
- Kur' an-ı Kerim' e Saygı
- Kutsal Mekanlara Saygı

Gelişimsel Hedef : Verilen kavramları kavrayabilme
Konu Hedefi : Saygı kavramını kavrayabilme
Hedef Davranışlar : - Dünyada insanlar, hayvanlar ve bitkilerin beraber yaşadığını söyleme
 - Başkalarını rahatsız etmeden herkesin kendi hayatını yaşayabilmesi gerektiğini söyleme
 - Bunun diğer canlılara saygı göstermek olduğunu söyleme

Gelişimsel Hedef : Başkalarıyla olumlu ilişkiler kurabilme
Konu Hedefi : İnsanlara saygı gösterebilme
Hedef Davranışlar : - Karşısındaki kişiyi dinleme
 - Karşısındaki kişinin sözünü kesmeme, sözünü bitirdikten sonra cevap verme
 - Diğer insanların düşüncelerinden dolayı alay etmeme
 - Kötü söz söylememe
 - Diğer insanların konuşma ve davranışlarından dolayı alay etmeme
 - İnsanların kıyafetlerinden dolayı alay etmeme

Konu Hedefi : Anne –babaya saygı göstermeyi kavrayabilme
Hedef Davranışlar : - Anne- babanın sözünün dinlenmesi gerektiğini söyleme
 - Anne- babaya kötü söz söylenmemesi gerektiğini söyleme
 - Anne- babaya yardım edilmesi gerektiğini söyleme

Konu Hedefi : Akrabalara saygı gösterebilme
Hedef Davranışlar : - Akrabaları ziyaret etme gerektiğini söyleme
 - Akrabalara yardım etmenin gerektiğini söyleme

- Konu Hedefi** : Arkadaşlara saygı gösterebilme
Hedef Davranışlar : - Arkadaşların sözünü dinleme
 - Arkadaşların sözünü kesmeme
 - Arkadaşlara kötü söz söylememe
 - Arkadaşlarla oyuncakları paylaşma
 - Arkadaşlar ile alay etmeme
 - Arkadaşlara yardım etme
- Konu Hedefi** : Komşulara saygı göstermeyi kavrayabilme
Hedef Davranışlar : - Komşuları ziyaret etme gerektiğini söyleme
 - Apartmanda gürültü yapmamanın gerektiğini söyleme
 - Komşularla selamlaşmanın gerektiğini söyleme
 - Komşulara yardım etmenin gerektiğini söyleme
- Konu Hedefi** : Yaşlılara saygı göstermeyi kavrayabilme
Hedef Davranışlar : - Yaşlılara kötü söz söylememenin gerektiğini söyleme
 - Yaşlılar ile alay etmemenin gerektiğini söyleme
 - Yaşlıları ziyaret etmenin gerektiğini söyleme
 - Yaşlılara yardım etmenin gerektiğini söyleme
- Konu Hedefi** : Diğer canlılara saygı gösterebilme
Hedef Davranışlar : - Hayvanlara eziyet etmeme
 - Bitkilere zarar vermeme
 - Hayvanları ve bitkileri besleme
 - Hayvanları ve bitkileri sevme
- Konu Hedefi** : Doğal çevreye saygı gösterebilme
Hedef Davranışlar : - Çevreye çöp atmama
 - Yerlere tükürmeme
 - Gürültü yapmama
 - Çiçekleri koparmama
 - Ormanlara zarar vermeme
 - Çeşitli bitki ve ağaç yetiştirme
- Gelişimsel Hedef** : Toplumsal değerlere saygı gösterebilme
Konu Hedefi : Yaratana saygı gösterebilme
Hedef Davranışlar : - Allah' ı sevme
 - Allah' a kötü söz söylememe

- Allah' ın istediklerini yapma
- Allah' a verdiklerinden dolayı teşekkür etme
- Allah' a dua etme

Konu Hedefi : Peygamberimize saygı gösterebilme

- Hedef Davranışlar** :
- Peygamberimizin hayatını öğrenme
 - Peygamberimizi sevme
 - Peygamberimize kötü söz söylememe
 - Peygamberimizin tavsiyelerini yerine getirme

Konu Hedefi : Kur' an-ı Kerim' e saygı gösterebilme

- Hedef Davranışlar** :
- Kur' an-ı Kerim' i dinleme
 - Kur' an-ı Kerim' i yerlere bırakmama ve yüksek bir yere koyma
 - Kur' an-ı Kerim' i yırtmamak
 - Kur'an-ı Kerim'in üzerine yazı yazmamak
 - Kur' an-ı Kerim'i temiz iken ellemek

Konu Hedefi : Camilere saygı gösterebilme

- Hedef Davranışlar** :
- Camilere ayakkabısız girme
 - Camiye temiz kıyafetle girme
 - Camide gürültü yapmama
 - Camiyi temiz tutma
 - Ezan okunurken dinleme

Konu Hedefi : Mezarlıklara saygı gösterebilme

- Hedef Davranışlar** :
- Mezarlıkları temiz tutma
 - Mezarlıklarda çiçek ve yeşillik koparmama
 - Mezarlıklarda dua etme
 - Mezarlıkların üzerine basmama

Gelişimsel Hedef : Seramik hamurundan kendine özgü değişik şekiller meydana getirebilme.

- Hedef Davranışlar** :
- Seramik hamurunu yoğurma
 - Yapacağı şekilleri zihninde tasarlama
 - Kendi düşüncesine uygun şekiller yapma
 - Değişik şekiller yapmaya özen gösterme
 - Yaptığı şekilleri yoğurma

Gelişimsel Hedef : Parmak hareketleriyle sözü birleştirebilme
Hedef Davranışlar : - Sözlere uygun parmak hareketleri yapma

Gelişimsel Hedef : Dinlediği bir öyküyü anlayabilme
Hedef Davranışlar : - Öykü hakkında sorulan sorulara, doğru ve mantıklı cevaplar verme, fikir yürütme
 - Öyküdeki kahramanların özelliklerini söyleme
 - Öyküyü kendi cümleleriyle anlatma
 - Öyküdeki ana düşünceyi söyleme

Gelişimsel Hedef : Öğrendiği bir şarkıyı seslendirmede istekli olabilme
Hedef Davranışlar : - Şarkı söylemeyi isteme
 - Şarkı söylemeyi sevme
 - Tek başına şarkı söylemeye istekli olma

Gelişimsel Hedef : Oyunu kurallarına göre oynamada dikkatli olabilme
Hedef Davranışlar : - Dikkatini oyunun kuralları üzerinde toplama
 - Arkadaşlarının davranışlarına dikkat etme
 - Kendini kontrol etme
 - Oyunda değişiklik yapıldığında fark etme

Gelişimsel Hedef : Şiir ve tekerlemeyi söylemede istekli olabilme
Hedef Davranışlar : - Şiir ve tekerleme söyleme çalışmalarına etkin bir şekilde kendiliğinden katılma
 - Şiir ve tekerlemeyi söylemek için söz alma
 - Şiir ve tekerlemeyi tek başına söyleme
 - Şiir ve tekerlemeyi grubuyla söyleme

KAVRAMLAR

Saygı
 Akraba
 Komşu
 Doğal çevre
 Cami
 Mezarlık

ETKİNLİKLER

ŞİİR

Allah'ım sevdim seni ,
Sen de sev koru beni.
Sağlık ve afiyet ver,
Yarattın büyüt beni.

Anam babam kardeşim,
Sevdiklerim milletim.
Hep inandık bağlandık,
Rabbimizsin sen bizim.

Kötülere uydurma,
Yanlış işler yaptırma.
Hayat boyu ıstık tut,
Doğru yoldan saptırma.

Bizi yoktan var ettin,
Yedirdin ve içirdin.
Aç ve açık bırakma,
Kulunuzuz biz senin.

TEKERLEME

Başka yok var bir Allah
La ilâhe illallah
Dillerde tekbir Allah
La ilâhe illallah
Budur benim ezberim
Muhammed peygamberim
Derim başka yok ilah
La ilâhe illallah

ŞARKI

Köpek uçmak istemiş
Bir gün kargaya gitmiş
Karga ona anlatmış

Bizimki de inanmış
 Tırmanmış koşa koşa
 Balkonun kenarına
 Dikmiş kulaklarını
 Açmış ayaklarını
 Havlamış birkaç kere
 Atmış kendini yere
 Köpek ölmüş vah, vah, vah
 Karga gülmüş hah, hah, hah

PARMAK OYUNU

Tavşan

Bir minik tavşan varmış (sağ elin işaret ve orta parmakları tavşan kulakları gibi tutulur)
 Bu kafeste yaşarmış (sol el, portakal tutar gibi yuvarlak yapılır)
 Gezerken bir ses duysa
 Hemen diker kulakları (sağ elin kulak öykünmesi yapan parmakları dimdik tutulur)
 Hop...diye kafesine
 Koşar atlarmış... (parmaklardan yapılmış kulaklar, "hop"deyince, öteki elinin avuç içine konur ve sıkıca tutulur)

OYUN

Yağmur, Kar, Dolu

Çocuklar masada otururlar. Eğitimci yağmur deyince çocuklar elleri ile yağmur öykünmesi yaparlar (avuç içleri masaya bakar durumda, parmaklarını pıtır pıtır masaya vururlar) Eğitimci kar deyince çocuklar el çırpırlar. Eğitimci dolu deyince çocuklar elleri ile masaya vururlar. Yanlış yapan çocuk oyun turu tamamlanıncaya kadar arkadaşlarını seyreder.

HİKAYE

Leylek ile Tilki (La Fontaine, Esin Yayınevi)

AYET

Ankebut 29/8

Biz insana ana ve babasına iyilik etmesini emrettik.

İsra 17/23-24

Rabbin şöyle emretti : Sadece Allah’a ibadet edeceksiniz. Ana ve babanıza iyi davranacaksınız. Onlardan biri veya her ikisi senin yanında yaşlanırsa sakın onlara “öf” bile deme! Onları azarlama! Onlara saygıyla hitap et! Onlara merhamet ederek tevazu kanadlarını aç da “Rabbim! Küçüklüğümde onlar beni nasıl şefkatle büyüttülerse, sen de onlara öyle merhamet et, de!”.

Lokman 31/14

Biz insana, ana-babasına iyi davranmasını tavsiye etmişizdir. Çünkü anası onu nice sıkıntılara katlanarak taşımıştır

Nisa 4/86

Size bir selam verildiği zaman ondan daha iyisiyle selam verin veya aynıyla mukabele edin.

HADİS

Peygamberimize, en iyi davranılması gereken kimdir? sorusu sorulduğunda Resulullah (s.a.v.) şöyle buyurmuştur : “Öncelikle annen, sonra baban, sonra da en yakın akrabandır.”³⁶⁸

Biriniz bir meclise gelince selam versin, kalkmak isteyince de selam versin
.....³⁶⁹

Allah Teala her varlığa iyi davranılmasını emretmiştir.....³⁷⁰

İnsanların en kötüsü iki yüzlü kimselerdir.³⁷¹

SANAT FAALİYETİ

Seramik hamuru ile değişik şekiller yapma

³⁶⁸ Müslim, Birr, 2.

³⁶⁹ Tirmizî, İsti’zan, 15.

³⁷⁰ Müslim, Sayd, 57.

³⁷¹ Müslim, Birr, 99.

b. YARDIMLAŞMA

Konu Analizi

Konu : Yardımlaşma

Alt Konular:

Yardımlaşma Nedir?

İnsanlara Yardım

Hayvanlara Yardım

Yardımlaşmanın Önemi

Gelişimsel Hedef	:	Verilen kavramı kavrayabilme
Konu Hedefi	:	Yardımlaşma kavramını kavrayabilme
Hedef Davranışlar	:	- Sıkıntı içinde bulunan kişilerin güçlüklerini gidermeye “yardım” denildiğini söyleme - İnsanların karşılıklı, birbirlerine yardım etmesinin yardımlaşma olduğunu söyleme
Gelişimsel Hedef	:	Başkalarıyla olumlu ilişkiler kurabilme
Konu Hedefi	:	İnsanlara yardım edebilme
Hedef Davranışlar	:	- Anne-babaya yardım etmenin gerektiğini söyleme - Akrabaya yardım etmenin gerektiğini söyleme - Arkadaşlara yardım etmenin gerektiğini söyleme - Komşulara yardım etmenin gerektiğini söyleme - Yaşlılara yardım etmenin gerektiğini söyleme - Hastalara yardım etmenin gerektiğini söyleme - Fakirlere yardım etmenin gerektiğini söyleme - Kimsesizlere yardım etmenin gerektiğini söyleme
Konu Hedefi	:	Hayvanlara yardım edebilme
Hedef Davranışlar	:	- Hayvanları besleme - Hayvanlara eziyet etmeme - Hayvanları koruma
Gelişimsel Hedef	:	Toplumsal değerlerin önemini kavrayabilme
Konu Hedefi	:	Yardımlaşmanın önemini kavrayabilme

- Hedef Davranışlar :**
- Yardım eden insanın merhametli ve mutlu olduğunu söyleme
 - Yardım edilen insanın sıkıntılarının giderilmesinden dolayı mutlu olduğunu söyleme
 - Yardım eden insanı Allah' ın sevdiğini söyleme
 - Allah' ın yardım eden insana yardım ettiğini söyleme
 - Peygamberimizin yardım etmeyi sevdiğini ve insanlara, hayvanlara yardımcı olduğunu söyleme

Gelişimsel Hedef : Grup oyunlarına katılabilmek

- Hedef Davranışlar :**
- Oyunun kurallarına uyma
 - Arkadaşlarıyla beraber oynama

Gelişimsel Hedef : Sesini şarkının söz ve müziğine uygun nitelikte kullanmaya özen gösterebilmek.

- Hedef Davranışlar :**
- Şarkının söz ve ezgisine dikkat etme
 - Şarkıyı söz ve ezgisine uygun olarak tekrar etme
 - Şarkı söylerken çok bağırmama
 - Sesini gruba uydurma

Gelişimsel Hedef : Dinlediği bir hikâyeyi kendi cümleleri ile anlatabilmek

- Hedef Davranışlar :**
- Seviyesine uygun bir hikâyeyi dinleyip, anlama
 - Hikâye ile ilgili soruları cevaplama
 - Hikâyeyi kendi cümleleri ile anlatma

Gelişimsel Hedef : Şiir ve tekerlemeyi söylemede istekli olabilme

- Hedef Davranışlar :**
- Şiir ve tekerleme söyleme çalışmalarına etkin bir şekilde kendiliğinden katılma
 - Şiir ve tekerlemeyi söylemek için söz alma
 - Şiir ve tekerlemeyi tek başına söyleme
 - Şiir ve tekerlemeyi grubuyla söyleme

Gelişimsel Hedef : Parmak hareketleriyle sözü birleştirebilmek

- Hedef Davranışlar :**
- Sözleri anlama
 - Sözlere uygun parmak hareketleri yapma
 - Tek başına parmak hareketleriyle sözü tekrar etme

Gelişimsel Hedef : Çeşitli materyalleri kullanarak yeni ve orijinal bir resim yapabilme

- Hedef Davranışlar :**
- Yapacağı çalışmayı zihninde tasarlama
 - Malzemeleri yapacağı çalışmaya uygun olacak şekilde seçme
 - Çalışması ile ilgili araç gereci seçme, kullanma
 - Çalışmasında tasarladığını uygulama
 - Kullandığı malzemelerden yeni bir eser meydana getirme

KAVRAMLAR

Doğru-yanlış

Yalan

Dürüst

Dürüstlük

ETKİNLİKLER

ŞARKI

Yalancı Çoban

Evvel zaman içinde kalbur saman içinde
Bir küçük çoban varmış yalancılık yaparmış

Yalancı yalancı sana kimse inanmaz
Yalancı yalancı sözüne kimse kanmaz

Bir gün çıkmış dağlara çiçekli bayırlara
Kurt var diye bağırmış köy halkını çağırmış

Yalancı yalancı sana kimse inanmaz
Yalancı yalancı sözüne kimse kanmaz

Sopayı alan koşmuş, fakat orda kurt yokmuş
Çoban kızmış eğlenmiş, herkes kızmış söylenmiş

Yalancı yalancı sana kime inanmaz
Yalancı yalancı sözüne kimse kanmaz

Bir gün kurt çıka gelmiş, çobanı korku almış
Kimse koşup gelmemiş, yalancıyı kurt yemiş

Yalancı yalancı sana kime inanmaz
Yalancı yalancı sözüne kimse kanmaz

ŞİİR

İyilik yap iyilik bul
Kim kazanmış kötülükten
Kötünün başına gelmedik olmaz
Kimsenin yaptığı, kimseye kalmaz
İyilik yap iyilik bul
Kim kazanmış kötülükten

TEKERLEME

Bir kilo fındık biz kırdık
On kilo fındık biz kırdık
Kabuklarından ayırdık
Bir güzel yedik

PARMAK OYUNU

Sar Makarayı

Sar sar makarayı	(eller önde tutulur, birbiri çevresinde döndürülür)
Çöz çöz makarayı	(hareket tersine yapılır)
On kilo pekmez	(iki el on parmak açılarak ileriye uzatılır)
Yala yala bitmez	(avuçları yalama öykünmesi yapılır)
Beşi sana	(beş parmak açılır öne uzatılır)
Beşi bana	(beş parmak açılır ve göğse konur)
Ayşe şap şap şap	
Ahmet şap şap şap	
Aslan geliyor, kaplan geliyor, tıp	

OYUN

Çiftçi ile kurt

Çocuklar el ele tutuşup halka olurlar. Çiftçi halkanın dışındadır. Kurt içeride bekler.Çocuklardan biri ebe seçilir.

Çocuk : Tarlanın içinde kim var?

Kurt : Ben varım...

Çocuk : Şimdi geliyorum öyle ise, der.

Kurt çocuğu kovalar, çocuk koşmaya başlar, fakat kovalarken kurt ne yapıyorsa o da onu yapmaya çalışır. Kurtun çocuğu yakalamasıyla oyuncular rol değiştirir.

HİKAYE

Hasta Dede (ArkınYayınevi)

Korkuluk (Arkın Yayınevi)

AYET

Nahl 16/30

.... Bu dünyada güzel davrananlara güzel mükafat vardır.

İsra 17/2

Eğer iyilik ederseniz kendinize etmiş, kötülük ederseniz yine kendinize etmiş olursunuz.

Nisa 4/36

... Anaya, babaya, akrabaya, yetimlere, yoksullara, yakın komşuya, uzak komşuya, yanınızdaki arkadaş, yolcuya ve ... iyi davranın.”

Duha 93/9-10

Yetimi sakın üzme, senden birşey isteyen azarlama.

Nahl 16/90

Muhakkak ki, Allah, adaleti, iyiliği, akrabaya yardım etmeyi emreder, çirkin işleri, fenalık ve azgınlığı da yasaklar

HADİS

Allahu Teala'ya göre arkadaşların iyisi, arkadaşına faydalı olandır. Allah Teala'ya göre komşuların iyisi komşusuna faydalı olandır.³⁷²

SANAT FAALİYETLERİ

Proje çalışması (artık materyallerle üç boyutlu çiftlik maketi yapımı)

c. DÜRÜSTLÜK

Konu Analizi

Konu: Dürüstlük

Alt Konular:

Dürüstlük Nedir?

Yalan Nedir?

Dürüst Olmanın Önemi

Gelişimsel Hedef : Verilen kavramı kavrayabilme

Konu Hedefi : Dürüstlük kavramını kavrayabilme

Hedef Davranışlar :

- Her zaman ve her durumda doğruluktan ayrılmamanın “dürüstlük” olduğunu söyleme
- Her zaman ve her durumda doğru sözlü olmanın “dürüstlük” olduğunu söyleme

Konu Hedefi : Yalan kavramını kavrayabilme

Hedef Davranışlar :

- Gerçek olmayan şeyi doğruymuş gibi söylemeye “yalan” denildiğini söyleme
- Yalanın insanları aldatmak ve kandırmak amacıyla kullanıldığını söyleme
- Yalan söyleyen kişiye “yalancı” denildiğini söyleme

³⁷² Tirmizî, Birr, 28.

- Gelişimsel Hedef :** Toplumsal değerlerin önemini kavrayabilme
- Konu Hedefi :** Dürüst olmanın önemini kavrayabilme
- Hedef Davranışlar :**
- Dürüst olan insana her konuda güvenilip, inanılacağını söyleme
 - Yalan söyleyen insana güvenilmeyeceğini söyleme
 - İyi bir insan olmak için dürüst olmak gerektiğini söyleme
 - Allah' ın insanlardan yalan söylememeyi, dürüst olmayı istediğini söyleme
 - Allah' ın doğru sözlü olanları sevdiğini söyleme
 - Peygamberimizin hayatında hiç yalan söylemediğini söyleme
 - Yalan söyleyen insanları diğer insanların sevmeyeceğini söyleme

- Gelişimsel Hedef :** Şarkılı oyunları grubuyla işbirliği halinde oynayabilme
- Hedef Davranışlar :**
- Şarkılı oyunu oynarken hareketlerini guruba uydurma
 - Şarkılı oyunun sözlerini söylerken sesini gruba uydurma
 - Arkadaşları ile uyum içinde olma
 - Şarkılı oyunu sonuna kadar oynama, farketme

- Gelişimsel Hedef :** Parmak hareketleriyle sözü birleştirebilme
- Hedef Davranışlar :**
- Sözlere uygun parmak hareketleri yapma

- Gelişimsel Hedef :** Dinlediği bir öyküyü anlayabilme
- Hedef Davranışlar :**
- Öykü hakkında sorulan sorulara doğru ve mantıklı cevaplar verme, fikir yürütme
 - Öyküdeki kahramanların özelliklerini söyleme
 - Öyküyü kendi cümleleriyle anlatma
 - Öyküdeki ana düşünceyi söyleme

- Gelişimsel Hedef :** Çeşitli materyalleri kullanarak yeni ve orijinal bir ürün yapabilme
- Hedef Davranışlar :**
- Yapacağı çalışmayı zihninde tasarlama
 - Malzemeleri yapacağı çalışmaya uygun olacak şekilde seçme
 - Çalışması ile ilgili araç gereci seçme, kullanma

- Çalışmasında tasarladığını uygulama
- Kullandığı malzemelerden yeni bir eser meydana getirme

Gelişimsel Hedef : Ritm duygusunu geliştirebilme

- Hedef Davranış :**
- Şarkının sözlerini dinleme
 - Şarkıyı birlikte söyleme
 - Şarkıyı tek başına söyleme

Gelişimsel Hedef : Şiir ve tekerlemeyi söylemede istekli olabilme

- Hedef Davranışlar :**
- Şiir ve tekerleme söyleme çalışmalarına etkin bir şekilde kendiliğinden katılma
 - Şiir ve tekerlemeyi söylemek için söz alma
 - Şiir ve tekerlemeyi tek başına söyleme
 - Şiir ve tekerlemeyi grubuyla söyleme

KAVRAMLAR

Yardım

Yardımlaşma

İyi-kötü

Zengin-fakir

ETKİNLİKLER

ŞİİR

Saçakta bir serçe tir tir titriyor
 Kimsesi yok onun, üzgün bekliyor
 Gel serçe seninle bize gidelim
 Üşüme ben sana yardım ederim
 Sıcacık bir oda çeşit çeşit yemler
 Vücudun ısınır oynarız çember
 Teşekkür ederim cici kardeşim
 Benim de var artık bir arkadaşım

ŞARKI

Mini mini bir kuş donmuştu
Pencereme konmuştu
Aldım onu içeriye
Cik cik cik cik
Ötsün diye
Pırpır ederken canlandı
Ellerim bak boş kaldı

TEKERLEME

Ali Baba tin tin
Sakalına bindim
Çarşıya gittim
Elma aldım
Elma kurtlu
Üzüm aldım
Üzüm çöplü
Eve geldim
Keşkek pişmiş
Ali baba düşmüş
Koşa koşa giderken eve
Gördüm kocaman bir deve
Gözleri ılık ılık
Yanında bir kaşık
Aldım kaşığı elime
Başladım yemek yemeğe
Yedim yedim bitmedi
Arkadaşlarımla paylaşmayınca
Boğazımdan geçmedi

PARMAK OYUNU

Anne örümcek duvara tırmanmış (el ile kol üzerinde tırmanma hareketi yapılır)
Yağmur yağmış sonra ıslanmış (parmakla yağmur yağma ve ıslanma hareketi yapılır)

Rüzgar esmiş onu fırlatmış (rüzgar sesi çıkarılıp bedenle uzaklaşma hareketi yapılır)
 Güneş açmış onu kurutmuş (kollarla güneşin doğuşu hareketi yapılır)

Baba ve yavru örümcek içinde aynı hareketler yapılır.

OYUN

Benim Bir Atım Var

Bütün çocuklar el ele tutuşup bir daire oluştururlar.
 Benim küçük bir atım var
 Otur desem oturur (bütün çocuklar çömelir)
 Kalk desem kalkar (herkes ayağa kalkar)
 Büzül desem büzülür (bütün çocuklar ortaya doğru toplanırlar)
 Süzül desem süzülür (herkes tekrar eski yerine doğru açılır)
 Ayaklar rap rap (ayaklar yere vurulur)
 Eller şap şap (eller birbirine vurulur)
 Bir o yana, bir bu yana (iki yana doğru sallanılır)
 Haydi herkes kol kola.

HİKAYE

Kaşığı (Ömer Seyfettin, Bilgi Yayınevi)
 Kur'an'dan Dinî Hikâyeler- Hz. Yusuf'un Hayatı

AYET

İsra 17/53
 Kullarıma söyle, sözün en güzelini söylesinler ...

Nisa 4/148
 Allah kötü sözün açıkça söylenmesini sevmez.

Ahzab 33/70
 Ey iman edenler Allah'tan sakının ve dürüst söz söyleyin.

HADİS

Peygamberimiz (s.a.v.) “Doğruluk insanı iyiliğe götürür, yalan söylemek ise insanı kötülüğe götürür.” buyurmuştur.³⁷³

Birbirinize kötü söz söylemeyiniz, birbirinize küsmeyiniz, birbirinizin eksikliğini görmeye ve işitmeye çalışmayınız.³⁷⁴

SANAT FAALİYETİ

Şeker boyasından pano yapımı (mukavva üzerine şeker boyası ile şekiller yapılır, hepsi bir araya getirilerek pano oluşturulur)

³⁷³ Müslim, Birr, 103-105 ve Buhârî, Edeb, 69.

³⁷⁴ Müslim, Birr, 29.

SONUÇ

Okul öncesi dönemde çocuk, bebeklik dönemini bitirip çocukluk dönemine geçiş yapmaktadır. Üç-altı yaş arasını oluşturan bu dönemde çocuk oyun çağına giriş yapmıştır. Üç yaşındaki çocuk artık çevresinde kendisinden bağımsız bir dünyanın varlığını ve kendisinin o dünya içinde bir birey olduğunu kabul etmektedir. Çevresindeki insanlarla girdiği ilişkiler sonucunda benmerkezci durumdan topluma dönük bir duruma doğru ilerleme gösterir. Dört yaşında çocuk, kendi dışındaki dünyanın kuralları ile başkalarının hak ve istekleri olduğunu görür ve bunlara uymaya çalışır. Bu yaş, çocuğun sorularının en yoğun olduğu zamandır. Beş yaş çocuğu ise, daha bilgili ve olgun bir birey görünümündedir ve çevresine karşı daha duyarlı ve dostça bir yaklaşım içindedir. Motor dengenin, düşüncenin bireysel-toplumsal ilişkilerin, benlik kavramının, evde, okulda ve toplum içinde uyumun daha belirli olduğu görülmektedir.

Çocuğun gelişiminde ard arda gelen olumlu ve olumsuz yaşlar özellikle okul öncesi dönem çocuğunda ortaya çıkmaktadır. Bu dönemde üç yaş çocuğu dengeli ve olumlu davranışlar içinde iken, dört yaş çocuğu dengesizlik, uyumsuzluk ve koordinasyon eksikliği içine girer. Çocuk daha sonra beş yaşla birlikte tekrardan uyumlu, dengeli olma ve kendi kendine yetebilme özelliğine sahip olur.

Bilişsel gelişim açısından işlem öncesi dönemde bulunan okul öncesi çocuğu, başkalarının bakış açısından dünyayı göremeyip, kendini olayların merkezinde gördükleri için benmerkezci bir düşünce yapısına sahiptir. Bu dönemde çocuk korunum ilkesini anlayamaz, bütünleştirme, bitleştirme ve özelden özele akıl yürütme yapmaktadır. Çocuğun düşüncesinde canlılık ve ortaklık özellikleri kendini gösterir.

Okul öncesi dönem çocukta dine yönelik ilginin en belirgin olduğu dönemdir. Din duygusu diğer duygular gibi insanın tabiatına ve yaratılışına bağlı bir duygudur. Çocuk inanma duygusu ile beraber dünyaya gelmektedir. Sorgu çağı olan bu dönemde çocuk dinî konulara yönelik ne, neden, nasıl, niçin? sorularını sormaktadır. Özellikle bu sorular kainat düzeni ve Allah hakkındadır. Üç-altı yaşlarındaki çocuklar için Allah insanî birçok özelliğe sahiptir.

Ahlâk gelişimi açısından bu yaş çocuğu bağımlı evrede bulunmaktadır. Çocuk anne-babasının kurallarına itiraz etmeden uyar ve ona göre doğru kurallara aynen uyma, otorite ve cezaya boyun eğme olarak algılanır.

Okul öncesi dönemde çocuğun eğitimi öncelikle aile tarafından gerçekleştirilmektedir. Bu dönemde çocuğun eğitiminden sorumlu örgün eğitim kurumu ise okul öncesi eğitim kurumlarıdır. Bu kurumlar, 0-6 yaş arası çocukların tüm gelişimlerini sağlıklı ve düzenli fiziksel koşullar içinde, toplumun kültürel özellikleri doğrultusunda en iyi biçimde yönlendiren, onlardan sağlam bir kişiliğin, sosyal duyarlılığın ve yaratıcı işlek bir zekanın temellerini atan, uzman-eğitici kadroya sahip, temel fonksiyonu eğitim olan sosyal kuruluşlardır. Araştırmalar, okul öncesi eğitim kurumlarında eğitim gören çocukların bu eğitimi görmeyenlere kıyasla ilkokulda daha uyumlu ve girişken, sosyal etkinliklerde daha başarılı olduklarını ortaya koymuştur.

Okul öncesi eğitim programı, kurumlarda okul öncesi eğitimin amaçlarını gerçekleştirmek üzere, belirlenen hedefler doğrultusunda kazandırılmak istenen hedef davranışlara uygun planlı ve sistemli eğitim yaşantıları düzenleyerek, sonuçta hedeflere ne ölçüde ulaştığını gösteren değerlendirmeyi de içine alan çalışmalar bütünüdür. Her kurum çocukların gelişimlerini gözönünde bulundurarak onların ihtiyaçlarına ve okul öncesi eğitimin amaçlarına uygun program hazırlamaktadır. Eğitimi bu program çerçevesinde sürdürmektedir. Okul öncesi eğitim kurumunda uygulanan program ; yıllık program, konu analizi ve günlük plandan oluşmaktadır. Yıllık programda ; amaçlar, gelişimsel hedefler, hedef davranışlar, kavramlar, konu başlıkları, özel gün ve haftalar yer almaktadır. Konu analizi kısmında ; konu başlığı, alt konular, gelişimsel hedefler, konu hedefleri, hedef davranışlar, kavramlar, etkinlikler ve materyaller bulunmaktadır. Günlük plan bölümünde de; konu, alt konu, hedef, hedef davranışlar, etkinlik, eğitim durumu ve değerlendirmeler yazılmaktadır.

Her çocuk motor, dil, duygusal, sosyal ve bilişsel gelişim alanlarında olduğu gibi dinî ve ahlâkî yönden de belirli gelişim aşamalarından geçmektedir. Çocuk doğuştan itibaren inanma duygusuna sahiptir. Diğer duygu çeşitlerinde olduğu gibi din duygusunun da tatmin edilmesi ve eğitilmesi gerekmektedir. Eğitim yapılırken bu doğuştan gelen duygunun şekillendirilmesine yönelik amaçlar gözönünde bulundurulmalıdır. Çocukluğun ilk altı yılında insanın kişilik ve karakterinin oluştuğu okul öncesi dönemde, fitrata dayalı olarak doğuştan getirdiği din duygusuna bağlı olarak, bu dönemde din ve ahlâk eğitimi

verilmelidir. Bireyin yetişkinlikte sahip olacağı dinî ve ahlâkî yapısı, okul öncesi dönemde aldığı eğitime bağlı olarak şekillenecektir.

Çocuğun dinî konulara merakının ortaya çıktığı ve bu konulara yönelik soruların sorulduğu dönem üç-altı yaşları arasındır. Ahlâk gelişimi açısından ise, bu yaşlar çocuğun anne-babaya bağımlı olduğu ve onların kurallarının doğruluğuna inanılıp uygulandığı bir evredir. Din ve ahlâk gelişimi açısından çocuk okul öncesi dönemde, öncelikle içinde yaşadığı ailenin din ve ahlâk anlayışına göre bir gelişim gösterir. Aile ortamında, anne-babasını taklit eden çocuk, onların sergilediği dinî ve ahlâkî davranışları benimseyip uygulamaya çalışır. Çocukların bu yöndeki uygulamalarını fark eden bazı dindar aileler, onların dinî konulardaki ilgi ve isteklerini değerlendirmek amacıyla din eğitimi ve öğretimi arayışına girmektedirler. Dindar aileler vermeye çalıştıkları bu eğitimin, çocuklarını gönderdikleri okul öncesi eğitim kurumlarında da devam etmesini istemektedirler.

Okul öncesi yıllarda çocuğun özellik ve ihtiyaçları ona sunulacak eğitim hizmetlerinde yönlendirici olmaktadır. Üç-altı yaşları arasında çocukların tüm gelişim alanları (motor, dil, duygusal, sosyal ve bilişsel)'nda olduğu gibi din ve ahlâk gelişimlerini destekleyici bir eğitime ihtiyaçları vardır. Ancak ülkemizde okul öncesi eğitim kurumlarında din ve ahlâk eğitimi amaç olarak hedeflenmemiştir. Sadece çocuğun sosyal gelişimine yönelik bazı ahlâkî kuralların kazandırılması hedef olarak ele alınmıştır. Halbuki dünyadaki birçok ülkede din ve ahlâk eğitimi, okul öncesi eğitim kurumlarının amaçları arasında yer alır ve bu amaçların gerçekleştirilmesi için çeşitli programlar hazırlanmaktadır. Ayrıca çocuğa millî, ahlâkî, insanî, manevî ve kültürel değerlerin benimsetilmesi amacına yönelik bir eğitim verilmesi Türk Millî Eğitimi'nin temel ilkeleri arasında yer almaktadır. Bu amaçtan hareketle okul öncesi eğitim kurumlarında din ve ahlâk eğitimi verilebilir.

Çocuk psikolojisi ve gelişimine uygun olma esasını gözönünde bulundurarak, din ve ahlâk gelişimini hedefleyen okul öncesi eğitim programları hazırlanması suretiyle çocukta istenilen din ve ahlâk eğitimi sağlanabilir. Bu hedefin gerçekleşebilmesi için program hazırlanırken gelişimsel hedef olarak din ve ahlâk gelişimleri de amaç olarak belirlenmelidir. Öncelikle bu amaca uygun konular tespit edilir. Bu konu hedeflerine ulaştıracak çocuklarda görmek istenilen hedef davranışlar da belirlenir. Ayrıca çocuklarda geliştirilmek istenen hedef davranışları gerçekleştirmek için günlük programda uygulanacak etkinlikler ve bu etkinliklerin uygulama şeklini gösteren eğitim

durumları tesbit edilir. Böylece din ve ahlâk eğitiminde de okul öncesi eğitim kurumlarında tüm gelişimsel hedeflere ulaşmada takip edilen yöntemin aynısı uygulanmış olur. Elde edilen bu bilgi ve tesbitten hareketle, bu çalışmada herhangi bir araştırma ve program geliştirme çalışması yapılmamış olan “okul öncesi eğitim kurumlarında din ve ahlâk eğitimi” konusunda bir program geliştirilmiştir.

Geliştirilen bu program ile; dinî gelişim açısından çocukta Allah’ı sevmek ve Allah’ın yarattıklarının farkında olma, Allah’ın verdikleri için şükretme, Peygamberimiz Hz. Muhammed (s.a.v.)’i sevmek, O’nu tanıma ve model alma ve İslâm dininin kutsal kitabı olan Ku’ran-ı Kerim’i tanıma ve saygı gösterme; ahlâkî açıdan ise yalan söylememek, yardım etmeyi ve paylaşmayı sevmek, çevresindekilere, anne-babasına ve Allah’a saygılı olma gibi hedef davranışların geliştirilmesi amaçlanmıştır. Ayrıca bu amaçlara ulaştıracak günlük etkinlikler bu konulardaki hedefleri gerçekleştirmeye yönelik olarak hazırlanan programda sunulmuştur.

Okul öncesi eğitim kurumlarında uygulanacak olan din ve ahlâk eğitimine yönelik programda, çocuğun din ve ahlâk gelişimini destekleyen belirli konular ele alınabileceği gibi, yıllık programda içerisinde uygulanılması düşünülen konulara uygun olan din ve ahlâk gelişimine yönelik konu hedefleri seçilerek, hedef davranışları tesbit edilebilir. Meselâ, yıllık planda yer alan iletişim konusu işlendiği sırada, çocuğa insanların birbirleriyle olan iletişim yöntemleri anlatılırken, çocuğun Allah ile nasıl iletişim kurabileceği açıklanabilir. Çocuğa dua etme yöntemleri ve örnekleri gösterilerek, Allah’la nasıl iletişim kuracağı da gösterilebilir. Allah’ın ise insanlarla, tayin ettiği Peygamberler ve gönderdiği Kutsal Kitaplarla iletişim kurduğu çocuklara açıklanabilir. Bu gibi konu hedefleri ahlâk gelişimi için de tesbit edilebilir. Meselâ, sosyal çevremiz konusu işlenirken, saygılı olma, yardım etme, işbirliği yapma gibi davranışlara yönelik hedefler belirlenerek, programda yer verilebilir.

Okul öncesi eğitim kurumlarında çocuğun din ve ahlâk gelişimine katkıda bulunulabileceği ve bu amaca yönelik program hazırlanabileceği yaptığımız araştırma sonucunda ortaya çıkmıştır.

Elde edilen bu sonuç doğrultusunda şu önerilerde bulunulabilir :

Öncelikle okul öncesi dönemde çocuğun din ahlâk gelişimine ve eğitimine yönelik çok çeşitli konularda araştırmalar yapılmalıdır. Ülkemizde okul öncesinde din ve ahlâk gelişimi ile ilgili yapılmış birkaç araştırmadan başka çalışma yoktur. Halbuki dünya ülkelerindeki örneklerde görüldüğü üzere din ve ahlâk gelişimi alanında spesifik birçok konuda araştırma yapılabilir. Bu nedenle, bu alandaki çalışmalara önem verilmelidir.

Okul öncesi dönemde kurumlarda uygulanacak din ve ahlâk eğitimine yönelik program örneği bulunmadığı için bu konu ile ilgili program örnekleri hazırlanmalı ve bu programların uygulanması sağlanıp üzerinde değerlendirme ve geliştirme çalışmaları yapılmalıdır. Hazırlanan programlar çeşitli okul öncesi eğitim kurumlarında uygulanarak, bu programların çocuğun psikolojisine, tüm gelişim yüzlerine olduğu gibi din ve ahlâk gelişimlerine uygun olup olmadığı tesbit edilmelidir. Bu konularla ilgili araştırmalar yapılmalı ve elde edilen sonuçlara göre programlar geliştirilmelidir.

Okul öncesi eğitim kurumlarında uygulanan eğitim programı konusunda aile bilgilendirilmelidir. Bu kurumlar aile ile işbirliği ilkesi doğrultusunda eğitimini sürdürülmelidir. Çünkü çocuğun kurumda aldığı eğitimin sürekliliğini sağlamak için bu eğitimin aile tarafından da desteklenmesi gerekmektedir. Sadece öğretmenin verdiği eğitim ile çocuğun davranışlarında kalıcılık sağlanamaz. Bu nedenle aile, kurumda verilen eğitimi evde de devam ettirmelidir.

Ailelerin çocuk gelişimi ve eğitimi konusundaki varolan bilgilerini geliştirmek için okul öncesi eğitim kurumu tarafından ana-baba okulu programı oluşturulmalı ve uygulanmalıdır. Özellikle çocuğun din ve ahlâk gelişimi ve eğitimi konusunda aileyi bilinçlendirecek bilgiler sunulmaktadır. Okul öncesi çocuğunun din anlayışı hakkında bilgi verilerek, çocuktan bu yaşta ne gibi davranışlar beklenileceği anne-babaya anlatılmalıdır. Bunun sonucunda anne-baba din ve ahlâk eğitimi uygularken nasıl bir yöntem uygulayacağı konusunda bilgi sahibi olur.

Yapılan inceleme ve araştırmalar sonucunda okul öncesi dönemde çocuğun din ve ahlâk eğitimini destekleyen eğitim malzemesinin yetersiz olduğu tesbit edilmiştir. Din ve ahlâk eğitime yönelik hazırlanan eğitim malzemelerinin, içeriği ve fiziksel yapısının çocuğun bilişsel ve estetik gelişimine uygun olması gerekir. Özellikle hazırlanan kitap konularının çocuğun gelişimine uygun olmadığı ya da kitabın kalitesinin veya resimlerinin

çocuğun estetik anlayışı açısından yetersiz olduğu görülmüştür. Bu durum göz önüne alınarak din ve ahlâk eğitime yönelik hazırlanan kitapların konularının çocuğun bilişsel, din ve ahlâk gelişimine uygun, kitap resimlerinin ise çocuğun ilgisini çekecek tarzda olması gerekir. Meselâ, Kur'an-ı Kerim'de yer alan Peygamber hayatları ile ilgili, içerisinde çocukların ilgisini çekecek güzel resimlerin bulunduğu ve çocuğun gelişimine uygun hikâye kitapları yazılmalıdır.

Okul öncesi dönemde din ve ahlâk eğitiminde kullanılacak çeşitli etkinlikler ve materyaller geliştirilmelidir. Eğitimde kullanılacak ana dili etkinliklerine yönelik şiir, şarkı, ilâhi, tekerlemeler yazılmalı ve bestelenmelidir. Bu alanda mevcut olan malzemeler yetersizdir. Bu nedenle çocuğun din ve ahlâk gelişimine uygun etkinlikler üretilmelidir. Ayrıca bu alanda kullanılabilecek materyaller de geliştirilmelidir. Meselâ, okul öncesi eğitim kurumlarında veya anne-babanın çocuğun eğitiminde kullanabileceği çocuğun din ve ahlâk gelişimine katkısı olabilecek, içerisinde dinî ve ahlâkî unsurların bulunduğu oyuncaklar ve bilgisayar oyunları üretilmelidir.

Çocuğun kurumdaki eğitimini sağlayan öğretmene yönelik, çocuğun din ve ahlâk gelişimi ve eğitimi konusunda bilgiler veren hizmetiçi eğitim uygulaması yapılmalıdır. Çünkü öğretmen yetiştiren öğretim kurumlarında din ve ahlâk gelişimi ve eğitimi konusunda bilgiler veren dersler bulunmamaktadır. Bu alandaki eksikliğini giderecek bilgiler öğretmene verilmelidir.

KAYNAKLAR

- ACUN, Suna ve Gülay B. Erten. **Okul Öncesi Eğitimi**. İstanbul: Esin Yayınevi, 1993.
- AKARSU, Bedia. **Ahlâk Öğretileri**. 3. Basım. İstanbul: A.Ü.D.T.C.F.Yay., 1982.
- AKMAN, Berrin. "Okul Öncesi Dönemde Ahlâk (Moral) Gelişimi", **Okul Öncesi Eğitimcileri İçin El Kitabı**. Ed.: Şule Bilir. İstanbul: Ya-Pa Yay, 1994, 10-15.
- . "Okul Öncesi Dönemde Fen-Doğa Çalışmalarının Temel İlkeleri ve Uygulama Örnekleri", **Okul Öncesi Eğitimcileri İçin El Kitabı**. Ed.: Şule Bilir. İstanbul: Ya- Pa Yay., 1994, 63-71.
- AKSEKİ, A. Hamdi. **İslâm Dini**. 24. Baskı. Ankara: D.İ.B. Yay., 1980.
- AKSOY, Özgönül. **Osmanlı Devri İstanbul Sıbyan Mektepleri Üzerine Bir İnceleme**. İstanbul: İsmail Akgün Matbaası, 1968.
- AKYÜZ, Yahya. "Anaokullarının Türkiye'de Kuruluş ve Gelişim Tarihçesi", **Millî Eğitim Dergisi**. 132, 1992, 11-17.
- . **Türk Eğitim Tarihi (Başlangıçtan 1993'e)**. Gözden Geçirilmiş 5. Baskı. İstanbul: Kültür Koleji Yay., 1994.
- ALAYLIOĞLU, Ruşen ve Ferhan Oğuzkan. **Ansiklopedik Eğitim Sözlüğü**. İstanbul: Arif Bolat Kitabevi, 1968.
- ALBAYRAK, Huriye. "Okul Öncesi Eğitimde Fen ve Doğa Çalışmaları", **Selçuk Üniversitesi Anaokulu/Anasınıfı Öğretmeni El Kitabı**. İstanbul: Ya-Pa Yay., 2000, 55-64.
- . "Okuma-Yazma Eğitimine Hazırlık Çalışmaları", **Selçuk Üniversitesi Anaokulu Anasınıfı Öğretmeni El Kitabı**. İstanbul: Ya-Pa Yay., 2000, 45-54.
- ALDRIDGE, Jerry and Jean Box. "Moral and Affective Dimensions of Childhood", **Handbook of Children's Religious Education**. Ed.:D. Ratcliff. Alabama: Religious Education Press, 1992, 78-90.
- ALTINKÖPRÜ, Tuncel. **Okul Öncesinde, Okulda, Sosyal Yaşamda, Çocuğun Başarısı Nasıl Sağlanır ?** İstanbul: 1979.
- ANDERSON, Phoebe M. **Religious Living With Nursery Children In Church and Home**. Boston: The Pilgrim Press, 1956.
- . **Teaching Preschoolers In The Christian Community**. Ohio: United Church Press, 1994.

ARAL, Neriman ve Diğerleri. **Çocuk Gelişimi I.** İstanbul: Ya-Pa Yay., 2000.

ARAL, Neriman, Adalet Kandır ve Münevver C. Yaşar. **Okul Öncesi Eğitim ve Ana Sınıfı Programları.** İstanbul: Ya-Pa Yay.,2000.

_____. **Okul Öncesi Eğitim I.** İstanbul: Ya-Pa Yay., 2000.

ARMANER, Neda. **İnanç ve Hareket Bütünlüğü Bakımından Din Terbiyesi.** İstanbul: M.E.B.Yay.,1967.

_____. **Din Psikolojisine Giriş I-II.** Ankara: Ayyıldız Matbaası A.Ş.,1980.

ARNOLD, Johann C. **A Little Child Shall Lead Them.** Pennsylvania: Plough Publishing House, 1997.

ARTAN, İsmihan ve Servet Bal. “Okul Öncesi Dönemde Müziğin Gelişimi ve Etkinlik Örnekleri”, **9. Ya-Pa Okul Öncesi Eğitimi ve Yaygınlaştırılması Semineri.** İstanbul: Ya-Pa Yay.,1993,235-242.

ASLANTÜRK, Zeki. “Sosyolojiye Göre Din ve Dinler Arasında İslâm Dinî”, **Din Eğitimi Araştırmaları Dergisi.** 5,51-56,1998.

ATABEK, Erdal. **Çocuklar, Büyükler ve Tavşanlar.** İstanbul: Altın Kitaplar Yay.,1994.

AY, M. Emin, **Çocuklarımıza Allah’ı Nasıl Anlatalım?** Ankara: 1987.

_____. “ Ailede Verilecek Din Eğitiminde Genel Prensipler”, **İslâm’da Aile ve Çocuk Terbiyesi.** İstanbul: Ensar Neşriyat, 1996, 317-329.

_____.“Çocuklara İman Esaslarının Öğretimi”, **Çocuk Gelişimi ve Eğitimi.** Ed.: Halis Ayhan. İstanbul: Ensar Neşriyat, 1998, 239-277.

AYDIN, Ayhan. **Gelişim ve Öğrenme Psikolojisi.**İkinci Baskı. İstanbul: Alfa Yay., 2000.

AYDIN , Oktay ve Hülya B. Aydın.“Okul Öncesi Çocuğunun Gelişim Özellikleri”, **Marmara Üniversitesi AnaOkulu / Anasınıfı Öğretmeni El Kitabı.** Ed.:Rengin Zembat. İstanbul: Ya-Pa Yay., 1999,11-17.

AYHAN, Halis. **Eğitime Giriş ve İslâmiyetin Eğitime Getirdiği Değerler.** İstanbul: Damla Yayınevi, 1982.

_____. **Din Eğitimi ve Öğretimi.** Üçüncü Basım. İstanbul : M.Ü.İ.F.V. Yay., 1997.

- AYTAÇ, Kemal. **Avrupa Eğitim Tarihi**. 2. Basım. Ankara: A.Ü.D.T.C.F. Yay., 1980.
- . “Osmanlı İmparatorluğu’nda Okul Kuruluş Sistemi”, **İ.Ü. Pedagoji Dergisi**. 2, 55-64, 1984.
- BAKER, Edna D. **The Beginners Book In Religion**. Cincinnati: The Abingdon Press, 1921.
- BALDWIN, Alfred L. **Theories of Child Development**. New York: John Wiley & Sons, 1967.
- BARAN, Musa. **Çocuk Oyunları**. Ankara: Kültür Bakanlığı Yay., 1993.
- BAŞARAN, İ. Ethem. **Türkiye Eğitim Sistemi**. İkinci Basım. Ankara: 1994.
- . **Eğitim Psikolojisi**. Beşinci Basım. Ankara: Umut Yay., 2000.
- BAŞKURT, İrfan. **Federal Almanya’da Din Eğitimi**. İstanbul: M.Ü.İ.F.V. Yay., 1995.
- BAYRAKLI, Bayraktar. **Fârâbî’ de Devlet Felsefesi**. İstanbul: Doğuş Yayın ve Dağıtım, 1983.
- . **İslâm’da Eğitim**. 3. Baskı. İstanbul: M.Ü.İ.F.V. Yay., 1989.
- BEECHER, Catharine. **Religious Training of Children In School, The Family And The Church**. New York: Harper & Brothers Publishers, 1964.
- BEİLİN, Harry. “Piagetian Theory”, **Six Theories of Child Development**. Ed.: Ross Vasta. London: Jessica Kingsley Publishers Ltd., 1992, 85-131.
- BERKOWITZ, Leonard. **The Development of Motives and Values In The Child**. New York: Basic Books, 1964.
- BERRYMAN, Jerome W. **Godly Play**. New York: Harper Collins Publishers, 1991. BETTS, George H. **The New Program of Religious Education**. New York: The Abingdon Press, 1921.
- . **The Curriculum of Religious Education**. Cincinnati: The Abingdon Press, 1924.
- BİLGİN, Beyza. “Din Eğitiminin Genel Eğitimdeki Yeri”, **A.Ü.İ.F. Dergisi**. XXIV, 469-483, 1981.
- . **Eğitim Bilimi ve Din Eğitimi**. Ankara: A.Ü.İ.F. Yay., 1990.
- . **Ellibin Yıllık Bir Gün**. Ankara: Gün Yayıncılık, 1997.

- BİRAND, Amiran. "Din Kavramının İncelenmesi Hakkında", **A.Ü.İ.F. Dergisi**. VIII,15-18, 1960.
- BİXLER, Larin E. "Çocukta Karakter Gelişimi", **Çocuk Psikolojisi**.Ed.: C.E. Skinner ve P.L.Harriman. Çev.:İbrahim Özgür. İstanbul: İbrahim Özgür Yay., 1979, 203-214.
- BLOOM, Benjamin. **Stability and Chance in Human Characteristics**. New York: David McKay Co. Inc., 1964.
- BOLAY, S. Hayri ve Diğerleri. **Türk Eğitim Sistemi Alternatif Perspektif**. Ankara: T.D.V. Yay.,1996.
- BOVET, Pierre. **Din Duygusu ve Çocuk Psikoloji**. Çev.: Selahattin Odabaş. Ankara: Türk Tarih Kurumu Basımevi, 1958.
- BRAINERD, Charles J. "Modifiability of Cognitive Development", **Developing Thinking, Approaches to Children's Cognitive Development**. Ed.:Sara Meadows, London: Methuen & Co. Ltd., 1983.
- BRENCKENRIDGE, Marian. E. ve M.N. Murphy. **Growth and Development of The Young Child**. Sixth Edition. Philadelphia: W.B.Sounders, 1958.
- BROWN, K.N. ve Diğerleri. **Curriculum and Instruction An Introduction to Methods of Teaching**. Hong Kong: Mac Millan, 1982.
- BUHARÎ. **Sahih-i Buhari ve Tercemesi I-XIV**. Çev.: Mehmet Sofuoğlu. İstanbul: Ötüken Yay,1987.
- BULL, Norman. **Moral Judgement From Childhood And Adolescence**. London: Routledge and Kegan Paul,1969.
- BULLOCK, Alan and Oliver Stallybras. **The Fontana Dictionary of Modern Thought**. London: Fontana Books,1978.
- BULUT, Fatma. **Okul Öncesi Eğitimi Öğretmen-Anne-Baba El Kitabı**. Ankara: Anıl Matbaası,1996.
- BURGESS, Harold W. **An Invitation To Religious Education**. Indiana: Religious Education Press,1975.
- BURTON, L. Arthur. **Religion And The Family**. New York: The Haworth Pastoral Press,1992.
- CAMPBELL, Ross. **Çocuk Sevgiyle Büyür**. Çev.: Meral Gaspıralı. İstanbul: Altın Kitaplar, 1991.

- CANTEKİNLER, Semra. “ Okul Öncesi Eğitim Kurumlarında Serbest Zaman Etkinlikleri”, **Selçuk Üniversitesi Anaokulu/Anasınıfı Öğretmeni El Kitabı**. İstanbul: Ya-Pa Yay., 2000,72-76.
- CAPLAN, Theresa and Frank Caplan. **The Early Childhood Years, The 2 to 6 Year Old**. New York: Bantam Books, 1984.
- CAROLL, David. **Çocuğunuzun Ruhsal Eğitimi**. Çev.: Semra Tuna. İzmir: Ege Meta Yay.,1990.
- CARPER, Eva and Ruth Carper. **Bible, Lessons For Kindergarten Children**. Pennsylvania: Herald Press,1950.
- CARTER, Bryce D. “Early Childhood Education : A Historical Perspective”, **Approaches To Early Childhood Education**. Ed.:J. L. Roopnarine and J.E. Johnson. Ohio: Merill Publishing Company, 1987.
- CATRON, Carol E. and J. Allen. **Early Childhood Curriculum**. New York: Merill Publishing Co., 1993.
- CECİL, Nancy L. **Raising Peaceful Children In A Violent World**. California: Lura Media Inc., 1995.
- CHAPLIN, Dora P. **Children and Religion**. New York: Charles Scribner’s Sons, 1948.
- CLARK, W.H. “Çocukluk Dönemi Dini”, Çev.: Neda Armaner. **A.Ü.İ.F. Dergisi**. XXIV, 175-185,1981.
- COE, G. Albert. **Education in Religion and Morals**. Forth Edition. Chicago: Fleming H. Revell Company, 1909.
- COLES, Robert. **The Moral Life of Children**. Boston: The Atlantic Monthly Press, 1986.
- COOPERSMİTH , S. and R. Feldman. **The Formative Years**. San Francisco: Albion Publishing Comp., 1974.
- CRAMER, John F. ve George S. Browne. **Çağdaş Eğitim**. Çev.: Ferhan Oğuzkan. İstanbul: M.E.B. Yay.,1974.
- CULLY, Iris V. **Children In The Church**. Philadelphia: The Westminster Press, 1952.
- CÜCELOĞLU, Doğan. **İnsan ve Davranışı**. 3. Basım. İstanbul: Remzi Kitabevi, 1992.

_____. **İçimizdeki Çocuk** . İstanbul: Remzi Kitabevi, 1992.

ÇAĞRICI, M. "Ahlâk Maddesi", **İslâm Ansiklopedisi**. II, İstanbul, 1989,1-9.

ÇAMDİBİ, H. Mahmut. **Şahsiyet Terbiyesi ve Gazzali**. İstanbul: Han Neşriyat, 1983.

ÇANKI, M. Namık. **Büyük Felsefe Lûgatı I**. İstanbul: 1954.

ÇELEBİ, Ahmet. **İslâm'da Eğitim-Öğretim Tarihi**. Çev.: Ali Yardım. İstanbul: Damla Yayınevi, 1983.

ÇETİN, Bayram. "6-12 Yaşları Arasındaki Çocuklarda Allah Kavramının Gelişimi", Yayınlanmamış Doktora Tezi, Marmara Üniversitesi, 1991.

ÇİLELİ, Meral. "Ergenlikte Ahlâk Gelişimi", **Ergenlik Psikolojisi**. Der.: Bekir Onur. Ankara: Hacettepe Taş Kitapçılık, 1987, 265-286.

_____. **Ahlâk Psikolojisi ve Eğitimi**. Ankara: V Yay., 1986.

DALKILIÇ, Nursel U. **Okul Öncesi Eğitimde Üniteler, Belirli Günler ve Haftalar**. İstanbul: Epsilon Yayıncılık, 1999.

DANIELSON, Frances W. **Methods With Beginners**. Boston: The Pilgrim Press, 1921.

DAWSON, George E. **The Child and His Religion**. Chicago: The University of Chicago Press, 1909.

DEMİRAL, Özgör. "Okul Öncesi Döneminde Fen ve Doğa Çalışmaları", **Ya-Pa 4. Okul Öncesi Eğitimi ve Yaygınlaştırılması Semineri**. İstanbul: Ya-Pa Yay., 1986, 163-169.

DEREREUX, Edward C. "The Role of Peer – Group Experience in Moral Development", **Child Psychology**. IV, Ed.: John P.Hill. Minneapolis : The University of Minnesota Press, 1970, 94-140.

DEVRIES, R. "Moral Development", **Encyclopedia of Early Childhood Education**. Ed.: L.R. Williams and D.P. Fromberg. New York: Garland Publishing Inc., 1992, 224-226.

DEWELSHAUVERS, G. **Psikoloji**. Çev.: M.Şekip Tunç. İstanbul: İ.Ü.E.F. Yay., 1952.

- DİKMEN , Betül. “Çocuklarda Ölüm Düşüncesi”, **Okul Öncesi Eğitimcileri İçin El Kitabı**. Ed.: Şule Bilir. İstanbul: Ya-Pa Yay., 1994, 58-62.
- . “Okul Öncesi Eğitiminde Doğa ve Fen Bilimleri Etkinliklerinin Yeri ve Önemi”, **Okul Öncesi Eğitimcileri El Kitabı**. Ed.: Şule Bilir. İstanbul: Ya-Pa Yay., 1994, 74-78.
- DİLLINGHAM, John. **Making Religious Education Effektive**. New York: Association Press, 1935.
- DODSON, Fitzhugh. **Çocuk Yaşken Eğilir**. Çev: Seçkin Cılızoğlu. İstanbul: Sander Yay., 1976.
- . **Baba Gibi Yar Olmaz**. Çev.: Seçkin Selvi. 2. Baskı. İstanbul: Özgür Yayın Dağıtım, 1991.
- DODURGALI, Abdurrahman. **İbnî Sîna Felsefesinde Eğitim**. İstanbul: M.Ü.İ.F.V. Yay., 1995.
- . **Ailede Çocuğun Din Eğitimi**. İstanbul: M.Ü.İ.F.V. Yay., 1996.
- DRAZ, M. Abdullah. **Din ve Allah İnancı**. Çev: Bekir Karlığa. İstanbul: Bir Yayıncılık, 1985, 40.
- ELKİND, David. “Age Changes In The Meaning of Religious Identity”, **Review of Religious Research**. VI, 1, 36-40, 1964.
- . “Piaget’s Semi-Clinical Interview and The Study of Spantaneous Religion” **Journal for The Scientific Study of Religion**. IV, 1, 40-47, 1964.
- . **The Child’s Reality : Three Developmental Themes**. New Jersey: Lawrence Erlbaum Associates, 1978.
- ERDOĞAN, İrfan. **Çağdaş Eğitim Sistemleri**. İstanbul: Sistem Yayıncılık, 1995.
- ERGİN, Osman. **Türkiye Maarif Tarihi I-II**. İstanbul: Eser Matbaası, 1977.
- ERİKSON, Erik H. **İnsanın Sekiz Çağı**. Çev.: Bedirhan Üstün ve Vedat Şar. Ankara: Birey ve Toplum Yay., 1984.
- ESHER, Jane and Dorothy Einon. **Time to Play**. London: Michael Joseph Ltd., 1995.
- FAY, Martha. **Do Children Need Religion**. New York: Pantheon Books, 1993.

- FİDAN, Nurettin ve Münire Erden. **Eğitime Giriş**. İstanbul: Alkım Yay.,1998.
- FİŞEK, Güler O. ve Zafer Sükan. **Çocuğunuz ve Siz**. İstanbul: M.E.B. Yay.,1983.
- FİŞEK, Güler ve Serap Yıldırım. **Çocuk Gelişimi**. İstanbul: M.E.B. Yay., 1983.
- FİTZPATRİCK, J. Grasso. **Meraklı Çocuk**. Çev.: Ümit Arar. İstanbul: Papirüs Yay.,1997.
- FOREST, İlse. **Child Life And Religion**. New York: Richard R.Smith, Inc., 1930.
- FROMM, Eric. **Erdem ve Mutluluk, Ahlâk Psikolojisi Üzerine Bir İnceleme**. Çev: Ayda Yörükân. Ankara: Türkiye İş Bankası Yay.,1993.
- GANDER, Mary G. ve Harry W. Gardiner. **Çocuk ve Ergen Gelişimi**. Çev.: Ali Dönmez, Nilgün Çelen ve Bekir Onur. Ankara: İmge Kitabevi, 1993.
- GARDNER, Howard. **Developmental Psychology**. Boston: Little, Brown and Company Inc., 1978.
- GAZZALİ, Muhammed. **İhyâu Ulûmi'd-Din I-IV**. Çev.: Ahmet Serdaroğlu, İstanbul: BedirYayınevi,1974.
- . **Kimya-yı Saadet I-II**. Çev.: A. Faruk Meyan. İstanbul: Bedir Yayınevi, 1969.
- GEÇTAN, Engin. **Çağdaş Yaşam ve Normal Dışı Davranışlar**. Ankara: Maya Yay., 1984.
- GELB, Steven A. and Kathryn D. Bishop. "Early Childhood Education In The United States", **International Handbook of Early Childhood Education**, Ed.: Woodwill, J.Bernhard and L. Prochner. New York: Garland Publishing, 1992, 503-528.
- GİNSBURG, Herbert and Sylvia Oppen. **Piaget's Theory of Intellectual Development An Introduction**. New Jersey: Prentice-Hall Inc., 1969.
- GİTMEZ, Ali Sadi. **0-5 Yaşlarında Zihinsel Gelişme**. Ankara: V Yay., 1989.
- GOFFİN, S.G. "Federal Legislation of Importance to Early Childhood Education: A Chronology", **Encyclopedia of Early Childhood Education**. Ed.: L.R Williams and D. P. Fromberg. New York: Garland Publishing, 1992, 58-64.

- GOLDMAN, Ronald. **Religious Thinking From Childhood To Adolescence.** London: Routledge & Kegan Paul, 1968.
- _____. **Readiness For Religion.** New York: Seabury Press, 1970.
- GOULD, Josephine T. **Growing With Nursery And Kindergarten Children.** Boston: Beacon Press, 1966.
- GÖKÇE, Birsen. **Kimsesiz Çocuklar Sorunu.** Ankara: S.S.Y.B.Sosyal Hizmetler Gn. Md. Yay., 1971.
- GRAVES, Frank P. **A History of Education Before The Middle Ages.** New York: The Macmillan Company, 1909.
- _____. **A History of Education During The Middle Ages And The Transition To Modern Times.** New York: The Macmillan Company, 1910.
- _____. **A History of Education In Modern Times.** New York: The Macmillan Company, 1913.
- GRİGG, R. T. and M. A. Smith. **The Child's Knowledge of God.** London: MacMillan and Co. Limited, 1920.
- GROLLAN, Earl A. **Talking About Death.** Boston: Beacon Press, 1976.
- GROTBERG, Edith H. **0-6 Yaş Çocuğunun Gelişimi.** Çev: Semra Erkan. Ankara: 2M Dizgi, Grafik, Tasarım, Baskı, 1994, 25.
- GÜLERYÜZ, F.Figen. "Okul Öncesi Dönemdeki Çocuklarda Çizgi Gelişimi", **Okul Öncesi Eğitimcileri İçin El Kitabı.** Ed.: Şule Bilir. İstanbul: Ya-Pa Yay., 1994, 124-146.
- GÜNÇE, Gülseren. **Çocukta Zihin Gelişimi, Piaget Kuramına Toplu Bakış.** Ankara: Baylan Matbaası, 1973.
- GÜNEYSU, Sibel. "Eğitimde Drama", **Ya-Pa 7. Okul Öncesi Eğitimi ve Yaygınlaştırılması Semineri.** İstanbul: Ya-Pa Yay., 1991, 84-87.
- GÜNGÖR, Erol. **Ahlâk Psikolojisi ve Sosyal Ahlâk.** İstanbul: Ötüken Neşriyat A.Ş., 1995.
- HELLER, David. **Children's God.** Chicago: The University of Chicago Press, 1986.
- HİNNELS, John R. **Dictionary of Religions.** London: Penguin Books, 1984.
- HOLDREN, John and E.D. Hirsch, Jr.. **What Your Kindergartner Needs to Know.** New York: Delta Trade Paperbacks, 1996.

- HOLM, Jean L. **Teaching Religion In School**. London: Oxford University Press, 1975.
- HONIG, Alice S. "The Eriksonian Approach : Infant-Toddler Education", **Approaches To Early Childhood Education**. Ed: J.L. Roopnarine and J.E. Johnson. Ohio: Merrill Publishing Company, 1987.
- HOOD, Ralph, Bernard Spilka, Bruce Hunsberger and Richard Gorsuch. **The Psychology of Religion**. Second Edition. New York: Guilford Press, 1996.
- HOPF, Arnulf. "Preschool Education in Germany", **International Handbook of Early Childhood Education**. Ed.: G. Woodwill, J. Bernhard and L. Prochner. New York: Garland Publishing, 1992, 217-222.
- HÖKELEKLİ, Hayati. **Din Psikolojisi**. Ankara: T.D.V. Yay., 1993.
- _____. "Çocukta Ahlâk Gelişimi ve Eğitimi", **Çocuk Gelişimi ve Eğitimi**. Ed.: Halis Ayhan. İstanbul: Ensar Neşriyat, 1998, 185-216.
- HUNTER, Edith F. **The Questioning Child And Religion**. Boston: The Starr King Press, 1956.
- HURLOCK, Elizabeth B. **Child Development**. New York: Mc Graw-Hill Book Company, Inc., 1956.
- HUTT, John ve Diğerleri. **Play, Exploration and Learning : A Natural History of the Pre-School**. New York: Routledge Education Books, 1990.
- HYDE, Kenneth E.. **Religion In Childhood And Adolences**. Alabama: Religious Education Press, 1990.
- IKENBERRY, Charles S. **Motives And Expression In Religious Education**. New York: George H. Doran Company, 1922.
- İBN MANSUR. "Din Maddesi", **Lisanü'l Arab**, XIII, Beyrut, 1956, 24-30.
- _____. "Hulk Maddesi", **Lisanü'l Arab**, X, Beyrut, 1956, 86-90.
- İBRAHİM ALAETTİN. **Çocuk Ruhu**. 2. Basım. İstanbul: Devlet Matbaası, 1932.
- JACQUIN, Guy. **Çocuk Psikolojisinin Ana Çizgileri**. Çev.: Mehmet Toprak. 2. Baskı. İstanbul: Remzi Kitabevi, 1969
- JAMES, William. **The Varieties of Religious Experience**. New York: Penguin Books, 1982.
- JERSİLD, Arthur. **Çocuk Psikolojisi**. Çev.: Gülseren Günçe. Ankara: S Yay., 1987

- JONES, M. Alice. **Guiding Children In Christan Growth**. New York: Abingdon-Cokesbury Press, 1949.
- KAĞITÇIBAŞI, Çiğdem. "Ahlâk Gelişimi", **Çocuk Gelişimi**. Der.: G.O. Fişek ve S.M. Yıldırım. İstanbul: M.E.B. Yay., 1983.
- _____. **İnsan ve İnsanlar**. Gözden Geçirilmiş 8. Baskı. İstanbul: Evrim Yayınevi, 1988.
- KANAD, H. Fikret. **Pedagoji Tarihi I-II**. 4. Basılış. İstanbul: M.E. Basımevi, 1963.
- KANSU, Nafi A. **Türkiye Maarif Tarihi I-II**. Ankara: Muallim Ahmet Halit Kitaphanesi, 1930.
- _____. **Pedagoji Tarihi**. İstanbul: M.E. Basımevi, 1952.
- KANTARCIOĞLU, Selçuk. **Anaokulunda Eğitim**. İkinci Basılış. İstanbul: M.E.B. Yay., 1984.
- KARA, İsmail ve Ali Birinci. **Mahalle Mektebi Hatıraları**. İstanbul: Kitabevi Yay., 1997.
- KARACA, Faruk. **Ölüm Psikolojisi**. İstanbul: Beyan Yay., 2000.
- KATZ, Adrienne. **Have Fun With Cooped-up Kids**. London: Piatkus Limited, 1987.
- KAYA, Mevlüt. "Kişilik Özelliklerinin Ahlâkî Yargı Üzerindeki Etkisi", **Din Eğitimi Araştırmaları Dergisi**. 4, 185-200, 1997.
- KAYA, Yahya K. **Türkiye'de Eğitimin Dünü, Bugünü, Yarını**. Ankara: Hacettepe Ü.S. İ. F. Yay., 1978.
- _____. **İnsan Yetiştirme Düzenimize Yeni Bir Bakış**. Geliştirilmiş İkinci Basım. Ankara: Bilim Yay., 1993.
- KERSCHENSTEİNER, G. **Karakter Kavramı ve Terbiyesi**. Çev: H. Fikret Kanad. Ankara: M.E.B. Devlet Kitapları, 1977.
- KILIÇ, Recep. **Ahlâkın Dinî Temeli**. Ankara: T.D.V. Yay., 1992.
- KINALIZADE ALİ EFENDİ. **Ahlâk-ı Alâî**. Çev.: Hüseyin Algül. İstanbul: Tercüman 1001 Temel Eser, 1991.
- KILLEN, M. "Justice Reasoning and Social Cognition", **Encyclopedia of Early Childhood Education**. Ed.: L.R. Williams and D.P. Fromberg. New York: Garland Publishing, Inc., 1992, 226-227.
- KOÇAK, Nurcan. "Okul Öncesi Dönemde Türkçe Dil Eğitim Programı ve Uygulamalar", **Selçuk Üniversitesi Anaokulu/Anasınıfı Öğretmeni El Kitabı**. İstanbul: Ya-Pa Yay., 2000.

- KOÇER, Hasan A. **Türkiye’de Modern Eğitimin Doğuşu ve Gelişimi.** İstanbul: M.E.B.Yay., 1991.
- KOHLBERG, Lawrence. “Moral Development and Identification”, **Child Psychology.** Ed.: Harold W. Stevenson. Chicago: The University of Chicago Press, 1963, 306-320.
- _____. “Moral Stages and Moralization”, **Moral Development and Behaviour.** Ed.: T. Lickona. New York: Holt, Rinehart and Winston, 1976, 51-62.
- _____. **The Psychology of Moral Development.** London: Harper and Row, 1984.
- KONUK, Yurdagül. **Okul Öncesi Çocuklarda (5-6 Yaş) Dinî Duygunun Gelişimi ve Eğitimi.** Ankara: T.D.V.Yay., 1994.
- KORKMAZ, Pervin. **Okul Öncesi Eğitiminde Program Geliştirme.** İstanbul: Esin Yayınevi, 1998.
- KUŞİN, İclâl. “Ruh Sağlığı ve Ahlâk Gelişimi”, **Okul Öncesi Eğitimde Temel Konular.** Ed.: Rengin Zembat. İstanbul: Ya-Pa Yay., 1999, 33-41.
- LAHNEMANN, Johannes. “Almanya’da Din Eğitimi”, **Uluslararası Din Eğitimi Sempozyumu.** Çev.: Ayşe Erdal. Ankara: A.Ü. TÖMER Yay., 1997, 70-76.
- LANG, Martin A. **Acquiring Our Image of God.** New York: Paulist Press, 1983.
- LAUWERYS, Josep A., Farma Varış ve Kenneth Neff. **Mukayeseli Eğitim.** Ankara: A.Ü.E.F. Yay., 1979.
- LEE, James M. **The Religious Education We Need.** Indiana: Religious Education Press, 1977.
- LINDAUER, Shelley L.K. “Montessori Education For Young Children”, **Approaches To Early Childhood Education.** Ed: J.L. Roopnarine and J.E. Johnson. Ohio: Merrill Publishing Company, 1987.
- LONG, Diane, David Elkind and Bernard Spilka. “The Child’s Conception of Prayer”, **Journal For The Scientific Study of Religion.** VII, 1, 101-109, 1967.
- M.E.B. Meslekî ve Teknik Öğretim Müsteşarlığı. “Türkiye’de Okul Öncesi Eğitimin Tarihi Gelişimi ve Bugünkü Durumu”, **Okul Öncesi Eğitimi.** Ankara: Unesco Türkiye Milli Komisyonu, 1977.
- M.E.B. Okul Öncesi Eğitimi Genel Müdürlüğü. **Anaokulu Programı.** İstanbul: M.E.B. Yay., 1994.

- M.E.B. Millî Eğitim Bakanlığı'nın Teşkilat ve Görevleri Hakkında Kanun. Ankara: M.E.B. Basımevi, 1995.
- M.E.B. Millî Eğitim İle İlgili Bilgiler. Ankara: M.E.B. Yay., 1998.
- MACLEAN, A. Hector. **The New Era In Religious Education**. Boston: The Beacon Press, Inc., 1934.
- MALLORY, Terry. **Montessori ve Çocuğunuz**. Çev.: Füsün Öztaş ve Cihan Gülten. Ankara: Hatipoğlu Yayınevi, 1989.
- MASSEY, Claity P. "Preschooler Moral Development", **Handbook of Preschool Religious Education**. Ed.: D. Ratcliff. Alabama: Religious Education Press, 1988, 82-100.
- MATTHEWS, Goreth B. **Çocukluk Felsefesi**. Çev.: Emrah Çakmak. İstanbul: Gendaş Kültür Yay., 2000.
- MCDONALD, Colleen. **We Are Many, We are One**. Boston: Unitarian Universalist Association, 1996.
- MELLAR, Edna. **Education Through Experience In The Infant School Years**. Oxford: Basil Blackwell and Mott Ltd., 1964.
- MİALARET, Gaston. **Dünya'da Okul Öncesi Eğitim**. Çev.: Vedat Örs. Ankara: Okul Öncesi Eğitimi Türk Millî Komisyonu, 1977.
- MONTESSORI, Maria. **Çocuk Eğitimi**. Çev.: Güler Yücel. 2. Baskı. İstanbul: Sander Yay., 1982.
- MORAN, Gabriel. **Interplay :A Theory of Religion and Education**. Minnesota: Saint Mary's Press, 1981.
- _____. **Religious Education Development**. Minnesota: Winston Press, 1983.
- MORGAN, Clifford T. **Psikolojiye Giriş**. Çev.: Hüsnü Arıcı ve Diğerleri. 3. Baskı. Ankara: H.Ü. Psikoloji Bölümü Yay., 1986.
- MUSSEN, Paul H. and John J. Conger. **Child Development and Personality**. New York: Harper & Brothers, 1956.
- MÜSLİM. **Sahih-i Müslim ve Tercemesi I-XI**. Çev.: Ahmet Davutoğlu. İstanbul: Sönmez Neşriyat, 1977.
- NATIONAL SOCIETY. **Children In the Way**. London: Church House Publishing, 1988.

- OĞUZKAN, Şükran. "Yuva ve Anaokulu Programlarında Serbest Zaman Etkinlikleri", **Ya-Pa 5. Okul Öncesi Eğitimi ve Yaygınlaştırılması Semineri**. İstanbul: Ya-Pa Yay., 1987, 29-34.
- OĞUZKAN, Şükran ve Diğerleri. **Yaratıcı Çocuk Etkinlikleri ve Eğitici Oyuncaklar**. İkinci Basılış. İstanbul: M.E.B. Yay., 1987.
- OĞUZKAN, Şükran ve Güler Oral. **Okul Öncesi Eğitimi**. 2. Baskı. İstanbul: M.E.B. Yay., 1987.
- OKTAY, Ayla. "Okul Öncesi Eğitim ve Aile", **Millî Eğitim ve Din Eğitimi İlmî Semineri**. İstanbul : Özal Matbaası, 9-10, Mayıs 1981, 83-95.
- _____. "Okul Öncesi Dönemde Çocuğun Temel Uğraşı Oyun", **Pembe Bağcık**. 4, 8-10, 1987.
- _____. "Okul Öncesi Dönemi (3-6 Yaş)", **Ana-Baba Okulu**. 3. Basım. İstanbul: Remzi Kitabevi, 1992, 35-46.
- _____. **Yaşamın Sihirli Yılları : Okul Öncesi Dönem**. İstanbul: Epsilon Yayıncılık, 1999.
- _____. "Okul Öncesi Eğitim ve Temel İlkeleri", **Okul Öncesi Eğitimde Temel Konular**. Ed.: Rengin Zembat. İstanbul: Ya-Pa Yay., 1999.
- ONUR, Bekir. "Ahlâk Eğitiminin Psikolojik Temelleri", **A.Ü.E.F. Dergisi**. XII, 1-4, 1-14, 1980.
- _____. **Gelişim Psikolojisi**. Geliştirilmiş İkinci Baskı. Ankara: V Yayınları, 1991.
- OSER, Fritz K. **Religious Development In Childhood And Adolescence**. San Francisco: Jossey-Basic Inc., Publishers, 1991.
- ÖCAL, Mustafa. **Din Eğitimi ve Öğretiminde Metodlar**. Ankara: T.D. Yay., 1990.
- ÖNDER, Alev. **Yaşayarak Öğrenme İçin Eğitici Drama**. İstanbul: Epsilon Yayıncılık, 1999.
- ÖZ, Feyzi. "Okul Öncesi Eğitim", **Cumhuriyet Döneminde Eğitim**. İstanbul: M.E.B. Yay., 1983, 235-260.
- ÖZALP, Alanur. **Çocuğunuz ve Siz, 0-12 Yaş Çocuk Psikolojisi**. İstanbul: 1992.
- ÖZALP, Reşat ve Aydoğan Ataünal. **Türk Millî Eğitim Sisteminde Düzenleme Teşkilatı**. İstanbul: M.E. Yayınevi, 1977.
- ÖZBAYDAR, Belma. **Din ve Tanrı İnancının Gelişmesi Üzerine Bir Araştırma**. İstanbul: Baha Matbaası, 1970.

- ÖZER, Dilara. **Anaokulları İçin Gelişimsel Eğitim Programı**. İstanbul: Ya-Pa Yay., 1995.
- ÖZERİ, Zeynep Nezahat. “Okul Öncesi Dönemde Ahlâk Gelişimi ve Eğitimi Annenin Çocuk Yetiştirme Tutumlarının Beş Yaş Çocuğunun Adalet Gelişimine Etkisinin Araştırılması”. Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi, Marmara Üniversitesi, 1994.
- . “Anne Tutumlarının Çocuğun Ahlâk ve Adalet Gelişimine Etkisi”, **Çocuk Gelişimi ve Eğitimi**. Ed.: Halis Ayhan. İstanbul: Ensar Neşriyat, 1998, 217-238.
- ÖZİŞİK, Zeliha, Diler Özaras ve İlham Oral. **Ana Okulları, Yuvalar, Gündüz Bakımevleri ve Anasınıflarında Program Uygulamaları**. İstanbul: Canım Yuva Yay., 1978.
- PAZARLI, Osman. **İslâm’da Ahlâk**. 2. Basım. İstanbul: Remzi Kitabevi, 1980.
- . **Din Psikolojisi**. Üçüncü Basım. İstanbul: Remzi Kitabevi, 1982.
- PIAGET, Jean. **Play, Dreams and Imitation in Childhood**. London: Routledge & Kegan Paul, 1967.
- . **The Moral Judgement of The Child**. Translated by Marjorie Gobain. London : Routledge and Kegan Paul Ltd., 1972.
- . **The Psychology and Intelligence in Children**. New Jersey: Littlefield, Adams & Co., 1976.
- . **Judgment and Reasoning in the Child**. Translated by Marjore Warden. Seventh Edition. New Jersey: Littlefield, Adams & Co., 1976.
- . **Six Psychological Studies**. Ed.: by David Elkind. Great Britain: The Harvester Press, 1980.
- . **Çocukta Dünya Tasarımı**. Çev.: Refia Uğurel-Şemin. İstanbul: Marmara Üniversitesi Yay., 1988.
- . **The Child’s Conception of The World**. Translated by Joan and Andrew Tomlinson. New Jersey: Rowman & Littlefield Publishers, Inc., 1989.
- PRATT, Debora C. **Celebrating Me And My World**. Boston: Unitarian Universalist Association, 1995.
- RAGSDALE, Clarence E. “Çocukta Lisan Gelişimi”, **Çocuk Psikolojisi**. Ed.: C.E. Skinner ve P.L. Harriman. Çev: İbrahim N.Özgür. İstanbul : İ.Özgür Yay., 1979, 203-214.

- RATCLIFF, Donald. **Handbook of Preschool Religious Education**. Alabama: Religious Education Press, 1988.
- RAZON, Norma. "Okul Öncesi Eğitimde Oyunun, Oyunda Yetişkinin İşlevi", **Ya-Pa Okul Öncesi Eğitimi ve Yaygınlaştırılması Seminerleri II-III**. İstanbul: Ya-Pa Yay., 1985, 57-64.
- _____. "Çocuğun Dünyasında Oyuncanın Yeri ve Önemi", **Pembe Bağcık**. 2, 7-10, 1987.
- _____. "Okul Öncesi Dönemde Çocuk ve Oyuncak", **Pembe Bağcık**. 12, 4-8 1993.
- RİCH, John M. and Joseph L. DeVitis. **Theories of Moral Development**. Illinois: Thomas Books, 1985.
- RİCHMOND, P.G. **An Introduction to Piaget**. London: Routledge & Kegan Paul, 1970.
- ROGERS, Dorothy. **Child Psychology**. Second Edition. California: Brooks/Cole Publishing Company, 1977.
- ROUSSEAU, J.Jacques. **Emil Yahut Terbiyeye Dair**. Çev.: H.Z. Ülken, A. Ülgener ve S. Güzey. 4. Baskı. İstanbul: Türkiye Yayınevi, 1956.
- SALK, Lee. **Çocuğun Duygusal Sorunları**. 4. Basım. İstanbul: Remzi Kitabevi, 1990.
- SANDSTROM, Carl Ivor. **Çocuk ve Gençlik Psikolojisi**. Çev.: Refia Şemin. İstanbul: İ.Ü.E.F. Yay., 1971.
- SELÇUK, Mualla. **Çocuğun Eğitiminde Dinî Motifler**. Ankara: T.D.V. Yay., 1990.
- _____. "Aile Çevresi ve Çocukta Dinî Hazıroluş", **Türk Yurdu**. X, 40, 62-64, 1990.
- _____. "Çocuğun Eğitiminde Dinî Motifler (Okul Öncesi Çağ)", **İslâmî Araştırmalar Dergisi**. IV, 2, 105-117, 1990.
- _____. "Okul Öncesi Çocukta Dinî Duygunun Gelişmesi", **Türk Aile Ansiklopedisi**. I, 268-279, 1991.
- SEYREK, Hilmi ve Muammer Sun. **Çocuk Oyunları, Okul Öncesi Eğitiminde Oyun Dersi El Kitabı**. İzmir: Mey Müzik Eserleri Yay., 1991.

- SILVERSTEIN, Samuel. **Child Spirit**. Santa Fe: Bear & Company Publishing, 1991.
- SIVASLIOĞLU, Aziz. **Okul Öncesi Eğitiminde Üniteler, Özel Hafta ve Günler**. İstanbul: Ya-Pa Yay., 1995.
- SMART, Mollie S. and Russel C. Smart. **Preschool Children Development and Relationships**. Second Edition. New York: Macmillan Publishing Co., Inc., 1978.
- SMITH, Robert S. **The Use of The Old Testament In Current Curricula**. New York: The Century Co., 1929.
- SMITH, W. Walter. **The Elements of Child Study And Religious Pedagogy**. London: The Young Churchman Co., 1912.
- SÖNMEZ, Veysel. **Eğitim Felsefesi**. Ankara: Adım Yayıncılık, 1991.
- STOPPARD, Miriam. **Questions Children Ask & How to Answer Them**. New York: DK Publishing, Inc., 1997.
- SUGARMAN, Susan. **Piagets Construction of The Child's Reality**. Cambridge: Cambridge University Press, 1987.
- SÜKAN, Zafer. **Okul Öncesi Etkinlikleri**. İstanbul: M.E.B. Yay., 1983.
- SÜKAN, Zafer ve Diğerleri. **Okul Öncesi Eğitimi El Kitabı**. İstanbul: Redhouse Yayınevi, 1978.
- ŞEMİN, Refia. **Çocukta Ahlâkî Davranış ve Ahlâkî Hüküm**. İstanbul: İ.Ü.E.F. Yay., 1954.
- _____. **Karakter Formasyonu**. İstanbul: İ.Ü.E.F. Yay., 1968.
- _____. **Gençlik Psikolojisi**. İstanbul: İ.Ü.E.F. Yay., 1984.
- ŞENER, Tülay. "Almanya'da Okul Öncesi Eğitime Kısa Bir Bakış", **Selçuk Üniversitesi Anaokulu / Anasınıfı Öğretmeni El Kitabı**. İstanbul: Ya-Pa Yay., 2000.
- TAMMİNEN, K., R. Vianello, J.M. Jaspard and D. Ratcliff. "The Religious Concepts of Preschoolers", **Handbook of Preschool Religious Education**. Ed.: D. Ratcliff. Alabama: Religious Education Press, 1988, 59-71.
- TAYLAN, Necip. **İlim-Din**. İstanbul: Çağrı Yay., 1979.
- TİRMİZİ. **Sünen-i Tirmizî Tercemesi I-VI**. Çev.: Osman Z. Mollamehmetoğlu (Soyyigit). İstanbul: Yunus Emre Yayınevi, 1977.

- TOZLU, Necmettin. **İsmayıl Hakkı Baltacıoğlu'nun Eğitim Sistemi Üzerine Bir Araştırma**. İstanbul: M.E.B. Yay.,1989.
- TUR, Gülseren. "Okul Öncesi Dönemde Anadili Etkinlikleri", **Ya-pa 4. Okul Öncesi Eğitimi ve Yaygınlaştırılması Semineri**. İstanbul: Ya-Pa Yay., 1986, 154-157.
- TÜMER, Günay ve Abdurrahman Küçük. **Dinler Tarihi**. Ankara: Ocak Yay.,1988.
- TÜRER, Osman. "Erzurumlu İbrahim Hakkı'nın Çocuk Terbiyesine Dair Düşünceleri", **İslâm'da Aile ve Çocuk Terbiyesi II**. İstanbul: Ensar Neşriyat, 1996, 307-315.
- ULCAY, Sema. **Okul Öncesi Çocuk Gelişimi ve Eğitimi Kurumlarında Yıllık Program**. İstanbul: M.E.B. Yay., 1983.
- UNUTKAN, Özgül P. "5-6 Yaş Grubu Aile Katılımlı Sosyalleşme Programı", **Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi**, Marmara Üniversitesi, 1998.
- UYSAL, Veysel. **Din Psikolojisi Açısından Dinî Tutum, Davranış ve Şahsiyet Özellikleri**. İstanbul : M.Ü.İ.F.V. Yay., 1996.
- UZMEN, Selay. "Okul Öncesi Dönem Çocuğunda Korkular", **Okul Öncesi Eğitimcileri İçin El Kitabı**. Ed.: Şule Bilir. İstanbul: Ya-Pa Yay., 1994, 42-50.
- ÜLGİN, Gülten ve Emel Fidan. **Çocuk Gelişimi**. 5. Basılış. İstanbul: M.E.B. Yay., 1989.
- ÜLKEN, H. Ziya. **Türkiye'de Çağdaş Düşünce Tarihi**. 2. Baskı. İstanbul: Ülken Yay., 1979.
- ÜRFİOĞLU, Ayşe. "Okul Öncesi Dönemde Müziğin Önemi", **Ya-Pa Okul Öncesi Eğitimi Yaygınlaştırılması Semineri II-III**. İstanbul: Ya-Pa Yay., 1985, 83-89.
- VEERMAN, David R. ve Diğerleri. **101 Questions Children Ask About God**. Illinois: Tydale House Publishers, Inc., 1992.
- VERGOTE, Antoine. "Çocuklukta Din", Çev.: Erdoğan Fırat, **A.Ü.İ.F.Dergisi**. XXVII, 1978, 315-329.
- _____. **Din, İnanç ve İnançsızlık**. Çev.: Veysel Uysal. İstanbul: M.Ü.İ.F.V. Yay.,1999.

- VIANELLO, Renzo K. Tamminen and D. Ratcliff. "The Religious Concepts of Children", *Handbook of Children's Religious Education*. Ed.: D.E. Ratcliff. Alabama: Religious Education Press, 1992.
- VYGOTSKY, Lev S. *Mind In Society*. Ed: Michael Cole ve Diğerleri. Massachusettes: Harvard University, 1978.
- WATSON, Brenda. *Education And Belief*. Oxford: Page Bros Ltd., 1987.
- _____. *Priorities In Religious Education*. London: The Falmer Press, 1992.
- WESTERHOFF, John H. *Will Our Children Have Faith?*. New York: The Seabury Press, 1976.
- WILBUR, Mary A. *A Child's Religion*. New York: Houghton Mifflin Company, 1917.
- WILLIAMS, Leslie R. and Doris P. Framberg. *Encyclopedia of Early Childhood Education*. New York: Garland Publishing, 1992.
- WILSON, John . *Education in Religion And The Emotions*. London: Heinemann Educational Books, 1971.
- WILSON, John B. and Samuel M. Natale. *Education In Religious Understanding*. New York: University Press of America, 1987.
- WOODILL, Gary A. Judith Bernhard and Lawrence Prochner. *International Handbook of Early Childhood Education*. New York: Garland Publishing, 1992.
- YAKAR, Fahri ve Lale Gingök. *Anaokulu Öğretmeninin Rehber Kitabı*. İstanbul: Ya-Pa Yay., 1983.
- YALOM, İrvin. *Varoluşçu Psikiyatri*. İkinci Basım. İstanbul: Kalcı Yayınevi, 2000.
- YAPAREL, Recep. "Dinin Tarifi Mümkün mü?", *Dokuz Eylül Ü.İ.F. Dergisi*. IV, 403-414, 1987.
- YAVUZ, Kerim. *Çocukta Dinî Duygu ve Düşüncenin Gelişmesi*. Ankara : D.İ.B.Yay., 1987.
- _____. *Çocuğun Dünyası ve Gelişme*. İstanbul : Çocuk Vakfı Yay., 1992.
- _____. *Çocuk ve Din*. İstanbul: Çocuk Vakfı Yay., 1994.
- YAVUZER, Haluk. *Çocuk ve Suç*. 2. Baskı. İstanbul: Altın Kitaplar Yay., 1982.
- _____. *Çocuk Psikolojisi*. Geliştirilmiş 2. Baskı. İstanbul: Altın Kitaplar Yay., 1985.

_____. **Resimleriyle Çocuk.** İstanbul : Remzi Kitabevi, 1992.

_____. **Çocuğunuzun İlk 6 Yılı.** İstanbul: Remzi Kitabevi, 1998.

YAWKEY, Thomas D. "Project P.I.A.G.E.T. – A. Holistic Approach to Early Bilingual Education", **Approaches To Early Childhood Education.** Ed: J.L. Roopnarine and J.E. Johnson. Ohio: Merrill Publishing Company, 1987.

YILDIRIM, Fügen ve Diğerleri. **Yuva Eğiticisinin El Kitabı.** İstanbul: Kadın Eğitimini Değerlendirme Vakfı Yay., 1997.

YILDIRIM, Serap M. ve Elaine Kişisel, **Bilişsel Etkinlikler.** İstanbul: M.E.B. Yay., 1983.

YILMAZ, Nahide. **Anaokulu Öğretmeninin Rehber Kitabı.** Geliştirilmiş 3. Baskı. İstanbul: Ya-Pa Yay., 1999.

YÖRÜKOĞLU, Atalay. **Çocuk Ruh Sağlığı.** 12. Baskı. Ankara: Türkiye İş Bankası Kültür Yay., 1986.

ZEMBAT, Rengin "Okul Öncesi Eğitim Kurumlarında Yönetici Özellikleri", **M.Ü.A.E.F. Eğitim Bilimleri Dergisi.** 6, 313-323, 1994.

_____. "Okul Öncesi Eğitimde Program", **Okul Öncesi Eğitimde Temel Konular.** Ed.: Rengin Zembat. İstanbul: Ya-Pa Yay., 1999, 49-71.

ZİGLAR, Zig. **Olumsuz Bir Dünyada Olumlu Çocuklar Yetiştirmek.** Çev.: Özlem Suer. İstanbul: Beyaz Yay., 1998.

ZULLİGER, Hans. **Çocuk Vicdanı ve Biz.** Çev.: Kamuran Şipal. İstanbul: Cem Yayınevi, 1996.